

Terje Brattli

Fortid og forvaltning

En analyse av norsk kulturminne-
forvaltning i perioden 1990 - 2005,
med hovedvekt på arkeologiske forhold

Doktoravhandling
for graden doctor artium

Trondheim, mars 2006

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det historisk-filosofiske fakultet
Institutt for arkeologi og religionsvitenskap

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Doktoravhandling
for graden doctor artium

Det historisk-filosofiske fakultet
Institutt for arkeologi og religionsvitenskap

© Terje Brattli

ISBN 82-471-7807-9 (trykt utg.)
ISBN 82-471-7806-0 (elektr. utg.)
ISSN 1503-8181

Doktoravhandlingar ved NTNU 2006:32

Trykt av NTNU-trykk

Forord

Veien inn i de problemområdene som denne avhandlinga tar for seg gikk via en fire og et halvt år lang periode som saksbehandler på Riksantikvarens distriktskontor i Trondheim. De arbeidsoppgavene jeg hadde her, fikk meg etter hvert til å fundere over sider ved kulturminneforvaltningens vesen. Hvorfor tok vi de beslutningene vi gjorde? Hvilke forhold var det som styrte praksis og forståelse? Åpenbart var det at verdispørsmålet på ulike måter står sentralt. Så var jo også arbeidstittelen på denne avhandlinga lenge *Verdisetting og målsettinger i kulturminnefaglig forskning og forvaltning*. Selv om både tittel og angrepsvinkel til slutt ble noe annerledes, er det grunnleggende fokuset fortsatt det samme.

En avhandling skrives aldri uavhengig av omgivelsene. Mange, både enkeltpersoner og institusjoner, har på ulikt vis bidratt til at denne avhandlinga har blitt en realitet, men ansvaret er mitt. Norges forskningsråd skal ha stor takk for det doktorgradsstipendet som ble tildelt meg i desember 1999 som del av forskningsprogrammet *Landskap i endring*. Uten denne støtten hadde prosjektet aldri kommet i gang. Stor takk også til Seksjon for arkeologi og kulturhistorie ved Vitenskapsmuseet, NTNU, hvor jeg har hatt min arbeidsplass siden høsten 1999. Her har jeg fått all tenkelig hjelp og støtte. Bedre arbeidsplass kan ingen få.

Mange har kommet med verdifulle kommentarer i ulike faser av skrivinga, både gjennom diskusjoner og til hele eller deler av avhandlingsmanuset. Her skal Hein Bjerck, Christoph Kilger, Geir Grønnesby, Lars Stenvik, Jon Anders Risvaag, Harald Bentz Høgseth, David Tuddenham og Kristine Johansen takkes. Stor takk til Bjørnar Olsen, Anne Sæterdal, Ingrid Smestad og Jahn Petter Johnsen for lesing av helhetlig manus i innspurten. Deres kommentarer har på ulike måter vært til stor nytte. Aud Beverfjord, David Tuddenham og Anne Karin Brattli har lest korrektur. Takk også til dere.

Marianne Utne Nilsen skal ha takk for å ha lest og kommentert de fleste av de årvisse rapportene til Forskningsrådet. Også Riksantikvarens og Miljøverndepartementets arkiver skal takkes. Det samme gjelder min biveileder Grete Swensen.

En særskilt takk til min veileder Axel Christophersen som har kommet med mange gode råd og innspill både før og etter at prosjektet kom i gang, i tillegg til hele tida å ha uttrykt tro på prosjektet.

Sist, men langt fra minst, vil jeg takke mine nærmeste og kjæreste, Merete og August. Mange kvelder og helger har blitt tilbrakt på kontoret. Deres tålmodighet og støtte har vært uvurderlig. Uten dere hadde nedturene blitt mye tyngre og oppturene mindre gode.

Trondheim 16.11.2005

Terje Brattli

Innhold

1. INNLEDNING.....	1
1.1 STRUKTUREN I AVHANDLINGA	8
1.2 AVSLUTNING.....	10
2. FORTID, KULTURMINNER OG MODERNITET.....	12
2.1 INNLEDNING	12
2.2 EN MODERNITETSBEKRIVELSE	16
2.2.1 Modernitetens to halvdeler	19
2.2.2 Den moderne forfatning.....	19
2.2.3 Tidsforståelse.....	22
2.2.4 Historismens sykdom	24
2.3 FORTIDA SOM TRANSCENDENT OBJEKT	26
2.3.1 Fortidas dobbelte vesen.....	33
2.4 KULTURMINNER OG KULTURMILJØER SOM NØDVENDIGE OG SÅRBARE RESSURSER.....	34
2.4.1 Allmenningens tragedie	35
2.4.2 Konklusjon.....	36
2.5 MODERNITETENS ANDRE HALVDEL OG AKTØR – NETTVERKTEORIEN (ANT).....	37
2.5.1 Hvor kunnskapen(e) har sin kilde.....	38
2.5.2 Heterogene nettverk.....	39
2.5.3 Svarte bokser, eller "black boxing"	40
2.5.4 Kulturminnefaglig forskning og faktaproduksjon.....	42
2.5.5 Oversettelsens fire hovedstadier.....	44
2.5.6 Et felles utgangspunkt – forskjellige posisjoner i nettverket.....	46
2.6 AVSLUTNING.....	47
3. FAGHISTORIE, FORSTÅELSE OG LEGITIMITET.....	49
3.1 INNLEDNING	49
3.2 FAGHISTORIE OG RETORIKK	50
3.3 OM BRUDD OG SKINNRELATIVISME	51
3.4 KULTURMINNEFORVALTNING HERFRA TIL EVIGHETEN, OG FORBI	58
3.5 KULTURMINNETS UBEVEGELIGE KARAKTER	59
3.6 AVSLUTNING	61
4. RAMMEBETINGELSENE	62
4.1 INNLEDNING	62
4.2 METODISK TILNÆRMING	62
4.3 MATERIALET	66
<i>NOU 1982:36 Kulturminnevernet, Organisasjonsspørsmål innenfor kulturminnevernet</i>	67
<i>St. meld. nr. 39 (1986-87) Bygnings- og fornminnevernet</i>	68
<i>Innst. S. 135 - 1987-88</i>	69
<i>Handlingsplan for kulturminneforvaltning</i>	70

<i>Frigivningsmyndighetens plassering til Riksantikvaren. Prøveordning 1992-rapport</i>	72
<i>Frigivningsmyndighetens plassering til Riksantikvaren. Prøveordning 1993–94-rapport</i>	73
<i>Organisering av forsknings- og utredningsvirksomheten innen kulturminnevernet. Rapport utarbeidet av en interdepartemental arbeidsgruppe</i>	74
<i>Omorganiseringene i kulturminnevernet – uheldige konsekvenser for arkeologifaget</i>	76
<i>St. meld. nr. 40 (1986–87) Om friluftsliv</i>	78
<i>St. meld. nr. 49 (1986–87) Om miljøvernforskning</i>	79
<i>St. meld. nr. 46 (1988–89) Om miljø og utvikling</i>	80
<i>Innst. S. 273 (1988–89)</i>	82
<i>St. meld. nr. 34 (1990–91) Om miljøvern i kommunene</i>	83
<i>St. meld. nr. 29 (1996–97) Regional planlegging og arealpolitikk</i>	86
<i>Innst. S. nr. 219 (1996–1997)</i>	89
<i>St. meld. nr. 58 (1996–97) Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling</i>	90
<i>Innst. S. nr. 150 (1997–1998)</i>	93
<i>St. meld. nr. 8 (1999–2000) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand</i>	94
<i>St. meld. nr. 19 (1999–2000) Om norsk landbruk og matproduksjon</i>	96
<i>Rikspolitiske retningslinjer for samordnet areal- og transportplanlegging</i>	98
<i>Retningslinjer for planlegging av riks- og fylkesveger etter plan- og bygningsloven</i>	98
<i>St. meld. nr. 31 (2000–2001) Kommune, fylke, stat – en bedre oppgavefordeling</i>	100
<i>Innst. S. nr. 307 (2000–2001) Innstilling fra kommunalkomiteen om St. meld. nr. 31 (2000–2001) kommune, fylke, stat – en bedre oppgavefordeling</i>	101
<i>NOU 2001: 7 Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven</i>	102
<i>NOU 2002:1 Fortid former framtid – Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk</i>	104
<i>St. meld. nr. 16 (2004–2005) Leve med kulturminner</i>	110
4.4 FORELØPIGE KOMMENTARER	113
5. IDENTITET	116
5.1 INNLEDNING	116
5.2 IDENTITETSPARADIGMETS TO SIDER	118
5.2.1 Identitetsparadigmets nødvendighet.....	119
5.2.2 Dreining av fokus.....	123
5.2.3 Catch 22.....	125
5.2.4 Attilas fotspor og det fortrenge.....	127
5.2.5 Identitetsparadigmets andre side.....	129
5.2.6 Konklusjon.....	130
5.3 DET GLOBALE KULTURMINNEVERNETS BEGRIPELIGHET	132
5.4 BÆREKRAFTBEGREPETS RELEVANS	135
6. FRA VERN TIL FORVALTNING	137
6.1 INNLEDNING	137
6.2 ET POLITIKKOMRÅDE UTEN POLITIKERE	143
6.2.1 Politikens fraværende nærvær	144

6.2.2	<i>Prosessen</i>	145
6.2.3	<i>Moderniseringa av offentlig sektor</i>	151
6.2.4	<i>Omorganiseringa av kulturminnevernet som moderniseringsprosess</i>	153
6.2.5	<i>Ressursforvaltningsparadigmets autonomi</i>	154
6.3	OVERSETTELSE AV FORSKNINGA.....	162
6.4	MASKINER OG UFORANDERLIGE, BEVEGELIGE REPRESENTASJONER.....	167
6.5	AVSLUTNING.....	168
7.	INTERESSERINGSMEKANISMER OG STABILISERING	171
7.1	INNLEDNING.....	171
7.2	SEKTORANSVAR SOM BINDINGSMIDDEL.....	172
7.2.1	<i>Analyse</i>	178
7.3	MYNDIGHETSUTØVELSE OG STABILISERING.....	180
7.3.1	<i>Materialgjennomgang</i>	182
7.3.2	<i>Noen enkeltsaker</i>	184
7.3.3	<i>Analyse</i>	192
7.4	AVSLUTNING.....	199
8.	ET BÅDE OG	201
8.1	INNLEDNING.....	201
8.2	MILJØVERN OG TO MODERNE REPERTOARER.....	202
8.3	KULTURMINNEFORVALTNING OG TO MODERNE REPERTOARER.....	205
8.3.1	<i>Fire legitimeringsregimer</i>	207
8.3.2	<i>Definisjonsrelasjoner</i>	210
8.3.3	<i>Regimenes kontradiksjoner og allianser</i>	212
8.3.4	<i>I pose og sekk?</i>	216
8.3.5	<i>Fortid, samfunn, vitenskap og politikk</i>	223
8.3.6	<i>Bærekraftbegrepets to greiner</i>	224
8.4	OM EN "NOWHERE PAST" OG ET "NOWHERE SOCIETY".....	225
9.	MULIGE KONSEKVENSER FOR KULTURMINNEFORVALTNINGENS PRAKSIS	226
9.1	INNLEDNING.....	226
9.2	ANALYSERESULTATER.....	226
9.3	KULTURMINNEFORVALTNINGENS HOVEDTREKK.....	231
9.3.1	<i>Departementstilknytning</i>	232
9.3.2	<i>Riksantikvarens interne organisering</i>	233
9.3.3	<i>Organisering av forskninga</i>	234
9.3.4	<i>Lovverket</i>	237
9.4	REFLEKSJONER RUNDT ORGANISERING.....	238
9.4.1	<i>Bærekraft, fremmedgjøring, opplevelse og vern</i>	239
9.4.2	<i>Et ikke-moderne forvaltningsregime</i>	241
9.4.3	<i>Miljøverndepartementet</i>	241

<i>Riksantikvaren</i>	242
<i>Forskning</i>	243
<i>Kulturminneloven</i>	243
9.5 AVSLUTNING.....	245
9.5.1 <i>Om å forvalte et kvasiobjekt</i>	246
LITTERATUR	248
INTERNETTKILDER	255

1. Innledning

Det er verken en liten eller enkel oppgave å si noe vesentlig om kulturminneforvaltningen som fenomen. Vi har å gjøre med en stor og meget kompleks materie. Forhold som vitenskap, politikk, historiefilosofi, teknologi og politisk filosofi, for å nevne noen, er faktorer som på ulike måter virker inn på prosesser, praksiser og definisjoner. Som tittelen antyder, skal denne avhandlinga dreie seg om verdispørsmål med tilhørende målsettinger innafor, i hovedsak den arkeologiske kulturminneforvaltningen i Norge. Dette er i og for seg ikke noe nytt problemområde. Her kan den såkalte kriteriedebatten som tok til i det norske kulturminneforvaltningsmiljøet på midten av 1970-tallet nevnes. Denne resulterte i en rekke forslag til hvilke verdier som burde prioriteres i vernesammenheng. Kriterier som sjeldenhet, representativitet, opprinnelighet og pedagogisk verdi sto sentralt. Denne kriterietenkinga har fulgt kulturminneforvaltningen helt opp til i dag, og er ennå medvirkende i forvaltningsmessige prioriteringer (se f.eks. Riksantikvaren 2001). Kriteriedebatten gikk ikke først og fremst på spørsmålet om begrunnelse. Motivet var snarere å utvikle analyseredskaper for å identifisere verdier. Likevel mente man at begrunnelsesaspektet lå implisitt. Dette fordi utgangspunktet for debatten var at svaret på *hvorfor vern* ville gi svaret på hva som skulle vernes og hvordan (Myklebust 2002:12). Diskusjonen rundt, og bruken av vernekriterier i forvaltningssammenheng har imidlertid ikke ført til analyser og diskusjoner på et mer grunnleggende nivå. Selv om dette med begrunnelse for vern av kulturminner kanskje lå implisitt, må man kunne si at fokus i hovedsak har vært på hva som skal vernes og hvordan. Verdispørsmålet i form av *hvorfor vern* har bare i liten grad stått på dagsorden. Det er derfor ikke noen overdrivelse å hevde at det vernefilosofiske arbeidet har stått i stampe. Årsakene til dette kan være mange, men en vesentlig grunn er det som må kunne karakteriseres som et for lite fokus på fenomenet *fortid*. Denne avhandlinga skal rette oppmerksomheten mot fortida, da den står helt sentralt i alt vi foretar oss, både på forsknings- og forvaltningssida. Utgangspunktet er at det i en analyse av dette begrepet ligger muligheter for å på en ny og annerledes måte nærme seg en forståelse og definisjon av kulturminneforvaltningens verdigrunnlag, og dermed også dens legitimeringsgrunnlag og vesen. Dette fordi det i siste instans er fortida som kulturminneforvaltningen er ment å ta vare på. Hele geskjeften blir noe vaklende og lite målretta dersom vi ikke har tenkt igjennom hvilken fortid det er vi har med å gjøre, eller i alle fall *tror* vi har med å gjøre.

Men hvilken fortid er det så som skal forvaltes? Når dette spørsmålet stilles, åpner det opp for problemstillinger av både kunnskapsteoretisk og samfunnsmessig karakter, noe som viser at fortida er vanskelig å forholde seg til. *Fortiden er et annet sted*, slo Brit Solli fast i 1996, uten at det egentlig hjalp oss så mye på vei (Solli 1996). Kulturminneutvalget ga i 2001 sin utredning den fikse tittelen *Fortid former framtid*. Denne påstanden bærer absolutt i seg interessante betydninger som utvalget absolutt burde ha drøfta videre, men som dessverre bare ble liggende. I den forbindelse skal det nevnes at ikke alle hadde helt sansen for utvalgets valg av tittel. Dag Myklebust (2002:9) hevdet at ”fortid former framtid” filosofisk sett er et meningsløst utsagn. Han begrunna denne påstanden på følgende måte: *Fortiden kan ikke forme noe som helst! Fortiden er rett og slett over! Den er slutt!* Denne salven ble så fulgt opp med den konklusjonen at det vi sitter igjen med er levninger fra fortida som vi kan tolke, lære av, bruke på ulike måter og la fylle funksjoner i dagens samfunn. Disse levningene kan i sin tur heller ikke gjøre noe som helst i seg selv. Det er det bare dagens handlende mennesker som kan, også når det kommer til organiseringa av framtida. Uten at vi skal ta det videre her, er det nærliggende å spørre om hvorfor levningene fra fortida er så interessante for dagens samfunn dersom fortida i seg selv ganske enkelt bare har fordampet? Dette konkrete spørsmålet skal vi imidlertid komme nærmere tilbake til lenger ut i avhandlingen. Kristian Kristiansen gir oss følgende definisjon av fortida: *The past is actually the present-day myth about the coming into existence of the nation states* (1992:13). Også her blir fortida utelukkende et mellommenneskelig anliggende, et fenomen vi skaper og bruker etter behov. Sollis, Myklebusts og Kristiansens definisjoner har en grunnleggende fellesnevner; de er alle *antroposentriske*. Det er noe mer uklart hvilken definisjon Kulturminneutvalget har lagt til grunn for sin tittel. Men som Myklebust hevder, kan det synes som at det er av den oppfatning at fortida på en eller annen måte også strekker seg utover det rent nåtidige mellommenneskelige.

To tidligere norske doktorgradsavhandlinger som har forvaltning av arkeologiske kulturminner som hovedtema er Anne-Sophie Hygens *Fornminnevern og forvaltning. En teoretisk og metodisk tilnærming til planlegging og praksis i fornminnevernet* (Hygen 1996), og Grete Lillehammers *Konflikter i landskapet. Kulturminnevern og kulturforståelse: Alvedans og utmark i Hå kommune i Rogaland, SV-Norge* (Lillehammer 2004). Begge disse arbeidene har delvis andre siktemål en herværende avhandling. Hygens avhandling kretser rundt følgende problemstillinger: begrunnelser for fornminnevernets praktisering, prioritering, klassifikasjon og fornminnevernets teoretiske og metodiske grunnlag. De tre første problemstillingene er i vesentlig grad knyttet opp mot utarbeidelse av forvaltningsplaner

(Hygen 1996:31-35). Imidlertid berører hun også mer overordna teoretiske spørsmål som fortidas vesen. Hygen ser ut til å mene at det er et skarpt skille mellom fortid og nåtid (ibid.:49). Lillehammers hovedagenda er å analysere på hvilken måte vern av kulturminner kommer til uttrykk i folks holdninger, samt hvordan folks holdninger igjen virker på forvaltningen. Hun spør hvor høyt konfliktnivået er når det kommer til forvaltningen av særlig kulturminner i utmark (Lillehammer 2004:18). Men også Lillehammer berører forholdet fortid-nåtid, og synes å mene at det dreier seg om et lignende skille som vi har sett ovenfor (ibid.:69, 75). På svensk side har Jonas Grundberg skrevet en avhandling med tittelen *Historiebruk, globalisering och kulturarvsförvaltning. Utveckling eller konflikt?* (Grundberg 2004). Hovedtema er hvordan produksjon og bruk av identitet og stedstilhørighet i den globaliserende samfunnsutviklinga gjør at bruken av fortida – uttrykt og anvendt som ”kulturarv” – aktiviseres og samtidig forandres (Grundberg 2004:2). Når det kommer til forholdet fortid-nåtid, vektlegger Grundberg det nåtidige i sin forståelse av fortida (ibid.:16). Alle disse arbeidene berører på forskjellig vis sentrale tema i herværende avhandling. Likevel dreier det seg om forskjellige perspektiver med tanke på utgangspunkt og perspektiv når det gjelder fortida som fenomen.

Hvordan forholder så den sentrale kulturminneforvaltningen seg til fortida? Vi kan få et visst innblikk i dette ved å studere et informasjonshefte som RA presenterte høsten 2001. Heftet har tittelen *Alle tiders kulturminner – Hvorfor og hvordan verner vi viktige kulturminner og kulturmiljøer?* (Riksantikvaren 2001). Innledningsvis redegjøres det for hensiktsmessigheten med en slik publikasjon. Meningen er bl.a. å gi kulturminneforvaltningen et bedre grunnlag for å prioritere ulike typer vern av kulturminner og kulturmiljøer. Under kapittel 1: *Hvorfor verner vi?* presenteres vi så for en rekke årsaker til – eller snarere påstander til støtte for - at vern er viktig. Jeg vil sitere noen av disse utsagnene, da de som ekstrakt av synspunkter og vurderinger vi finner i andre og større dokumenter må kunne forstås som representative for det verneteoretiske ståstedet kulturminneforvaltningen befinner seg på i dag. Grunnlagsdokumentene til denne publikasjonen vil bli grundigere behandla i kap. 4.

Utsagn 1: *Kulturarven utgjør vår kollektive hukommelse om tidligere tiders generasjoners samfunn og levekår.*

Utsagn 2: *Slik kan de [kulturminner og kulturmiljøer] også hjelpe oss til å forstå vår egen tid og bidra til å forme framtiden.*

Utsagn 3: Fjerner vi et gammelt hus, en ruin, en gravhaug eller et bykvartal, kan dette sammenlignes med å rive ut et blad fra historieboken.

Utsagn 4: Vi er forpliktet til å forvalte disse ikke-fornybare ressursene med respekt for menneskene som har levd før oss, og med tanke på vår egen og kommende generasjoner.

Ifølge Riksantikvaren utgjør altså dette sentrale grunner til at vi skal verne og forvalte kulturminner og kulturmiljøer. Problemet er imidlertid at vi her har å gjøre med en rekke mer eller mindre motstridende og uavklarte utsagn om kulturminners og kulturmiljøers vesensegenskaper og verdi.

Utsagn 1 om den kollektive hukommelsen begrunnes med at menneskene alltid har satt spor etter seg i omgivelsene. Imidlertid kan det hevdes at disse fysiske fenomenene ikke i utgangspunktet og utelukkende utgjør en del av en kollektiv hukommelse, men at det også er slik at disse blir forstått som kulturminner og kulturmiljøer nettopp på grunn av det vi tror er, eller forveksler med, en slik hukommelse. I den forbindelse er det verd å stille seg spørsmål som: hvordan arter den kollektive hukommelsen seg i forhold til den individuelle hukommelsen, hvilke erkjennelemessige implikasjoner har en slik kollektiv hukommelse, hvor lang er den kollektive hukommelse, hvem er inkludert i det kollektivet som har denne hukommelsen – med andre ord: *hva er vår kollektive hukommelse?* Dette spørsmålet har kulturminneforvaltningen aldri svart på. Man tar utgangspunkt i et klart og utvetydig epistemologisk perspektiv når det nærmest blir hevda at den kollektive hukommelse (les fortida), i alle fall delvis i form av kulturminner og kulturmiljøer, ligger og venter på oss der ute i det fysiske rommet, og at alt vi behøver å gjøre er å oppdage og oppleve dem.

Utsagn 2 om at kulturminner og kulturmiljøer kan hjelpe oss til å forstå vår egen tid og bidra til å forme framtida er det for så vidt ikke vanskelig å erklære seg enig i. Men forholdet til fortida presiseres ikke. Er dette utsagnet i tråd med Myklebusts antroposentriske perspektiv der fortida synes å rett og slett bli annullert? Eller dreier det seg om et perspektiv hvor fortida gjennom fortidslevningene har en eller annen innvirkning på hva vi foretar oss i dagens samfunn? Hvis det ikke er slik, hvorfor så denne opptattheten av kulturminner?

Utsagn 3 om at det å fjerne et kulturminne eller kulturmiljø kan sammenlignes med å rive en side ut fra ei historiebok, kan også sies å representere et epistemologisk perspektiv tilsvarende det utsagn 1 kan hevdes å være prega av. Det å sammenligne fortida med ei historiebok og kulturminner og kulturmiljøer som sider i ei slik bok forutsetter et statisk historiesyn. Ei historiebok, med alle sine enkeltsider, utgjør et totalt hele (selv om bokas innhold selvfølgelig kan tolkes på mange måter). Fortida forstås slik som et uforanderlig og totalt hele som kan defineres ut fra en absolutt mengde kulturminner og kulturmiljøer, eller typer av slike. Vi må derfor trekke den konklusjonen at det i informasjonsheftets bokmetafor synes å ligge en forestilling om at kulturminner og kulturmiljøer blir evige og uforanderlige i den forstand at når de først er definert som nettopp kulturminner og kulturmiljøer, vil de komme til å forbli nettopp det, i tillegg til å representere fortida i form av en konstant totalitet, i all framtid.

Utsagn 4 om at vi er forplikta til å forvalte kulturminner og kulturmiljøer, definert som ikke-fornybare ressurser med respekt for menneskene som har levd før oss og med tanke på kommende generasjoner, kan forstås som et moralsk imperativ med grunnlag i mer generell politisk filosofi. Her er det plutselig *menneskene* – i form av *Allmennviljen* – og ikke selve *fortida* som er satt i fokus. Legitimeringa sikres gjennom at det appelleres til fellesskapets beste. Som vi skal komme nærmere inn på seinere, henger forståelsen av kulturminner og kulturmiljøer som ikke-fornybare ressurser nært sammen med tesen om *allmenningens tragedie* (se kapittel 2). Denne går i korthet ut på at fri og uregulert bruk av et samfunns felles ressurser med nødvendighet vil føre til utarming av de samme ressursene.

Hvordan skal vi så forstå disse spissformulerte utsagnene fra kulturminneforvaltningen? For det første kan det synes som at man opererer med en form for objektiv fortid som ligger ute i det fysiske rommet og bare venter på å bli oppdaga av oss. Dette er ei apolitisk og verdinøytral fortid som i kraft av sin status som objektivt fenomen ikke lar seg påvirke av oss, og som derfor egentlig ikke kan formes og brukes i samfunnets, politikken og ideologienes bilde. Det er i særdeleshet utsagn 1 og 3 som peker i den retninga. Imidlertid kan utsagn 4 se ut til å vitne om at kulturminneforvaltningen også inntar et antroposentrisk perspektiv likt det vi så Solli, Myklebust og Kristiansen ta til orde for. Dette støttes opp av den erkjennelsen som kommer til uttrykk i sitatet av Jean-Paul Sartre nederst på det ovennevnte informasjonsheftets siste side: *Intet forandrer seg så ofte som fortiden. Alle generasjoner skaper sitt eget historiske bilde.* En foreløpig konklusjon må bli at dagens kulturminneforvaltning ser ut til å innta to diamentralt forskjellige definisjoner på hva fortida er på en og samme tid: 1) Fortida

som noe absolutt og konstant, hinsides og upåvirket av dagens samfunn; den er noe vi *avdekker* slik den egentlig er. 2) Fortida er noe vi konstruerer til bruk i ulike samfunnsmessige sammenhenger, som et politisk, ideologisk, økonomisk – eller hva det nå måtte være – instrument; den er noe vi *skaper* og som ikke har noen eksistens utover nåtidens samfunnsmessige kontekst.

Denne dikotomien er velkjent og diskutert i andre sammenhenger, noe vi skal komme tilbake til etter hvert. Grunnen til at dette problemfeltet tas opp her, er at kulturminneforvaltningens forståelse av hva fortida er, er helt avgjørende for verdisetting, forvaltning og politikk på kulturminnefeltet. Derfor vil store deler av avhandlinga – da med utgangspunkt i dette kunnskapsteoretiske perspektivet – bli via dette korte, men akk så kompliserte spørsmålet: *fortid, hva er det?*

Flere andre sentrale problemstillinger følger i kjølvannet av dette spørsmålet. Hvordan vi forholder oss til disse avhenger av vår fortidsdefinisjon. For det første er det nødvendig å se nærmere på forholdet mellom kulturminner som fysiske strukturer og fortida. Det er langt fra åpenbart på hvilken måte disse to forholdene henger sammen. Men det er selvsagt at kulturminnene ikke på noen som helst slags måte kan henge sammen med ei fortid som ikke eksisterer. Videre er det forskjell på kulturminnet som kilde til kunnskap om en eller annen form for fortid, og på kulturminnet som *selve* fortida. Dette avfører enda et spørsmål som vil stå sentralt i denne avhandlinga: *Hva er et kulturminne?* Et annet forhold som kommer til å stå sentralt i denne analysen er *bærekraftperspektivet*. Vi skal se nærmere på hvilken måte tesen om bærekraftig utvikling, slik den anvendes i kulturminnesammenheng, henger sammen med kulturminneforvaltningens fortidsforståelse og hvilke utslag dette gir seg i forvaltning og politikk. Som alle vet, er bærekraftig utvikling en av kulturminneforvaltningens viktigste og mest uttalte målsetninger. Norsk kulturminneforvaltning er ikke alene om dette. Også innenfor kulturminneforvaltningen i våre naboland Sverige og Danmark er bærekraftig utvikling en viktig målsetting (Etting 2000, Riksantikvarieämbetet 2004). Det samme er tilfelle i England (English Heritage 2000). Og dette prinsippet *har* fått betydelige konsekvenser for hvordan norsk kulturminneforvaltning forholder seg til fortid, kulturminner og kulturmiljøer, men på mer underfundige måter enn det som i utgangspunktet kanskje var tenkt. Jeg tenker her bl.a. på implikasjoner rundt prosessene for kunnskapsproduksjon. Disse prosessene er også et viktig element i analysen av kulturminneforvaltningens fortidsforståelse, da fortida som alle

andre erkjennbare objekter og fenomener er resultat av kompliserte prosesser som ingen av de to ovennevnte epistemologiske posisjonene egentlig tar høyde for.

Dette bringer oss over på den teoretiske plattformen som denne avhandlinga hviler på. Analysen vil ta utgangspunkt i den franske vitenskapssosiologen Bruno Latours teorier om hvordan kunnskap kommer til. Vesentlig her er at han forkaster den dikotomien mellom objektverdenen og samfunnet som han mener det moderne, vestlige samfunnet feilaktig har trodd på de siste hundreåra. Hans analyse og perspektiv vil bli forsøkt tilpassa og brukt i en analyse av forholdet mellom fortida og dagens samfunn. Det legges ikke opp til en helhetlig og dyptgripende beskrivelse av Latours prosjekt. Men viktigere er det forholdet at analysen begrenser seg til å ta tak i elementer i hans filosofi som er relevante for de aktuelle problemstillingene i avhandlinga. Kjennere av Latour vil nok enkelte steder kunne rykke til over tilpasninger og tolkninger. Men i den sammenhengen er det viktig å huske på at Latours tanker i større grad har vært brukt som inspirasjon, heller enn som en absolutt ledetråd i dette arbeidet.

Kildematerialet består i overveiende grad av tekster – stortingsmeldinger, offentlige utredninger og andre publikasjoner produsert i regi av den offentlige kulturminneforvaltningen i Norge de siste tiåra, – og analysene preges nødvendigvis av dette. Den metodiske tilnærminga er derfor en form for tekstanalyse. Det finnes ingen tabeller, kurver eller diagrammer. Med få unntak er teksten også fri for figurer. Dette, i tillegg til at analysene utgjør størstedelen av teksten, bidrar til å gi avhandlinga et visst essayistisk preg. Teksten er likevel bygd opp på en forholdsvis tradisjonell måte, med en teoridel, gjennomgang av et empirisk materiale og en analyse.

Avhandlingas hovedanliggende kan formuleres på følgende måte:

Beskrive og analysere grunnlaget for den norske arkeologiske kulturminneforvaltningens verdigrunnlag de siste ca. tjue åra gjennom å se på dens forhold til fenomenet "fortid".

For å oppnå dette må følgende problemstillinger belyses:

- 1) *Hvordan ser kulturminneforvaltningen på forholdet mellom fortid og kulturminner?*

- 2) *Hvordan forstår kulturminneforvaltningen forholdet mellom fortid og dagens samfunn?*
- 3) *Hvilken rolle spiller tesen om bærekraftig utvikling i utforminga av forvaltningspraksis?*

Når det snakkes om *kulturminneforvaltningen* eller *dagens forvaltningsregime*, dreier det alltid og utelukkende om den sentrale kulturminneforvaltningen – Miljøverndepartementet og Riksantikvaren. Dette er en nødvendig presisering da også forvaltningsmuseene, fylkeskommunene og Sametinget regnes som en del av den samla kulturminneforvaltningen. Disse aktørene gjøres i seg selv ikke til noe analyseobjekt. Når termen *kulturminnemyndighet* brukes, kan dette også inkludere det regionale forvaltningsnivået i form fylkeskommunen og Sametinget.

Begrepene *verdi* og *verdigrunnlag* favner i denne avhandlingen forholdsvis bredt. I flere sammenhenger brukes også ordet *ressurs*. *Verdibegrepet defineres i forhold til ulike beveggrunner som fremmes for å verne om fortid og kulturminner*. Avhandlingas hovedanliggende vil selvsagt være de motiver dagens kulturminneforvaltning mener er de mest sentrale for sin aktivitet.

1.1 Strukturen i avhandlingen

Kapittel 2 er en gjennomgang av de elementene i Latours filosofi som er relevante for avhandlingas agenda. Her beskrives moderniteten (Latours definisjon av denne) og aktør-nettverkteorien (ANT). Disse er to sider av samme sak, og utgjør det teoretiske verktøyet som skal brukes i de seinere analysene. Vesentlig her blir skillet mellom fortida og dagens samfunn og hvordan kunnskap kommer til.

Kapittel 3 dreier seg om kulturminneforvaltningens faghistorie, det vi kan kalle forvaltningshistorie. Dette er ikke et forsøk på ytterligere en beskrivelse av kulturminneforvaltningens utvikling fra de tidligste tider og fram til i dag, men en analyse av faghistoria som fenomen. Hensikten med denne delen er å vise at forvaltningshistorie har en legitimerende og retorisk effekt som virker i favør av dagens forvaltning, at den bidrar til å

selvfølgeliggjøre praksiser, perspektiv og den virkelighetsforståelsen som dagens forvaltningsregime har inntatt, primært med tanke på hva fortida er.

Kapittel 4 er kort og godt en gjennomgang av det empiriske materialet. Dette materialet består av publikasjoner som direkte eller indirekte er produsert av den offentlige kulturminneforvaltningen i perioden fra første halvdel av 1980-tallet og fram til i dag. Her ligger mange av de føringene som har hatt stor innvirkning på utforminga av dagens forvaltningsregime, også når det kommer til dens definisjon av fortida. De tekstene som behandles her vil også til stadighet dukke opp i analysene i seinere kapitler.

Kapittel 5 er en analyse av det såkalte *identitetsparadigmet*. Dette begrepet kom inn i språkbruken på 1990-tallet, og referer til tanken om identitetsmessige slektskapsforhold mellom fortidige samfunn og oss i dag. Et eksempel kan være mellom vikingene og nasjonalstaten Norge (Solli 1996). Hensikten er å vise at dette forholdet ikke er så enkelt og endimensjonalt som tidligere analyser kan synes å konkludere med. Det rommer elementer som går utover forhold som politikk og ideologi; fortida forstås som noe mer enn det som kan lukkes inne i den nåtidige samfunnsmessige sfæren.

Kapittel 6 tar for seg det jeg ser på som overgangen fra et kulturminnevern til en kulturminneforvaltning gjennom den omorganiseringa som kulturminnesektoren har gjennomgått de siste 10–15 åra. Her beskrives en prosess hvor kulturminneforvaltningen, som et resultat av inntoget av bærekraftperspektivet etter hvert kom i sentral posisjon hvor den begynte å anvende metoder, begreper og perspektiver på fortida og kulturminnene som ble lånt fra naturforvaltningen. Dette avstedkom en praksis som i vesentlig grad har bidratt til et endimensjonalt og instrumentelt vern og en objektivisering av fortida.

Kapittel 7 er – gjennom en analyse av to av Miljøverndepartementets funksjoner – en mer konkret beskrivelse av de prosessene som behandles i kapittel 6.

Kapittel 8 skal samle de trådene som er lagt ut i flere av de foregående kapitlene. Her begynner vi å nærme oss en form for forståelse av hvordan forvaltningen forholder seg til fenomenet fortid, og hvilken rolle bærekraftperspektivet spiller i denne sammenhengen. Dette gjør oss samtidig i stand til å si noe om verdigrunnlag, utover å ty til de velkjente vernekriteriene.

Kapittel 9 er et nærmere blikk på hvilke implikasjoner de erkjennelsene denne avhandlinga forsøker å bringe til torgs kan få for landets kulturminnepolitikk, og dermed for den framtidige organiseringa av den sentrale kulturminneforvaltningen.

1.2 Avslutning

Som vi ser kan altså avhandlinga leses som en søken etter fortida. Det tenkes da ikke på fortida *per se*, men på *kulturminneforvaltningens* fortid, eller sagt på en anna måte: dens forhold til begrepet fortid. Hva består kulturminneforvaltningens fortid av, hvordan henger den sammen og hvordan ser man på den? Håpet er at jeg gjennom denne avhandlinga skal lykkes med å vise at denne kulturminneforvaltningens fortidsforståelse ikke er så enkel og liketil som det av og til kan virke som. Vi skal på dristig vis bevege oss inn i et villnis av politikk, vitenskap, økonomi, moral, politisk filosofi, økonomi, teknologi, byråkrati m.m.

Som det også framgår av tittelen har avhandlinga hovedfokus på forvaltningen av *arkeologiske* kulturminner. En følge blir derfor at bygnings- og landskapsvernet er forholdsvis lite synlig. Likevel våges den påstanden at de fleste forholdene omkring fortid og bærekraft som diskuteres i denne teksten er såpass grunnleggende at ei overføring til andre områder ikke bør by på alt for store problemer.

Dette arbeidet er sterkt prega av å være tverrfaglig, med de fordeler og ikke minst svakheter det innebærer. Vi skal innom så vidt forskjellige forhold som filosofi, vitenskapssosiologi, arkeologi og statsvitenskap. Slik kan det hevdes at denne avhandlinga like gjerne – eller kanskje heller – kunne ha vært skrevet av for eksempel en statsviter eller en filosof. Ingen ting ville ha vært bedre enn om forskere fra disse disiplinene hadde begynt å vise større interesse for våre problemer og utfordringer. Likevel er det min påstand at det er nødvendig at også noen innafor ”kulturminnefamilien” gir seg i kast med de problemstillingene som denne avhandlinga skal belyse, til tross for at det nødvendiggjør en betydelig grad av trækking i andres sirkler. Dette rettferdiggjør en viss befatning med andre fag.

Helt avslutningsvis skal det bemerkes at prosjekter av den typen som denne avhandlinga representerer, på en måte kan sammenlignes med en flatpakke fra IKEA. Det er alltid en viss fare for at du sitter tilbake med deler til overs når det nyerverva møbelet etter mye strev og

banning endelig er ferdig montert. Da vet du – om enn motvillig – at ikke alt gikk som planlagt under prosessen. Til tross for dette skjer det ofte at møbelet likevel fungerer etter hensikten. Som leser kan det være at du opplever det slik at også denne teksten etterlater noen ubrukte deler som absolutt burde vært montert ett eller anna sted. Da er håpet at produktet likevel fungerer etter hensikten.

2. Fortid, kulturminner og modernitet

2.1 Innledning

I innledningskapittelet berørte jeg kort hvordan kulturminneforvaltningen definerer fortida, kulturminner og kulturmiljø som noe utenfor oss, som på forhånd eksisterende objekter vi kan avdekke og erkjenne, men også som en bestanddel i nåtidige mellommenneskelige forhold. I lys av den første definisjonen framstår dagens kulturminneforvaltning som et apparat eller redskap som er tilpassa oppgaven å ta vare på disse objektene. I neste kapittel vil jeg prøve å vise hvordan konstruksjonen og bruken av forvaltningshistorie bidrar til både å støtte opp både om et slikt perspektiv på fortid og fortidig materiell kultur, og til å legitimere aktiviteten rundt det. Dagens kulturminneforvaltning står fram som et resultat av møysommelig prøving og feiling gjennom 150 år, der målet hele tida har vært å la fortida og kulturminnene tre fram på sine egne premisser. Imidlertid baserer denne forståelsen seg som nevnt på et bestemt kunnskapsteoretisk perspektiv. Innafor forskningsmiljøene har man lenge hatt betenkeligheter ved denne måten å tenke omkring fortid og fortidig materiell kultur på. Når det gjelder arkeologien, skyldes nok dette for en stor del postprosessualismens inntog i faget på 1980-tallet. I dagens Norge finner vi kanskje ikke så mange arkeologer som – i alle fall åpent – vil mene at fortida er noe vi avdekker. De fleste bekjenner seg til en eller anna form for konstruktivisme der fortolkning er et vesentlig element.

I tråd med den postprosessuelle retninga, eller tradisjonen, er det enkelt å uttrykke en skepsis til kulturminneforvaltningens definisjon av fortida som noe utvendig. Men bildet er mer komplisert enn som så. Et vesentlig poeng i denne avhandlinga er at verken fortid eller fortidig materiell kultur kan forstås som enten utelukkende noe som ligger der ute og venter på å bli oppdaga av oss, eller som noe som bare konstrueres av menneskene her og nå. Det kan heller ikke være et verken enhetlig eller konstant forhold mellom fortid på den ene sida, og kulturminner og kulturmiljøer på den andre sida. Forholdet mellom begrepene *kulturminne* og *kulturmiljø* er heller ikke gitt på forhånd. Videre er det langt fra klart hva som legges i begrepet *fortid*. Dette er utvilsomt en vanskelig materie, og det finnes ingen enkle svar. Imidlertid er jeg av den oppfatning at mye handler om ontologi, definisjonskamp og relasjoner mellom deltakere i nettverk.

For å kunne gjøre oss opp en mening om kulturminneforvaltningens og forskningas verdigrunnlag, er det nødvendig å begynne med og se på fortida som fenomen. Hvorfor og hvordan holder vi oss med ei fortid? Hvilken fortid holder vi oss med? Hvorfor framstår fortida for oss slik den gjør? Dette må sees i lys av grunnleggende forhold som ontologi, kulturell selvforståelse og epistemologi. Antropologien har vist oss at det finnes andre måter – vesentlig forskjellige fra vår vestlige moderne – å tenke tid og fortid på. Som vi skal komme tilbake til etter hvert, ser jeg en nær og nødvendig kobling mellom Vestens tidsforståelse på den ene sida, og selve eksistensen av både kulturminnefaglig forskning og forvaltning på den andre sida. Forholdet modernitet-fortid har i vesentlig grad vært gjenstand for analyse, både av filosofer og andre. Nietzsche hevda at fortida ble til noe som det var nødvendig å bevare først når vi trodde vi hadde mista den, noe han kalla *historismens sykdom* (Latour 1996:90–91). På lignende vis har også Michel Foucault (1989b) tatt til orde for at de moderne mener seg å ha mista ei fortid som derfor må gjenoppdages. David Lowenthal (1985) hevder at fortida siden Renessansen i stadig større grad har blitt forstått som et fremmed land, som noe forskjellig fra nåtida. Martin Heidegger mente at den moderne metafysikken avstedkommer en kløft mellom fortid og nåtid (Olsen u.å.).

Heller ikke defineringen av hva kulturminner er kan regnes som uproblematisk, og dette må sees i lys av forhold som makt, forhandlinger, strategier og ulike prosesser. Det er langt fra åpenbart at alle grupperinger og aktører innafør kulturminnefamilien i utgangspunktet har den samme forståelsen på dette området. Likevel synes noen definisjoner og perspektiver i stadig større grad å vinne terreng framfor andre når det gjelder så sentrale spørsmål som hvordan kulturminner og kulturmiljøer skal brukes og forvaltes. Noen aktører framstår som sentrale og premissgivende, mens andre defineres ut i form av en stadig tiltakende usynliggjøring. Inntrykket er at mye av den kunnskapen forskningsmiljøene ser på som viktig og relevant å produsere, de seinere åra har blitt marginalisert i forvaltningssammenheng. Dette kommer mer eller mindre direkte til uttrykk i de politiske styringsdokumenter og andre skrifter som har kommet de siste ca. 20 åra (se kapittel 4). Som riksantikvar eller fra en posisjon i MD kan man i enkelte sammenhenger uttale seg med større tyngde og konsekvenser enn tungt meritterte arkeologer om forhold av stor betydning for norsk arkeologi. Mye av årsaken til dette ligger i de omorganiseringsprosessene, i form av institusjonsbygging, forskriftsendringer, strukturendringer, delegeringer, m.m. som vi har vært vitne til innafør kulturminnesektoren de seinere åra. Det dreier seg med andre ord om prosesser som har funnet, og fortsatt finner sted innafør visse former for nettverk der mange ulike aktører deltar.

Her må det imidlertid understrekes at min hensikt ikke er å kritisere noen aktører og ta andre i forsvar. Arkitektene bak dagens kulturminneforvaltning har i stor grad lyktes med å omsette sine virkelighetsbeskrivelser til praktisk politikk og forvaltning, og det kan de vanskelig kritiseres for. Snarere tvert i mot. De har vært dyktige. De ovennevnte spørsmålene er ment å hjelpe oss inn i en prosess der det primære målet er å si noe om kulturminneforvaltningens *vesen og forhold til andre aktører* på dette organisatoriske nivået. For å si det på en annen måte: Hvorfor fungerer det som fungerer?

Selv om dette kapitlet i hovedsak kommer til å handle om to av deltakerne i denne definisjonskampen – dagens norske forvaltningsregime og vesentlige deler av forskningsmiljøene, – betyr ikke dette at det ikke finnes flere aktører som er relevante i denne sammenhengen. Jeg tenker her på lokalmiljø, næringsliv, politikere, historieinteresserte, turistnæringa, andre statlige etater m.m. som alle kan tenkes å definere eller konstruere fortidig materiell kultur på andre måter enn både forvaltningen og forskningen. Disse skal imidlertid ikke behandles nærmere i dette kapitlet, da det er ment som en generell teoretisk redegjørelse for det analyseredskapet som tenkes anvendt i de kommende kapitlene. Her vil også disse aktørene og deres roller bli behandla.

Dette kapitlet skal ta for seg noen grunnleggende og mer generelle forhold relatert til de ovennevnte spørsmålene, og er ment som grunnlag for analysene av forhold som bærekraftbegrepet, verdi/ideologi, forvaltningens rolle og autonomi m.m. i de følgende kapitlene. Forhold som ontologi, tidsforståelse, samt produksjon/vedlikehold av visse former for kunnskap og praksiser vil stå sentralt. For å kunne gå inn i denne materien på en målretta og hensiktsmessig måte, finner jeg det nødvendig å ta utgangspunkt i et visst kunnskapsteoretisk arsenal. Som nevnt i innledningen, vil jeg benytte meg av noen perspektiver utvikla av den franske vitenskapssosiologen Bruno Latour. Jeg finner hans teori omkring modernitet – den vestlige verdens forståelse av seg selv og andre – nyttig som utgangspunkt for den argumentasjonen jeg nødvendigvis må føre for min definisjon/beskrivelse av den fortiden vi holder oss med, og som er avgjørende for min behandling av bærekraftbegrepet. Uløselig knytta til dette er Aktør-nettverk-teorien (ANT). Sammen med folk som John Law og Michael Callon har Latour utvikla denne teorien som, har som mål å studere hvordan nettverk – som definisjons- og praksismessige premissleverandører – etableres og opprettholdes. Det som kjennetegner disse nettverkene er at de er såkalt heterogene, blandinger eller sammensetninger av alle tenkelige materialer

(Holm 2000:86). De består av både mennesker og det disse teoretikerne kaller *ikke-mennesker*. Denne benevnelsen omfatter alt som ikke er mennesker, det være seg fysiske strukturer, dyr, maskiner m.m. Siden det i ANT opereres med et symmetrisk forhold mellom mennesker og de deltakerne i nettverkene som ikke er menneske – alt underlegges samme begrepsbruk og betingelser – defineres alle deltakerne som *aktanter* (Braastad Myklebust 1996:207). I vår sammenheng binder slike nettverk sammen fortid, mennesker, fysiske strukturer, ting, tekster, maskiner m.m. Ut fra dette sammensuriet springer det så ut klare, utvetydige fenomener som framstår som alltid allerede til stede. Slik jeg ser det er ANT derfor godt egna til å beskrive etableringa og stabiliseringa av dagens forvaltningsregime innfor kulturminnesektoren. Vi kan finne igjen mange av de grepene som ble tatt, og ennå blir tatt i omorganiseringa av kulturminneforvaltningen i de mer generelle redegjørelsene for ANT. Dette forholdet vil jeg komme tilbake til både i slutten av dette kapitlet og ikke minst i kapittel 6. Men for allerede nå å vise relevansen til mitt prosjekt, vil jeg likevel kort nevne at ANT bl.a. er opptatt av hvordan slike nettverk etableres og stabiliseres, hvordan fenomener konstrueres og rekonstrueres, samt hvem i nettverkene det er som taler på vegne av resten. Retten til å definere/konstruere fortid, kulturminner og kulturmiljøer, samt å snakke på vegne av både dem og andre aktører i nettverket vil alltid være avgjørende for hvordan det hele til en hver tid faller ut. Dagens kulturminnepolitikk og forvaltningsregime er et utfall, men ikke nødvendigvis det eneste mulige, og i alle fall ikke ut fra at fortid, kulturminner og kulturmiljøer er predefinerte størrelser.

Ett av utgangspunktene i denne avhandlinga er at fortida og nåtida oppleves som absolutt atskilte fra hverandre. Fortida blir ikke forstått som delaktig i nåtida, men som forbigått og forlatt. Dette får betydelige konsekvenser for hvordan vi forholder oss til kulturminner og kulturmiljøer i sin alminnelighet. Behovet for å bevare spor og levninger fra fortida vil nødvendigvis være større dersom vi tror at fortida forsvinner for alltid i det øyeblikket den har blitt fortid, enn om vi opplever den som alltid tilstede, deltakende og nærværende i nåtida. Det er ikke noe behov for å bevare og verne om noe som ikke oppleves som å stå i fare for å forsvinne. Dette er på en og samme tid kulturminneforvaltningens både forutsetning og paradoks, og slår ut i ulike måter å forholde seg til fortida på: 1) som noe som ligger der ute uavhengig av nåtida og klar til å bli oppdaga, avdekka og rekonstruert av oss, 2) som noe som utelukkende konstrueres av og for nåtida og som ikke har noe med fortida *per se* å gjøre. Denne trua på ei forlatt fortid og det påfølgende behovet for enten å rekonstruere eller konstruere den er i sin tur igjen forårsaka av den moderne framskrittstrua, og benevnes her

som *Historismens sykdom* (se ovenfor). Denne moderne framskrittstrua springer ut fra den vestlige verdens forståelse av tid. I det følgende skal vi se nærmere på hvordan dette arter seg gjennom å ta Latours beskrivelse av moderniteten nærmere i øyesyn.

2.2 En modernitetsbeskrivelse

Både i boka *Vi har aldri vært moderne* (1996), og andre steder foretar Bruno Latour analyser av den moderne verden, eller moderniteten. Et hovedpoeng er at de han kaller ”de moderne” – dette inkluderer vel de fleste som er født og oppvokst i den vestlige verden – forstår seg selv som vesentlig forskjellig både fra sine forfedre og fra andre fortidige og samtidige kulturer; de *ikkemoderne*. Kilden til denne selvforståelsen er framveksten av vitenskapen, som ifølge Latour på en grunnleggende måte definerer, eller utgjør moderniteten gjennom sin særskilte måte å definere og dele inn verden på. Utgangspunktet er at denne inndeling inneberer trua på et absolutt skille mellom natur og samfunn. Trua på eksistensen og nødvendigheten av dette skillet er det Latour kaller *den moderne forfatning*. Dette fenomenet vil bli nærmere beskrevet seinere i dette kapittelet. Alle fenomener i verden må i henhold til denne forfatninga altså defineres enten som natur eller som kultur, og som moderne mener vi oss å operere med disse størrelsene som klart definerte sfærer atskilt av uigjennomtrengelige skott. Naturen blander seg ikke inn i samfunnets lover og samfunnet har ingen innvirkning på naturlovene. Dette står i kontrast til de ikkemoderne – de som ikke forholder seg til den moderne forfatning – som blir ansett å hele tida blande naturfenomener og samfunnsmessige forhold sammen i en eneste stor røre. Latours perspektiv er at forestillinga om skillet mellom natur og samfunn blir forstått som helt grunnleggende for de modernes måte å ordne verden på. Alle fenomener må plasseres enten i naturen eller i samfunnet. Det opereres med en *naturpol* og en *samfunnspol* (se fig. 1).

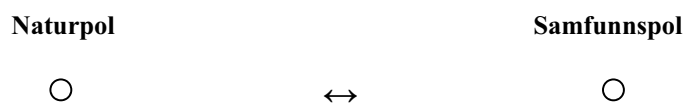

Fig. 1

Latours påstand er at de moderne har utstyrt seg med det han kaller *repertoarer* til hjelp i arbeidet med denne plasseringa. Repertoar må her forstås som et sett av verktøy som

anvendes i arbeidet med å definere/avgjøre hvor (på hvilken pol) de fenomenene vi erkjenner skal plasseres. Slik blir repertoaret et mangfoldig begrep. Det kan romme virkemidler som lovverk, maskiner og vitenskapelige metoder. I tillegg inngår forhold som allianser og retoriske teknikker i begrepet. I kulturminnesammenheng vil for eksempel kulturminneloven, forskningsstrategier og registervirksomheten utgjøre elementer i slike repertoarer. Disse repertoarene brukes til å skille det som tilhører naturen fra det som tilhører samfunnet. I vår sammenheng er det hva Latour kaller *naturaliseringens repertoar* (som plasserer fenomener i naturen) og *sosialiseringens repertoar* (som plasserer fenomener i samfunnet) som er av interesse. Naturviternes repertoar gjør at de forholder seg til naturen som om den eksisterer uavhengig av samfunnet og det som foregår der. Samfunnsviternes repertoar gjør at de forholder seg til samfunnet som om det eksisterer uavhengig av noe utenfor seg selv, at det holdes oppe utelukkende av mellommenneskelige relasjoner. Imidlertid må disse repertoarene holdes klart fra hverandre for at de moderne skal kjenne seg igjen i den virkeligheten de opererer innafor. Viktig er det også at hver og en av dem henter sin styrke i de andres svakheter (Latour 1996:14–15).

Man kan gjerne forherlige vitenskapene, brette ut maktens spill og latterliggjøre troen på en vikelighet, men man må for all del ikke blande disse tre etsende syrer med hverandre (ibid.).

Dette kommer vi imidlertid nærmere inn på i kapittel 6 og 8, hvor vi på en mer konkret måte skal se på hvordan slike repertoarer kan anvendes.

Latour benevner disse repertoarene også som *kritikker*. Slik jeg forstår det, er det grunna i at det hele fungerer på en slik måte at repertoarene også fungerer som kritikker av andre repertoarer. Det vesentlige her er imidlertid at de på en og samme tid kritiserer og underbygger hverandre. Det forholdet at representanter for de ulike repertoarene kritiserer hverandre, bygger opp om modernitetens selve grunnidé om at naturen og samfunnet må holdes atskilt. Dette har to effekter: 1) Det er alltid lettere å sannsynliggjøre sitt eget standpunkt også gjennom kritikk av andre enn bare gjennom å redegjøre for sitt eget perspektiv, 2) Det handler om gjensidig nytte. Dette gjelder både den kritikken man fremmer og den som mottas. Begge formene bidrar til å opprettholde den trua på den moderne forfatning som begge disse repertoarene er en funksjon av.

Vi har aldri vært moderne kan på mange måter leses som et forsøk på å ”avsløre” det Latour ser som selvbedraget bak denne Vestens forståelse av seg selv og andre – de ikkemoderne. For å belyse dette forholdet, tar han utgangspunkt i de modernes syn på seg selv i forhold til andre kulturer (ibid.:128–129). De moderne ser seg ikke bare som forskjellig fra andre kulturer slik andre kulturer er forskjellige seg imellom. De ser seg som absolutt forskjellige på den måten at man kan plassere Vesten på den ene sida og alle andre kulturer på den andre sida. Disse andre har det til felles at de er kulturer blant andre kulturer, noe de moderne ikke anser seg selv for å gjøre:

Vi Vestens mennesker kan ikke være en kultur blant flere, siden vi også mobiliserer naturen. Vi mobiliserer ikke, som andre samfunn, et bilde eller en symbolsk representasjon av naturen, men naturen slik den er, eller i det minste slik vitenskapene kjenner den, vitenskaper som forblir i bakgrunnen, utstuderte, umulige å studere (ibid.:129).

Imidlertid er Latours hovedbudskap at de moderne i bunn og grunn alltid har gjort det samme som alle de andre kulturene; de ikkemoderne, også de foretar hele tida slike blandinger. Derav tittelen *Vi har aldri vært moderne*. De moderne bare *tror* at det de gjør noe kvalitativt anna enn de andre når de plasserer fenomener enten utelukkende i naturen eller i samfunnet. Han hevder at på samme måte som de ikkemoderne blander også de moderne sammen samfunn og natur. Slik vi er i stand til å se dette tydelig hos de ikkemoderne, er det ugjennomtrengelige skottet mellom natur og samfunn egentlig fraværende også hos oss. Denne sammenblandinga foregår i de tidligere nevnte nettverkene. Latours poeng er at disse nettverkene er like reelle og virksomme hos de moderne som hos alle andre. De rene formene natur og samfunn vi holder oss med, og som naturvitenskapen og sosiologene ut fra hvert sitt perspektiv skaper er altså ikke reelle. Konklusjonen blir at vi egentlig aldri har vært moderne, at vi hele tida har gjort akkurat det samme som de såkalte ikkemoderne.

I det følgende skal vi se litt nærmere på Latours beskrivelse av den moderne forfatninga og nettverkene. Fokus vil bli retta mot hvordan disse to fenomenene danner grunnlaget for kunnskap og kunnskapsproduksjon.

2.2.1 Modernitetens to halvdel

Hos Latour består moderniteten av nettopp de to elementene *den moderne forfatning* og *nettverkene*. Disse benevnes som *modernitetens to halvdel*. Den moderne forfatninga utgjør det han kaller modernitetens *offisielle fasade*¹, det vi tror vi gjør og hva vi tror vi kan vite. Det er i den moderne forfatninga at de ovennevnte repertoarene har sitt utspring. Den moderne forfatninga innebærer som sagt trua på at naturen og samfunnet er to atskilte sfærer; natur- og samfunnspolen. Alle fenomener vi erkjenner må ifølge forfatninga plasseres ved en av disse polene. Den andre halvdel av moderniteten utgjør det han mener de moderne faktisk hele tida gjør, men som forfatninga hele tida forneker eksistensen av – produksjonen av fenomener som kan plasseres verken på samfunns- eller naturpolen. Disse kaller Latour *kvasiobjekter*. Poenget blir at ingenting *egentlig* kan plasseres enten ved natur- eller samfunnspolen. Alt skapes og finnes i *nettverkene*; alt er kvasiobjekter. I nettverkene bindes en rekke elementer sammen (se eksempler på dette særlig i kap. 6), og de fenomenene disse prosessene resulterer i er ifølge Latour verken natur eller kultur (1996). Det er i skjæringspunktet mellom den moderne forfatninga og nettverkene at denne avhandlingas analyse av dagens kulturminneforvaltning befinner seg.

2.2.2 Den moderne forfatning

Det kan i utgangspunktet virke noe underlig at Latour bruker begrepet ”forfatning” om modernitetens offisielle fasade, eller metafysikk. Forklaringa er imidlertid at dette er et bilde på dennes forhold til det som foregår i nettverkene. Ordet ”forfatning” brukes gjerne om statens maktfordelingsprinsipp, der man bl.a. skiller mellom den utøvende og den dømmende makt. Latour peker på at skillet mellom den utøvende og dømmende makt ikke tar høyde for alle de uformelle relasjonene som finnes mellom dommere og politikere, men at det ville være uriktig å hevde at slike derfor ikke er effektive. Deretter sammenligner han dette skillet med skillet mellom natur og samfunn, og hevder at dette har en tilsvarende konstitusjonell karakter (1996:25). Dette må kunne sies å utgjøre hovedelementet i den moderne forfatninga.

Den moderne forfatninga må, sier Latour, som enhver annen forfatning måles opp mot de garantiene den gir. Han viser at den består av fire slike konstitusjonelle garantier. Den første

¹ Den moderne forfatning isolert betrakta benevnes også som metafysikken (Latour 1996:87). Slik må den også kunne kalles den moderne metafysikk.

garantien sikrer naturens ikke-menneskelighet – at naturen ikke har noe som helst med oss mennesker og samfunnet å gjøre, – den andre sikrer det samfunnsmessiges menneskelighet – at vi mennesker ikke involverer noe utenfor samfunnet og oss selv, – den tredje sikrer at natur og samfunn må forbli absolutt atskilt, og til slutt en fjerde garanti som sikrer Den sperrede Gud – en guddom som står helt på utsida av både naturlovene og samfunnets lover (1996: 48–53). Vi skal i denne sammenhengen bare konsentrere oss om de tre første garantiene, da det er de som er mest relevante for denne avhandlingas agenda.

Dersom vi betrakter de to første garantiene separat, vil de forbli uforståelige, påstår Latour. En naturens totale ikke-menneskelighet ville overvelde oss og gjøre den utilgjengelig. I et slikt perspektiv vil den for alltid komme til å bli utilgjengelig og ubegripelig. I dette ligger det at vi ikke ville kunne forholde oss til en natur som ikke på noen måte kan relateres til samfunnet (gjøres til noe menneskelig). Dette benevnes som *naturens transcendent*; *naturen er ikke vår konstruksjon og den er større enn oss*. På den andre sida vil samfunnets totale menneskelighet føre til at det løses opp i en alles kamp mot alle; det ville ikke finnes noe utenom det rent mellommenneskelige som det er mulig å appellere til når meningsforskjeller oppstår. Grunnlaget for samfunnsmessig enighet ville bygges på sandgrunn dersom samfunnet ikke var basert på noe utenfor seg selv. Dette benevnes som *samfunnets immanens*; *samfunnet er utelukkende vår konstruksjon*. Ut fra dette virker det som at de to første garantiene er tilnærma umulig å forholde seg til. Latours poeng er imidlertid at disse to garantiene ble skapt sammen og at de støtter seg på hverandre; de tjener som motvekt til hverandre. Dersom de betraktes sammen ser man at de blir reversert (se fig. 2). For det som *egentlig* skjer, er at naturviterne ikke bare hevder at naturlovene unnslipper oss – at de representerer en total ikke-menneskelighet, – men de fabrikkerer også de samme naturlovene i laboratoriet. Det er altså en vesentlig menneskelig komponent tilstede. Denne kunstige konstruksjonen i laboratoriet betegner Latour som *oversettelsesfasen*. Dette foregår i nettverkene hvor heterogene elementer bindes sammen. Det at kjensgjerningene likevel unnslipper den menneskelige konstruksjon og blir plassert ved naturpolen, kaller han *renselsesfasen*. Denne er forankra i den moderne forfatninga og anvendelsen av naturaliseringens repertoarer driver prosessen. På samfunnssida hevder man ikke bare at menneskene selv lager sitt samfunn bare gjennom sin egen innsats, men også at samfunnet går utover mennesket. Selv om samfunnet er menneskeskapt, er det mye større enn menneskene som har skapt det. Dette fordi det trekkes inn en stor mengde ikke-mennesker som gir det konsistens og varighet, hele den fysiske verden står slik til rådighet. Dette er et forhold vi skal

se nærmere på når det kommer til forholdet mellom fortidig materiell kultur og fortolkning/hermeneutikk. På tross av den soliditeten som samfunnet får gjennom denne mobiliseringa av de fysiske omgivelsene (oversettelsesarbeidet i nettverkene), påstår de moderne likevel at det er menneskene alene som danner samfunnet (slik den moderne forfatninga forordner det og renselsesarbeidet viser det) (1996:48–49).

Det Latour vil fram til er at naturlovene og kjensgjerningene på den ene sida, og samfunnet på den andre sida er kvasiobjekter da de består av *både* ikkemennesker og det menneskelige/samfunnsmessige. Her må det imidlertid understrekes at det ikke dreier seg om blandingsformer, ei sammenblanding av rene objekter og det rent samfunnsmessige. Poenget blir at naturen og objektene ikke kan framtre og gjøres begripelige uten det samfunnsmessige og at samfunnet ikke kan skapes og holdes sammen uten den fysiske verden. *Naturens transcendens får bare mening gjennom dens immanens på samme måte som samfunnets immanens bare får mening gjennom dets transcendens.*

Latour peker på at de to ovennevnte garantiene er motstridende både i forhold til hverandre og seg selv siden de spiller på transcendens og immanens samtidig. Det er dette forholdet som gjør den tredje garantien nødvendig (se fig. 2). Den sikrer et totalt skille mellom naturverdenen (som Latour mener også er skapt av menneskene) og den sosiale verden (som Latour mener også holdes sammen av den fysiske virkelighet). I tillegg sikrer den en atskillelse mellom oversettelsesarbeidet og renselsesarbeidet. Slik usynliggjøres det kontradiktoriske mellom de to første garantiene og det som foregår i nettverkene. (1996:49–50). Den tredje garantien går så og si langs to akser: både mellom de to første garantiene og de polene de konstituerer, og mellom det transcendent og immanente innafør hver enkelt av disse garantiene. Latour setter det hele opp på følgende vis:

FØRSTE PARADOKS	
Naturen er ikke vår konstruksjon; den er transcendent og uendelig mye større enn oss	Samfunnet er vår konstruksjon; det er immanent i forhold til våre handlinger
ANDRE PARADOKS	
Naturen er vår kunstige konstruksjon i laboratoriet; den er immanent	Samfunnet er ikke vår konstruksjon; det er transcendent og uendelig mye større enn oss
FORFATNING	
Første garanti: Selv om vi konstruerer naturen, er den som om vi ikke skulle ha konstruert den.	Andre garanti: Selv om vi ikke konstruerer samfunnet, er samfunnet som om vi skulle ha konstruert det.
Tredje garanti: Natur og samfunn må forbli absolutt atskilt; renselsesarbeidet må forbli absolutt atskilt formidlingsarbeidet.	

(Latour 1996:49)

Fig. 2

2.2.3 Tidsforståelse

Videre – men like fullt i sammenheng med det ovennevnte – setter Latour fokus på de modernes forståelse av tid. Fortolkning av tidens gang kaller han *temporalitet*, nettopp for å kunne skille denne fra tiden som sådan. Latour hevder at den moderne verdens temporalitet innebærer trua på det han kaller *tidens pil*, noe som betyr et ugjenkallelig brudd med fortida (ibid.:90–91). Han sier:

Et særtrekk ved de moderne er at de forstår tiden som går som om den virkelig har avskaffet fortiden bak seg. De oppfatter seg alle som Attila i hvis fotspor gresset ikke vokser opp igjen. De føler ikke at de er fjernet et visst antall århundrer fra middelalderen, men at de er atskilt fra den av kopernikanske revolusjoner og epistemologiske brudd som er så radikale at ikke noe av fortiden overlever i dem – at intet av denne fortid burde overleve i dem (ibid.:91).

og som en konsekvens av dette:

Som Nietzsche bemerket, lider de moderne av historismens sykdom. De vil beholde alt, datere alt, fordi de tror at de definitivt har brudd med sin fortid. Jo flere

revolusjoner de akkumulerer, desto mer sparer de; jo mer de kapitaliserer, desto mer plasserer de i museer. Den maniske ødeleggelse blir kompensert av en like manisk bevarelse. Historikerne rekonstruerer fortiden, detalj på detalj, og desto mer omhyggelig fordi den har forsvunnet for alltid (Latour 1996:90–91).

I motsetning til dette anser Latour den moderne verdens temporalitet som bare en av mange former for historisitet, og minner oss om at nettopp antropologien har vist at slike kan arte seg på mange ulike måter. Konsekvensen blir at de moderne da heller ikke har maktet å fjerne seg fra fortida på den måten de gjerne tror de har gjort. Dette begrunner han med at den moderne temporaliteten har liten effekt på tidas gang, og at fortida derfor egentlig aldri har blitt annullert, eller at det eksisterer noen *offentlig søppelplass hvor vi kan stable opp det fortrente materialet bak oss* (ibid.:91).

Latour hevder at videre at også denne moderne temporaliteten springer ut fra den moderne forfatning, og at forbindelsen mellom dem ligger i det forholdet at forfatninga gjennom repertoarene og rensesarbeidet fjerner kontekstene gjennom hvilke virkeligheten kommer til syne – det som foregår i nettverkene. Den moderne forfatninga får oss til å oppleve tida som en revolusjon der de fenomenene vi erkjenner plutselig og mirakuløst kommer til syne. Dette er en konsekvens av at de nettverkene som ligger bak fenomenene blir usynlige. Det er dette han kaller *det revolusjonære mirakel*. De moderne har skapt en temporalitet som er tilpassa framkomsten av slike mirakel:

Tanken om radikale revolusjoner er den eneste løsning de moderne har kommet på for å forklare den overflod av hybrider [kvasiobjekter] som deres Forfatning på en gang forbyr og tillater, og for å unngå den monstruøse tanke at også tingene skulle ha en historie (ibid.: 93, min tilføyelse i klamme).

Det er i forholdet mellom vitenskapens historie som full av slike epistemologiske brudd og tida som sådan at de moderne finner sin historie. Dette mener Latour skjer på den måten at tida blir punktuert av framkomsten av nettopp de fenomenene vi erkjenner:

... – og man vil hver gang beregne tiden med utgangspunkt i disse mirakuløse begynnelse, gjennom å verdsliggjøre hver inkarnasjon i de transcendent vitenskapers historie (ibid.:94).

Man skiller altså mellom tida før og etter tilsynekomsten av ulike kjensgjerninger (ibid.). Dette innebærer at vi på en måte sitter igjen med ei fortid som må plasseres utenfor nåtida,

den får et altså et slags transcendent skjær som kan ligne det de naturvitenskapelige forskerne tilskriver naturen.

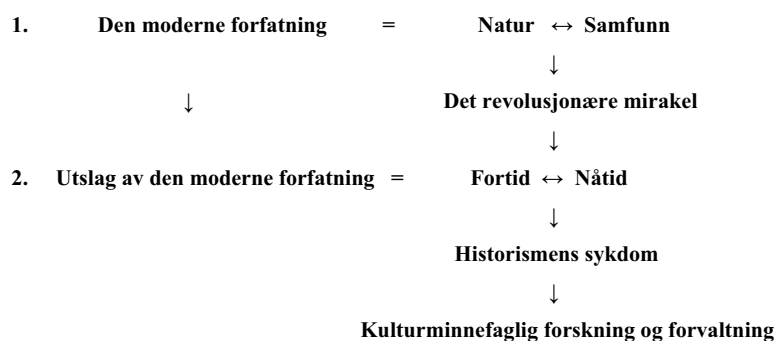
2.2.4 Historismens sykdom

Det er nærliggende å spørre seg om hvilken relevans Latours utlegging av denne *historismens sykdom* har for det modernes forhold til førhistoria, til tida *før* de vitenskapelige revolusjoners mirakuløse frambrutninger. Latour nevner at det finnes gode grunner til å tro at tanken om politisk revolusjon har blitt lånt fra tanken om vitenskapelige revolusjoner (Latour 1996: 93). Han går ikke konkret inn på hva som ligger i dette, men man må likevel i fortsettelsen av en slik tankegang også kunne utvide dette prinsippet til å gjelde forestillinga om kulturell endring som sådan. Vi snakker jo gjerne om tida før og etter fenomener som jordbrukets oppkomst, bronzen, jernet, høvdingedømmeorganisasjonen, staten, overgangen fra hedendom til kristendom osv. Slike blir punkter i tiden som tilsvarende både vitenskapelige og andre revolusjoner markerer nye begynnelse, og som dermed må kunne sies å falle inn under den moderne temporaliteten. I tillegg vil den *generelle tidsforståelsen* som trua på de vitenskapelige revolusjonene avføder også være styrende på de modernes tidsforståelse i sin alminnelighet; fortid er fortid uavhengig av om den er 150 eller 2000 år gammel.

Som en del/funksjon av oversettelsesarbeidet er den moderne temporalitet uløselig knytta til den moderne forfatning. Da den moderne forfatninga både fornekte og forbyr kvasiobjektene, følger det at de fenomenene vi erkjenner må komme ingen steder fra. De bare dukker opp i sin fiks ferdige form. Dette framstår som et mysterium, et mysterium som forklares ved at man konstruerer et bilde av tiden som er tilpassa frambruddene av slike fenomener, eller oppdagelser (ibid.). Tingene (kvasiobjektene) må bevege seg i samme takt og bli erstattet av andre ting som er like regularisert til hverandre for at tiden skal bli en strøm. Den moderne temporaliteten er et resultat av en slik disiplinering. Forestillinga om en irreversibel tidsretning har sin årsak i ei slik ordning av kvasiobjektene. Irreversibiliteten i tidens gang er den klassifiserende framgangsmåten som nyttes for å skjule den opprinnelsen til kvasiobjektene som moderniteten ikke kan vedkjenne seg (ibid.:96).

Dette må forstås dit hen at irreversibiliteten og framskrittet blir funksjoner av det revolusjonære mirakel. Bare epistemologiske brudd og en knivskarp dikotomi mellom før og etter kan i tilstrekkelig grad utsette, eller tildekke alle historiske tilkomstbetingelser, og slik

skjule kvasiobjektene eksistens². Derfor må alltid det som ligger på ”før”-sida av streken forkastes. Slik oppleves fortida som noe som alltid allerede er på den andre sida av denne streken. Vi kan gjerne huske den, eller tenke på den, men aldri tilkjenne den en egentlig deltakende og kunnskapskonstituerende rolle, og slik en plass i nåtida – i samfunnet. Og slik *må* fortida oppleves hvis vi skal være tro mot den moderne forfatninga. Dersom vi trekker med oss elementer fra ”før”-sida av streken og lar dem være aktive, risikerer vi at de rene formene fordamper og at kvasiobjektene flyter opp til overflata. Fortida blir altså de modernes fortid først når den ikke lenger er en del av nåtida. Dette er et utgangspunkt dagens forvaltningsregime deler med forskningen, og for den saks skyld også med museumsverdenen og alle andre som beskjeftiger seg med fortida på en ikke umiddelbar måte. Trua på et slikt ugjenkallelig brudd med fortida følges opp med en uimotståelig trang til å bevare den samme fortida. Vi bevarer fortida fordi vi tror den har forsvunnet for alltid; vi lider av historismens sykdom. Det hele kan sette opp som i følgende figur:

Vi får altså to ”poler” – en fortidspol og en nåtidspol – som står i et tilsvarende forhold til hverandre som Latours natur- og samfunnspol. Vi finner også lignende mekanismer og relasjoner mellom disse polene, noe vi skal komme tilbake til etter hvert. Det skal understrekes at selv om trua på skillet mellom fortids- og nåtidspolen er forårsaka av forestillinga om at naturen og samfunnet er absolutt atskilt, så lever den ”sitt eget liv”. Den blir en slags skyggevirking hvor repertoarer anvendes på en tilsvarende måte som mellom naturvitere og samfunnsvitere:

² I dette perspektivet kan Foucault med sine epistemeskifter forstås som å ta det den moderne forfatning sier om seg selv på alvor, og slik defineres som en moderniserende filosof.

FØRSTE PARADOKS

Fortida er ikke vår konstruksjon, den er transcendent. Dagens samfunn (fortida inkludert) er vår konstruksjon, det er immanent i forhold til våre handlinger

ANDRE PARADOKS

Fortida er en samfunnsmessig konstruksjon, den er immanent Dagens samfunn (fortida inkludert) er ikke vår konstruksjon, det er transcendent

FORFATNING

Første garanti: Selv om vi konstruerer fortida, er den som om vi ikke skulle ha konstruert den **Andre garanti: Selv om vi ikke konstruerer dagens samfunn (fortida inkludert), er dagens samfunn (fortida inkludert) som om vi skulle ha konstruert det**

Tredje garanti: Fortida og dagens samfunn (fortida inkludert) må forbli absolutt atskilt; rensesarbeidet må forbli absolutt atskilt fra formidlingsarbeidet

Vi har sett hvordan den moderne forfatning fører til ei oppfatning av fortida som noe utenfor nåtida og samfunnet. Imidlertid har postprosessuelle arkeologer og andre som bekjenner seg til et antroposentrisk perspektiv gjort forsøk på hente fortida tilbake inn i det nåtidige samfunnet igjen. Spørsmålet er om disse bestrebelsene har vært vellykka. Vi skal med utgangspunkt i figuren ovenfor se litt nærmere på dette forholdet.

2.3 Fortida som transcendent objekt

På slutten av 1980-tallet utga Michael Shanks og Christopher Tilley boka *Re-constructing Archaeology*. Denne boka ble på mange måter som en milepæl å regne innafor den postprosessuelle arkeologien. Her både peker de på, og uttrykker skepsis til det ovenfor beskrevne skarpe skillet mellom fortid og nåtid:

The present's relation with the past is no longer self-evident. Past and present are separated by a chasm of misunderstanding (Shanks og Tilley 1987:8).

Til tross for denne erkjennelsen synes imidlertid også de å operere med fortida som noe særdeles vanskelig tilgjengelig; arkeologien hadde en sjeldent problematisk vei fra empiri til

forklaring og forståelse. De slo fast (ibid.:107–108) at naturvitenskapene, de rene samfunnsvitenskapene og antropologene hadde mindre erkjennelsesmessige og tolkningsmessige utfordringer og problemer enn arkeologene, som i tillegg til alt det andre også hadde *tiden* som en forstyrrende faktor:

Archaeology, and history, we wish to suggest, are the most difficult of all disciplines because the process of acquiring a historical understanding involves a quadruple act of interpretative endeavour (ibid.).

Løsningen ble det de kalte for *den firefoldige hermeneutikken* (ibid.:108):

So, archaeological work involves:

- (i) the hermeneutic of working within the contemporary discipline of archaeology;
- (ii) the hermeneutic of living within contemporary society as an active participant, put broadly, gaining knowledge of that which is to be human, to interact and participate with others and to be involved in struggles about beliefs and social and political values;
- (iii) the hermeneutic of trying to understand an alien culture involving meaning frames radically different from his or her own;
- (iv) the hermeneutic involved in transcending past and present.

Denne vurderinga av tingenes tilstand synes primært å være grunna i en blanding av på den ene sida et fortolkningsperspektiv motivert i et grunnleggende behov for *forståelse*, og på den andre sida en viss grad av pessimisme når det gjaldt våre muligheter for tilgang til fortida, en pessimisme mange vil karakterisere som et resultat av det noe uklare fenomenet postmodernisme. Innledningsvis vil det være nyttig med en veldig kort gjennomgang av noen aspekter av arkeologfagets seinere (de siste førti år) teoriutvikling for å prøve å etablere en plattform som kan hjelpe oss videre i arbeidet med analysen av kulturminneforvaltningen, da dette forholdet er vesentlig for å gripe problemfeltet som helhet. Dette vil bli gjort forholdsvis fritt etter noen av perspektivene til Bruno Latour som ble presentert ovenfor.

De vitenskapsteoretiske kontroversene arkeologifaget har gjennomgått de siste tiåra er symptomatisk for det jeg ønsker å beskrive da de bidrar til å tydeliggjøre det som ligger til grunn for ulike kunnskapsteoretiske posisjoner. For å foregripe noe: det er min påstand at tilsynelatende motstridende tradisjoner og teoretiske leire i bunn og grunn ser ut til å være omforent om det grunnleggende forholdet at fortida nødvendigvis også må tilskrives en ontologisk status som på mange måter tilsvarer den som "den rene natur" gjerne blir tilkjent.

Fortidig materiell kultur er på et vis nåtidig. Kulturminnene fins jo her og nå. Likevel befolker den på samme tid fortida. Den er med på å gi fortida den materialitet/soliditet som er nødvendig for at den skal bli begripelig for oss. Samtidig bidrar dette til at den framtrer som noe som eksisterer utenfor menneskene – som et transcendent objekt. Slik blir den materielle kulturen en garantist og representant for, samt kilde til den fortida vi til enhver tid holder oss med.

Nå skal det ikke underslås at ei ”transcendering” av fortida vel alltid har prega arkeologien i større eller mindre grad. Imidlertid synes det ikke som om at denne fortidas transcendens – til tross for alle ulike forsøk på innhenting – har avtatt de siste ca. førti åra. Snarere har arkeologene i stadig mer utstrakt grad bare endt opp som *lånere* av teoretiske perspektiv fra andre disipliner. Et tidlig eksempel er L. Binforuds berømte artikkel *Archaeology as Anthropology* fra 1962. Dette arbeidet regnes, riktig nok noe forenkla, som startpunktet på den prosessuelle arkeologien, eller ny-arkeologien. Hovedessensen var at arkeologene måtte slutte å beskrive statiske kulturer gjennom en slags uvitenskapelig fundert intuitiv empirisme. Arkeologien skulle nå bli antropologi – den typen antropologi som hadde blitt utvikla i USA på 1940- og 1950-tallet – utstyrt med vitenskapsteoretiske verktøy lånt fra naturvitenskapene. *Forklaringene* kom i fokus. Fortida som en ytre, selvbestalta virkelighet ble studieobjekt og mål. Med hjelp av naturvitenskapelige metoder skulle man finne samfunnsystemet bakom både mennesket og den materielle kulturen (Flannery 1967).

Etter et par tiår med en noe betingta suksess ble den prosessuelle arkeologien utfordra av perspektiver som defineres inn under det som lenge har gått under benevnelsen *postprosessuell* arkeologi. Kritikken gikk på flere forhold, og retninga består av flere ulike perspektiver som feministisk teori, strukturalisme, hermeneutikk, poststrukturalisme og fenomenologi. Flere av disse må også kunne sies å være innbyrdes motstridende, men det som er sentralt for oss er det som retta seg mot den prosessuelle arkeologiens *epistemologi*. De postprosessuelle arkeologene stilte seg skeptiske til trua på at forskning på fortida var objektiv og verdinøytral. Man mente at denne praksisen var uløselig knytta til samtida og dets verdier (Olsen 1997:61). En tidlig representant for denne postprosessuelle retninga var Ian Hodder (Hodder 1982a, 1982b, 1986). I *Symbols in action* (1982a) fremma Hodder noen perspektiver som han mente hadde paralleller innafor den kulturhistoriske arkeologien, og som i liten grad hadde vært påakta innafor prosessuell arkeologi. Det gikk på forhold som at materiell kultur

var meningsfullt konstituert, at individet måtte inkluderes i teorier om materiell kultur og sosial endring, samt at arkeologiens nærmeste slektning var historiefaget. I *Reading the Past* (1986) tok han til orde for viktigheta av kontekstuell arkeologi og *fortolkning*. I dette lå det at fortidig materiell kultur kunne sammenlignes med tekster og leses på en lignende måte. Det er et nært slektskap mellom Hodders kontekstuelle arkeologi og den tidlige hermeneutikken (Olsen 1997), der målet var å komme fram til et opprinnelig meningsinnhold. Dette kommer også til uttrykk i hans tilslutning til Collingwoods historiefilosofi (Hodder 1986). Med dette kom *forståelse* gjennom *fortolkning* i fokus. Dette perspektivet ble videreutvikla gjennom anvendelsen av den filosofiske hermeneutikken, slik denne ble definert av den tyske filosofen Gadamer (Shanks og Tilley 1987). Denne formen for hermeneutikk var kritisk til tidlighermeneutikkens tro på tilgangen til et opprinnelig og egentlig meningsinnhold. Slik utvikla den postprosessuelle arkeologien seg i ei retning som var kritisk til Collingwoods, og dermed også Hodders historiefilosofi:

..., it is worth underlining once more that the difficulties involved should not lead to any romanticism or nostalgia for the past, to think by some transcendental human effort we can get back inside it. This was the major failing of the hermeneutics of the late- nineteenth century, especially as expressed in the work of Dilthey and more recently by Collingwood (ibid.:108).

Mange arkeologer sverger nå til et kunnskapssyn som er prega av hermeneutikk (Thomas 2000:3). Hermeneutikken synes de siste 15–20 åra stadig sterkere grad å ha blitt innarbeida i arkeologien. Fra å være i form av eksplisitte betraktninger omkring fenomenet har dette prinsippet for erkjennelse i stadig større grad blitt etablert som en implisitt og selvsagt forutsetning for forståelse innafor arkeologien; fortolkningas status som noe nær et aksiom gjør at mange i dag i større eller mindre grad tilskriver seg en form for erkjennelse som må sies å ligge hermeneutikken nær. Av den grunn ser jeg en særlig hensikt i å se nærmere på nettopp den. Mitt ærend i denne sammenhengen vil være å peke på et erkjennelsesmessig forhold som i arkeologisk sammenheng i liten grad har vært trukket fram bl.a. i betraktninger rundt hermeneutikken og dens kunnskapsmessige konsekvenser.

Sentral i hermeneutisk filosofi er den *hermeneutiske sirkel*, noe som gjerne defineres som en dialektisk bevegelse mellom helhet og deler (Wind 1976:21, Bleicher 1980:258, Hellesnes 1988:27). Den totale meninga til det fenomenet som vi studerer er bestemt av meninga til fenomenets ulike deler. Samtidig er meninga til delene – inkludert poenget med å identifisere

delene slik man gjør – bestemt av den helhetlige meninga. Vi kan bare forstå et fenomen totale mening dersom vi tilegner oss meningsinnholdet til de enkelte delene. Imidlertid kan vi bare oppnå denne forståelsen gjennom en forståelse av helheten. Nødvendig her blir *forutforståelsen* (Hellesnes 1988:27). Hellesnes uttrykker det på følgende måte:

Forståinga startar aldri frå eit nullpunkt. Utan føreåtforståing, forventning, forståingsutkast, kjem ikkje tolkningsprosessen i gang. Den som har ei føremeining om ei sak, har sjanse til å bli konfrontert med saka. **Føreåtforståing inneber ei provisorisk saksforståing som saka får konturar i forhold til** (Hellesnes 1988:28, mi utheving).

Forutforståelsen er ikke selve forståelsen av et gitt emne, men betingelsen for enhver forståelse. Dette perspektivet på forutforståelsen er grunna i oppfattelsen av at mennesket aldri kan erkjenne ut fra den rene fornuft, en fornuft som er rensa for følelser og holdninger. Forutforståelsen er altså resultatet av vår livserfaring (Wind 1976:23). Det er bestandig en mer eller mindre vag og implisitt forståelse av helheten i forståelsen av delene, og en mer eller mindre vag og implisitt forståelse av delene i den gradvis forståtte totalmeninga. Helhetsforståelsen svinger med i delforståelsen og motsatt; helhets- og delforståelsen korrigerer hverandre gjensidig (Hellesnes 1988:28). Den stadig korrigererte forståelsen mellom helhetsforståelsen – som er menings- eller forståelseshorisonten til den som erkjenner – og delutlegninga kan benevnes som *horisontsammensmelting*.

Når det komme til forholdet fortid - nåtid får dette den konsekvensen at den sammensmeltinga av horisonter som hermeneutisk erkjennelse forutsetter innebærer at det ikke er vanntette skott mellom fortidige og nåtidige forståelsesformer; det *er* altså mulig å forstå fortida ut fra dens egne premisser. Imidlertid betyr ikke dette at fortida kan forstås *utelukkende* på dens egne premisser, men delvis også ut fra nåtidas premisser. Møte mellom horisonter der *begge* disse bidrar til utforminga av ny forståelse blir altså sentralt, eller snarere nødvendig, i hermeneutisk erkjennelse. Men hva innebærer egentlig denne formen for erkjennelse? Innafor postprosessuell arkeologi har man som sagt sett på hermeneutikken som et alternativ til den prosessuelle arkeologien som var basert på logisk positivisme og som hadde objektivt fundert kunnskap som målsetning. Dette vitenskapssynet har, som tidligere nevnt, blitt kritisert for sitt objektivistiske grunnsyn. Hermeneutikken, hevder man, unnslipper denne kritikken da den legger vekt på fortolkning, heller enn krysskulturelle forklaringer og verdinøytrale beskrivelser. Imidlertid mener jeg at det er grunn til å hevde at hermeneutikken

erkjennelsesfilosofisk sett har trekk som gjør at den på et grunnleggende nivå representerer et lignende kunnskapssyn som de prosessuelle arkeologene tok til orde for. Dette ser jeg på to områder som begge trolig ligger på både et ontologisk og et epistemologisk nivå: 1) påstanden om horisontsammensmelting (transkulturelle prosesser), og 2) hermeneutisk forståelse som universell erkjennelsesform, som *den måten mennesket faktisk forstår på* dersom ny viten i det hele tatt skal oppnås.

Imidlertid gjelder dette ikke bare den tidlige hermeneutikken til Schleiermacher og Dilthey, der målet var å finne tekstens eller forfatterens opprinnelige mening, men også den filosofiske hermeneutikken. Riktig nok er forutforståelse, eller for-dommer en betingelse for i det hele tatt å kunne erkjenne; vi tar alltid noe av oss selv med i forståelsesprosessen samtidig som vi har et reelt møte med det andre. Imidlertid blir horisontsammensmelting, som tilhengerne av denne formen for hermeneutikk tar til orde for, vanskelig da erkjennelsen samtidig hevdes å være av fortolkende karakter. Johnsen og Olsen (1992:431) peker på et sentralt problem i hermeneutisk filosofi når de spør hvordan man kan vite at en horisontsammensmelting faktisk har funnet sted og at det ikke isteden dreier seg om utelukkende en projisering av vår egen verdensforståelse på en annen, fremmed kultur. Jeg mener en konsekvens av, og en nødvendig forutsetning for at man skal kunne være sikker på at en horisontsammensmelting har funnet sted, er at fortolkning som det grunnleggende prinsippet oppgis. Denne påstanden er grunna i at en slik fortolkningsmanøver fordrer eksistensen av et fast, ahistorisk og objektivt referansepunkt som gjør det andre gjenkjennelig som nettopp *det andre*. For bare gjennom å gjøre dette andre gjenkjennelig for oss, er det mulig å forstå det som noe annet. Mislykkes dette, kan vi aldri være sikre på om en egentlig horisontsammensmelting faktisk har funnet sted. Slik kan det hevdes at hermeneutisk erkjennelse, på samme måte som den logiske positivismen, på et grunnleggende nivå forutsetter at det finnes prinsipper som er gyldige utenfor nåtida, og som bidrar til å forme nåtida; fortida er ikke bare noe vi skaper her og nå.

Hermeneutikk blir definert som et prinsipp for erkjennelse, eller heller *som Erkjennelse* med stor E. Det følger av dette at denne erkjennelsesformen ikke kan reduseres, eller transformeres til en metode. Dette gjør at en analyse av hermeneutikken i min sammenheng må behandles ut fra et ontologisk og epistemologisk, heller enn en metodologisk innfallsvinkel. Det faktum at hermeneutisk erkjennelse tilskrives en status utover det rent metodiske, og slik blir synonymt med *Forståelse*³, gjør at den nødvendigvis forlenes med en kvalitet utover det som kreves av

³ Kun hermeneutisk erkjennelse fører til at man oppnår ny viten og slik egentlig forståelse med stor F.

en tilstand av ren konsensus. Slik tilfredsstillers også hermeneutikken, og nødvendigvis også den viten den avføder, på et grunnleggende nivå krav om universell gyldighet – det appelleres til noe utenfor det nåtidige samfunnet – på samme måte som den logiske positivismen.

Med bakgrunn i dette mener jeg at det med rimelighet kan hevdes at i hermeneutikken baseres forestillinga både av *hvordan* vi tilegner oss kunnskap og *hva* vi kan ha kunnskap om på ei nødvendig forutsetning om at det finnes kriterier utenfor det nåtidige samfunnet; her ligger koblinga mellom den ontologiske og epistemologiske dimensjonen. Følgen av dette blir at fortolkningselementet ikke alene kan utgjøre den grunnleggende forutsetninga for hermeneutisk erkjennelse. Fortolkning er per definisjon noe annet enn viten som i siste instans er grunna i objektive kriterier – sikker viten. Dersom noe defineres som ei fortolkning, ligger muligheten for andre, like plausible om enn motstridende fortolkninger implisitt, noe som ikke er tilfelle i sammenhenger der viten hevdes å være sikker. Tanken om fortolkning er forankra i en antroposentrisk fortidsforståelse der det immanente samfunnet står sentralt.

Slik kan vi si at heller ikke de fortolkende arkeologene slipper unna det å også måtte forholde seg til ei fortid som ligger utenfor menneskene og samfunnet. Også for disse synes fortida som ikke utelukkende en del av det nåtidige samfunnet på den måten at den faktisk allerede også ligger der ute et sted og venter på å befolke nåtida. *Denne ytre virkeligheten fungerer altså som den hermeneutiske sirkels drivfjær.* Gjennom å konstruere ei fortid som gjennom fortolknings-elementet var ment å være immanent, men som likevel i siste instans med nødvendighet også måtte få status som transcendent, endte man opp med det samme som de gamle logiske positivistene. Disse hadde beskjeftiget seg med å mane fram ei immanensinfluert fortid som de framstilte som utelukkende transcendent.

Det kan altså virke som at vi i bunn og grunn befinner oss i den situasjonen at fortida, og dermed også hva som kan sies om den gjennom den fortidige materielle kulturen, likevel ikke er et rent nåtidig mellommenneskelig anliggende. Dette er uavhengig av om man lar seg inspirere av naturvitenskapelige perspektiver eller bekjenner seg til et fortolkende og antroposentrisk perspektiv. Jo mer oppmerksom, eller faste i trua vi har blitt på det vanskelige, eller i beste fall uavklarte forholdet mellom nåtida og fortida, jo flere vitenskapsfilosofiske grep har vi vært villige til å ta i bruk for å prøve å gjøre noe med det; vi har gått fra en ukomplisert og direkte empirisme, via logisk positivisme, hermeneutikk for å gjennom enkelte poststrukturalistiske grep til slutt prøve å koble fortida helt fra våre praksiser. I et slikt

perspektiv blir situasjonen den at til tross for alle våre anstrengelser, har vi i praksis endt opp med å forholde oss til fortida som et kvasiobjekt.

Denne korte og alt for overfladiske gjennomgangen av noen aspekter ved den seinere teoriutviklinga i arkeologifaget er ikke primært kritisk motivert. Det jeg prøver å vise, er at arkeologiens mangfoldige forhold til løsninger på problematikken rundt dette med forholdet mellom fortida og dagens samfunn, ikke har ført til noen avklaring av ønska dybde og kvalitet på dette området. Også de som vurderer jakta på en transcendent fortid som fåfengt, uinteressant og irrelevant, har endt opp med å forholde seg til den som ontologisk størrelse, om enn av uvesentlig karakter.

2.3.1 Fortidas dobbelte vesen

Det er åpenbart at min gjennomgang av forholdet mellom den logiske positivismen på den ene sida og hermeneutikken og andre teoretiske perspektiver på den andre sida faller sammen med Latours beskrivelse av de ovenfor nevnte kvasiobjektene. Det som framstilles som å befinne seg bortenfor nåtida er like mye et resultat av hva som foregår i dagens samfunn (gjelder prosessualistene), og det som framstilles som et rent mellommenneskelig anliggende er blanda opp av forhold utenfor dagens samfunn (gjelder hermeneutikerne og andre fortolkere). Slik blir fortida nettopp eksempel på et kvasiobjekt, uansett hvilke teoretiske perspektiv man velger å innta; det er bare renselsesarbeidet – hvilken ”pol” den plasseres på – som tar ulike retninger. Det som imidlertid blir viktig i vår sammenheng er det forholdet at fortida gjennomgående og av alle også har blitt tilskrevet en tilværelse utenfor nåtida. Poenget blir at alle de kunnskapsmessige perspektivene som har vært nytta i arkeologien på en eller annen måte også har forholdt seg til fortida som noe utenfor nåtida og dagens samfunn, som noe vi kan appellere til i våre mellommenneskelige disputer. Fortida tilskrives uunngåelig en slik rolle *både* av de som har tatt til orde for eksistensen av ei transcendent fortid, og av de som på ulike måter har forsøkt å hevde det motsatte. Dette kan kalles *transcendent nødvendighet*. Kritikken mot de som mener fortida er noe vi avdekker, har vært både langvarig og sterk i den postprosessuelle arkeologien, mens det transcendent elementet som også de fortolkende arkeologene uunngåelig må tilskrive fortida tidligere bare i liten grad har vært kommentert. Snarere synes det som at man har ansett denne som irrelevant. Renselsesarbeidet – anvendelsen av repertoarene – har skifta retning gjennom den endringa i kunnskapssyn som vi har vært vitne til gjennom de siste ca. tjue åra. Imidlertid har dette hatt liten *egentlig*

betydning for vårt forhold til fortida. Riktig nok har fortida som et konstruert element i et immanent nåtidig samfunn blitt løfta fram som det relevante, men det transcendent elementet har til tross for iherdige forsøk likevel ikke egentlig blitt rensa vekk. Ved å tro på hva den moderne forfatning sier om seg selv – de ovennevnte garantiene – har man altså i arkeologien (også de som hevder å bedrive fortolkning) med nødvendighet måttet tilskrive fortida et element av egentlig og ahistorisk kvalitet. Arkeologien forholder seg altså til to former for fortid på en og samme tid. Ei transcendent fortid som blir en uunngåelig forutsetning for ei immanent fortid og motsatt.

2.4 Kulturminner og kulturmiljøer som nødvendige og sårbare ressurser

Poenget med å peke på disse forholdene er å forsøke å synliggjøre forhold som også dagens kulturminneforvaltning er en del av. Ved å stille kulturminneforvaltningen opp ved siden av forskningen, ser vi at den på samme måte skiller fortida fra dagens samfunn. Om forskningen har satt fortida og den fortidige materielle kulturen på utsida, så har forvaltningen på sitt vis forsterket dette. Gjennom å gjøre kulturminner og kulturmiljøer til en sårbar ressurs og en integrert del av det helhetlige miljøet, forlenes fortida samtidig med kvaliteter *utover* det å være en vanskelig oppnåelig, men reell og relevant størrelse eller en irrelevant og uoppnåelig størrelse (alt etter hvilket teoretisk ståsted man inntar). Her ligger kimen til trua på *både* en objektivistisk og en antroposentrisk fortidsforståelse samtidig, noe vi skal komme tilbake til etter hvert.

Bruno Latour peker på at det i dag råder usikkerhet omkring Vestens og kapitalismens håp om en ubegrenset og total beherskelse av naturen. Han hevder at situasjonen nå faktisk er snudd om gjennom at naturen behersker oss på en like fullstendig måte gjennom at den truer oss alle ved å vise tegn på sammenbrudd. Den som skulle beherskes har blitt menneskets herre og besitter (1996:19). Dette har jo etter hvert blitt en politisk korrekt beskrivelse som det heller ikke er vanskelig å slutte seg til. Det er i et slikt perspektiv at begrepet *bærekraftig utvikling* gir mening. Det blir å forstå som en praksis, eller et grep man tar i bruk for å utjevne dette forholdet. Gjennom dette mener vi, i alle fall til en viss grad å kunne forsvare oss mot det på samme tid både truede og truende miljøet. Dette er mulig å forstå når det gjelder naturen, men hvorfor, hvordan og når ble ei trua fortida, og dermed kulturminner og kulturmiljøer og deres tilstand en såpass betydelig trussel mot mennesket at vi også her så det som nødvendig å gripe til *bærekraftig utvikling* med all den ulempe dette medfører? Et svar på dette spørsmålet ligger

i skjæringspunktet mellom den ovenfor nevnte *historismens sykdom* og *allmenningens tragedie*.

2.4.1 Allmenningens tragedie

Opplevelsen av forholdet til fortida som avsondra fra nåtida og samfunnet er noe forvaltningen har til felles med de moderne i sin alminnelighet, forskningen inkludert. Det forvaltningen imidlertid *ikke* alltid deler med forskningen og andre, er forståelsen av forholdet mellom fortid og fortidig materiell kultur og synet på hvordan vi skal forholde oss til disse fysiske etterlatenskapene. Her er det at tesen om *allmenningens tragedie* kommer inn. ”The Tragedy of the Commons” (Allmenningens tragedie) (1968) av Garrett Hardin har tidligere vært brukt i studier i ressursforvaltningssammenheng, og oppsummerer på en god måte det ideologiske fundamentet for den moderne forvaltningen av fellesressurser (Holm 2000:90). Dette prinsippet går ut på at fri og ukontrollert utnyttelse av felles/allmenne ressurser fører til at hver enkelt først og fremst tenker på seg selv. Ørnulf Guldbrandsen (1994:1) har følgende gitt følgende beskrivelse av fenomenet:

Tesen går i korthet ut på at dersom de individuelle brukerne av en allmenning (dvs. en avgrenset felles ressursbase) ikke er underlagt noen restriksjon, vil deres samlede utnyttelse føre til overutnyttelse og etterhånden ramme alle.

Hardin tar utgangspunkt i en gruppe pastoralister som utnytter et beiteland som er åpent for alle – en allmenning. Han tar for gitt at alle involverte vil prøve å holde så mange dyr som mulig på det aktuelle området. Dette er grunna i at hver aktør vil prøve å maksimere sitt utbytte ved å plassere ut flere dyr, først og fremst basert på hva som gagnar *en selv*. Ifølge Hardin har denne utnyttelsen en positiv og en negativ komponent. Den positive er at hele fortjenesten med å bringe enda et dyr inn på allmenningen tilfaller den enkelte. Gevinsten deles ikke med noen av de andre aktørene. Den negative komponenten er konsekvensene av overbeiting som innføring av ytterligere et dyr medfører. Denne belastningen blir imidlertid fordelt på alle brukerne av området, den enkelte påføres bare en brøkdel av kostnadene. Det rasjonelle vil derfor være å sette så mange dyr som mulig ut i allmenningen. Problemet oppstår imidlertid når alle brukerne av området tenker det samme, hvilket systemet, gjennom konkurranse med de andre aktørene tvinger dem til å gjøre (Hardin 1968:1244). Dersom alle kostnadene/belastningene legges på fellesskapet som helhet, vil hver enkelt aktør sørge for å få så stor del av kaka som mulig uansett utfall; målet vil altså være å gjøre gapet mellom egen

gevinst og sin del av fellesbelastningen så stor som mulig. Konsekvensen er at fellesressursen uunngåelig bryter sammen.

I fortsettelsen viser Hardin tesens relevans også for det man legger igjen i allmenningen; forurensning. Nyttetetkinga blir på mange måter lik den vist ovenfor. Dersom forholdene ligger til rette for det, vil den rasjonelle aktøren vurdere det slik at hans del av kostnadene forbundet med å rydde opp etter utslipp eller lignende blir mindre enn ved selv å sette i verk tiltak for å unngå at forurensningen finner sted i utgangspunktet. Hardins løsning på problemet er lover og avgifter som gjør forurensning ulønnsomt (ibid.:1245).

Allmenningen blir altså synonym med fellesressurser generelt. De aller fleste tenker nok først og fremst på naturmiljøet i denne sammenhengen. Men som alle innafor kulturminnefamilien vet, og som vi skal se nærmere på i seinere kapitler, har også kulturminner og kulturmiljøer blitt gjenstand for et forvaltningsregime der tesen om allmenningens tragedie utgjør et ideologisk fundament. Innebygd i Kulturminnelovens § 10 om tiltakhavers dekningsplikt ligger da også prinsippet om at "forurensar betalar". I dette perspektivet har kulturminner og kulturmiljøer blitt rekonstruert; de har gått fra å være kilder til kunnskap om fortida til å bli sårbare og trua miljøressurser, som i tillegg til mye anna selvsagt også tilskrives en viss kildeverdi. Imidlertid er ikke kulturminnets status som kilde lenger et selvsagt argument for å undersøke det som en kilde, snarar tvert i mot. Kildeverdien har blitt et vernekriterium. Straks et fenomen blir definert som kilde til fortidig kunnskap, kvalifiserer dette samtidig til beskyttelse, bl.a. mot undersøkelser som medfører destruksjon nettopp med den begrunnelse at det er en kilde.

2.4.2 Konklusjon

Med bakgrunn i disse forholdene mener jeg at den moderne temporalitet er en vesentlig årsak til at bærekraftbegrepet etter hvert har fått en slik sentral plass også innafor kulturminnevernet, dette er bl.a. forårsaka av historismens sykdom. Bare gjennom å bevare kulturminner og kulturmiljøer som representasjoner av fortida, føler vi at vi bryter med den. Selve bevaringa blir altså en form for bekreftelse av den forbigåtte fortida, og slik nødvendig som en bekreftelse på den moderne temporalitet og dermed også vår selvforståelse. Med utgangspunkt i den moderne forfatninga vil vi heller ikke kunne forklare fortid og endring på noen anna måte. Det å unnlate å forvalte kulturminner og kulturmiljøer på en bærekraftig

måte ville altså kunne føre til at vi gradvis mister den ”offentlige søppelplassen hvor vi kan stable opp det fortrenkte materialet bak oss”, og slik også oss selv i form av trua på den moderne forfatning. Vi risikerer å havne i et vakuum. Dette er i seg selv kanskje er like skremmende som utsiktene til forurensa, eller på annen måte ødelagte naturressurser. Ei trua for tid blir truende for oss på samme måte som den trua naturen. Det hele ender opp med forestillinga om at fortida behersker oss i større grad enn vi behersker den. Paradokset blir at det vi mener oss å ha fortrenkt og brutt med vender tilbake med en egentlig overraskende stor styrke. Den forståelsen av fortida som historismens sykdom forårsaker kombinert med den ressursforvaltningsideologien som springer ut fra tesen om allmenningens tragedie bidrar til at kulturminner og kulturmiljøer blir definert og etter hvert konstruert som en verdifull, ikke fornybar – og dermed sårbar – ressurs som må beskyttes mot trusler fra flere hold.

2.5 Modernitetens andre halvdel og Aktør – nettverksteorien (ANT)

Så langt har jeg skissert min forståelse av det vi kan kalle 1) forskningas og dagens forvaltningsregimes kunnskapsmessige plattform, og 2) forvaltningens ideologiske basis i et ressursforvaltningsperspektiv. Disse elementene er grunnlaget både for det faktum at vi i det hele tatt holder oss med ei fortid, og for konstruksjonen av kulturminner og kulturmiljøer som en sårbar og trua ressurs. Likevel er det ingen nødvendig sammenheng mellom fortidsforståelsen som sådan og ressursperspektivet. Saken er at disse to elementene forenes i og av dagens forvaltningsregime, noe som igjen resulterer i konstruksjon av objekter som visse former for, eller definisjoner av kulturminner og kulturmiljøer, definisjoner av hva disse fenomenene er og hvordan de skal behandles. Dette innebærer forhold som relasjoner mellom dem, verdi, hva de består av og representerer, hva de tåler og ikke tåler m.m. Imidlertid er ikke denne konstruksjonen løsrevet fra en sammenheng, og heller ikke alene verken ensbetydende med, eller nok til at konstruksjonene blir sannheter som i neste omgang med nødvendighet omsettes i praktisk politikk. Det er gjennom selve prosessen mot praktisk politikk og forvaltning at konstruksjonene finner sted og at konstruksjonene etter hvert tar form som fakta. Dette foregår i modernitetens andre halvdel, i nettverkene, i de heterogene nettverkene. Det er her det hele finner sted. Her kommer det til syne hva kulturminneforvaltningen hele tida og egentlig gjør. Men som vi har sett, fornekte den moderne forfatninga eksistensen av nettverkene og det som finner sted der.

Som tidligere nevnt, ser jeg ANT som et hensiktsmessig verktøy til bruk i analysen av framveksten av dagens forvaltningsregime. ANT har tidligere vært brukt i studier av ressursforvaltning innafor fiskerisektoren, og har i den sammenheng vist seg å være et hensiktsmessig analyseredskap (Holm 2000, Johnsen 2002, Johnsen 2004). Disse arbeidene har sine utspring i en helt anna fagtradisjon og i andre disipliner, og avstanden til kulturminnefeltet er derfor betydelig. Ressursforvaltningsideologi, heterogene nettverk og prosessene relatert til dette er likevel fellesnevnerne.

2.5.1 Hvor kunnskapen(e) har sin kilde

Selv om hovedfokus i min sammenheng etter hvert vil bli på kulturminneforvaltningen og dennes kunnskapsproduksjon, var ANT i utgangspunktet primært retta mot studiet av vitenskapens kunnskapsproduksjon, og da naturvitenskap og teknologi i særdeleshet. Teorien har sitt utgangspunkt i det man gjerne kaller "the sociology of science and technology". Tidlige, sentrale arbeider i denne sammenheng er *Laboratory Life* (1979) som Latour skrev sammen med den britiske sosiologen Steve Woolgar og Latours *Science in Action* fra 1987. Slik vil ANT også være relevant i analysen av den kulturminnefaglige forskningen. Også i *Pandoras Hope* som kom i 1999, tar Latour for seg denne problemstillinga.

De seinere åra har vi sett flere eksempler på bruk av det vi må kunne kalle diskursanalyser – som må sies å være beslekta med ANT – innafor arkeologifaget (Tilley 1990, Brattli og Svestad 1991, Olsen 1991). Disse arbeidene er i hovedsak retta mot arkeologien som vitenskap og mot kunnskapsproduksjon, heller enn kulturhistoriske framstillinger. Analyser av denne typen defineres gjerne under termen post-strukturalistiske. Som Bjørnar Olsen påpeker, utgjør slike en "forsvinnende liten del av den arkeologiske litteraturen" (Olsen 1997). Ikke minst har den franske filosofen Michel Foucaults kunnskapsteori (1989a) stått sentralt for mange av de som har beskjeftiga seg med dette problemfeltet. Dette har utvilsomt ført til nye og interessante både erkjennelser og perspektiv innafor den arkeologiske forskninga. Imidlertid har man, som nevnt ovenfor, begrensa studier av denne type til bare å gjelde arkeologien som vitenskap.

Mitt utgangspunkt er altså at også dagens kulturminneforvaltning både kan og bør gjøres til gjenstand for lignende analyser. Også her åpenbarer det seg et levende og dynamisk kunnskapsfelt; et felt som aldri kan bli forstått som nettopp det – levende og dynamisk – hvis

vi ikke gjør et forsøk på å folde det ut og studere noen av dets vesentlige elementer. Og det er nettopp her jeg ser ANT som egna. I prinsippet ligger det ingen skiller mellom produksjonen av den vitenskaplige og den forvaltningsmessige kunnskapen som gjør at ikke begge fenomenene kan analyseres i et slikt perspektiv. John Law (1992:2) uttrykker det slik:

So this is the actor-network diagnosis of science: that it is a process of heterogeneous engineering” in which bits and pieces from the social, the technical, the conceptual and the textual are fitted together, and so converted (or ”translated”) into a set of equally heterogenous scientific products.

So much for science. But I have already suggested that science isn't very special. Thus what is true for science is also said to be true for other institutions. Accordingly, the family, the organisation, computing systems, the economy and technologies – all of social life – may be similarly pictured.

Både innfor og utenfor vitenskapene dreier det seg altså om organiserte nettverk bestående av forskjelligarta deltakere hvis motstand er overvunnet og identitet rekonstruert, eller oversatt. ANT framholder at det sosiale som sådan ikke er noe anna enn heterogent materiale i strukturerte nettverk (ibid.:2).

2.5.2 Heterogene nettverk

Som jeg nevnte innledningsvis i dette kapittelet, og som også Law vektlegger i sitatet over, er det altså et vesentlig poeng at de nettverkene ANT omhandler har karakter av å være *heterogene*. Viktig i denne sammenhengen er det at deltakerne i slike nettverk er både mennesker og det som benevnes som *ikkemennesker*. Dette er selvsagt viktig når det gjelder det konkrete praksisaspektet som det skal dreie seg om nå. Imidlertid er ikke dette momentet mindre viktig når det gjelder selve produksjonen av kvasiobjekter og den plasseringa av fenomener på henholdsvis natur- eller samfunnspolen som den moderne forfatninga forordner. Det er nettopp dette oversettelsesarbeidet dreier seg om. Dette skal jeg imidlertid komme tilbake til mot slutten av denne delen. I denne sammenhengen vil jeg også minne om de ovenfor nevnte repertoarene som viktige elementer i forståelsen av ANT, da disse er strategier og prosesser som brukes i det oversettelsesarbeidet som bedrives i nettverkene. Disse anvendes som sagt i arbeidet med å bestemme de fenomenene vi erkjenner som natur eller kultur.

2.5.3 Svarte bokser, eller ”black boxing”

Latour forbindes gjerne med begrepet *svarte bokser*. Dette henspiller på at vitenskapen har for vane å hevde at de kjensgjerninger det oppnås kunnskap om eksisterer uavhengig av de omstendighetene de blir skapt gjennom (Braastad Myklebust 1996: 210). Latour viser i *Science in Action* (1987) til at man i kybernetikken gjerne bruker begrepet *svart boks* i de situasjoner der det som foregår i en maskin eller gjennom en prosess er for komplisert å forklare. Isteden tegner de en boks om hvilken de ikke trenger å vite noen ting utover hva de putter inn og hva som kommer ut (Latour 1987:3). Han har ikke som målsetning å analysere endelige resultater, men heller gå fra det endelig produkt til produksjon, fra det han kaller *kalde* stabile til *varme* og ustabile objekter (fra ready made science til science in the making). Isteden for å lukke svarte bokser og deretter se etter samfunnsmessige påvirkninger og fordommer, mener Latour at de som studerer vitenskapen må være tilstede *før* boksen lukkes og blir svart (ibid.:21):

With this simple method we merely have to follow the best of all guides, scientists themselves, in their efforts to close one black box and to open another (ibid.).

Sentralt i denne sammenhengen står modalitetsbegrepet. Modalitetssetninger er setninger som gir en eller annen kvalitet til ei annen setning eller utsagn. Latour kaller de setningene som leder et utsagn vekk fra produksjonsbetingelsene *positive modaliteter*, mens *negative modaliteter* fører et utsagn i retning av dets produksjonsbetingelser. I hvor stor grad ei setning får status som fakta avhenger av hvordan den blir plassert i forhold til andre setninger. Det blir et vesentlig poeng hos Latour at i seg selv er ei gitt setning, eller utsagn verken fakta eller fiksjon. Den blir gjort til enten det ene eller det andre av andre i ettertid. Statusen til et utsagn avhenger altså av seinere utsagn. Det blir mer eller mindre troverdig avhengig av det neste utsagnet som tar det opp, utsagn som igjen kommer i det samme avhengighetsforholdet til seinere utsagn (ibid.:22–28).

Espen Schaaning (1996: 77) peker på at utsagnsmodaliteter for Latour blir måter å formulere seg på som gir mer eller mindre rom for tvil, og viser videre til at Latour mener å se fem kvalitative trinn for utsagn, fra det helt usikre til det sikre:

- 1) spekulasjoner og gjetninger (“kanskje x kunne være...”)

- 2) usikre påstander ("det hevdes at x...")
- 3) antakelser ("det er vanlig å anta at x...")
- 4) fakta ("x er som kjent...")
- 5) utematiserte antakelser ("vi brukte x for å...")

Vitenskapens målsetning blir da å omgjøre utsagn av type 1) og 2) til type 4) og 5). Det å få rett – skape *svarte* bokser, eller bedrive *black boxing* – dreier seg altså om å få ens egne utsagn ansett som sikre og utvilsomme.

Dette preger selvsagt den vitenskapelige virksomheten og vitenskapelige artikler som derfor blir lagt opp og konstruert med det for øye å nå den ovennevnte målsetningen:

Reading the sentences of the paper without imagining the reader's objections is like watching only one player's strokes in the tennis final. They just appear as so many empty gestures. The accumulation of what appears as technical details is not meaningless; it is just that it makes the opponent harder to beat. The author protects his or her text against the reader's strength. A scientific article becomes more difficult to read, just as a fortress is shielded and buttressed; not for fun, but to avoid being sacked. (Latour 1987: 46)

Poenget er at man til enhver tid mobiliserer det som er relevant for å vinne tilslutning for sine utsagn. I dette ligger det uunngåelig en viss retorikk. Det kan dreie seg om allierte, både i form av enkeltpersoner, akademiske institusjoner, maskiner, politikere, konsernstyrer m.m. Dersom man lykkes i dette, har man oppnådd å isolere eventuelle kritiske lesere (ibid.:33). Når utsagn så har nådd en kvalitet av type 4 eller 5, framtrer de som ubestridelige fakta, som naturlige og selvsagte. De har blitt *svarte bokser*, som igjen kan brukes til underbygge andre påstander. Men det er gjennom å bruke det ovennevnte analyseverktøyet at Latour mener at slike bokser kan åpnes, slik at vi kan finne ut *hvordan* kjensgjerninger er kommet til. En av de metodereglene for vitenskapsstudier han framholder i *Science in Action*, og som er designet for formålet, er da også som følger:

Siden det er bileggelsen av kontroversen som er årsaken til, og ikke følgen av naturens representasjon, kan vi aldri bruke utfallet – Naturen – til å forklare hvordan og hvorfor en kontrovers har blitt bilagt (oversettelse i Braastad Myklebust 1996: 209).

Som vi ser har Latours beskrivelse av nettverk, med alt det impliserer utvilsomt mye til felles med Foucaults diskursanalyse, noe som også er påpekt av andre. Videre unngår begge å

analysere diskursen som representasjon for noe anna. Imidlertid har Schaaning (1996) påpekt en vesentlig forskjell som jeg finner det rimelig å slutte meg til. Foucault søkte å definere regelstyrte og avgrensede diskursive enheter, eller systemer som skiller seg fra hverandre både i tid og rom. Nettverksteorien derimot, opererer ikke med slike systemer og regler som grunnleggende og muliggjørende for den vitenskapelige praksisen. Nettverkene konstitueres av de elementene (utsagn, maskiner, argumenter m.m.) som til enhver tid vinner troverdighet, og nettverkens grenser bestemmes av deltakernes til enhver tid vurderinger av situasjonen (ibid.:82–83). Nettverkene kan altså sies å være videre og mindre rigide enn Foucaults diskurs.

Når jeg har valgt å nevne dette forholdet mellom diskurs og nettverk, er på grunn av 1) at den er viktig for forståelsen av nettverkene som igjen henger uløselig sammen med Latours mer overordnede filosofi, som ble presentert i første del av dette kapitlet, og 2) at den er viktig for å kunne forholde seg til begrepet *svarte bokser* som vil utgjøre et element i min analyse av det nettverket dagens forvaltningsregime er en sentral del av.

2.5.4 Kulturminnefaglig forskning og faktaproduksjon

For å holde også den kulturminnefaglige forskningen inne i avhandlinga, ser jeg det som hensiktsmessig å, med utgangspunkt i ANT, gjøre et kort og noe stuntprega analyseeksempel på hvordan arkeologifaglige kjensgjerninger kommer til, og hvordan slike kan virke sammen.

Arkeologien er full av mer eller mindre ubestridelige, eller i alle fall solide fakta. Som eksempel kan vi nevne skillet mellom en eldre og en yngre steinalder. Utsagn som støtter opp om dette ytres i ulike sammenhenger uttallige ganger hver dag i arkeologimiljøer verden over. Det framstår i det daglige for oss arkeologer – og i ennå større grad for ikke-arkeologer – i dag som en kjensgjerning falt ned fra himmelen. Vesentlige deler av den forskninga som på en eller anna måte relaterer seg disse periodene har dette skillet som basis, og tar det for gitt; det har blitt en *svart boks*. Slik har det imidlertid ikke alltid vært. Dersom vi går tilbake til dansk arkeologi på slutten av 1850-åra, ser vi at det var motstridende og dels sterke meninger om dette spørsmålet. Arkeologen J.J.A. Worsaae og naturhistorikeren J. Steenstrup, begge medlemmer av den 1. kjøkkenmøddingekommisjonen, hadde på det tidspunktet et ordskifte omkring saken (Worsaae 1860, 1862, 1862a, Steenstrup 1860, 1862, se også Svestad 1995:193–196). Striden besto i om slipte steinredskaper i innlandet – ofte funnet i relasjon til

megalitter – og grovere uslipte gjenstander ved kysten – funnet i relasjon til de store skjellmøddingene – representerte henholdsvis en yngre og en eldre steinalder, eller om det dreide seg om samtidige kyst- og innlandsbefolkninger. Worsaae argumenterte for det første, og Steenstrup, kanskje bedre, for det siste. I dag er ingen i tvil om at Worsaae fikk rett.

Nå var dette et veletablert faktum lenge før inntoget av ^{14}C -metoden. Men om noen faktisk hadde vært i tvil, ble i alle fall denne feid til side nå. Men i min sammenheng blir også ^{14}C -metoden en *svart boks*. Hvem vet hvor mange disputer, sjansprega valg og avgjørelser, økonomiske kriser, diskusjoner, tilfeldigheter, lykketreff, feiltakelser, søvnløse netter m.m. som fant sted før maskinen endelig stod der klar og ferdig utrusta til å la Naturen selv komme til orde. Vi vet heller ikke hvor mange og hvilke medspillere nettverket ” ^{14}C -maskineriet” egentlig består av. Alle disse er nå usynlige og lar seg representere av ^{14}C -metoden toden og dens maskiner.

Imidlertid er poenget med dette lille eksempelet at historia – med alt det innebærer – rundt framkomsten av fenomenene eldre og yngre steinalder har blitt rydda vekk, og de framstår for oss som naturlige og selvsagte. Produksjonsbetingelsene er rensa vekk. Utsagn om eldre og yngre steinalder kan altså sies å ha nådd trinn 4 eller 5, jf. modalitetsetningene ovenfor. Ingen arkeolog vil i dag seriøst plassere utsagn om dette på trinn 1 eller 2 og hevde enten ”kanskje steinalderen kunne deles opp i en eldre og yngre periode”, eller ”det hevdes at steinalderen kan deles opp i en eldre og yngre periode”. Videre henvises det heller ikke ved ytringer av utsagn omkring eldre og yngre steinalder. Ingen skriver noe slikt som ”Ved overgangen til neolitikum (se Worsaae 1860) ...”, dersom det ikke dreier seg om rene forskningshistoriske arbeider.

I alt for korte og upresise ordelag har jeg her prøvd å beskrive to av de *svarte boksene* som mye av dagens forskning på fenomenene eldre og yngre steinalder hviler på. Og det finnes mange flere. Imidlertid skal det understrekes at selv om jeg her tar til orde for at disse fenomenene er konstruerte – Worsaae *hadde* ikke rett, men *fikk* rett – betyr ikke det at de ikke skal aksepteres dem som *fakta*. De er reelle nok.

2.5.5 Oversettelsens fire hovedstadier

Heterogene nettverk blir som tidligere nevnt sett og forstått også i en videre forstand, altså relatert til forhold utover den rent vitenskapelige kunnskapsproduksjonen. Imidlertid må vi for et kort øyeblikk vende tilbake til de kvalitative nivåene for utsagn og utsagnsmodalitetene beskrevet ovenfor. Oversettelsesprosessen går ut på å bringe utsagn fra nivå 1 og 2 opp til nivå 4 og 5. Her er som nevnt modalitetseffektene viktige funksjoner. I praksis foregår slike prosesser gjennom etablering av kontekster i form av nettverk som er egna til å gi visse utsagn status som sanne og riktige (Johnsen 2002:58). Dette skjer gjennom det Michael Callon (1986:201–203) kaller oversettelsens fire stadier⁴:

- 1) **Problematisering.** Går på hvem av deltakerne som vinner fram med å definere hvilke problemstillinger som er relevante, og slik lykkes i å gjøre seg uunnværlige. Det handler både om å konstruere aktører og komme i en posisjon hvor man er i stand til å handle på vegne av de andre deltakerne i nettverket. Her er det avgjørende å ha tilstrekkelig makt eller innflytelse til både å kunne definere de andre deltakerne i nettverket, og forholdet mellom dem. Videre er suksessen avhengig av om man lykkes i å etablere *obligatoriske passeringpunkter* (OPP). Slike punkter representerer stedet hvor den til enhver tid riktige kunnskapen både defineres og forvaltes; posisjonen fungerer som oversetter av og for alle deltakerne i nettverket.
- 2) **Interessering.** Går på å få de obligatoriske passeringpunktene interessert til å falle sammen (bli synonymt med) med selve nettverkets interesser. Dette gjøres gjennom å få de allierte deltakerne i nettverket i riktig, eller hensiktsmessig posisjon og sørge for at nettverket stabiliseres. Gjennom å binde andres interesser til sine egne, får interessene som representeres av passeringpunktet styrka innflytelse. Dette gjøres ved å oversette egne interesser til de andres kjente tegn og språk. I seinere kapittel skal vi se nærmere på om ikke RAs initiativ til de faglige programmene som flere av landsdelsmuseene i skrivende stund er involvert i, er et eksempel på nettopp noe slikt. Dersom man lykkes i å få andre deltakere i nettverket til å godta ens oppfatninger/definisjoner som utsagn på 4. og 5. nivå, er man på god vei til å få passeringpunktet til å framstå som nettverkets legitime representant. Viktig er det å etablere mekanismer som på en og samme tid bidrar til å svekke de andre deltakernes kontakt med hverandre og til å styrke forbindelsen til det obligatoriske

⁴ Se også Johnsen 2002:58-61.

passeringspunktet. Et konkret eksempel her, og som vi skal komme nærmere inn på seinere, kan være at arkitektene bak dagens forvaltningsregime har lyktes med å rekonstruere kulturminnene og kulturmiljøene bl.a. gjennom å svekke rikspolitikernes forbindelse til forskningsmiljøene samtidig som, og gjennom at feltet har blitt stadig mer politisert. Kommunikasjonen mellom deltakerne i nettverket kan reguleres på flere måter. Etablering av lovverk, myndighetsdelegering og teknologibyggning er noen eksempler. Videre er det viktig å merke seg at stabiliseringa av nettverket foregår både i tid og rom ved at det knyttes til mekanismer som gjør handling mulig uavhengig av tid og sted. Også her er de tidligere nevnte repertoarene sentrale, da de er mekanismer som oversetter heterogene størrelser (heterogent materiale) til enhetlige og klart definerbare fenomener (Johnsen 2002:59). Et anna forhold som bidrar til stabiliseringa av nettverket er innlemmelse av deltakerne i materielle strukturer som for eksempel maskiner, bygninger eller forvaltningsorganer.

- 3) **Innrulling.** Prosessene relatert til den ovennevnte institusjonsbygginga og stabiliseringa. Det dreier seg om etablering av forhold som: definisjoner av virkeligheta, forbindelsenes karakter, representantenes legitimitet og relevans, prosedyrer, materielle strukturer m.m. Hensikten er å eliminere motforestillingene hos andre deltakerne i nettverket og slik få dem til å slutte seg til og akseptere de etablerte institusjonenes legitimitet og funksjon. Og her slår repertoarene inn igjen. Aksepten fra de andre deltakerne i nettverket oppnås gjennom henvisning til en eller anna virkelighetsbeskrivelse som har sin basis i naturen, samfunnet, mennesket, gud eller vitenskapene/teknologiene. Et eksempel på innrulling er at strategene i den sentrale kulturminneforvaltningen får omgivelsene til å tro de innretningene de har skapt for formålet virkelig kan framskaffe relativt sikre estimat av den årlige slitasjen på det de kaller kulturminnebestanden, og at de strategiene de lanserer for å begrense denne slitasjen faktisk virker.
- 4) **Mobilisering av allierte.** Går på mobilisering av ressurser som skal hindre bevegelse i de forholdene og sammenhengene som er etablert i det tredje stadiet. Det dreier seg både om å mobilisere allierte og prøve ut sanksjonsmuligheter gjennom å rekruttere nye deltakere til nettverket. Eksempler på slike allierte kan i vår sammenheng være de høyskolene som nå tilbyr undervisning i kulturminneforvaltning som korresponderer med de intensjoner og målsetninger som dagens forvaltningsregime har. Videre ble

primærkommunene på et tidspunkt⁵ forsøkt mobilisert gjennom en dels omfattende myndighetsoverføring på kulturminnesida. Kulturminneforvalterne som utdannes fra høyskolene var tenkt først og fremst plassert i kommunene, noe som kunne føre til at sentralforvaltningen, høyskolesystemet og primærkommunene etter hvert kom til å danne en allianse som vil bidra til stabilisering av nettverket. Andre allierte som har blitt trukket inn er Økokrim, som har som funksjon å etterforske og straffeforfølge de som bryter de gjeldende lover og forskrifter.

Alle deltakerne som i utgangspunktet var spredt utover i mange lokale nettverk, blir i løpet av den ovenfor beskrevne prosessen samla og representert gjennom de obligatoriske passeringspunktene. Målet blir å oversette alle deltakerne til en skapelse som muliggjør en innlemmelse av dem i oversettelsessentra som igjen blir representert av obligatoriske passeringspunkt. Når prosessen har kommet så langt, blir nettverket usynlig, og bare det obligatoriske passeringspunktet vil være synlig i nettverket. Det obligatoriske passeringspunktet tilskrives en identitet, som en aktør (Latout 1987, Law 1992). Eksempler på slike obligatoriske passeringspunkt er Miljøverndepartementet og Riksantikvaren.

Selve representasjonsprinsippet er identisk med det som gjelder for folkevalgte. De obligatoriske passeringspunktene representerer sine respektive nettverk på samme måte som fagforeningslederen representerer arbeiderne og presidenten nasjonen. Passeringspunktene er suksessfulle i den grad de lykkes i å mobilisere, representere og ta form som det nettverket som ligger bak dem. Slik *blir* aktører av denne typen nettverket, samtidig som de også er *punkter* i det samme nettverket (Callon og Law 1997:174).

2.5.6 Et felles utgangspunkt – forskjellige posisjoner i nettverket

Ut fra det perspektivet jeg her har lansert, blir den moderne forfatninga årsak til den vitenskapelige ”avhumaniseringa” av fortida, og kulturminneforvaltningens fokusering på bærekraft. På et grunnleggende nivå er dette to sider av samme tak da begge er fundert på den moderne temporaliteten. Imidlertid ligger det en viktig forskjell i måten disse aktørene forstår forholdet mellom fortid og fortidig materiell kultur på. Forskningsmiljøene nøyer seg i større grad med *bekreftelsen* av den forbigåtte fortida, mens dagens forvaltningsregime i tillegg

⁵ I skrivende stund ligger denne kommunesatsninga på is.

vektlegger et *verneaspekt* i form av in situ-vern. Bare gjennom å bevare den fortidige materielle kulturens eksistens ute i det fysiske miljøet – så urørt og autentisk som mulig – kan vi sikre oss mot den glemselen vi på samme tid både forutsetter og er så engstelige for. I utgangspunktet kan dette se ut til å være gradforskjeller. Heller ikke forskningsperspektivet er blotta for verneaspektet. De både restaurerer, konserverer og samler i arkiver og magasiner. Likevel er ikke tesen om allmenningens tragedie og ressursforvaltningsperspektivet i samme grad styrende for vurderinger og perspektiv. Man ser ikke først og fremst på kulturminner og kulturmiljøer som sårbare og ikke fornybare ressurser. Disse fenomenene er av interesse fordi de representerer kilder til kunnskap om forhold i fortida. For forvaltningen synes de å være interessante alene fordi de representerer fortida, kildeverdien inkludert. Her ligger det en vesentlig forskjell. Dersom det likevel ikke dreier seg om noe mer enn gradforskjeller, så er dette likevel betydelig nok til at posisjonene representerer forskjellige medspillere i det nettverket jeg skal forsøke å beskrive i deler av denne avhandlinga.

2.6 Avslutning

Dette kapitlet er bl.a. ment å hjelpe oss til å forstå et nettverk hvor dagens forvaltningsregime spiller *den* sentrale rollen. Vi finner utsagn som har blitt rensket for sin historie, og som nå etter hvert begynner å framstå for oss som solide fakta. Noen står fram som representanter for hele nettverket og rekonstruerer den fortidige materielle kulturen, mens andre marginaliseres og usynliggjøres. Gjennom en analyse av materialet gjennomgått i kapittel 4, vil rene former og oversettelsessentra bli analysert i forhold nettverksdeltakere som tekster, mennesker, fortidig materiell kultur, maskiner, strukturer, institusjoner m.m. Jeg ønsker med andre ord å studere forbindelsene gjennom og gå veien fra ”kalde” stabile til ”varme” ustabile objekter. Jeg tar altså mål av meg til å pirke borti noen *svarte bokser*.

Kjernen er at slike rene former, som disse svarte boksene framstår som, er et resultat av både oversettelses- og renselsesarbeidet. Nettverkene har som mål å skape, eller transformere seg selv til, slike former, til objekter med en ontologisk status som foreskrevet av den moderne forfatninga. Det hele er en komplisert materie, og jeg tar ikke mål av meg å legge feltet åpent, langt derifra. Imidlertid tror jeg at vi ved å se nærmere på forhold som modernitetens fortidsforståelse og de prosessene som foregår i de heterogene nettverkene kan bevege oss gjennom problemfeltet med en viss målrettethet. En analyse av tilkomsten og stabiliseringa av dagens virkelighet og praksis på feltet vil hjelpe oss godt i gang med prosessen mot en bedre

forståelse av dagens forvaltningsregimes vesen. Mange andre, minst like gode stier kan sikkert følges gjennom dette kompliserte og uoversiktlige landskapet. Likevel utgjør dette min ”verktøykasse” i det videre arbeidet med å beskrive dagens forvaltningsregime.

3. Faghistorie, forståelse og legitimitet

3.1 Innledning

Innledningsvis annonserte jeg at spørsmålet ”Hva er et kulturminne?” vil komme til å stå sentralt i denne avhandlingen. Spørsmålet kan synes overflødig, og svaret forholdsvis selvsagt. Alle vet hva kulturminner er. Og det kan hevdes at i en forvaltningsteoretisk sammenheng er det spørsmålene hva skal vi bevare, hvorfor skal vi bevare og hvordan skal vi bevare som er viktige, og ikke det noe svevende ”Hva er et kulturminne?”. På et visst nivå er det også slik, og disse spørsmålene er viktige. Men hva, hvorfor og hvordan er alene forholdsvis lite egna til å belyse kulturminneforvaltningens vesen. Dersom vi stanser vår analyse på dette nivået, blir vi sittende fast i ei todeling mellom kulturminneforvaltningen som apparat på den ene sida og kulturminnene som noe dette apparatet skal virke på, på den andre sida.

Det er åpenbart at spørsmålet ”Hva er et kulturminne?” kan besvares på flere måter. Svaret kan være f.eks. en gravhaug, en turistattraksjon, en identitetsskapende faktor, en kilde til kunnskaps m.m. Her kan det henvises til debattene omkring dette med vernekriterier (se kap. 1). Men kulturminnet er også et begrep, fenomen eller objekt som ikke knyttes direkte opp mot konkrete kulturminner, men som referer til en eller annen kvalitet utover dette. Fenomenet blir heretter benevnt som *Kulturminnet*. I dette perspektivet er det relevant å stille det ovennevnte spørsmålet i form av ”Hva er *Kulturminnet*?” Ei av målsettingene i denne avhandlingen er å sette fokus på hvilke svar kulturminneforvaltningen selv gir på dette spørsmålet, da dette sier mye både om hvordan den ser på seg selv, og hvordan den ønsker å bli oppfatta av andre. Forholdsvis mye plass vil bli brukt til dette utover i kapitlene. En bra innfallsvinkel kan imidlertid være å starte med kulturminneforvaltningens faghistorie. Men som det også bør framgå av overskriften, vil ikke dette kapitlet bli ytterligere ei framstilling av utviklingen av det norske kulturminnevernet. Målsetningen er å se på hvilket forhold kulturminneforvaltningens faghistorie har til dagens virkelighetsforståelse og praksis på området. Spørsmålet blir om faghistoria på dette feltet er en slags speilvirkning av kulturminneforvaltningens forståelse av seg selv. Det er to grunner til at det er viktig å finne et svar på dette:

- 1) Dersom faghistoria fungerer på denne måte for kulturminneforvaltningens del, vil det være nyttig kunnskap med tanke på de kunnskapsteoretiske analysene som kommer i

seinere kapitler. Dette fordi det, i alle fall til en viss grad, bidrar til en tydeliggjøring av studieobjektets selve kunnskapsteoretiske perspektiv.

- 2) Som legitimeringsfaktor har faghistorie en viss retorisk effekt. Gjennom selvfølgeliggjøring av visse forhold understøtter den til enhver tid den rådende virkelighetsforståelse og orden. Slik er den en aktiv faktor i dannelsen og opprettholdelsen av kunnskap, så vel som av praksis og organisering.

3.2 Faghistorie og retorikk

Det er velkjent at de akademiske disiplinene som i større eller mindre grad er relatert til kulturminneforvaltningen holder seg med ei faghistorie. Dette gjelder arkeologien ikke minst. Innafor denne disiplinen har man en forholdsvis lang tradisjon med å skrive forskningshistoriske verker. Forskere som for eksempel Glyn Daniel og Colin Renfrew (1988), Ole Klindt-Jensen (1975) og Bruce Trigger (1989) har skildret det de oppfatter som den arkeologiske forskningen fra 1500–1600-tallet og fram til moderne tid. Alain Schnapp (1996:13) mener at de tidligste bevisene på noe som kan ligne på arkeologisk virksomhet går tilbake til det 6. århundre f.Kr.

Imidlertid har slike forskningshistoriske arbeider i løpet av de siste 15–20 årene blitt kritisert for at framstillingene har blitt forsøkt solgt som helhetlige og verdinøytrale beskrivelser av et faktisk hendelsesforløp, der kunnskapskontinuitet og kunnskapsevolutjon har vært bærende elementer (se for eksempel Brattli og Svestad 1991 og Gustafsson 2001). Det har blitt hevda at slike forskningshistorier er konstruert i den hensikt å legitimere den til enhver tid rådende praksisen innafor disiplinen. Kritikken går på at man har løfta fram elementer fra fagets fortid som passer inn i et utviklingsforløp som leder fram mot tingenes tilstand slik den har vært i forfatterens samtid, mens andre forhold – de som ikke passer inn – har blitt underkommunisert, eller sågar utelatt. Essensen er altså at faghistorie i vesentlig grad har bidratt til en selvfølgeliggjøring av enkelte virkelighetsforståelser og praksiser. Denne typen kritiske analyser har vist seg å være virkningsfulle når det gjelder å synliggjøre faghistorias funksjon i dannelsen av og opprettholdelsen av både kunnskap og praksiser. Det har blitt hevda at faghistorie *skaper* sammenhenger og forbindelser, snarere enn å passivt *beskrive*

slike som de egentlig var, at selektivitet har vært et uunngåelig element, og at denne selektiviteten nødvendigvis har sitt utspring i ett eller anna *perspektiv*.

3.3 Om brudd og skinnrelativisme

Selv om omfanget må sies å være av betydelig mindre enn i arkeologien, så har det også for den norske kulturminneforvaltningens del kommet til det vi må kunne kalle en faghistorie. Denne fins dels i form av monografier (Shetelig 1944, Hegard 1984, Lidén 1991, Myklebust 1993, Trøim 1999), dels som artikler og enkeltkapitler i større arbeider (Myklebust 1999, Gaukstad 2001), og dels som bakgrunnsinformasjon i publikasjoner utgitt av offentlige myndigheter (se for eksempel *Handlingsplan for kulturminneforvaltning* fra 1992). Ikke alle disse arbeidene vil bli via like mye oppmerksomhet her, da noen nødvendigvis er mindre sentrale og eksplisitte enn andre med tanke på dette kapittelets agenda. Dag Myklebust sitter i skrivende stund sentralt plassert som spesialrådgiver hos RA, og har gjennom en årrekke vært opptatt av kulturminneforvaltningens teoretiske grunnlag og dens historie. Derfor vil det være naturlig å bruke noe plass på hans synspunkter og refleksjoner rundt disse spørsmålene. *Handlingsplan for kulturminneforvaltning* fikk relativt stor betydning for utviklinga av kulturminneforvaltningen, gjennom 1990-tallet og i de første åra etter årtusensskiftet. Derfor vil det være relevant og også trekke fram den faghistoriske delen i dette dokumentet. Det skal også dveles noe ved Lidéns bok, siden den var det første større arbeidet som tok for seg utviklinga av kulturminneforvaltningen i Norge.

I flere av de ovennevnte faghistoriske arbeidene utpekes 1800-tallet som det hundreåret hvor det moderne kulturminnevernet så dagens lys. Det var nå man ble oppmerksom på de fysiske sporene fra tidligere tider som *Kulturminner*. Håkon Shetelig framholder at de moderne museene helt ut er skapt av vår tids tankegang og samfunnsforhold, selv om de har sine forutsetninger langt tilbake i tiden (Shetelig 1944:17). Dag Myklebust mener at begrepet kulturminnevern først fikk sitt moderne innhold ut fra en viss type historieforståelse som oppsto rundt 1800 (Myklebust 1993:21). Handlingsplanutvalget hevder at drivkreftene for å verne norske kulturminner ble utløst rundt midten av 1800-tallet (1992:31). Hans-Emil Lidén er noe mindre eksplisitt når det gjelder dette spørsmålet, men også han tillegger begivenhetene på 1800-tallet forholdsvis stor betydning i sin beskrivelse av framveksten av norsk kulturminnevern (Lidén 1991). Også Gaukstad (2001:130) viser til 1800-tallet som perioden hvor man finner starten på det som er blitt dagens kulturminnevern. Denne

utviklinga knyttes opp mot de kunnskaps- og samfunnmessige endringsprosessene som fant sted i dette hundreåret. Fortidsminneforeningas fødsel i 1844 blir en viktig begivenhet, og skildringa av kulturminnevernets første år blir mye godt synonymt denne foreningas tidligste historie. Perspektivet disse ovennevnte forfatterne antar, er i tråd med de mer generelle tankene rundt forholdet modernitet – fortid som vi i forrige kapittel så hos folk som Nietzsche, Heidegger, Foucault og Lowenthal.

Det kan virke som om i alle fall vesentlige deler av kulturminneforvaltningens faghistorie mener at kulturminnene fikk sin moderne definisjon i denne perioden, og at denne kom som et resultat av begivenheter i ei brytningstid hvor mye var i bevegelse. I dette ligger det et budskap om at *Kulturminnet* som fenomen ble skapt som et resultat av samfunnmessige prosesser.

I innledningskapittelet antyda jeg at dagens forvaltningsregime synes å behandle fortida, og dermed *Kulturminnet*, bl.a. som en predefinert størrelse. Imidlertid kan både det ovennevnte og tilsvarende utsagn fremma av forvaltningsteoretikere og andre indikerer at det motsatte heller er tilfelle. Myklebust har gjort seg til talsmann for det han kaller et antroposentrisk kulturminnesyn, noe han definerer som at oppmerksomheten flyttes fra objektene til de menneskene man bevarer objektene for. Dette perspektivet munner ifølge Myklebust bl.a. ut i følgende grunnsetning: *Intet objekt er et kulturminne før det er sanset og fortolket som sådan* (Myklebust 2002:9–10). Et slikt antroposentrisk perspektiv har han også gitt uttrykk for i faghistoriske sammenhenger. I en artikkel om utviklingen av kulturminnevernet i Norge gjennom 1900-tallet i *Fortidsminneforeningens Årbok* for 1999 skriver han følgende:

Vi får intet kulturminnevern før det oppstår et *behov* for det. Det er med andre ord noe som etterspørres av noen *aktører*. Behovet kan være dels *filosofisk* eller *ideologisk begrunnet*, eller det kan skapes av ytre *trusler* mot kulturminnenes, altså *objektene* eksistens, som i sin tur øker bevisstheten om deres *verdier* (ibid.:12).

Myklebust deler her syn med RA, som i sin publikasjon *Alle tiders kulturminner* fra 2001 sier:

Kulturminnevern er ikke objektivt. Det bygger på faglige vurderinger og kunnskap om historien. Oppfatningen av hva som er ”viktig historie – synet på hva som er verneverdig – vil hele tiden endres, slik tilfellet også er på andre fagområder (Riksantikvaren 2001).

Også Handlingsplanutvalget inntar en slik relativistisklignende holdning til kulturminnene i forbindelse med sin beskrivelse av kulturminneforvaltningens utvikling i *Handlingsplan for kulturminneforvaltning*, som kom i 1992:

Hvilke levninger som oppfattes som kulturminner har imidlertid variert over tid. Dels har dette vært avhengig av faglige vurderinger, som igjen gjenspeiler generelle holdninger i tiden; dels av politiske avgjørelser og av lovgivningen. Det har også vært avhengig av hvilke kulturer og landsdeler man arbeider innenfor (Handlingsplan for kulturminneforvaltning 1992:31).

Slike formuleringer bidrar til at både Myklebusts og Handlingsplanutvalgets faghistoriske beskrivelser framstår nettopp som det Myklebust kaller antroposentriske. Implisitt ligger en avstandtaken til trua på absoluttheter, og slektskapet til det som gjerne blir kalla et postmoderne perspektiv synes nært. Budskapet i disse faghistoriske framstillingene er at vår forståelse av hva som er kulturminner stadig er i bevegelse, og betinga av faktorer som ideologi, politisk klima og andre samfunnsmessige forhold. Det understrekes at tidligere tider la til dels helt andre utgangspunkt og verdier til grunn for sin virksomhet. Dette relativistiske perspektivet kan se ut til å stå i et motsetningsforhold til min innledende påstand om at kulturminneforvaltningen også handler ut fra et objektivistisk grunnsyn.

En nærmere titt på enkelte av disse faghistoriske tekstene viser imidlertid at det er ett viktig forhold å legge merke til; *Kulturminnets* alltid allerede og selvfølgelig tilstedeværelse. Som vi så ovenfor, slår Myklebust fast at kulturminnevernet oppstår først når behovet for et sådant melder seg. Et slikt behov kan eksempelvis være grunna i at det oppstår ytre trusler mot kulturminnenes eksistens (Myklebust 1999:12). Men et slikt resonnement forutsetter nødvendigvis at det i forkant av trusselen finnes en forestilling om at kulturminner som sådan – *Kulturminnet* – faktisk eksisterer. Hvis ikke, ville trusselen ikke kunne oppleves som nettopp en trussel. Slik har menneskeskapte fysiske strukturer fra fortida på forhånd et *Kulturminnemessig* aspekt/potensial liggende i seg. Dette blir oppdaget og realisert først når ytre faktorer – for eksempel i form av trusler – gjør seg gjeldende. Myklebust tar til orde for at den historieforståelsen som begynte å gjøre seg gjeldende på 1800-tallet, førte til at man sterkere grad ble seg bevisst det han kaller *forskjellen mellom fortid og samtid*. (Myklebust 1993:21). Dersom han selv mener at en slik forskjell faktisk eksisterer, noe også uttrykksmåten kan tyde på, må han samtidig mene at denne historieforståelsen peker på noe *egentlig*. Dette

spørsmålet er likevel av forholdsvis liten interesse da legitimeringsaspektet i min sammenheng først og fremst beskrives og analyseres som en *effekt*, og ikke nødvendigvis som ei intensjonell målsetning. Graden av intensjonalitet bak faghistorier skal ikke berøres her, da slike størrelser er vanskelige å forholde seg til. Det interessante er hvilken virkning slike historiske framstillinger har. På et direkte spørsmål ville trolig Myklebust svare at han slett ikke mener at det er noen *egentlig* forskjell mellom fortid og samtid. I så fall måtte vi selvsagt tro ham på det. Men gjennom den vestlige, moderne historiebevisstheten som har sin rot i den moderne forfatninga og historismens sykdom, får slike faghistoriske tekster en *videre effekt* som i sin tur bidrar til å transformere skillet mellom fortid og samtid til noe nær et egentlig forhold. I dette ligger det en betydelig effekt som driver fokus i retning av det jeg tidligere kalla ei transcendent fortid. Av dette følger det at historieforståelsen også viser til noe egentlig ved menneskeskapte fysiske fenomener fra fortida; kvaliteten som *Kulturminne*.

I *Fortidsminneforeningas Årbok for 1993* har Myklebust skrevet sin versjon av foreningas historie fra 1844 til 1994. Her beskriver han som sagt århundreskiftet 1700/1800 som ei brytningstid når det gjelder historieforståelse og dermed også for kulturminnevernets innhold, og hevder at man i sterkere grad ble seg bevisst forskjellen mellom samtid og fortid. Myklebust mener det var på denne tida at skillet mellom det å gjenskape historien og det å lage fortellinger om den dukket opp (Myklebust 1993:21). Han fører så denne erkjennelsen videre i en slags konklusjon:

Moderne kulturminnevern oppstår når man forholder seg til kulturminnene med en slik bevissthet: Kulturminnene er kilder til historien, men de er også i seg selv fortellinger om historien som vi gjør noe med når vi vedlikeholder, restaurerer eller på annen måte forandrer dem. Med den nye historieforståelse hadde man fått grunnlaget for en slik tilnærming til kulturminnene. Det var ikke lenger snakk om oldsaker som rariteter eller antikviteter (ibid.).

Myklebust definerer kulturminnevern som en bevisst ivaretagelse av bygninger og gjenstander ut fra visse spesifikke, ideologiske forestillinger om kulturminnenes verdier, og mener dette er et fenomen som kjennetegner 1800- og 1900-tallet (ibid.).

Her får vi en forholdsvis klar og entydig beskrivelse av fenomenet *kulturminnevern*. Imidlertid hjelper dette lite på forståelsen av *Kulturminnet*. Myklebusts beskrivelse av 1800-tallets historieforståelse er jeg langt på vei enig i, noe jeg ga uttrykk for i kapittel 2. Han er helt på linje med den sentrale kulturminneforvaltningen, men ikke nødvendig med seg selv

når han i sitatet ovenfor prøver å forene to, i mange tilfeller motstridende koblingspunkter mellom fortid og menneskeskapte fysiske strukturer fra fortida. Synet på kulturminnene som kilde, kan ut fra visse perspektiver stemme godt overens med hans *antroposentriske* kulturminnesyn. Mer diskutabelt i denne sammenhengen er imidlertid påstanden om at kulturminnene *i seg selv* er fortellinger om historia. Dersom det er slik, kan de i siste instans ikke fylles med ulike ideologier. Kulturminnes påståtte variable egenskap blir slik ikke en vesensegenskap. Denne vesensegenskapen får mer karakter av å være a historisk.

Det samme gjelder Handlingsplanutvalget (som Myklebust for øvrig var medlem av). Måten det skiller mellom *levninger* på den ene sida og *kulturminner* på den andre, vitner om et syn på *Kulturminnet* som en predefinert størrelse, et fenomen hvis eksistens ligger forut for menneskenes/samfunnets tilfeldige definisjoner og verditilskrivelser. Den selverklærte relativismen som preger enkelte faghistoriske framstillinger blir i et slikt perspektiv mer tilsynelatende enn reell, derfor begrepet *skinnrelativisme*. Bevegeligheten blir aldri noe mer enn skiftninger innafor en større, i epistemologisk forstand ubevegelig ramme.

I 1991 ga Hans-Emil Lidén ut boka *Fra antikviteten til kulturminne*. Den tar mål av seg å beskrive framveksten av norsk kulturminnevern fram til ca. 1990. Boka må kunne sies å være forholdsvis beskrivende, noe også Lidén selv bemerker i forordet. I motsetning til Myklebust, Handlingsplanutvalget og Gaukstad, trekker Lidén det han kaller ”den første spire til et kulturminnevern i Norden” helt tilbake til 1600-tallet. Han nevner i den forbindelse såvidt tidsmessig fjerne figurer som dansken Ole Worm og svensken Johannes Bureus (Lidén 1991:9). Lidén ser slik ikke ut til å skille mellom ulike former for kulturminnevern på den måten at han deler begrepet opp i størrelser som *kulturminnevern* og *moderne kulturminnevern*. Likevel peker han på 1800-tallet som en avgjørende periode i framveksten av det han kaller det organiserte kulturminnevernet (ibid.:22–23). Også han viser til oppkomsten av en ny historiebevissthet ved århundreskiftet 1700/1800. Men det er uklart hvor mye vekt han tillegger dette forholdet når det gjelder framveksten av selve det organiserte kulturminnevernet. Grunnen til denne uklarheten er at i forhold til Myklebust ser Lidén ut til å innta et noe mer distansert forhold til denne nye tidsforståelsen:

Vi er i dag så vant med å tenke ”historisk” at vi knapt er klar over at vi gjør det. Vi søker forutsetningene eller forklaringene på alt som skjer rundt oss i noe som har skjedd i fortiden. Det er viktig å være klar over at denne inngrodde intellektuelle vane,

som faktisk tenderer mot å være en livsholdning hos mange, ikke er stort mer enn ca. 200 år gammel (Lidén 1991:22).

Begrepet ”historisk”, eller ”historisk perspektiv” forklarer Lidén som forestillinga om avslutta historiske epoker. Han viser i den forbindelse til at man på slutten av 1700-tallet begynte å se på antikken som nettopp en avslutta historisk epoke, og ikke som en idealtilstand som lot seg gjenskape (ibid.). Helt avslutningsvis i samme bok, er det med en viss beklagelse at han beskriver de seinere års utvikling, hvor han mener å se at den moderne historiebevissthet er på tilbaketog:

Det er fristende, men muligens for lettvindt, å forklare denne vår endrede holdning til kulturminnene som et utslag av den såkalte postmodernistiske holdning til historien generelt. Den går som kjent ut på å dekomponere historien slik at man ikke lenger søker helhetsoppfatninger og kausale sammenhenger, men oppfatter fortiden brokkevis og uten sammenheng med nåtiden, hvilket resulterer i en slags ironisk distanse til den. Man interesserer seg nok for fortiden, men tillater seg samtidig å stille spørsmålsteget ved slike vedtatte sannheter som at tradisjon og kulturarv spiller en helt vesentlig rolle for utformingen av vårt eget samfunn. Man spør seg hvor meget vi som lever nå egentlig har til felles med fortidens mennesker? I hvilken grad er vi reelt forpliktet av deres verdisystemer og forståelseshorisonter.

Det kan være grunn til å spørre hvor vanlig denne holdning er blitt, og i hvilken grad vi er oss den bevisst. Hvis det virkelig er slik at vårt forhold til kulturminnene er i ferd med å bli postmodernistisk, så er vi inne i en paradoksal utvikling – en utvikling som tenderer mot et kulturminnevern hvor det historiske perspektivet kan komme til å spille en underordnet rolle (ibid.:109).

Nå er det ikke helt klart hva Lidén mener når han beskriver vår historietenking som en ”inngrodd intellektuell vane”, men det ligger i vanens natur at den i de fleste tilfeller er noe som gjennom en bevisst holdning kan la seg endre. Disse forholdene kan tyde på at Lidén ser på kulturminnevernet som forholdsvis uavhengig av vår moderne historiebevissthet, noe som også rimer med hans tidsmessige plassering av oppkomsten til allerede på 1600-tallet. Likevel kan det se ut som at det ligger en motsetning i Lidéns perspektiv. Han beskriver dagens utvikling – som han mener tenderer mot et kulturminnevern hvor det historiske perspektivet kan komme til å spille en underordnet rolle – som *paradoksal*. Dette indikerer at også han ser et nært og integrert forhold mellom den moderne kulturminneforvaltningen og det historiesynet som andre faghistorikere mener har vært rådende siden 1800-tallet. Men man sitter likevel igjen med det inntrykket at Lidén egentlig ikke tillegger vår moderne historiebevissthet en like avgjørende betydning for eksistensen av de moderne kulturminnevernet som Myklebust. Kort oppsummert er dette grunna i to forhold:

- 1) han gir uttrykk for at kulturminnevernet er noe som har eksistert helt siden 1600-tallet, altså ca. to hundre år før vår moderne historiebevissthet begynte å gjøre seg gjeldende
- 2) han mener å se ei mulig utvikling mot et kulturminnevern hvor det historiske perspektivet kan komme til å spille en underordna rolle

I faghistoriske sammenhenger opereres det altså – kanskje med unntak av Lidén – med et signifikant brudd på 1800-tallet. Forut for denne perioden fantes det ikke noe vi kan kalle et moderne kulturminnevern. Årsaken til dette var at man ikke i tilstrekkelig grad var seg bevisst forskjellen mellom nåtid og samtid. De faghistoriske framstillingene, og da Myklebusts i særdeleshet, må forstås slik at det er i denne forskjellen at formasjonen av også det moderne *Kulturminnet* finner sted – uten et moderne *Kulturminne*, intet moderne kulturminnevern. Nå forklares dette bruddet som sagt med de forholdsvis dramatiske tanke- og samfunnsmessige omveltningene som fant sted i dette hundreåret. Likevel synes inntreden av det moderne *Kulturminnet* på arenaen snarere å bli transformert til et resultat av en *oppdagelse* heller enn en kulturelt betinget *redefinering*. Dette er egentlig en forholdsvis selvsagt prosess. For oss i dagens moderne vestlige samfunn, er den forståelsen av forholdet mellom fortid og samtid som kom til på 1800-tallet, noe helt grunnleggende, det er tilnærma umulig å tenke annerledes på dette forholdet. Det oppleves som mer basalt enn det som kan karakteriseres som vanetenkning, uansett hvor inngrodde vaner det måtte være snakk om. Det dreier seg om hele vår forståelse av selve fenomenet *tid*. Tiden oppleves i de fleste sammenhenger som noe absolutt, som bortenfor tolkninger, politikk og andre tilfældigheter. Som vi så i kapittel 2, avfører den moderne temporaliteten en helt spesiell relasjon mellom fortid og samtid. Derfor får erkjennelsen om forskjellen mellom fortid og samtid som det snakkes om i disse faghistoriske framstillingene unngåelig preg av å være en *oppdagelse*. Når det så argumenteres for at det var gjennom denne begivenheten at det moderne kulturminnevernet ble født, føres det samtidig og på et grunnleggende nivå også en argumentasjon for at også det moderne *Kulturminnet* ble et resultat denne oppdagelsen, og dermed selv en oppdagelse. For å illustrere dette forholdet kan følgende ”formel” kanskje settes opp:

Kulturminnet = fortid ≠ samtid

Slik blir *Kulturminnet* og det moderne kulturminnevernet like naturlig og selvfølgelig som hele vår tidsforståelse. *Kulturminnets* status kan kanskje ikke helt sidestilles med den som tilskrives naturlovene, men som moderne er det vanskelig med overbevisning å stille seg på utsida og hevde at ting er annerledes. Det hviler lite tilfeldigheter over slike perspektiv.

Viktig er også det kontinuitetsmessige aspektet ved kulturminneforvaltningens faghistorie som følger av denne erkjennelsen (som blir en oppdagelse). Til tross for alle omskiftelige og kulturelt betingte definisjoner og verditilskrivelser som siden begynnelsen av 1800-tallet har prega feltet, finnes det altså likevel *ett* urokkelig og sikkert element; *Kulturminnet*. Som erkjennelsesmessig kategori ser det ut til å bli noe enhetlig og felles for alle som bedriver, og har bedrevet en eller annen form for kulturminnevern. *Kulturminnet* blir et slags ”arkimedesisk punkt” som forvaltningshistorien kan dreie rundt. På en snedig måte fungerer det som fortellingenes røde tråd; det homogeniserer og binder sammen elementer som samtidig beskrives som heterogene. Det vesentlige er imidlertid at man på et grunnleggende nivå ender opp med en tilstedeværende kontinuitet. I det øyeblikket denne er på plass har faghistoria potensial som et kunnskapsmessig legitimeringsreservoar for dagens forvaltningspraksis. Som vi skal se seinere i denne avhandlingen, henger kunnskapsproduksjon og usynliggjøring av kunnskapens tilkomstbetingelser nært sammen.

3.4 Kulturminneforvaltning herfra til evigheten, og forbi

Kulturminneforvaltningens histories – særlig slik den framstilles av Myklebust og Handlingsplanutvalget – funksjon som legitimerende faktor hviler på to bærebjelker: 1) selvsagte og nærmest naturgitte størrelser, og 2) retningsbestemt utvikling mot en stadig bedre lovmessig, organisatorisk og faglig plattform. Legitimeringsparametrene kunnskapsevolutjon og kunnskapsakkumulasjon blir sentrale faktorer her. Relevansen og rasjonaliteten til nåtidens praksis bekreftes gjennom å la visse elementer som framtrer som nærmest absolutte – *Kulturminnet* - omslutes av nåtidens definisjoner og verdier, samtidig som at andre – tidligere organisasjonsformer og faglige og ideologiske perspektiv – holdes utenfor og ansees som forlatte og tilbakelagte stadier. I faghistorisk sammenheng gir slike brudd seg utslag i avstandtaket til tidligere tiders definisjoner, forståelser og praksiser. Kontinuiteten finner vi i de elementene som i nåtida blir definert som naturgitte og selvsagte. I kulturminneforvaltningssammenheng er *Kulturminnet* – som en nærmest a priori størrelse – et slikt element.

Myklebusts og Handlingsplanutvalgets forvaltningshistorier skildrer en langsom, men stødig og målbevisst utvikling fra en situasjon prega av løs organisering, lite ressurser, et svakt lovgrunnlag, svakt kunnskapsgrunnlag og snevre faglige perspektiv til en tilstand prega av moderne organisasjonsformer, bedra ressurstilgang, et styrka og utvida lovverk, et kraftig styrka kunnskapsgrunnlag og sist, men ikke minst, ulike former for *helhetstenkning*. Riktignok pekes det, særlig fra Myklebusts side på svakheter og klare forbedringspunkter også ved dagens situasjon. Men det levnes liten tvil om at utviklinga har gått i riktig retning. Slike historiefremstillinger bidrar til at dagens forvaltningsregime framstår som et redskap som over lang tid, og med stor møysommelighet og målrettethet er utvikla og nøye tilpassa oppgaven å hanskas med et predefinert og tidløst fenomen. Viktig her blir det at forvaltningshistoria ikke bare legitimerer den formen kulturminneforvaltningen etter hvert har tatt, men også selve dens prosjekt. Da vi nå engang har oppdaga forskjellen mellom fortid og samtid, kan vi vanskelig glemme dette forholdet igjen. Slik står vår tidsforståelse fram for oss som et for all framtid unngåelig element i tankegangen vår; den får et slags evighetens skjær over seg. Jf. vår lille ”formel” ovenfor vil det samme følgelig gjelde for *Kulturminnet* og det moderne kulturminnevernet som prosjekt, som dermed også framstår som en aktivitet som på en naturlig og nødvendig måte strekker seg inn i evigheten.

3.5 Kulturminnets ubevegelige karakter

Faghistoria arrangerer forhold som brudd, kontinuitet, epistemologiske perspektiv, juss, praktisk handling og byråkrati på en slik måte at de til sammen utgjør ei bestemt fortelling. Det hele dreier seg om å tilføre materien en form for *narrativitet*. Viktig her er det vi kan kalle de faghistoriske tekstenes *videre virkning*. I denne sammenhengen er den tidligere nevnte moderne tidsforståelse og historismens sykdom ei viktig drivkraft. Lidén kaller den en inngrodd intellektuell vane. Nå kan det diskuteres om dette er en dekkende beskrivelse. Likevel har han rett i at denne historieforståelsen sitter så dypt i det vestlige moderne mennesket at den oppleves som absolutt. Den moderne forståelsen av tid avfører en helt bestemt form for fortid. For de moderne er dette ei fortid som har sin verdi først og fremst i kraft av å være forlatt. Uten denne tidsforståelsen – og dermed også fortidsforståelsen – er de moderne ute av stand til å forstå og forklare verden rundt seg. Når den så kobles såpass tett opp mot det som kalles det moderne kulturminnevernet som vi har sett eksempel på her, utgjør dette en sterk og effektiv kombinasjon. I faghistoriske sammenhenger blir det derfor

irrelevant å eksplisitt påstå at vårt skille mellom fortid og samtid reflekterer noe egentlig. Det er tilstrekkelig å la være å problematisere spørsmålet for mye, det er nok å så og si la det henge i lufta. De faghistoriske framstillingene glir uansett inn i en mottakerkontekst hvor de på dette vesentlige punktet nærmest uunngåelig tillegges en moderne tids- og fortidsforståelse som mer eller mindre er gitt på forhånd. I praksis blir skillet mellom fortid og samtid absolutt, uansett hva faghistorikeren selv egentlig måtte mene om spørsmålet. Det er derfor rimelig å slutte seg til tanken om at kulturminneforvaltningen som prosjekt på en grunnleggende måte er avhengig av vår moderne tidsforståelse.

Den forståelsen av virkeligheten som en del faghistoriske framstillinger mer enn antyder, er altså på linje med det perspektivet dagens forvaltningsregime innehar, noe den også har til felles med de fleste andre. Dette bør, som vi nå forstår ikke overraske noen. Det interessante trekket ved disse faghistoriske arbeidene er imidlertid at denne koblinga mellom tidsforståelse og menneskeskapte fysiske strukturer fra tidligere tider, kombinert med en evolusjonsmessig utvikling av kulturminneforvaltningens organisasjonsformer, kunnskapsnivå og perspektiv, anses som tilstrekkelig for å forklare utviklinga også de siste tiåra. Den bidrar slik til å legitimere en viss form for praksis, den som utøves av dagens forvaltningsregime og som er designa for en ivaretagelse av *Kulturminnet*, slik dette defineres nettopp i faghistorisk sammenheng. Oppdagelsen av forskjellen mellom fortid og samtid som fant sted i løpet av 1800-tallet blir sett på som alene konstituerende for dagens *Kulturminne* og det moderne kulturminnevernet. Hva denne formen for faghistorie angår, har ingenting vesentlig skjedd på dette området de siste ca. 150–200 åra. Innafor dette perspektivet har ikke *Kulturminnet* endret karakter siden dets tilkomst, og det oppleves på denne måten som en selvfølgelig og ubevegelig størrelse; det forstås og beskrives ut fra det noe endimensjonale perspektivet disse faghistoriske arrangementene tilbyr, og som dagens forvaltningsregime etterspør. Fokus på utviklinga de siste ca. 20 åra mangler. Riktig nok er noen av de ovennevnte arbeidene såpass tidlige at virkningene av ressursforvaltningsparadigmet ennå ikke hadde blitt særlig tydelige. Likevel ligger alle arbeidene – med unntak av Shetelig – innafor den perioden hvor disse tendensene begynte å gjøre seg gjeldende. Det vi nå må gjøre, er å i tilstrekkelig grad ta høyde for utviklinga i de siste par tiåra, hvor ressursforvaltningsparadigmet har spilt en betydelig rolle for forhold som organiseringa av dagens forvaltningsregime, den praksisen denne forvaltningen utøver og kunnskapsproduksjonen rundt fenomenene fortid og fysiske etterlatenskaper fra fortida. Særlig materialframstillinga i kapittel 4 og analysene i kapittel 6 er forsøk på å belyse denne utviklinga.

3.6 Avslutning

Innledningsvis i dette kapittelet viste jeg til hvordan kritiske arbeider har satt fokus på den arkeologiske forskningshistoria og bruken av den i forbindelse med samtidig praksis innenfor faget. Jeg satte meg som mål å undersøke om kulturminneforvaltningens faghistorie er egna til å fungere på samme måte. Utgangspunktet var at en slik analyse burde kunne eksplisere både kunnskapsteoretiske aspekter og viktige faktorer ved opprettelsen og organiseringa av dagens forvaltningsregime.

Det råder liten tvil om at svaret på det innledende spørsmålet må bli at kulturminneforvaltningens faghistorie *har* en legitimerende funksjon som ligner den arkeologifagets forskningshistorie har blitt hevda å ha. I de faghistoriske framstillingene som har blitt behandla her, opereres det med to former for brudd. Disse er høyst forskjellige og arter seg på ulike måter både når det gjelder kvalitet og konsekvenser. Imidlertid er begge sentrale i faghistorisk sammenheng. De utgjør en slags ”faghistoriens drivkrefter”, for å si det slik.

Det første og største bruddet fant sted på 1800-tallet. Gjennom den økte bevisstheten omkring forskjellen mellom fortid og samtid, var rennesansens perspektiv forlatt en gang for alle. Vi har her å gjøre med et brudd som forandrer oss for alltid. Dette er en forståelse som forvaltningsteorien for så vidt deler med den moderne vestlige verden forøvrig, kulturminneforskningen inkludert. Med ett var *Kulturminnet* – som en representasjon av virkeligheten – her. Nå sto virkeligheten fram for oss i et klarere lys enn noensinne tidligere, og behovet for et moderne kulturminnevern meldte seg.

Når *Kulturminnet* og behovet for det moderne kulturminnevernet var på plass, begynte arbeidet med å bygge dette opp. Historier som beskriver prosessen forteller om ei retningsbestemt utvikling fra en sped og prøvende begynnelse og fram til dagens situasjon. Dette er fortellinger om rekke mindre brudd som har vært nødvendige for å gjøre det moderne kulturminnevernet skikket som redskap for forvaltningen av ulike konkrete manifestasjoner av *Kulturminnet*. Slik framstilles dagens forvaltningsregime ikke som et startpunkt, men alltid og bare det forløpig siste trinnet i en naturlig og retningsbestemt utviklingsprosess av redskap som er skapt for å behandle ei ytre fortid.

4. Rammebetingelsene

4.1 Innledning

I bunn for den offentlige forvaltningens muligheter, valg, målsetninger og prioriteringer ligger de retningslinjer og rammebetingelser som blir utforma og vedtatt på det politiske nivået, i Storting og regjering. Dette gjelder også for miljøforvaltningen generelt og for kulturminneforvaltningen spesielt. Slike retningslinjer og rammebetingelser tar i mange tilfeller utgangspunkt i internasjonale konferanser og avtaler. Verdenskommisjonen for miljø og utvikling lanserte på 1980-tallet tanken om at miljøspørsmål og økonomisk og utvikling måtte sees i sammenheng, og avfødte slik målsetninga om bærekraftig utvikling. På initiativ fra denne kommisjonen avholdt FN på begynnelsen av 1990-tallet en konferanse om miljø og utvikling i Rio de Janeiro. Her ble det vedtatt en internasjonal handlingsplan – Agenda 21 – for arbeidet med miljø og utvikling inn i det neste århundre. Lokal Agenda 21 (LA 21) er en oppfølging av konferansen i Rio der alle verdens lokalsamfunn ble oppfordra om å mobilisere sine lokalsamfunn til å sette i gang prosesser for en bærekraftig utvikling. Besluttende myndigheter ble oppfordra til å skape møteplasser egna til arbeid med LA 21. I tillegg legges nasjonale hensyn og vurderinger til grunn for utforminga av miljøpolitikken. Disse signalene har også den norske kulturminneforvaltningen lagt vekt på å følge opp.

4.2 Metodisk tilnærming

Det empiriske materialet som behandles i dette arbeidet er av et omfang og en karakter som gjør at det i liten grad egner seg til *kvantitative* analyser. Da innsamlingsarbeidet starta ble det likevel oppretta en database som var bygd opp på en slik måte at det i en viss utstrekning skulle være mulig å prøve ut noen kvantitative beregninger. Det ble imidlertid raskt klart at slike analyser ikke var relevante i forhold til de spørsmål og problemstillinger jeg hadde satt meg fore å belyse. Dette er i vesentlig grad forårsaka av at avhandlingas grunnleggende perspektiv er prega av et kunnskapssyn som på en naturlig måte favoriserer en form for *diskursanalytisk* grep. En *kvalitativ* tilnærming til materialet synes derfor mer hensiktsmessig. Som vi allerede har vært inne på, og som vi skal berøre i sterkere grad utover i kapitlene, er en av de epistemologiske grunnlagsforutsetningene i dette arbeidet at det ikke lar seg gjøre å avspeile virkeligheten gjennom å telle, studere og systematisere data. I tillegg ses det også bort fra muligheten for å finne den egentlige *meningen* bak utsagn. Av den grunn blir også en hermeneutisk tilnærming uaktuell. Diskursanalysen er slik kritisk til *både* kvantitativ og

kvalitative metode, all den tid målet er å avdekke noe *egentlig* (Alvesson og Skjöldberg 1994:281).

Dette perspektivet fører til at det i denne avhandlinga verken er nødvendig, eller noe poeng i å bestrebe en totalbeskrivelse av det empiriske materialet. Dette gjelder både tekstmengden som helhet, og vinklinga på den enkelte tekst; kildematerialet – slik det presenteres her – er like mye en konstruksjon som tolkningene av det samme materialet. Viktig her blir det at kravet til representativitet – slik det framstår i mer tradisjonelle metodiske tilnærminger – kan senkes da det ikke hevdes at materialet reflekterer hele eller deler av virkeligheten. Imidlertid vil jeg erklære meg enig med Alvesson og Skjöldberg (ibid.:357) når de påpeker at en slik ”oppmykning” av kravet empirisk underbygning ikke betyr at alt er tillatt. Det fordres fortsatt empirisk forankring og troverdighet. I tillegg framholder de (ibid.) at det bør stilles *høyere* krav på andre områder. Her blir forhold som bevissthet og refleksjon rundt kunnskapsteoretiske, sosiale, politiske og ideologiske spørsmål sentrale. På samme måte som Johnsen (2002:65), vil også jeg mene at refleksiv forskning vil si at man må kunne redegjøre for en gjennomtenkt og sammenhengende logikk i forhold til hvordan empiri og teori benyttes og knyttes sammen. Selv om disse forholdene fører til et mindre rigid syn på hvordan empirien skal handteres når det gjelder prosedyrer, etterprøvnbarhet og representativitet enn hva som er tilfelle innafor kvantitativ metodikk, finnes det altså visse kriterier også for hvordan god kvalitativ forskning skal utføres. Men, ei kvalitativt metodisk og diskursanalytisk tilnærming har som utgangspunkt at et empirisk materiale både kan konstrueres og tolkes på mange måter. Det dreier seg altså om å peke på alternative måter å forstå og forholde seg til verden rundt seg på. Målet er ikke å avsløre usannhet, men å komme med et *tillegg* til de erkjennelsene som allerede finnes omkring et forhold.

Det skal ikke på noen måte underkommuniseres at de tekstene som presenteres og analyseres i denne avhandlinga også kan danne grunnlag for helt andre måter å forstå og forholde seg til feltet kulturminneforvaltning på. I tillegg må det være åpenbart at disse tekstene også er produsert med tanke helt andre funksjoner enn de som løftes fram i denne avhandlinga. Mitt siktemål er altså ikke å foreskrive noen egentlig eller riktig måte å forstå disse dokumentene på, men å peke på andre og nye tilnærminger. Det vi snakker om, er rett og slett en form for *perspektivering* i valget av kildemateriale, og kravet til refleksjon er derfor betydelig. Som vi så ovenfor, innebærer dette en vesentlig grad av bevissthet rundt koblinga mellom teori og empiri. I vårt tilfelle handler det om at empirien i vesentlig grad er konstruert med basis i

ANT, som jo er *en* måte å forstå og beskrive virkeligheten på. Når det gjelder empiriens kobling til ANT, skal to forhold løftes fram. For det første tydeliggjør materialet på en god måte mekanismer og prosesser slik disse defineres og beskrives i ANT. Dette gjør at det er godt egna til å belyse de forholdene som denne avhandlinga har som tema. For det andre er de aller fleste dokumentene produsert i regi av den sentrale kulturminneforvaltningen med MD, som defineres som OPP (se kap. 2), i spissen. Slik står departementet sentralt både når det gjelder rolle i, og produksjon av det utvalgte tekstene.

Men vi husker også kravet om empirisk forankring og troverdighet. Selv om den empirien som presenteres i denne avhandlinga er konstruert, er den likevel ikke tilfeldig. Alle tekstene relaterer seg enten direkte kulturminneforvaltningsfeltet ved at de omhandler kulturminner, kulturmiljøer og forvaltning av og forskning på disse, eller indirekte ved at de omhandler miljøforvaltning, arealdisponering og forskning mer generelt. Selv om representativitet i kvantitativ forstand ikke tilstrebes, har utvalget av tekster likevel vært forelagt medarbeidere hos RA med lang fartstid for kvalitetssikring. Her har det ikke kommet fram at vesentlige dokumenter mangler. Det må derfor være rimelig å regne med at det ikke forefinnes dokumenter som i særlig grad kan belyse de problemstillingene denne avhandlinga omhandler, men som ikke er nevnt her. Likevel vil det alltid være mulig å peke på dokumenter som ikke er tatt med, men som likevel vil kunne være mer eller mindre like relevante som de jeg har valgt. Poenget er imidlertid at dette ikke fratrar den empirien som faktisk *blir* presentert dens forankring og troverdighet.

På samme måte som valget av empiri, er også lesningen og tolkningen av hvert enkelt dokument perspektivert. De elementene i tekstene som trekkes fram og gjøres til gjenstand for tolkninger og analyser står i et nært forhold til ANT, noe som også fører til at de problemstillingene og målsettingene som ble presentert i kapittel 1, har vært styrende. Følgende utvalgsriterier har i tillegg til å være viktige for valg av dokumenter, derfor også vært styrende for lesningen av enkeltdokumenter:

- *strukturendring innen kulturminneforvaltningen*
- *atskillelse av forskning og forvaltning*
- *ei tiltakende vektlegging på kulturminner og kulturmiljøer som en del av det helhetlige miljøet*
- *prinsippet om bærekraftig utvikling*

- *samordning og arealplanlegging som virkemiddel*
- *sektorovergripende miljøvernperspektiv*
- *forholdet mellom PBL(Plan- og bygningsloven) og særlovene*
- *miljøvernforskningas betydning for vektlegginga på den anvendte forskninga*

Disse kriteriene representerer gode koblingspunkter til sentrale elementer i ANT, noe vi skal komme nærmere inn på særlig i kapittel 6 og 7. De er uttrykk for og beskriver prosesser som i vesentlig grad har bidratt til både å plassere særlig MD i sentrum – som OPP –, og til stabilisering av det nettverket som ligger til grunn for *Kulturminnet*, slik dette har blitt definert i tidligere kapitler. Men på samme måte som at en empiri konstrueres, kan også en konstruert empiri tolkes på ulike vis. Dette gjelder også for den som presenteres i denne avhandlinga. Det vil være mulig å både finne andre utsagn enn de jeg har valgt, og andre tolkninger av de utsagnene jeg har løfta fram som leder i retning av andre erkjennelser enn den jeg har lagt meg på. Eksempelvis kan man velge å legge vekt på at MD ganske enkelt bare har som oppgave å fungere som et mer eller mindre nøytralt ”filter” mellom de folkevalgte og andre samfunnsaktører, heller enn å ut fra et ANT-perspektiv se på dette som en viktig mekanisme i etableringa og stabiliseringa av et kunnskapskonstituerende nettverk slik dette ble beskrevet i kapittel 2. Og dette er greit nok, mitt perspektiv er verken sannere eller riktigere enn noe anna. Imidlertid er jeg av den oppfatning at det foreligger en tilstrekkelig mengde utsagn – både innafor enkelttekster og tekstene imellom – som samla sett utgjør et rimelig grunnlag for å hevde at det ut fra et ANT-perspektiv utkrystalliserer seg ei *alternativ leselinje*. Denne er ikke henta ut fra løse lufta; empirien er relevant og utsagnene mange nok til å hevde at det danner et *mønster*. Likevel er det ikke snakk om ei leselinje som avspeiler virkeligheten slik den virkelig er. Det dreier seg kort og godt om å ta mål av seg å løfte fram nye og andre innsikter ved de dokumentene som tolkes og analyseres enn hva som har vært tilfelle tidligere.

Empirivalg, problemstillinger, teorivalg, tolkninger og analyser dreier altså rundt det samme punktet, og det er ikke alltid like enkelt å si hva som styrer hva. Ut fra kvantitative metodiske idealer, prinsipper og krav er dette problematisk og kritikkverdigg. Dyder som representativitet og etterprøvbarehet tones i vesentlig grad ned. I tillegg kan tilnærminga kritiseres for å være oppkonstruert. Slike innvendinger er imidlertid relevante bare i tilfeller hvor tolkninger og resultater hevdes å utgjøre sikker kunnskap. Kvalitativ og refleksiv forskning er en prosess

hvor man hele tida er i bevegelse. Metodikken må hele tida tilpasses nye perspektiv og innfallsvinkler.

4.3 Materialet

Det foreligger en rekke dokumenter i form av stortingsmeldinger, komiteinnstillinger m.m. der Norges miljøpolitikk staves ut. Ikke alle berører i vesentlig grad kulturminneforvaltningen direkte. Imidlertid ligger det også i flere av disse dokumentene generelle retningslinjer som har innvirkning på, og betydning for hvordan også kulturminnene skal forvaltes, også i årene framover. Disse dokumentene utgjør en vesentlig faktor da de legger sterke føringer på både hvilken miljøpolitikk landet skal ha, og hvordan denne politikken skal gjennomføres. Samtidig skildres som nevnt ovenfor flere steder prosesser og mekanismer som er svært lik de jeg mener konstituerer nettopp de kulturminnemessige nettverkene.

Enkelte av de dokumentene som behandles i dette kapittelet har vært flittigere tatt i bruk i de prosessene denne avhandlingen setter fokus på enn andre, noe som i sin tur har ført til at de har fått en større innflytelse på måten dagens forvaltningssystem har blitt utforma på. Dette preger selvsagt denne gjennomgangen både når det gjelder valg av dokumenter og vektlegging i hvert enkelt dokument.

De ovennevnte utvalgskriteriene er også årsaken til at jeg ikke går lenger tilbake enn vel tjue år. Det er først på begynnelsen av 1980-tallet at de prosessene denne avhandlingen har som målsetning å analysere kommer skikkelig i gang. Nå skal det likevel nevnes at de hadde sitt utspring både i de begivenhetene på 1950- og 1960-tallet som ledet fram til Kulturminneloven av 1978 (Trøim 1999), og det forholdet at ansvaret for forvaltningen av kulturminner ble overført til det nyopprettede Miljøverndepartementet på begynnelsen av 1970-tallet.

I det følgende vil jeg med utgangspunkt i den ovennevnte metodiske tilnærminga gå gjennom de politiske dokumentene som vurderes relevante, både direkte og indirekte, for forståelsen av kulturminneforvaltningens rammebetingelser, i tillegg til enkelte andre dokumenter som har, eller som kan ha hatt, betydning for utforminga av norsk kulturminnepolitikk de seinere åra. Der det er naturlig, vil jeg i foreløpige og korte ordelag knytte dem til de mer teoretiske aspektene som ble presentert i kapittel 2. Det tenkes her særskilt på forhold som *OPP*, *nettverk*, *etablering/stabilisering av slike*, samt *fortidsforståelse*.

Det skal også nevnes at denne gjennomgangen er forholdsvis lang og detaljert. Grunnen til dette er at materialet, tillegg til å utgjøre det empiriske utgangspunktet for mine analyser også utgjør et bakteppe som det er nødvendig å ha med seg på veien. Hensikten med dette er å dra et generelt riss av det forholdsvis omfattende feltet denne avhandlinga omhandler. For å lette lesinga presenteres materialet kronologisk. Dette fordi mange av dokumentene gjerne bygger på forutsetninger som er nevnt i forutgående dokumenter. Slik kan den empiriske gjennomgangen alene til en viss grad fungere som en (perspektivert) beskrivelse av de prosessene den norske kulturminneforvaltningen har vært i gjennom de siste vel 20 åra.

NOU 1982:36 Kulturminnevernet, Organisasjonsspørsmål innenfor kulturminnevernet

Utvalget ble oppretta av MD i 1979 for å utrede organisasjonsspørsmålet innafor kulturminnevernet. Bakgrunnen for dette var at departementet ønska å utvikle en enklere og mer slagkraftig organisasjon som kunne ivareta hensynet til en samla politikk innafor kulturminnevernet på en bedre måte (s. 7).

Utvalget satte seg som hovedmål å skulle utrede et organisasjonsmønster for norsk kulturminnevern som kunne samle og effektivisere det interne arbeidet og samtidig gi vernearbeidet større tyngde og gjennomslagskraft i forhold til andre myndigheter og allmenheten (s. 9).

Når det gjaldt den framtidige organiseringa av kulturminneforvaltningen tok utvalget opp tre hovedpunkter:

- 1) Utvalget gikk inn for å etablere et sentralt statlig fagorgan som skulle tillegges koordinerende funksjoner overfor etater, institusjoner og organisasjoner innafor kulturminneforvaltningen. Flertallet mente at man ved etableringa av et slikt organ burde bygge på Riksantikvaren.
- 2) Man drøfta departementstilknytning. Her gikk flertallet inn for at kulturminneforvaltningen burde legges til det som den gang het Kultur- og vitenskapsdepartementet. Mindretallet gikk inn for at kulturminneforvaltningen burde tilknyttes Miljøverndepartementet.

- 3) Utvalget tok til orde for at kulturminneforvaltningen burde ut på det regionale nivået. Når det gjaldt plassering, delte man seg i tre. Flertallet mente at de statlige distriktsorganer for kulturminnevernet burde legges til landsdelsmuseene. Dette innebar at en ikke oppretta egne kulturminnevernstillinger på fylkesnivå, men heller delegerte et stort antall kulturminneoppgaver til fylkeskommunene. Det største mindretallet gikk inn for å legge de statlige distriktsorganene for kulturminneforvaltningen til fylkesmennes miljøvernavdelinger. Ett medlem mente at den regionale kulturminneforvaltningen skulle legges til fylkeskommunene.

Denne utredninga representer, slik jeg ser det, på mange måter startpunktet på den omorganiseringsprosessen kulturminnevernet har vært igjennom de siste ca. 20 åra. Utvalget baserte mange av sine konklusjoner og anbefalinger på tanker og prinsipper som helt fram til i dag har prega moderniseringa av offentlig sektor generelt, ikke bare i Norge, men i store deler av Europa. Slik bidro denne utredninga i den prosessen som etter hvert førte til etableringa av det nettverket hvor den sentrale kulturminneforvaltningen kom til å fungere som et OPP. Det ble lagt opp til forbindelser mellom sentralforvaltningen og andre medspillere, redefineringer av disse medspillerne, samt opprettelse av nye arenaer.

St. meld. nr. 39 (1986-87) Bygnings- og fornminnevernet

Med denne meldinga fulgte MD opp NOU 1982:26. Departementet gikk inn for å bygge opp RA til et sentralt statlig fagorgan. Regjeringa var enig med utvalget om nødvendigheten av et slikt fagorgan, og vurderte det på den måten at et slikt sentralorgan var ei forutsetning for å kunne gjennomføre en samla vernepolitikk. Meldinga foreslo også at RA burde ha et klarere direktoratsansvar for samtlige felter innafor kulturminnevernet med forvaltnings-, iverksettende og koordinerende funksjoner. Det ble også tatt til orde for at RA burde rustes opp med sikte på å overta MDs daværende oppgaver som saksbehandlende instans i første ledd. I tillegg mente man at RA burde få delegert en del av de oppgaver som departementet i henhold til kml. (Kulturminneloven) og forskriftene skulle treffe vedtak om (s. 28–29).

Når det gjaldt organiseringa av distriktsapparatet diskuterte departementet de ulike forslagene som ble fremma i NOU 1982:36. Man kom fram til at fylkeskommunene ville være det mest tjenlige alternativet. Det ble i den forbindelse særlig lagt vekt på den politiske tilknytninga vernearbeidet da ville få, fylkeskommunens oppgaver innafor arealplanlegginga, samt

koplinga til det allmenne kulturarbeidet i kommunene (s. 34). I drøftinga av alternativet med landsdelsmuseene, kom departementet til den konklusjon at disse i utgangspunktet burde fritas for de rene forvaltningsoppgavene og styrkes for å kunne ivareta sine primæroppgaver innfor forskning og formidling. De arkeologiske forvaltningsmuseene ville da, slik departementet så det, kunne fungere som regionale oppdragsenheter som kulturminneforvaltningen måtte innhente faglige uttalelser fra i forbindelse med vedtak (s. 34).

Når det gjaldt dispensasjonsspørsmålet, mente departementet at forvaltningen at enkelte av Kulturminnelovens bestemmelser krevde særlig oversikt og spesiell sakkyndig ekspertise. Her trakk man fram dispensering fra den automatiske fredninga. Departementets oppfatning var at dispensasjonsvedtak måtte fattes i de organer som var særlig skikka til å ivareta de faglige og forskningsmessige hensyn. Man konkluderte derfor med at en forsvarlig faglig forvaltning av dispensasjonsmyndigheten inntil videre måtte baseres på landsdelsmuseene. Departementet fant det riktig at RAs utgravningskontorer skulle legges til de forskjellige landsdelsmuseene i Oslo, Bergen og Trondheim (s. 36).

Også denne meldinga var med på å legge til rette for framveksten av det nettverket hvor fortid og kulturminner blir produsert og definert. Meldinga fulgte som sagt i stor grad opp det som ble fremma i NOU 1982:26.

Innst. S. 135 - 1987–88

Gjennom denne innstillinga støtta Stortingets Kommunal- og miljøvernkomite hovedtrekkene i St. meld. nr. 39 (1986–87). Flertallet slutta seg til forslaget om å bygge RA opp som et sentralt statlig fagorgan, og viste i denne sammenheng til NOU 1982:36. Flertallet var også enig i den delegeringa som ble foreslått i henhold til kml. Departementets forslag om å flytte forskningsaktiviteten ut fra RA ble imidlertid av flertallet sett på som et grep man ikke var tjent med.

Det var altså brei politisk enighet om forslaget om opprettelsen av et sentralt statlig fagorgan som utvalget bak NOU 1982:36 fremma. Utvalget gikk også inn for delegering av myndighet til det regionale nivået. Men her var det som sagt et mindretall på ett medlem som gikk inn for å plassere denne hos fylkeskommunen, et forslag som ble fulgt opp av departementet.

Allerede her ser vi kimen til den uenighet mellom forskningsmiljøene på den ene siden, og sentralforvaltningen på den andre sida som skulle komme til å prege kulturminnesektoren gjennom store deler av 90-tallet. Imidlertid er det viktig å merke seg at komiteen ikke støtta departementets ønske om å skille forskning og forvaltning. Dette er et forhold som kunne ha fått konsekvenser for MDs funksjon som OPP dersom disse signalene hadde blitt tatt til etterretning. Dette skjedde ikke, noe vi skal komme nærmere inn på i kapittel 6.

Handlingsplan for kulturminneforvaltning

Denne innstillinga ble laga på oppdrag fra MD og ble ferdigstilt i 1992. De tiltakene som ble fremma gjennom St. meld. nr. 39 (1986–87), og som allerede var realisert da handlingsplanen kom, ble ikke berørt. Dette gjaldt delegeringa av myndighet til det regionale nivået og omgjøringa av RA til direktorat. Imidlertid tok handlingsplanutvalget opp tre sentrale forhold: 1) opprettelsen av Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU), noe som bl.a. innebar utskillelse av forskningsdelen hos RA. 2) gjennomføring av ei forskriftsendring der hele dispensasjonsmyndigheten i henhold til kml. skulle samles hos RA – en utskillelse av forvaltningsdelen hos landsdelsmuseene, som på det tidspunktet hadde dispensasjonsmyndigheten når det gjaldt en betydelig del av landets kulturminnebestand. 3) Bærekraftprinsippet og tanken om kulturminneforvaltningen som en del av det helhetlig miljøvernet.

Da handlingsplanen utkom, hadde de andre fagområdene innafor miljøvernet allerede organisert sin forsknings- og utredningsvirksomhet i egne, frittstående miljøforskningsinstitutter (NINA, NILU, NIVA og NIBR). Utvalget hevda at man også innafor kulturminneforvaltningen hadde behov for et slikt frittstående miljøforskningsinstitutt som kunne påta seg utredningsoppgaver og forskningsoppdrag. Man mente instituttet burde opprettes som en stiftelse, med basisbevilgning over MDs budsjett. Et viktig argument for å gå inn i denne organisasjonsformen, var at utvalget så det slik at kulturminneforvaltningen på det angjeldende tidspunktet var organisert på en slik måte at det ikke fantes kapasitet til å foreta alle de utredningene man forventa ville komme. Det ble derfor sett på som påkrevd med en effektivisering av denne delen av miljøvernforvaltningen (s. 120–121). Ved omorganiseringa av kulturminneforvaltningen, slik dette ble fremma i St. meld. nr. 39 (1986–87) ville man, som tidligere nevnt, overføre RAs utgravningskontorer til landsdelsmuseene. Handlingsplanutvalget mente imidlertid at dette måtte opp til ny vurdering i forbindelse med

en etablering av NIKU (s. 122). Det ble videre hevda at man gjennom opprettelsen av slike frittstående institutter fulgte opp politiske signaler om å sørge for et skille mellom forskning og forvaltning (s. 120).

Det andre sentrale spørsmålet utvalget tok opp, var overføringa av dispensasjonsmyndigheten fra landsdelsmuseene til RA. Man viste her til ei formulering i St. meld. nr. 39 (1986–87) hvor det heter at gjeldende ordning skulle fortsette "inntil videre" og tolka trolig dette som overgangsordning av kort varighet. Det var i hovedsak to forhold som ble trukket inn til fordel for ei endring av forskriftene. For det første mente man at landsdelsmuseenes rolle som dispensasjonsmyndighet hadde blitt etablert i ei tid uten den utbygde kulturminneadministrasjon som eksisterte da handlingsplanen så dagens lys. Nå fantes det et direktorat som hadde myndighet til å frede etterreformatoriske kulturminner. Dette direktoratet mente man også burde ha myndighet til å frigi de kulturminnene som var automatisk freda. Det andre forholdet utvalget pekte på var at det var viktig å sikre en organisasjonsmodell som ga rettssikkerhet og tillit til den offentlige forvaltning. En overføring av dispensasjonsmyndigheten fra landsdelsmuseene til RA mente man altså ville skape ryddigere forhold i forvaltningssystemet (s.103).

Når det gjaldt bærekraftig utvikling og kulturminneforvaltningen som en del av den helhetlige miljøforvaltningen, la utvalget vekt på forhold som kulturminner som ikke fornybare ressurser og tålegrense. Perspektiv, metoder og begreper ble henta fra naturforvaltningen. Man la opp til kvantifiseringer og miljøregnskap.

Vi ser at utvalget fulgte opp flere av de tidligere igangsatte grepene som plasserte den sentrale kulturminneforvaltningen i sentrum – som OPP – for utviklinga av hvordan virkeligheten skulle forstås, politikken utformes og prosesser utvikles. I tillegg bidro den tunge vektlegginga på bærekraftperspektivet til noe tilnærma et naturvitenskapelig blikk på fortid og kulturminner, noe som også fikk vesentlig betydning for fortidsforståelsen.

Frigivningsmyndighetens plassering til Riksantikvaren. Prøveordning 1992- rapport

RA satte i 1992, samråd med MD, i gang en ettårig prøveordning for ei sentral forvaltning av frigivningsmyndigheten⁶ i to av landets fylkeskommuner for det fagfeltet som på det tidspunktet ble dekket av landsdelsmuseene. Prøveordninga ble ved RA organisert som et forprosjekt. Rapporten er en delrapport etter vel åtte måneder av prøveperioden.

Forslaget til endring av frigivningsmyndighetens plassering var et ledd i moderniseringsprosessen av statsforvaltningen der forhold som effektivisering og kontinuerlige omstillinger sto sentralt (s. 57).

Rapporten ga en første oversikt over direktoratets erfaringer med prøveordninga av frigivningsmyndigheten for automatisk freda kulturminner og dens plassering til RA, og knyttet kommentarene til erfaringer fra saksbehandlinga sett i forhold til kml., Forvaltningsloven og PBL. En oversikt over datidas verneteori og skjønnsutøving og ei vurdering av vernepraksis i prøveordninga ble presentert. Rapporten inneholder også en plan for utvidelse av prøveordninga.

Prosjektets oppgave var å lage et utkast til frigivningsmyndighetens plassering. Handlingsplan for kulturminneforvaltning foreslo at ordninga med frigivningsmyndigheten skulle plasseres hos RA og gjøres permanent for hele landet fra 1. januar 1993. Hovedmålsettinga var ei kvalitetsheving av, og ryddigere forhold i, forvaltningen som resultat av en aktiv og smidig myndighetsutøvelse, kvalitetssikring av landets automatisk freda kulturminner og kulturmiljøer og gjennomføring av ei klarere rollefordeling og mer hensiktsmessige arbeidsrutiner mellom forskning og forvaltning. Strategimål var å bygge opp en lik nasjonal praksis, styrke den nasjonale beredskap og praksis og bedre saksbehandling, informasjon og service på alle nivåer i forvaltningen. Perspektivene var: likhetsprinsipp, rasjonalisering, effektivisering, integrering, samordning og samarbeid (s. 54).

⁶ Seinere kalla *dispensasjonsmyndigheten*.

Det nevnes en rekke rammebetingelser som man mente utøvelsen av frigivningsmyndigheten var avhengig av. Dette gikk bl.a. på kriterier for vern og verneteori, landsomfattende registreringer og verneplaner, samt ressurser til grunnforskning og anvendt forskning (s. 56).

Denne prøveordninga må kunne sies å være et tidlig stadium i etableringa av det nettverket som *Kulturminnet* hviler på. Her gikk man inn med konkrete tiltak som var egna til å plassere seg mellom andre medspillere i nettverket. Eksempelvis ble det lagt vekt på å skille forskning og forvaltning fra hverandre. I ettertid er det klart at denne manøvrer bidro til å plassere forskningsmiljøene på sidelinja.

Frigivningsmyndighetens plassering til Riksantikvaren. Prøveordning 1993–94-rapport

Her presenterte man de erfaringene direktoratet hadde gjort seg gjennom prosjektet i 1993, og delvis også i 1992. Rapporten ble i hovedsak via den nasjonale vernepolitikken av hensyn til muligheten til å skape et grunnlag for ei rettferdig vurdering av dispensasjonssøknader (s. 7).

Videre ble det vektlagt at dispensasjonspolitikken måtte ha sitt grunnlag i en nasjonal vernepolitikk, da man så det slik at det bare var i forhold til en slik politikk at en nasjonal dispensasjonspolitik kunne utøves. Videre så man det slik at en sentral oppgave for miljøvernet var å integrere miljøhensyn, også kulturminnehensyn, i andre samfunnssektorens arbeid; andre myndigheter måtte ta hensyn til kulturminner i forvaltningen og utøvinga av eget lovverk. Man støtta seg på Brundtlandsrapportens retningslinjer for et globalt miljøvern, der bærekraftig utvikling, sektorovergripende ansvar, sektorprinsippet om selvstendig ansvar, føre-var-prinsippet og prinsippet om kostnadseffektivitet sto sentralt (s. 8–9).

Dispensasjonspolitikken skulle relateres til samfunnets behov og veies opp mot miljøkonsekvensene; flere sektorer skulle bidra til helhetsvurderinger. Man understreka like vel at utgangspunktet var at det automatisk freda kulturminnene er verna og har en nasjonal status. Vern var det overordna målet. Kulturminnenes vern i landskapet skulle preges av et global-økologisk perspektiv. Nødvendigheten av destruksjon av kulturminner som kilder gjennom arkeologiske utgravninger for erverv av ny kunnskap ble sett på som et problem i forhold til en restriktiv vernepolitikk. Imidlertid ble det i rapporten slått fast at det var viktig å

øke kunnskapen om kulturminnene for å bedre forvaltninga av dem. En målretta og kunnskapsstyrt dispensasjonspolitikkk skulle bidra til økt kunnskap (s. 9–10).

Skillet mellom forskning og forvaltning ble understreka. Av demokratiske hensyn var det et politisk mål å sørge for større skille mellom forskning og forvaltning for å oppnå en bedre rollefordeling og rolleforståelse i statsforvaltningen. Man så det som nødvendig med et skille mellom en kunnskapsstyrt dispensasjonspolitikkk og en forvaltnings- og forskningsstyrt myndighetsutøvelse. Forvaltningsmuseenes integrerte modell ble ikke ansett å oppfylle dette kravet. Den framtidige dispensasjonspolitikken skulle være kunnskapsstyrt og miljøretta, samtidig som at kunnskapen om kulturminner skulle brukes aktivt som underlag for de vedtakene som ble fatta (s. 10).

Både denne og ovennevnte rapport fulgte opp Handlingsplanutvalgets konklusjoner. En atskillelse av forskning og forvaltning ble sett på som nødvendig, bl.a. for å bedre tiltrua til forvaltningen og som en måte å iverksette en anna vernepolitikk enn den de arkeologiske landsdelmuseene hadde ført. I kapittel 6 skal vi imidlertid se at dette skillet også virker inn på kunnskapsproduksjonen når det kommer til spørsmålet om hva fortid er og kan være. Skillet har altså kunnskapskonstituerende implikasjoner. Videre la man stor vekt på sektorprinsippet, et prinsipp som vi særlig i kapittel 7 skal se fikk en vesentlig betydning for den sentrale kulturminneforvaltningens muligheter til å definere, atskille og binde sammen andre medspillere i etableringa og stabiliseringa av nettverket.

Organisering av forsknings- og utredningsvirksomheten innen

kulturminnevernet. Rapport utarbeidet av en interdepartemental arbeidsgruppe

Arbeidsgruppa besto av representanter fra MD, KUF, Adiminstrasjonsdepartementet (AD), Kulturdepartementet (KD), Nasjonal komité for miljøvernforskning, Universitetet i Oslo og Norske kunst- og kulturhistoriske museer. Regjeringa beslutta i 1992 at det skulle utarbeides ei stortingsmelding som oppfølging av *Handlingsplan for kulturminneforvaltning*, og med bakgrunn i dette ble arbeidsgruppa oppretta av MD i 1992. Det ble forutsatt at resultatet av gruppas arbeid skulle danne grunnlaget for regjeringas vurderinger i stortingsmeldinga. Dette innebar at arbeidsgruppas innstilling skulle foreligge før utgangen av november 1992, slik at konklusjonene kunne danne grunnlag for departementets vurdering i stortingsmeldinga om kulturminnevernet (s. 7–8).

Mandatet gikk ut på at det skulle utredes en samla organisering av forsknings- og utredningsvirksomheten innafor kulturminnevernet, inkludert fordeler og ulemper ved den daværende ordninga. Utredninga skulle omfatte de forsknings- og utredningsoppgaver som ble finansiert over MDs budsjett, samt oppdragsvirksomhet i henhold til krav i lover og regelverk. Videre skulle ei innpassing av kulturminneregistreringene og konserveringsvirksomheten i samla organisatorisk løsnung vurderes (s. 7–8).

Grappa pekte på flere forhold som man mente var uheldige ved daværende organisering (s. 5).

- gjeldende ordning ivaretok ikke ønsket om et klart skille mellom forskning og forvaltning
- det kunne knytte seg habilitetskonflikter til den gjeldende organiseringa
- FoU-virksomheta ble sett på som sterkt fragmentert, med ulike tilknytningsformer og roller i forhold til forvaltningen
- det eksisterte ikke en samla organisasjon innafor kulturminnevernet som kunne foreta helhetlige utredninger som underlag for forvaltningsavgjørelser
- man mente at kulturminnevernet hadde kapasitets- kompetanse- og kontinuitetsproblemer ved gjennomføring av større utredninger
- man mente at små- og spesialiserte fag av stor betydning for kulturminnevernet falt utenfor prioriteringene ved universitetene

Det ble sett på som problematisk at RA utøvde forvaltningsmyndighet etter kml. samtidig som direktoratet drev FoU og utøvende virksomhet, at de arkeologiske landsdelsmuseene og sjøfartsmuseene utøvde forvaltningsmyndighet samtidig som de drev FoU-virksomhet, samt at gjeldende modell ble vurdert dit hen at den ikke i tilstrekkelig grad ivaretok kravet til effektivitet, samordning og kontinuitet (s. 5). For å løse disse problemene valgte arbeidsgrappa å vurdere to organisasjonsmodeller (s. 5–6):

- 1) en tilpasningsmodell som forutsatte at det ikke ble oppretta nye organisasjonsenheter, men at det ble foretatt endringer innafor ramma av eksisterende organisasjonskultur
- 2) en instituttmodell som innebar en samla organisering i et eget institutt

Arbeidsgrappa foreslo enstemmig at FoU-virksomheten innafor kulturminnevernet skulle organiseres samla innafor et institutt. Dette medførte endringer på flere punkter. RAs forsknings-, dokumentasjons- og konserveringsvirksomhet skulle overføres til instituttet.

Frigivningsmyndigheten for automatisk freda kulturminner og myndigheten til å gi tillatelse til inngrep i skipsfunn eldre enn hundre år burde overføres fra de arkeologiske landsdelsmuseene og sjøfartsmuseene til RA. Arkeologiske utgravninger burde samles ved at RAs utgravningsvirksomhet i middelalderbyene ble lagt til de arkeologiske landsdelsmuseene. Gruppen foreslo som sagt enstemmig at FoU-virksomheten skulle organiseres samla innfor en instituttmodell. Ett medlem gikk inn for at FoU-virksomheten skulle legges til en eksisterende institusjon. Resten mente nyorganiseringa ville forløpe mest hensiktsmessig ved at man oppretta et nytt norsk institutt: Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU) (s. 31).

I likhet med RAs rapporter, var også denne rapportens konklusjoner i tråd med Handlingsplanutvalgets forslag når det gjaldt den framtidige organiseringa av kulturminneforvaltningen. Dette gjaldt både opprettelsen av NIKU og forholdet forskning - forvaltning mer generelt. Slik bidro dette dokumentet ytterligere til en etablering og stabilisering av nettverket. Det kan forstås som rett og slett en slags "sandpåstrøing" av de forslag og tiltak som allerede var på trappene. Videre kan arbeidsgruppas forholdsvis brede sammensetning forstås som et grep for å sikre ytterligere konfirmering i en bredere sammenheng.

Omorganiseringene i kulturminnevernet – uheldige konsekvenser for arkeologifaget

Dette er notat som de fem arkeologiske landsdelsmuseene via Det norske universitetsråd oversendte KUFs statsråd i 1997. Bakgrunnen var den bekymring landsdelsmuseene hadde i forbindelse med den da pågående omorganisering av kulturminnevernet.

Hovedpunktene i notatet var som følger:

- Omorganiseringa burde evalueres. Det ble foreslått at KUF/KD skulle ta initiativ til ei samla vurdering av omorganiseringas virkning, og da særlig med sikte på forskning, utdanning og kulturell virksomhet
- Når det gjaldt skillet mellom forskning og forvaltning mente man at det i et lite land som Norge burde være et mål å konsentrere mest mulig av forskninga til de forskningsinstitusjonene som allerede fantes. De så det heller ikke som hensiktsmessig å legge anvendt forskning til NINA-NIKU og grunnforskning til museene. Det ble hevdet at erfaring viste at det var store fordeler å hente ved at disse to forskningstypene ble holdt

samla. Man så på skillet mellom dem som flytende i den arkeologiske praksisen. Heller ikke sektorer som landskapsforskning burde bli skilt ut

Det ble videre sagt at det man vurderte som den sterke utnyttelsen av innsamla datamateriale skyldtes at dette materialet hadde vært samla inn av forskerne selv. De visste til ei hver tid hvilke spørsmål som ble stilt framme ved forskningsfronten. I notatet ble det påstått at jo lavere forskningskompetanse innsamleren har, jo flere data vil bli samla inn som ingen ville ha nytte av seinere. Man mente at den dyreste og vanligste misforståelsen var at man kan erstatte manglende forskningskompetanse hos innsamleren med å ta inn rikelig med data for å være sikker på at man i alle fall får med noe av det forskninga kan antas å spørre om. Dette ble avvist med påstanden om at volum ikke kan erstatte kvalitet. Landsdelmuseene hadde, ved å legge stor vekt på å gjøre forvaltningsgravningene forskningsretta, spart store kostnader ved at overflødig datainnsamling ble unngått. Ut fra dette ble det konkludert med at hensynet både til kildevernet og samfunnsøkonomien tilsa at landsdelmuseene skulle ha hovedansvaret for alle typer arkeologiske undersøkelser.

Dette notatet må forstås som et forsøk fra forskningsmiljøenes side på å destabilisere det nettverket som var under etablering. På det tidspunktet notatet ble oversendt KUF hadde prosessen allerede kommet langt, og så vidt meg bekjent fikk ikke notatet konsekvenser på noen vesentlige områder. Hovedprinsippene som lå til grunn for omorganiseringa forble uendra. Likevel er notatet interessant på tre måter. For det første viser det at omorganiseringa av kulturminneforvaltningen i Norge langt fra var et omforent tiltak. Deler av det arkeologiske forskningsmiljøet hadde store betenkeligheter med, og til dels sterke motforestillinger mot det som skjedde. For det andre tyder det faktum at notatet fikk lite eller ingen konsekvenser for det endelige utfallet på at omorganiseringsprosessen ikke bare var grunna i forhold innafor kulturminnesektoren, men heller var forårsaka av en mer altomfattende modernisering av offentlig sektor. For selv om landsdelmuseene var seint ute med notatet, er det ikke utenkelig at utspillet ville fått en viss innflytelse på prosessen videre dersom det utelukkende hadde dreid seg om forhold innafor kulturminneforvaltningen. For det tredje viser dette at den sentrale kulturminneforvaltningen allerede på dette punktet var begynt å etablere seg som et OPP. Det fantes allerede et felt hvor kommunikasjon og praksiser ble regulert av en sentral aktør. Forskningsmiljøenes forsøk på å bevege seg rundt dette punktet falt derfor jorden.

St. meld. nr. 40 (1986–87) Om friluftsliv

Denne meldinga omhandla kulturminner og kulturmiljøer på en perifer måte. Imidlertid ble slike nevnt sammen med andre miljøressurser. Slik bidrar den til å knytte kulturminneforvaltningen til den helhetlige miljøforvaltningen, og slik definere den som et selvsagt element innafor et sentralt politisk og byråkratisk felt. Det ble framholdt at friluftslivet virker holdningsskapende når det gjelder vern av kulturlandskap og faste kulturminner. Videre hevda man at friluftslivet er viktig for kulturell identitet og at man må se denne aktiviteten i en bred fritidspolitisk sammenheng, der det legges vekt på samarbeid med bl.a. kulturminnevernet (s. 9–12). Det ble også vist til at verneplanene for vassdrag og arbeidet med å ta vare på vassdragsnatur også har en stor kulturhistorisk verdi (s. 22).

Man fastslo at det var ei grunnleggende forutsetning for friluftslivet at det finnes anvendelige areal hvor denne formen for aktivitet kan drives (s. 14). For å oppnå dette bebuda departementet at det skulle arbeides for en bedre utnyttelse av de mulighetene PBL ga for å ta vare på de viktige friluftsområdene (s. 21).

Sektoransvar og sektorsamordning var ikke aktuelle virkemidler i denne meldinga. Dette til tross for erkjennelsen av at virksomheten andre sektorer i samfunnet i flere tiår hadde skapt problemer for friluftslivet (s. 10). Slike strategier slo ikke gjennom i miljøforvaltningen før på 90-tallet.

Når det gjelder friluftsliv i skolen foreslo man å kombinere friluftsliv med praktisk arbeid i nærmiljøet, noe som burde omfatte ulike former for miljøvernarbeid, herunder kulturvernarbeid og vedlikehold og stell av fornminneområder (s. 35).

Denne meldinga er langt fra blant de viktigste når det gjelder utforminga av landets kulturminnepolitikk de seinere år. Når den likevel er tatt med, er det fordi vinklinga den har er et uttrykk for tanken om et helhetlig miljø der kulturminner og kulturmiljø er inkludert. På samme måte som i større og mer sentrale stortingsmeldinger etableres det også her en felles plattform hvor ulike elementer føres sammen under en fellesnevner. Slik bidrar også denne meldinga til konstitueringa av det fenomenet som kalles *miljøressurs*, og som etter hvert ble viktig for den sentrale posisjonen dagens kulturminneforvaltning har fått.

St. meld. nr. 49 (1986–87) Om miljøvernforskning

Meldinga omfatter hele forskninga på MDs ansvarsområde. I dette inngår også forskning som ikke alltid assosieres med begrepet "miljøvern" til daglig. Kulturminneforskning omhandles også, men blir forholdsvis perifert behandla. Meldinga konsentrerte seg om den forskninga som var av forvaltningsmessig betydning og i stor utstrekning finansiert av MD. Det ble framholdt at satsning på et bredt og langsiktig miljøvern stilte krav om at miljøvernforskninga måtte ligge forkant av utviklinga og at den måtte få et sterkere tverrsektorielt preg. (s. 5).

Man understreka viktigheten av å sørge for en faglig og organisatorisk kopling mellom kulturminneforskninga og den øvrige miljøvernforskninga (s. 30).

Meldinga fremma som en sentral forskningsoppgave oppbygginga av et kunnskapsnivå som kvalitativt og kvantitativt skulle gi et tilstrekkelig godt grunnlag for ei gjennomtenkt prioritering av oppgaver og løsninger innafør kulturminneforvaltningen. MD ville i første omgang satse på å konsentrere forskningsinnsatsen til områder som kunne bidra til å styrke kunnskapsgrunnlaget for forvaltningen. Forskningsmessige resultater og prioriteringer skulle i stor grad være avgjørende for hva som skulle bevares. Man så det slik at forvaltningsmessige prioriteringer var avhengige av forskningsresultatenes tilgjengelighet som grunnlagsmateriale for forvaltningen. For statlige myndigheter ble det derfor sett på som en viktig oppgave å koordinere den generelle kulturminneforskninga og den forvaltningen som skulle føres i framtida. Man så det også som viktig å ha en klar politikk for den historieforskning og kunnskapsformidling som skulle drives med utgangspunkt i kulturminnene (s. 50).

Meldinga framsatte tre hovedgrupper når det gjelder prioriterte forsknings- og utredningsoppgaver (s. 50):

- 1) *Studier av kulturminner som ressurs.* Her vektla man bl.a. den miljømessige sida
- 2) *Studier for å styrke det faglige grunnlaget for forvaltningen.* Dette innebar oversikt, evaluering og utvalgsriterier for ulike kulturminnegrupper
- 3) *Studier av ulike virkemidler i vernepolitikken og samfunnsmessige konsekvenser av vernetiltak.* Her satte man bl.a. fokus på planleggingssystemet som virkemiddel i vernearbeidet

På kort sikt så man det som nødvendig med en målretta, intensiv forskningsinnsats. Dette gjaldt slike forhold som formulering av vernekriterier og kartlegging av eksisterende kunnskap. I tillegg gikk departementet inn for å etablere et eget forskningsprogram for kulturminnevernet (FOK) (s. 50).

Denne meldinga bebuda ei satsing på anvendt forskning, også på kulturminnesida. Utviklinga på 90-tallet viste da også at det gikk slik. Man konsentrerte seg i hovedsak om miljøvernforskning. Her ser vi de første spirene til kulturminnevernforskning som et eget *fagfelt*. Og dette er et interessant moment med tanke på etableringa og stabiliseringa av nettverk. Gjennom dette fagfeltet ble det mulig for forvaltningen å avskjære kommunikasjonen mellom andre medspillere i nettverket, noe som igjen bidro til å styrke dens posisjon som OPP. Imidlertid er også målsettinga om ei koordinering av den generelle kulturminneforskninga og den forvaltningen som skulle drives i tida framover interessant. Videre skal vi merke oss at det tverrsektorielle nå er kommet inn. Som vi skal se seinere (kap. 7), har også prinsippet om sektorsamarbeid bidratt til å styrke den sentrale kulturminneforvaltningens posisjon som OPP. Gjennom dette prinsippet har det blitt skapt arenaer som andre samfunnsaktører ikke kan unngå å forholde seg til. Vi skal også (kapittel 8 og 9) se at skillet mellom kulturminneforskning og kulturminnevernforskning har fått implikasjoner når det gjelder kulturminneforvaltningens forståelse av fortida som enten noe *nåtidig* eller som noe *egentlig fortidig*. Her skal igjen vende tilbake til maturaliseringens og sosiologiseringens repertoar, slik disse ble beskrevet i kapittel 2.

St. meld. nr. 46 (1988–89) Om miljø og utvikling

Denne meldinga går ikke, med få unntak, inn på kulturminnevernet spesielt, men var ment å fungere som ei oppfølging av Verdenskommisjonens rapport for miljø og utvikling som ble utarbeida for FN. Imidlertid ligger det en del føringer for miljøvernet generelt som også har fått betydning for måten kulturminnevernet har blitt organisert på, bl.a. gjennom Handlingsplan for kulturminneforvaltning. Kulturminnevernet ble regna som en del av det helhetlige miljøvernet og RA ble nevnt som en av flere etater som i åra før meldinga hadde gått igjennom til dels store endringer for å styrke miljøvernets plass i samfunnet. Regjeringas mål om ei bærekraftig utvikling skulle ivaretas gjennom en sektorovergripende politikk på alle nivåer i samfunnet (s. 27).

Det ble foreslått en rekke virkemidler i arbeidet for et bedre miljøvern. Når det gjelder organisering skulle det utvikles effektive styringssystemer gjennom økt vekt på fastlegging av mål og krav om resultater. Regel- og detaljstyring skulle nedtones (s. 72). Videre skulle man se på de økonomiske virkemidlene. Når det gjaldt de juridiske virkemidlene ville regjeringa foreta en gjennomgang av lover og forskrifter på alle sektorer og foreslå endringer for å fremme bærekraftig utvikling. Regjeringa ville også komme med forslag om generelle regler i PBL for konsekvensutredninger av tiltak som ville få vesentlige innvirkninger på miljøet (s. 78). Man tok sikte på å utvikle teknologi for miljøovervåking, bedre samordninga mellom miljø- og naturressursovervåkinga, videreutvikle Statens kartverk som et nasjonalt kompetansesenter for samordning av miljødata, samt videreføre arbeidet med miljøregnskap og budsjett. Når det gjaldt informasjon og medvirkning ville regjeringa gi alle sektorene i forvaltningen et ansvar for å spre informasjon om miljø- og utviklingsaspekter innfor egne arbeidsfelt. I forbindelse med MIK-programmet skulle kunnskapsgrunnlaget hos beslutningstakerne i lokalforvaltningen rustes opp (s. 81–82). For FoU var hovedmålet at miljø- og utviklingsperspektiver skulle integreres i all relevant forskningsvirksomhet. Denne forskningen skulle være framtidsretta og langsiktig slik at den kunne identifisere framtidige problemer. Forskningen skulle også være tverrfaglig slik at ulike fag kunne bringes sammen for å løse de sammensatte problemstillingene som man mente ei bærekraftig utvikling var avhengig av svar på. Regjeringa ville oppprioritere forskning omkring miljø og utvikling og legge vekt på internasjonalt forskningssamarbeid (s. 82–83).

Det var et siktemål at den kommende generasjonen skal utvikle et aktivt engasjement og ta et ansvar for den felles framtida. Regjeringa ville bidra til en samla og helhetlig strategi for formidling av kunnskap om miljø og utvikling på de ulike nivåene i utdanningssystemet. (s. 132).

Om miljøvernet i lokalforvaltningen fremma regjeringa følgende hovedmål (s.145):

- Ei styrking av det lokale miljøvernarbeidet og overføring av myndighet til kommunene
- Fylkeskommunene skulle ta økt miljøhensyn innfor sine ansvarsområder

I denne meldinga vektlegges bl.a. det helhetlige miljøperspektivet, sektorsamordning og prinsippet om bærekraftig utvikling. Den bebuda kunnskapsoppustninga i lokalforvaltningen og overføring av myndighet til kommunene kan sees i sammenheng med den moderniseringsprosessen i offentlig sektor som etter hvert ble premissgivende også for den

strukturendringa vi har sett innen kulturminneforvaltningen de seinere åra. Tanken om at miljø- og utviklingsperspektivet skulle integreres i all relevant forskningsvirksomhet kan tyde på at man her, i likhet med i St. meld. nr. 49 (1986–87), så for seg en sterkere målretta styring av grunnforskninga. Flere av de tiltakene som bebudes i også denne meldinga peker i retning av ei organisering av miljøvernet – kulturminneforvaltningen inkludert – som det sentrale punktet på forvaltningsfeltet. Vi ser at en sektorovergrepande politikk ble trukket fram som viktig. Videre la man vekt på bedre styringssystemer, gjennomgang av lover og forskrifter, teknologiutvikling, samt mobilisering av utdanningssystemet, forskninga, kommunene og det fylkeskommunale nivået. Slike tiltak er godt egna til å designe systemer, praksiser og relasjoner som kanalisere kunnskapsprosesser inn i visse løp. I et ANT-perspektiv kan det råde liten tvil om disse tiltakene i vesentlig grad bidro til å plassere MD og etter hvert også RA i en sentral posisjon som andre aktører – både på kulturminnefeltet og ellers – ikke kunne unnlate å forholde seg til.

Innst. S. 273 (1988–89)

Dette er Stortingets kommunal- og miljøvernkomite si innstillinga til St. meld. nr. 46 (1988–89) Om miljø og utvikling. I store trekk slutta komiteen seg til meldingas innhold. Kulturminnevernet ble i liten grad fram trukket fram. I meldinga ble kulturminnevernet inkludert i det helhetlige miljøvernet. Dette forholdet ble ytterligere styrka i komiteens innstilling der følgende uttrykkes:

Komiteen vil, under henvisning til kap. 5.1. om naturgrunlaget, peke på at en viktig del av helheten i miljøarbeidet også omfatter ansvaret for kulturlandskapet og fornminnene. Komiteen viser også til sin behandling av St. meld. Nr. 39 for 1986–87 om bygnings- og fornminnevernet. I Innst. S. nr. 135 for 1987–88 understrekes det at naturressursene og kulturminnene utgjør hoveddelen i en samlet miljø- og ressursforvaltning. Begge deler har sin plass innenfor vår tids samfunnsplanlegging og miljøutforming (s. 23)

Når det gjelder kulturminneforvaltningen som en integrert del av den helhetlige miljøforvaltningen, bærekraftprinsippet og sektorsamarbeid, synes det å råde liten tvil om at Regjeringa hadde full støtte hos de folkevalgte. Det virker som at Stortinget faktisk ønska å poengtere prinsippet om kulturminneforvaltningens integrasjon i den helhetlige miljøforvaltningen i ennå sterkere grad enn regjeringa på det angjeldende tidspunktet.

St. meld. nr. 34 (1990–91) Om miljøvern i kommunene

Meldinga hadde som siktemål å drøfte og komme med tilrådninger om kommunenes framtidige miljøverninsats i lys av en samla norsk miljøvernpolitikk, og omhandler det kommunale miljøvernarbeidet og forholdet mellom kommunen og staten (s. 5).

Regjeringa vektla at miljøpolitikken skulle være mest mulig kostnadseffektiv, og vurderte i denne sammenheng utforming av miljøpolitiske virkemidler, samt hvordan miljøansvaret skulle fordeles mest hensiktsmessig mellom stat og kommune. Utgangspunktet for organiseringa av miljøvernarbeidet måtte være at staten fortsatt skulle utforme sentrale virkemidler for å nå disse måla, samt miljøpolitiske forpliktelser. Man konkluderte med at det var behov for å gjøre viktige endringer og presiseringer i rammer og prinsipper for den kommunale miljøvernpolitikken (s. 5). Bl.a. (s. 5–6):

- Kommunene måtte styrke sin miljøvernforvaltning
- Da miljøvern har karakter av å være sektorovergripende innebærer det for kommunen at miljøvern var et ansvar for alle etatene, og samordningsfunksjonen måtte styrkes politisk og administrativt
- Departementet ønska å utprøve ordninger med ytterligere delegering av myndighet og overføring av oppgaver
- Departementet ønska en klarere mål- og rammestyring av kommunenes miljøvernarbeid, der det skulle legges sterkere vekt på de resultatene som kommunene oppnådde
- Betydninga av at norske kommuner utvikler og iverksetter en helhetlig miljøvernpolitikk ble understreka. Både sektorvise og sektorovergripende miljøvernoppgaver måtte nedfelles i kommunens to sentrale styringsverktøy: kommuneplan og årsbudsjett

Man viste til Verdenskommissjonens mål om bærekraftig utvikling for verdenssamfunnet. Kulturminner og landskapstrekk nevnes bl.a. andre elementer som grunnleggende behov. Videre hevda man at solidaritetsbegrepet måtte utvides til å omfatte framtidige generasjoner med den begrunnelse at også våre etterkommere har rett til å få tilfredsstilt sine grunnleggende behov og til å leve et meningsfullt liv. Et overordna mål i miljøpolitikken var å sikre en bærekraftig utvikling. Dette innebar bl.a. at kommende generasjoner burde bli sikra muligheten til å oppnå like gode livsbetingelser – velferd – som i dag (s. 8–9).

Med utgangspunkt i at miljøvernarbeidet griper inn i så godt som alle samfunnssektorer, at kommunene har lang erfaring i avveining mellom ulike samfunnsinteresser, samt at det hører med til den kommunale hverdagen å samordne på tvers av sektorer, gjorde at man mente at denne erfaringa med helhetstenking ville være et viktig utgangspunkt for en resultatorientert, kommunal miljøvernpolitikk (s. 10).

Utviklingsprogrammet "Miljøvern i kommunene" (MIK) var et omfattende program som kom i gang for å styrke kommunal miljøvernforvaltning. Formålet var å etablere, drive og evaluere forsøk med utvida, lokal miljøvernforvaltning i kommunene. Programmet omfatta forsøk med politisk og administrativ organisering av kommunalt miljøvernarbeid, overføring av statlige oppgaver på miljøvernområdet til kommunene, samt kommunale miljø- og naturressursprogram (s. 12).

Målet med MIK-programmet var et styrka, kommunalt miljøvern ved at kommunene skulle utvikle en helhetlig, sektorovergrepande miljøvernpolitikk hvor sektorene hadde gjennomføringsansvaret (s. 14).

Det var et mål å få til et faglig utviklingsarbeid som kunne vise gode arbeidsformer og resultater i kommunene. Man drev en rekke faglige nettverk⁷ der kulturminnevern utgjorde ett. Man konkluderte med at utviklingsarbeidet gjennom faglige nettverk var nyttig og resultatretta med forholdsvis liten resultatinnsett, men at en del forutsetninger måtte være innfridd for å få det til å fungere godt (s. 18).

I utviklingsprogrammet i kommunalt miljøvern var delegering av miljøvernoppgaver ett av hovedelementene. Man la arbeidet med overføringene av oppgavene opp fritt ved at kommunene i utviklingsprogrammet kunne søke om å få overført de miljøvernoppgaver og myndighet som de ønska. På denne måten ville departementet vise vilje til å gå langt i å overføre oppgaver og myndighet. Departementet var opptatt av å være pådriver og ikke virke hindrende i delegeringsspørsmålet innfor utviklingsprogrammet (s. 19).

Når det gjaldt naturvernloven, fikk flere kommuner overført ansvaret for forvaltning av områder verna etter nettopp denne loven. Dette omfatta utarbeiding av forvaltningsplaner,

⁷ Må ikke forveksles med nettverk slik ordet brukes i ANT-sammenheng.

gjennomføring av skjøtsels- og tilretteleggingstiltak, forvaltning av vernebestemmelsene, inklusive dispensasjoner (s. 19).

For viltloven sin del vedtok Stortinget ei endring av lovens § 6 slik at den statlige viltnevdas oppgaver og myndighet kunne legges til kommunen (s. 19). Det var også aktuelt å delegere fellingstillatelser for utsatt vilt til kommunene (s. 25).

Også for kulturminnevernet sin del ble det åpna for forsøk med overføring av oppgaver til kommunene. Aktuelle oppgaver var knytta til skjøtsel av fornminneområder, vedlikehold av freda kulturminner og myndighet til å vedta midlertidig vern (s. 26).

Videre framholdt man at det i løpet av den foregående tjueårsperioden hadde vokst fram både en politisk og allmenn erkjennelse av at kulturminneforvaltning er et vesentlig element i en helhetlig miljøforvaltning. Man så det slik at kulturminner, som spor etter menneskelig virksomhet i fortida og som en kilde til kunnskap om tidligere tiders forhold til og utnytting av sine omgivelser, kunne bidra til å skape forståelse for at miljøproblemene i hovedsak er menneskeskapte og at de måtte løses i et slikt perspektiv. Det ble også påpekt at kulturminnene har store opplevelsesverdier som gir den enkelte mulighet til å oppleve sin tilværelse som en del av en historisk prosess på lokalplanet. De tydeliggjør at tidligere generasjoner har skapt grunnlag for vår tilværelse og at vi har ansvar for å skape en bærekraftig utvikling for våre etterkommere (s. 29).

I denne meldinga ser vi ei nær kobling mellom idéen om bærekraftig utvikling og kulturminneforvaltningen. Anvendelsen av naturaliseringens repertoar er forholdsvis tydelig gjennom at forvaltningen av kulturminnene underlegges de samme strategiene som naturforvaltningen. Men vi ser også at bærekraftprinsippet impliserer bruk av sosiologiseringens repertoar gjennom at det trekkes veksler på hensynet til framtidige generasjoner. Videre legges det opp til at kommunene skal bli nære allierte til sentralforvaltningen. Det skulle etableres en nær forbindelse mellom OPP og primærkommunen som en av de andre medspillerne i nettverket. Denne forbindelsen ville samtidig legge føringer på kommunenes kommunikasjon med andre medspillere.

St. meld. nr. 29 (1996–97) Regional planlegging og arealpolitikk

Hovedhensikten med denne meldinga var å drøfte erfaringer med PBL på bakgrunn av 10 års praksis, samt å foreslå forbedringer i loven og måten den praktiseres på. Regjeringa så det slik at PBL stort sett fungerte etter hensikten. Man la vekt på at PBL er et verktøy for politisk avveining mellom utbygging og vern, for samordning mellom sektorer og forvaltningsnivåer og for lokalpolitisk styring. Samtidig skulle praktiseringa av PBL forbedres, i tillegg til tilpasning av ny kunnskap og nye behov. I meldinga framgår det at dette innebærer at fokus settes på samhandlinga mellom de folkevalgte organene i kommuner og fylkeskommuner og de regionale statsetatene. Hensikten med dette var å sikre helhet og sammenheng i gjennomføringa av planlegginga slik at man når målene på en så effektiv måte som mulig (s. 5).

Meldinga tar utgangspunkt i de politiske føringene som ligger i Langtidsprogrammet 1998–2001 (St. meld. nr. 4 (1996–97)). For "Det norske hus" ble det lagt en grunnmur som besto av den samla verdiskapninga innafor et økologisk bærekraftig samfunn. En av de fire veggene i dette byggverket var nærings- og arealpolitikken. Meldinga la opp til å vise hvordan man gjennom plansystemet kan bidra til å realisere deler av regjeringas politikk med regional planlegging i kommuner og fylkeskommuner som redskap. I Langtidsprogrammet ble behovet for økonomisk vekst innafor rammene av ei bærekraftig utvikling understreka. I meldinga om regional planlegging påpekes det at dette samsvarer godt med formålsparagrafen i PBL, da denne er utforma for å fremme avveininger og beslutninger som sikrer en bærekraftig bruk av arealer og naturressurser (s. 7–8).

Og nettopp *bærekraftig utvikling* blinkes ut som en av morgendagens utfordringer for regional planlegging og arealpolitikk. Begrepet defineres i meldinga som: *en utvikling som tilfredsstillar behovene til dagens generasjon uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner får dekket sine behov*. Dette konkretiseres gjennom erkjennelsen av at målet om ei bærekraftig utvikling legger premisser for den økonomiske veksten; det må stilles krav til måten samfunnet bygges ut på. Oppgaven blir å sikre næringslivets behov, samtidig som rammebetingelsene formes slik at det skapes gode utbyggingsmønstre i et langsiktig perspektiv (s. 8).

Det framholdes at regional planlegging på fylkes- og kommunenivå etter hvert vil bli et viktig redskap for en effektiv sektorsamordning ved arealbruk i tillegg til oppnåelse av samvirke mellom ulike virkemidler og tiltak for å ivareta sosiale, kulturelle og økonomiske mål. Man vil legge økt vekt på overordna samfunnsplanlegging, og ser det slik at i avveinga mellom bruk og vern av arealer vil kombinasjonen av generelle økonomiske virkemidler og styring gjennom arealplanlegging gi best allokering av samfunnets ressurser. En aktiv bruk av planlegging vurderes derfor som et viktig redskap i samfunnsutviklinga. Det påpekes også at de sentrale myndigheter har et ansvar for å utvikle rammebetingelser innafor den enkelte sektor som muliggjør gode helhetsløsninger (s. 11–13). Et viktig forhold som meldinga trekker fram i denne sammenheng er relasjonen mellom det lokale/regionale og det nasjonale. Det legges opp til at den lokale/regionale planlegginga i tillegg til å sikre ønska utvikling på dette planet, også skal ivareta de nasjonale mål og interesser som er utforma på det rikspolitiske nivået (s. 32).

Når det gjelder arealpolitikken, så fastholdes og videreføres tidlige hovedlinjer også i denne meldinga. Arealplanlegging holdes fram som det fremste redskapet for gjennomføringa av arealpolitikken. Det nevnes en rekke politiske premisser som skal tillegges større vekt i arealpolitikken og den regionale planlegginga, deriblant hensynet til estetikk og landskapsbilde (s. 37–38). I relasjon til dette stilles det opp flere mål for planlegging og forvaltning av kulturmiljø, landskap og landskapsbilde. Disse går på forhold som fremming av helse og trivsel, vern og pleie av steds karakter og identitet, sikring av estetiske hensyn, opprettholde kontinuitet i utvikling av kulturlandskap m.m. Når det gjelder virkemidler for å nå disse målene, dreier det seg i hovedsak om kartlegging av landskapstyper, miljøer og betydninga av kulturmiljøkvaliteter og estetikk m.m. (s. 44).

Miljøverndepartementet understreker at PBL skal ivareta natur- og kulturminnevern hensyn sammen med andre arealbruksformål. Man ser på loven som et godt redskap til dette formålet dersom kommunene selv har vilje til å bruke den. Det hevdes at sammenligna med særlov vil PBL – hvor kommunen selv er planmyndighet – gi kommunen større innflytelse og dermed trolig en bedre motivasjon for en god forvaltning av kulturlandskapet (s. 61). En stor del av kulturminnebestanden er ikke verna etter særlovgivninga. Kommunene er ikke gitt spesifikke forvaltningsoppgaver etter kml., da de har hovedrollen på dette området gjennom ansvaret for arealplanlegginga og byggesaksbehandlinga. Meldinga vektlegger at kommunene har en

rekke virkemidler for å sikre bl.a. vern av kulturminner. Viktig blir det at disse fanges opp gjennom kommunenes ansvar for arealutforminga (s. 24).

Det åpnes for at forholdet mellom PBL og relevante særlover kan vurderes med sikte på forbedringer. Regjeringa går inn for at et allerede igangsatt arbeid med samordning av sektorlovgivninga og PBL videreføres; man vil søke å avklare forholdet mellom plansystemet og lover med betydning for arealbruk. Dette er motivert i et ønske om å unngå samordningsproblemer, liten forutsigbarhet m.m. (s. 68).

Denne meldinga gir utvetydige signaler om at MD anser PBL som et sentralt virkemiddel i framtidens miljøpolitikk, også på kulturminnesida. Man ser det slik at de muligheter for helhetsgrep og lokal og regional medvirkning som denne loven gir, vil bidra til at man kommer nærmere flere av de mål som både regjering og Storting har satt på dagsorden i lengre tid. Behovet for en bedre samordning mellom særlover med betydning for arealbruk og PBL er interessant sett i sammenheng med kulturminneforvaltningens, også RAs, uttrykte ønske om ei dreining vekk fra kml. og over mot en økt bruk av PBL. Spørsmålet er om vi ikke ser begynnelsen på slutten av særlovenes epoke. Den vektlegginga på planlegging og arealpolitikk som meldinga gir uttrykk for, må også sees i sammenheng med tanken om behovet for en helhetlig miljøpolitikk der også kulturminner og kulturmiljøer sees på som del av det totale miljøet, eller ressursgrunnlaget. Gjennom PBL plasseres miljøforvaltningen – kulturminneforvaltningen inkludert – også mer i sentrum. De særlovene som MD har ansvaret for – hvor gode og viktige de enn måtte være – blir likevel bare en særlov på lik linje med alle andre lover som regulerer aktiviteten innafor forholdsvis avgrensa sektorer. PBL er derimot en lov som forholder seg til en rekke sektorer samtidig. Ved å ha ansvaret for PBL, plasseres departementet slik i en premissgivende posisjon på feltet, samtidig som primærkommunen blir en nær og viktig alliert.

Arealpolitikken, med sektorsamordning som viktig prinsipp, vurderes som et viktig, for ikke å si *det* viktigste virkemiddelet for å sikre myndighetenes målsettinger der bærekraftig utvikling er en av de mest sentrale. Som tidligere nevnt, skal vi i kapittel 7 komme nærmere inn på sektoransvar og -samordning som oversettelsesmekanisme sett i et ANT-perspektiv. Omstruktureringa av kulturminneforvaltningen innebærer bl.a delegering av myndighet til det kommunale og fylkeskommunale nivå, og knyttes slik opp mot arealplanlegginga som virkemiddel i kulturminnevernpolitikken.

Når det gjelder forholdet mellom kulturminner og kulturmiljøer kan det se ut som at det har skjedd et skifte i fokus. I St. meld. nr. 31 (1992–93) sto *kulturminneverdier* sentralt. I St. meld. nr. 29 (1996–97) vektlegges heller *kulturmiljøkvaliteter*. Nå er det ikke helt klart hva som ligger i disse begrepene, men det kan muligens forstås dit hen at det dreier seg om et fokus vekk fra det mer eller mindre rent kulturminnefaglige og mot ei vektlegging på et generelt miljøforvaltningsperspektiv der kulturminner er en integrert del og hvor planlegging og arealpolitikk er viktige komponenter.

Innst. S. nr. 219 (1996–1997)

Innstilling fra Energi- og miljøvernkomiteen til St. meld. nr. 29 (1996–97). Komiteen støtta meldingens hovedkonklusjon om at de delene av PBL som regulerer planlegginga og arealpolitikken i hovedsak fungerte i samsvarer med forutsetningene. Komiteen var også enig med regjeringa når det ble lagt til grunn at lovverket i større grad burde sikre deltakelse i prosessene, gjøre dem enklere og mer effektive og at det var behov for å fastsette og konkretisere målene for noen prioriterte områder, samt sikre ny kunnskap i planarbeidet og klargjøre behovet for endringer i lys av framtidens behov (s. 1).

Komiteens flertall var også enig i regjeringas vektlegging med hensyn til medvirkning i planprosessene og i synet på at deltakelse og samarbeid lokalt var nøkkelen til å finne balansen mellom næringsaktivitet, vern og kompensierende tiltak, slik at man kunne oppnå helhetlige samfunnsløsninger. Dette ble sett på som viktig bl.a. for å nå målet om å bruke mindre ressurser til klagebehandling m.m. og mer til konstruktiv medvirkning og konfliktavklaring i planprosessen (s. 2).

Komiteen understreka at kommuneplanlegginga er et viktig strategisk verktøy for utviklinga av den enkelte kommune. Man stilte seg også bak forslaget om at det burde stilles klarere krav til kommunene om å revidere de kommunale planene i forhold til bl.a. nasjonale mål og nye regionale føringer fra fylkesplaner og nasjonale behov. Det ble presisert at slike mål og føringer måtte utformes på en måte som ga kommunene en bedre mulighet til å ta vare på og videreutvikle sin egenart, særlige kvalifikasjoner og satsningsmål (s. 4–5).

Komiteen viste videre til at ca. 1 % av de arkeologiske kulturminnene og den eldre bygningsmassen går tapt hvert år. De fleste av slike kulturminner vil ikke være verna etter særlov. Regjeringa ble oppfordra til å vurdere spesielt om kommunene hadde tilgang til den kompetansen som er nødvendig for å ivareta hensynet til kulturminnevernet i kommuneplanlegginga og i forvaltningen av arealressursene. Man så det slik at kommunene hadde et særlig ansvar nettopp gjennom det ansvaret de har for arealplanlegginga og byggesaksbehandlinga. Det ble også understreka at planlegging til enhver tid må være en integrert del av kommunenes gjøremål gjennom alle sektorer for å sikre et fullverdig og kostnadseffektivt tjenestetilbud (s. 5–6).

Innstillinga viser at Stortinget støtta de sentrale og grunnleggende strategiene i regjeringas miljøpolitikk, herunder og kulturminnevernpolitikken. Når det gjelder både de miljøpolitiske målene og arealplanlegging og lokal medvirkning som virkemidler for å nå disse målene var man på linje med regjeringa.

St. meld. nr. 58 (1996–97) Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling

Formålet med meldinga var å tydeliggjøre og utdype Langtidsprogrammets økologiske perspektiv (s. 9). Dette betyr imidlertid ikke at kulturminner og kulturmiljø ikke omhandles. Det ble hevda at vern og forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer handler om å ta vare på en ikke fornybar ressurs som utgjør en viktig del av en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Kulturarven ble definert som en del av det samlede miljøbegrep og som en dimensjon ved bærekraftbegrepet, og ble derfor vurdert som medvirkende til å sette mennesket, livskvalitet og kunnskap i sentrum for miljøvernarbeidet (s. 145). Det ble også tatt tak i Langtidsprogrammets vektlegging på Lokal Agenda 21, som utgjorde en del av basisen for de mål og tiltak det ble lagt opp til.

Meldingas tema avkrever selvsagt en definisjon av *bærekraftig utvikling*. Man forsto begrepet på følgende måte:

En bærekraftig utvikling blir definert som en utvikling som tilfredstiller dagens generasjoners behov uten at det går på bekostning av framtidige generasjoners muligheter for å tilfredsstille sine behov (s. 12).

Menneskets behov ble delt inn i to kategorier: 1) grunnleggende behov som må ivaretas for å sikre overlevelse på et minstenivå, og 2) sosio-kulturelt definerte, eller sekundære behov. Denne siste kategorien mente man kunne utvikles i mange retninger. Kulturminner og kulturmiljø ble, ikke uventa, definert inn under kategori 2, og beskrevet som sentrale elementer i menneskenes velferd. Videre ble det sagt at man i forvaltningen av kulturminner og kulturmiljø ikke kunne ta utgangspunkt i økosystemers eller kretsløps "tålegrense" for menneskelig påvirkning. Den framtidige verdien av slike ressurser måtte vurderes opp mot kostnadene for samfunnet ved å bevare dem. Kravet til ei bærekraftig utvikling tilsa at den framtidige verdien av slike miljøkvaliteter ville veie svært tungt når bevaring kommer i konflikt med andre hensyn (s. 13–14).

Når det gjelder forholdet til forskninga ble det pekt på at miljøforskningsinstituttene har hatt en sentral rolle som kunnskapsleverandør for miljøforvaltningen. Det ble pekt på at instituttene, som frittstående stiftelser de senere åra hadde utviklet både et bredere marked for sine FoU-tjenester og et nærmere samarbeid med universitets- og høyskolesektoren. Denne utviklinga ville bli videreført som et resultat av gjennomføringa av sektoransvaret for miljøvernpolitikken for en bærekraftig utvikling. Man så det slik at universitetene, gjennom si grunnforskning og som kombinerte forsknings- og utdanningsinstitusjoner, var sentrale når det gjelder å framskaffe og formidle ny kunnskap som kan bidra til bærekraftig utvikling. Forskning om miljø og utvikling var et prioritert område og den delen av universitetenes forskning som var knytta til bærekraftig utvikling hadde et betydelig omfang. Det ble sagt at tverrfaglig forskningssamarbeid vektlegges og ansees som, i mange tilfeller, en forutsetning for å løse dagens miljøproblemer. Tverrfaglighet ble definert som en prosess som bringer ulike disipliners begrepsapparater, forståelsesformer og analysemodeller til anvendelse for å løse et felles problem. Man understreka at det skulle legges økt vekt på betydninga av tverrfaglig arbeid innen miljøvernforskninga. Det ble imidlertid forutsatt at tverrfaglig arbeid på en solid måte måtte være basert på kunnskap i primærfagene (s. 33).

I meldinga ble det fremma forslag til en rekke grep som hadde som hensikt å sikre at miljøhensyn innarbeides i beslutningsprosessene. Viktig i vår sammenheng er en mer aktiv bruk av PBL i miljøvernpolitikken, vurdering av behovet for lovendringer med tanke på å innrette lovverket slik at det kunne bidra til en bærekraftig utvikling og valg av virkemiddelbruk som skulle bidra til at miljøproblemene kunne forebygges og løses med rimelig grad av sikkerhet, og til lavest mulig kostnad for samfunnet (s. 25).

Videre ville regjeringa tydeliggjøre sektorenes ansvar gjennom utarbeidelse av sektorvise miljøhandlingsplaner. Disse skulle baseres på prinsippet om målstyring og kostnadseffektivitet på tvers av sektorene og utarbeides i samarbeid mellom de departementene som berøres. Det ble også foreslått ei videreutvikling av et resultatoppfølgingssystem der resultater hvert år skulle presenteres gjennom dokumentet "Regjeringens miljøprofil og rikets miljøtilstand". Man foreslo også at det skulle utarbeides indikatorer som grunnlag for ei årlig rapportering om påvirkning, tilstand og tiltak på tvers av alle sektorer (s. 26–27).

Det ble også lagt opp til at alle kommuner skulle oppfordres til å utarbeide lokal Agenda 21 som en integrert del av kommunearbeidet, fortsatt prioritere miljøvernforskninga og bidrag til mer effektiv bruk av forskningsresultatene, samt øke barn og unges engasjement i miljøvernssaker. Det siste skulle gjøres gjennom ei styrking den handlingsretta miljøundervisninga (s. 28).

For kulturminners og kulturmiljøers del ble det fremma følgende strategiske mål (s. 93–94):

Kulturminner og kulturmiljøer skal sikres som ressurs og som grunnlag for opplevelse av historisk kontinuitet, kulturhistorisk og arkitektonisk mangfold og gjenkjennelse og tilhørighet i hverdagen i tråd med en bærekraftig utvikling. Kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes ut fra en samlet livsløpsbetraktning vedrørende de miljø- og ressursmessige konsekvensene av ombruk fremfor bygging av nytt.

Dette kan nås ved følgende resultatmål:

- det skal sikres et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer med stor sosial, geografisk, etnisk og tidsmessig bredde
- kulturminner og kulturmiljøer skal sikres og forvaltes som grunnlag for kunnskapsutvikling, stedsidentitet og aktivt bruk

Meldinga nevnte en rekke nasjonale tiltak og virkemidler for å bedre forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer (s. 95). Blant disse var:

- utarbeidelse av fylkesvise verneplaner
- videreutvikling av registersystemer
- sikre en framtidretta og profesjonell forvaltning

- prioritering av kulturminneforskning knytta til ei bærekraftig utvikling

Når det gjelder forskninga kan det virke som det her, på samme måte som i St. meld. nr. 49 (1986–87) Om miljøvernforskning, legges vekt på prinsippet om *utvida forskningspolitikk* (se kapittel 6) når universitetene ansees som sentrale for produksjonen av kunnskap som skal bidra til bærekraftig utvikling. I tillegg bærer meldinga også bud om ei ytterligere satsning på anvendt forskning gjennom prioriteringa av forskning på miljø, også på universitetene. Disse to forskningspolitiske grepene kan bidra til å presse grunnforskningsenhetene i retning av ei nytteretning. Her la man til rette for ei ytterligere styrking av sentralforvaltningen som OPP. Gjennom å få de medspillerne i nettverket som tradisjonelt har drevet grunnforskning i form av kulturminneforskning til også å begynne med kulturminnevernforskning, får man deres interesser til å framstå som synonyme med OPP sine interesser. Denne effekten forsterkes gjennom at fokus også rettes mot forhold som aktivisering av utdanningssystemet i forvaltningssammenheng og sektoransvaret. Ellers ser vi at meldinga videreførte en rekke av de prinsippene og grepene som de forutgående dokumentene hadde brakt på dagsorden.

Innst. S. nr. 150 (1997–1998)

I denne innstillinga sa Stortingets energi- og miljøkomite seg i hovedsak enig i innholdet i St. meld. nr. 58 (1996–97). Komiteen støtta regjeringas forslag om å tydeliggjøre sektorenes miljøansvar ved at det skal utarbeides sektorvise handlingsplaner. Komiteen slutta seg vidare til forslaget om en årlig rapportering om utviklinga på miljøområdet og at denne skal legges fram i forbindelse med statsbudsjettet (s. 4).

Regjeringas mål om å oppfordre alle kommuner til å utarbeide sin lokal Agenda 21 som en integrert del av kommuneplanarbeidet, fikk komiteens støtte. Flertallet understreka at lokal Agenda 21 må være en kommunal miljøvernplan som gir anvisninger for hvordan lokalsamfunnet kan redusere sine belastninger på miljøet både globalt og regionalt. Flertallet forutsatte at lokale myndigheter må legge langsiktige perspektiver til grunn for planlegginga. Det ble påpekt at Agenda 21 er ment å være en dagsorden for det 21. århundre og at lokal Agenda 21 derfor må peke i retning av ei bærekraftig utvikling. Lokal Agenda 21 griper inn i alle sektorer i kommunen. Av den grunn understreka komiteen viktigheta av at alle deler av den kommunale forvaltningen integrerer forslag til tiltak i planlegginga. Videre ble det påpekt at bestemmelsene i PBL om kommuneplanlegging må brukes aktivt i arbeidet mot ei

bærekraftig utvikling. Dette målet skulle nås gjennom å få til en god sammenheng mellom langsiktige mål, handlingsprogram, budsjetter og arealplanlegging (s. 17).

Når det gjelder kulturminneressursene konkret, viste komiteen til regjeringas mål om å sikre kulturminner og kulturmiljøer, og tok til orde for ei opptrapping av innsatsen for å sikre ei tilstrekkelig god forvaltning av disse. Man mente at dagens kulturminnepolitikk ikke var tilstrekkelig for å sikre kulturarven. Det ble uttrykt et behov for å nærmere vurdere dagens politikk og virkemidler. At kulturminnepolitikken aldri hadde vært utreda i sin helhet og problemene med å ta vare på kulturarven, gjorde at komiteen så et behov for ei grundig vurdering av mål og strategier. Komiteen så det slik at utviklinga av kulturminnepolitikken burde skje i et nært samarbeid mellom offentlige myndigheter og private interesser. Flertallet mente at det burde settes ned et offentlig utvalg med et klart mandat som tar hensyn til dette (s. 18–19).

St. meld. nr. 8 (1999–2000) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand

Denne meldinga kom som et resultatet av regjeringas forslag i St. meld. nr. 58 (1996–97) om å presentere miljøtilstanden gjennom dokumentet "Regjeringens miljøprofil og rikets miljøtilstand". Formålet var å presentere utviklinga i miljøet og hovedpunktene i regjeringas miljøvernpolitikk (s. 9).

Blant de miljøressursene som trekkes fram som de som kan gå ugjenkallelig tapt, nevnes også kulturminner. Det framheves at disse må bevares slik at også framtidige generasjoner får anledning til å benytte ressursen i samme utstrekning som oss (s. 12).

Videre blir det understreka at alle typer miljøressurser utgjør deler av menneskets samla livsgrunnlag og velferd, og at det som går tapt på ett område ikke kan kompenseres på et annet (s. 12).

Som det første land i Europa etablerer regjeringa med denne meldinga klare mål for hva som skal oppnås i miljøvernpolitikken. For det andre skal sektorene utvikle sektorvise miljøhandlingsplaner der sektormyndighetene viser hvordan de bidrar til å oppfylle målene.

For det tredje utvikles det et system for resultatrapportering der resultatene fra sektorens innsats kan vurderes i forhold til utviklinga av miljøtilstanden (s.12).

Miljøovervåkinga skal styrkes, samtidig som regjeringa vil videreføre og styrke den lokale medvirkninga i miljøpolitikken gjennom LA 21 (s. 14).

Man vil legge særlig vekt på bl.a. å gjøre utfordringene og ambisjonene i miljøvernpolitikken tydelig ved å fastsette miljøvernpolitiske mål. Nye mål i kulturminnepolitikken: halvere det årlige tapet av kulturminner, sikre et forsvarlig vedlikeholds nivå og sikre en tilstrekkelig bredde av vernede kulturminner og kulturmiljøer (s. 25).

Mål for bevaring av kulturminner og kulturmiljøer (s. 49):

Strategiske mål:

Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljø skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser, og som grunnlag for opplevelse og videreutvikling av fysiske omgivelser. Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv som kunnskapsressurser og som grunnlag for opplevelser.

Nasjonale resultatmål:

1. Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres, og skal innen 2008 ikke overstige 0,5 % årlig.
2. Det representative utvalget av kulturminner og kulturmiljøer skal bevares i en tilstand som tilsvarer 1998-nivå, og freda bygninger og anlegg skal ha ordinært vedlikeholds nivå innen 2010.
3. Den geografiske, sosiale, etniske og tidsmessige bredde i varig verna kulturminner skal bedres, slik at svakt representerte og manglende hovedgrupper er representative med flere objekter innen 2004 i forhold til 1998-nivå.

For å nå disse målene skal følgende tiltak settes i verk (s. 52):

- gjennomgang av kulturminnepolitikken
- gjennomgang av skatte- og avgiftsregelverket for å identifisere ordninger som motvirker privat verneinnsats

- forsere arbeidet med å sette i stand freda bygninger og anlegg opp til ordinær vedlikeholdssituasjon
- styrke fylkeskommunen som regional kulturminnemyndighet ved informasjons- og opplæringstiltak

Det trekkes også fram at det er ei økende bevissthet om at det i bykjernene og sentrumsdannelsene er kulturhistoriske verdier nedfelt i bygninger og infrastruktur som er viktige for utviklinga av attraktive og gode tettsteder og sentrumsmiljøer. Planlegging i og omkring bymiljøer skal ivareta både vern og utvikling. I forvaltningen av kulturminnene står vi overfor utfordringa: Hvordan ta vare på og formidle det viktigste fra fortida, samtidig som det legges til rette for gode løsninger for å dekke dagens og morgendagens behov gjennom utvikling og nyskaping av fysiske omgivelser og offentlige rom med høy kvalitet (s. 55).

Denne meldinga følger opp de mål og retningslinjer som er blitt satt tidligere. Prinsippet om bærekraftig utvikling og det samla miljøbegrepet ligger i bunn. I tillegg understrekes viktigheta av sektorsamordning. Forholdet vern - samfunnsutvikling nevnes som ei sentral utfordring. Videre er meldinga prega av mer eller mindre konkrete resultatmål og virkemidler som skal bidra til å realisere disse målsetningene. Slik må den kunne sies å ha samme effekt på etablering og stabilisering av nettverk, og dermed på kulturminneforvaltningens kunnskapsproduksjon. Men den har også en stabiliserende virkning på et anna område; den bidrar til at miljøforvaltningens – kulturminneforvaltningen inkludert – posisjon og funksjon i ytterligere grad blir satt i system. Gjennom denne meldinga (som er ment å komme anna hvert år) fikk MD en stabil og innflytelsesrik kommunikasjonskanal, hvor man samtidig kunne legge premisser og sette dagsorden. Samtidig førte opprettelsen av denne tilstandsrapporten til at miljøvernet befesta sin posisjon som et eget felt.

St. meld. nr. 19 (1999–2000) Om norsk landbruk og matproduksjon

Meldinga berører bare i liten grad kulturminner og kulturmiljøer. Imidlertid påpekes det at jordbrukets miljøgoder omfatter en rekke samfunnsverdier, deriblant kulturlandskap og kulturminner (s. 10).

Det hevdes at miljøgodene i jordbruket består av bl.a. kulturhistoriske- og estetiske verdier som skapes gjennom aktiv jordbruksproduksjon. Som eksempler nevnes både kulturlandskap,

kulturminner og mulighetene for ferdsel og rekreasjon. Det trekkes også fram at for reiselivsnæringa er det helhetlige og levende kulturlandskapet et meget viktig element i markedsføringa av Norge som reisemål (s. 19).

Det vises til Stortingets behandling av jordbruksoppjøret i 1999 hvor det ble vedtatt at samordning av virkemidler med miljøeffekt over jordbruksavtalen skulle skje gjennom utarbeiding av et miljøprogram. Man ser det slik at både landbrukssektorens mer generelle virkemidler med miljøeffekt og spesielle miljøvirkemidler, som f.eks. særskilte kulturlandskapstiltak, må innrettes samla i miljøprogrammet slik at det totalt sett oppnås god miljøeffekt (s. 140).

Videre refereres det til jordbruksoppjøret i 1999 hvor det ble enighet om å innføre krav om miljøplan for alle bruk som mottar økonomiske tilskudd fra det offentlige. Miljøplanen er et av tiltakene regjeringa ønsker å gjennomføre for å styrke og samordne miljøinnsatsen i jordbruket. Miljøplanen er ment å være både et planverktøy og et dokumentasjonsverktøy i forhold til miljøtilstand og gjennomføring av miljøtiltak på det enkelte bruk, og skal bidra til at den enkelte næringsutøver integrerer miljøhensyn på en helhetlig måte lokalt. Man ser det på den måten at en slik plan underlagt offentlige kontrollsystemer også vil være nødvendig for å dokumentere næringas produksjon av miljøgoder. Det er også et siktemål å samordne dokumentasjon i miljøplanen og næringas etablerte plan- og dokumentasjonsverktøy (s. 140).

Denne meldinga omhandler som sagt bare i liten grad kulturminner. Når den allikevel er med i denne gjennomgangen, er det fordi den viser hvordan det tverrsektorielle perspektivet kan fungere i praksis. Kulturminnemessige hensyn har etter hvert begynt å inngå som en selvsagt del av virksomheter som i utgangspunktet dreier seg om helt andre forhold. Slik må landbruket inn på en arena hvor en anna aktør – kulturminneforvaltningen – for en stor del legger premissene. Dette virker stabiliserende på nettverket på to måter: 1) det skapes en nær forbindelse mellom kulturminneforvaltningen som OPP og aktører i landbruket som medspillere, 2) det vanskeliggjør en effektiv og alternativ direkte kommunikasjon mellom aktørene i landbruket og andre medspillere i nettverket.

Rikspolitiske retningslinjer for samordnet areal- og transportplanlegging

Disse retningslinjene er ment å ligge til grunn for planlegging og utøvelse av myndighet etter PBL i kommunene, fylkeskommunene og hos statlige myndigheter. De statlige myndighetene bør også bruke retningslinjene i sin øvrige forvaltningsvirksomhet innafor de rammene som vedkommende sektorlov gir. Kulturminner og kulturmiljøer nevnes flere steder.

Retningslinjene tar sikte på å redegjøre for nasjonale mål av betydning for areal- og transportplanlegging, klargjøre viktige prinsipper for hva som bør vektlegges i planlegginga og peke på samarbeidsbehov og ansvar i gjennomføringa. Målet med de rikspolitiske retningslinjene er at arealbruk og transportsystem skal utvikles slik at de fremmer samfunnsøkonomisk effektiv ressursutnyttelse, med miljøvennlige gode løsninger.

Man ønsker å oppnå en bedre samordning av arealplanlegging og transportplanlegging både i kommunene og på tvers av kommuner, sektorer og forvaltningsnivåer. Retningslinjene skal redegjøre for nasjonale mål av betydning for areal- og transportplanlegging, klargjøre viktige prinsipper for hva som bør vektlegges i planlegginga, samt peke på samarbeidsbehov og ansvar i gjennomføringa. Det skal legges til grunn et langsiktig, bærekraftig perspektiv i planlegginga. Videre skal oppnåelse av gode regionale helhetsløsninger på tvers av kommunegrensene vektlegges.

Her har vi å gjøre med noe i retning av en *formalisering* av den kulturminneforvaltningsmessige arenaen hvor dagens forvaltningsregime spiller den sentrale rollen. Selv om det dreier seg om retningslinjer, og ikke pålegg, går myndighetene inn og legger forholdsvis detaljerte føringer på hvordan prosesser innafor visse virksomheter skal løpe, og slik også på hvordan andre samfunnsaktører skal forholde seg til miljøforvaltningen og hverandre.

Retningslinjer for planlegging av riks- og fylkesveger etter plan- og bygningsloven

Disse retningslinjene gjelder for utarbeiding og behandling av planer for riks- og fylkesveier og retter seg mot fylkeskommunen og kommunen som planmyndighet, Statens vegvesens

medvirkning i den kommunale og fylkeskommunale arealplanlegginga og Statens vegvesens planlegging i medhold av PBL (s. 1–2).

Retningslinjene er innretta mot arealdisponeringsprosessen (inklusive krav til planinnhold), samarbeid mellom ulike aktører, samt hvilke roller og funksjoner de ulike aktørene skal ha. Man baserer seg også, i ikke ubetydelig grad, på RPR for samordna areal- og transportplanlegging.

Sentralt er bl.a. behovet for å avklare ansvars- og rollefordelinga mellom Statens vegvesen, fylkeskommunen og kommunen. Det understrekes at avgrensing av planoppgaven, valg av plannivå og ansvars- og rollefordelinga mellom Statens vegvesen og kommunen og fylkeskommunen skal avklares i starten av hver enkelt plansak eller gjennom generelle avtaler. Det skisseres tre valg for ansvars- og rollefordeling: 1) Planarbeidet baseres i sin helhet på de ordinære reglene i PBL; kommunen eller fylkeskommunen har ansvaret for planarbeid, planbehandling og vedtak, 2) Statens vegvesen utfører det praktiske planarbeidet og kommunen eller fylkeskommunen står for planbehandling og planvedtak, 3) Statens vegvesen utfører alle oppgavene som normalt ligger til kommunen eller fylkeskommunen, med unntak av planvedtaket (s. 3).

Videre redegjøres det for bakgrunnen for *samordnet oversiktsplanlegging*. Gjennom å gjøre PBL til det eneste lovgrunnlaget for veiplanlegging, håpet man at slik planlegging i større grad enn tidligere skulle sees i sammenheng med den øvrige arealplanlegginga. PBL innbefatter et samordningsiktemål og man mener at dette vil bidra til ei utvikling i riktig retning. RPR for samordnet areal- og transportplanlegging er ment å understreke dette samordningskravet (s. 4).

Når det gjelder krav til planinnhold, pekes det på en rekke forhold som skal tas med i betraktning. I tillegg til prosjektets berettigelse skal bl.a. også nasjonale transportøkonomiske og miljømessige hensyn vurderes (s. 5).

På samme måte som *Rikspolitiske retningslinjer for samordnet areal- og transportplanlegging* bidrar også *Retningslinjer for planlegging av riks- og fylkesveger etter Plan- og bygningsloven* til ei formalisering av forvaltningen av kulturminner som arena. De

skal sikre ivaretagelse av nasjonale mål, bedre samordning mellom ulike aktører, samt oppnå gode regionale helhetsløsninger på tvers av kommunegrensene.

St. meld. nr. 31 (2000–2001) Kommune, fylke, stat – en bedre oppgavefordeling

I denne meldinga foreslo regjeringa (s. 7–8) endringer i ansvars- og oppgavefordelinga, og så på dette som en sentral del av fornyelsen av offentlig sektor. Endringene var sammensatt av flere deler der følgende er interessante i vår sammenheng:

- Detaljstyring av kommunesektoren skulle reduseres
- Kommunene skulle styrkes og gis flere oppgaver
- Fylkeskommunene skulle gis økt ansvar for samfunnsutviklinga i regionen
- Regional statsforvaltning skulle samordnes, effektiviseres og tydeliggjøres

Gjennom å desentralisere oppgaver og myndighet til kommunesektoren ønska regjeringa å flytte ansvaret for beslutninger og oppgaveløsning nærmest mulig dem som gjelder, og slik revitalisere lokaldemokratiet. Man så likevel behovet for sterke styringsvirkemidler overfor kommunesektoren, men understreka at bruken måtte begrunnes i tungtveiende nasjonale hensyn eller i tilknytning til nasjonale satsninger. Blant de områder på miljøsektoren som ble foreslått overført til det lokale nivået, nevnes bl.a. oppgaver innafor kulturminnevernet. Regjeringa la også vekt på at prinsippet om at forholdet mellom staten og kommunesektoren i større grad burde være i form av et partnerskap bygd på gjensidig tillit og respekt, og en grunnleggende holdning om at forvaltningsnivåene skulle løse oppgaver til innbyggernes beste (s. 8–9).

Videre ønska regjeringa å styrke den regionale utviklingsrollen til fylkeskommunen. Man så det slik at dagens oppgavefordeling på regionalt nivå ikke på en god nok måte legger til rette for en helhetlig politikk for fylkene (s. 9). På dette punktet ble det foreslått en rekke endringer, bl.a. (ibid.):

- Fylkesplanen skulle styrkes og gis en generell forpliktende virkning
- Fylkeskommunene skulle overta ansvaret for miljøvernoppgavene på regionalt nivå, med unntak av klagebehandling og lovlighetskontroll

I utforminga av det framtidige regionale nivået la regjeringa vekt på å unngå dobbelt administrasjon og kompetansestrid. Imidlertid skulle fylkesmannen fortsatt ha ansvaret for klagesaker og lovlighetskontroll på miljø- og landbruksområdet. Fylkeskommunens ansvar for miljø og landbruk måtte ivaretas innafor klare nasjonale rammer (s. 10).

I ANT-sammenheng må denne satsinga på kommunene og ytterligere satsing på fylkeskommunen i kulturminneforvaltningssammenheng forstås som en måte å knytte til seg flere allierte. Gjennom å involvere disse forvaltningsnivåene, stabiliseres nettverket ved at det blir større, mer uoversiktelig, og dermed mer ugjennomtrengelig.

Innst. S. nr. 307 (2000–2001) Innstilling fra kommunalkomiteen om St. meld. nr. 31 (2000–2001) kommune, fylke, stat – en bedre oppgavefordeling

Komiteen understreka at fornyelse av offentlig sektor var avgjørende for å vedlikeholde og få tilslutning om velferdssamfunnet. Man så det slik at det måtte skapes systemer som gir bedre bruk av ressursene, og derigjennom mer velferd for pengene det offentlige rår over. Komiteen så det som nødvendig å fornye, effektivisere og omstille offentlig forvaltning slik den fungerer i forhold til befolkningas behov, samt bedre ivareta samfunnsøkonomiske hensyn. Utgangspunktet var at innbyggerne måtte settes i sentrum. Man så det slik at for å nå dette målet, måtte mest mulig myndighet og oppgaver desentraliseres til kommunene, som ble sett på som det viktigste leddet i tjenesteproduksjonen i forhold til den enkelte bruker. Ansvaret for beslutninger og oppgaveløsning måtte flyttes nærmest mulig dem det gjelder. Komiteen forutsatte at regjeringa konkretiserte nærmere hvilke oppgaver som kan/bør overføres til kommunenivået (s. 5–6, 14).

Komiteens flertall (Ap, Krf, Sp, og Sv) viste til at viktige oppgaver innafor fagområdene miljø og landbruk fortsatt må utføres innafor helt klare nasjonale rammer (s. 6).

Et anna flertall (Ap, Krf, H, Frp og Sv) viste til at nasjonale mål fortsatt skal utgjøre selve grunnlaget for innsats både nasjonalt, regionalt og lokalt. Det ble understreka at det også kan ligge internasjonale krav og avtaler til grunn, og som også setter rammer for hva som skal oppnås og hvordan oppgaver skal løses. Et eksempel er kravet om bærekraftig utvikling (s. 14).

Komiteen viste til at kommunene er bærebjelken i de offentlige velferdsordningene. Videre pekte man på at det kommunale selvstyret var svekka gjennom detaljert regelverk, øremerkede tilskudd, handlingsplaner, plankrav, rapporteringskrav og statlig tilsyn og kontroll. Komiteen slutta seg derfor til regjeringas vurdering om at den statlige detaljstyringa av kommunesektoren måtte reduseres. Man ønska ei organisering som ga kommunene handlingsfrihet, mulighet til lokale tilpasninger og mulighet til innflytelse for den enkelte innbygger (s. 20).

Når det gjelder det politiske regionale nivået mente flertallet at det er viktig at regional utvikling er et politikkområde som burde underlegges direkte folkevalgt innflytelse. Komiteen viste til regjeringas forslag om å overføre oppgaver innafor miljøvern og landbruk fra fylkesmannsembetet til fylkeskommunen. Det ble sagt i meldinga at regjeringa ville foreta ei ytterligere delegering av distrikts- og regionalpolitiske virkemidler til fylkeskommunene. Dette var komiteens flertall enig i (s. 24–25).

NOU 2001: 7 Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven⁸

Planlovutvalget skulle vurdere og fremme forslag om endringer i lov- og forskriftsverket som gjaldt planlegging etter PBL og tilgrensende lover. Man skulle utrede ulike modeller for forholdet mellom planlovgivninga og sektorlovgivninga. Videre skulle det vurderes hvordan loven kunne bidra til bedre regional samordning og ivaretaking av mål og rammebetingelser fra riks- og fylkesnivå (s. 1, kap. 2).

Dette var utvalgets første delutredning og den framsto på mange måter som ei kuliminering av de synspunktene på PBL og dens rolle som hadde blitt fremma gjennom en rekke tidligere dokumenter. Utvalget hadde som grunnleggende forutsetning at PBL skulle være den sentrale loven for langsiktig og sektorovergrepande planlegging i kommunene. Kommuneplanlegginga skulle omfatte ikke bare utviklinga i kommunen i sin helhet, men også de enkelte sektorer og virksomhetsområder, samt arealer i kommunene. Videre ble det slått fast at den skulle være den sentrale arenaen for avveining av og prioritering mellom sektorer og interesser (s. 9, kap. 2)).

⁸ Det følgende er henta fra internettutgavens kap. 2 og 16.

Samordning var ett av de sentrale punktene som ble tatt opp. Dette ble vurdert som et av hovedformålene med PBL. Utvalget så det som viktig å vurdere hvordan dette ble oppfylt. Behovet for samordning ble sett på bakgrunn av det utvalget opplevde som et fragmentert beslutningssystem innafor offentlig forvaltning, for en stor del forårsaka av den situasjonen at en rekke sektorlover grep inn i hverandre. Slike problemer mente man i større grad meldte seg i arealdisponeringsammenheng enn ellers. Utvalget så svakheter ved den gjeldende ordninga, særlig når det gjaldt samordning mellom statlige sektorer og i forholdet til kommunale planprosesser; det var et sterkt behov for en bedre samordning mellom statlige myndigheter overfor kommunale planprosesser. Man ønska derfor å forenkle systemet gjennom i større grad å gjøre plansystemet til 1) en felles arena for avveining og avklaring mellom sektorinteresser, 2) en felles plan- og beslutningsprosess for saker som var viktige for fylker og kommuner, og 3) et felles planredskap for sektorer som hadde betydning for arealbruken. Videre så man det slik at den regionale planlegginga skulle være et bindeledd mellom staten og kommunene. Et flertall i utvalget ville derfor vurdere muligheten for at deler av fylkesplanen i visse sammenhenger kunne gjøres rettslig bindende for arealbruken. Ei vurdering av hvordan samordninga mellom PBL og sektorlovgivning kunne bedres lå innafor utvalgets mandat (s. 4–5, kap. 2). Imidlertid ble dette bare i liten grad berørt i denne omgangen. Temaet ville få en bredere behandling i neste delutredning.

I utredninga nevntes også bærekraftig utvikling som et viktig mål som stiller krav til mange sektorer og planprosesser. Gjennom henvisning til LA 21 understreka man viktigheta av dette, særskilt på lokalplanet (s. 4, kap. 2).

Når det gjaldt kulturminner og kulturmiljøer spesielt, la utvalget vekt på at kommunene ikke hadde et direkte ansvar etter kml. Det at PBL var innretta mot utvikling av de fysiske omgivelsene, mente man ga kommunene en hovedrolle på feltet. Utvalget så det slik at det ikke var en fullgod løsning at oppgavene innafor kulturminnesektoren var lagt til staten og fylkeskommunen. I og med at PBL hadde stor betydning for vernet og forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer, burde ansvar og myndighet i større grad ligge på kommunenivå. Dette ble vurdert som forutsetninger som måtte være oppfylt dersom kommunene skulle få utvida oppgaver og eventuelt få delegert myndighet etter kml. Det ble konkludert med at kulturminnesektoren var meget avhengig av et plansystem som sikra at alle

interesser blir ivaretatt. Utvalget mente å se betydninga av at kulturminner og kulturmiljøer kunne ivaretas på en bedre måte gjennom planlegging etter PBL (s. 29–30, kap. 16).

Når det gjaldt kulturminner og kulturmiljøer som ressurs, slutta utvalget seg til den forståelsen som lå til grunn for Kulturminneutvalgets mandat. Her het det at Kulturminneutvalget skulle utvikle perspektivet på kulturminner og kulturmiljøer som økonomiske og kunnskapsmessige ressurser i samfunnsutviklinga, som dimensjon i arbeidet med å sikre ei bærekraftig utvikling, samt som en del av ei helhetlig miljøforvaltning (s. 28, kap. 16).

Denne delutredninga overraska på ingen måte. Ei styrking av plansystemet til fordel for sektorlovene, samordning og økt kommunal medvirkning, hadde lenge ligget i kortene. I seinere års stortingsmeldinger hvor temaet naturlig hører hjemme (St. meld. nr. 49 (1986–87), St. meld. nr. 46 (1988–89), St. meld. nr. 29 (1996–97), St. meld. nr. 58 (1996–97)), har dette perspektivet blitt framheva. Det samme gjelder tanken om kulturminner og kulturmiljøer som en del av fysiske miljøet som helhet, kulturminneforvaltningen som integrert i den helhetlige miljøforvaltningen. Heller ikke det som ble sagt om bærekraftig utvikling representerte noe nytt. Delegering av myndighet til kommunene ble knytta opp mot de fortrinn utvalget mente plansystemet hadde i forhold til bruk av sektorlov. Til tross for at denne første delutredninga i min sammenheng ikke brakte så mye nytt, var den likevel viktig da den samler mange av de strategier og prinsipper som prega norsk miljøpolitikk fremma i andre dokumenter innafor to permer. Viktig i vår sammenheng er det også at utredningen fulgte opp den allerede pågående prosessen som stabiliserte nettverket og styrka den sentrale kulturminneforvaltningen som OPP. MD har ansvaret for PBL, og enhver styrking og utvida bruk av denne loven vil samtidig styrke departementets posisjon i forhold til andre medspillere i nettverket. Den andre delutredninga (PLUT II) var i hovedsak en konkretisering av de forholdene som ble drøfta i denne første delutredninga. PLUT II vil derfor ikke bli nærmere behandla her.

NOU 2002:1 Fortid former framtid – utfordringer i en ny kulturminnepolitikk

Dette dokumentet vil utvilsomt legge sterke føringer på norsk kulturminnepolitikk i åra som kommer. I likhet med NOU 2001:7, er heller ikke denne utredninga skapt i et vakuum. Den forholder seg til flere av de ovennevnte dokumentene der Norges miljøpolitikk har blitt staka ut, og må derfor sees i sammenheng med disse.

Bakgrunnen for oppnevninga av Kulturminneutvalget var Stortingets behandling av St.meld. nr. 58 (1996–97) om bærekraftig utvikling. Stortingsflertallet mente at den rådende kulturminnepolitikken ikke var tilstrekkelig for å kunne sikre kulturminnene for framtida, og vektla behovet for ei vurdering av mål, strategier og virkemidler. Fokus skulle også settes på det forholdet at kulturminnepolitikken bør utøves i nært samarbeid mellom offentlige myndigheter og private interesser.

I mandatet ble utvalget bedt om å vurdere mål, strategier og virkemidler på kulturminnefeltet med vekt på en rekke momenter (s. 17). I vår sammenheng er følgende punkter sentrale:

- å videreutvikle perspektivet på kulturminner som ressurs for samfunnet, som dimensjon ved bærekraftbegrepet, som en viktig del av en helhetlig miljø- og ressursforvaltning
- vern og forvaltning av freda og bevaringsverdige kulturminner
- å belyse eieres rolle og situasjon som aktør innafor kulturminnearbeidet
- å styrke kommunens og organisasjonenes rolle i kulturminnearbeidet
- å fremme nettverksbygging
- organiseringa av kulturminneforvaltningen på fylkesnivå, inkludert Samisk kulturminneråd

I tillegg fikk utvalget oversendt to forslag fra Stortinget for nærmere vurdering: Dok. nr. 8:17 (1998–99) hvor det ble foreslått å sette ned et utvalg for å se på nærings- og samfunnsmessige konsekvenser av kulturminneloven og Dok. nr. 8:14 (1999–2000) hvor det ble fremma forslag om at staten skulle dekke alle kostnader i forbindelse med arkeologiske undersøkelser og utgravninger (s. 18). I min sammenheng er utvalgets behandling av det første forslaget viktigst.

Utvalget vektla vurderinga av kulturminner og kulturmiljøer som ressurser i seg selv, samt å se disse i en større samfunnsmessig sammenheng. Videre er utredninga delt i to hoveddeler. Kap. 2 og 3 omhandler henholdsvis verdigrunnlag og hovedlinjer i en ny kulturminnepolitikk. Resten er forslag til tiltak.

Når det gjelder verdigrunnlaget pekte utvalget på at det alltid vil forefinnes ulike verdiskalaer og verdisyn. Derfor ønska man en aktiv debatt rundt spørsmål om prioriteringer og virkemidler. Videre ble det understreka at den offentlige kulturminneforvaltningen måtte

legge til rette for at relevante samfunnsaktører inkluderes i beslutningsprosessene. Utvalget konkluderte med at kulturminneforvaltning ikke bare dreier seg om forvaltning av fysiske objekter. De så det slik at det også er et spørsmål om sosiale relasjoner. Disse ble definert som regulering av tilgangen til kunnskap og ressurser, som kompetanse- og interessekonflikter i forvaltningsprosesser, som de premissene og prioriteringene som den offentlige forvaltningen legger til grunn, samt som forvaltningens indre kultur (s. 28–30).

Utvalget gikk gjennom den rådende kulturminnepolitikken og mente å ha avdekket en rekke svakheter (s. 32–33):

- det var behov for en bedre systematisering og videreutvikling av kunnskapsgrunnlaget.
- registrene var dårlige når det gjaldt tilstandsbeskrivelse
- omfanget på inngrep i automatisk freda kulturminner var foruroligende stort
- kulturminnenes potensial som kunnskaps- og opplevelsesressurser var i for liten grad analysert. Det samme gjaldt kulturminnenes samfunnsøkonomiske verdi
- samarbeid mellom private og det offentlige var for dårlig. Dette gjaldt også mellom kulturminnesektoren, undervisnings- og forskningssektoren og museumssektoren
- dårlig samsvar mellom ansvar og oppgaver og de tilgjengelige ressursene
- behov for større likeverd mellom private og offentlige aktører
- for lite tydeliggjøring av at arbeidet med kulturminner og kulturmiljøer var viktige for samfunnsutviklinga

Med utgangspunkt i dette satte utvalget seg følgende visjon for en ny kulturminnepolitikk:

kulturminner og kulturmiljøer – kilder til opplevelse, utvikling og verdiskaping. Med bakgrunn i denne visjonen satte utvalget opp målsetninger som sikring av mangfold, bærekraftig utvikling, likeverd mellom private og det offentlige og styrka økonomi (s. 33–36).

For å nå disse målene mente utvalget at det var behov for en fornyelse av kulturminnepolitikken bl.a. på følgende områder (s. 37–42):

- ny kulturminnelov, samt styrking av kulturminneaspektet i PBL
- bedre samarbeid og likeverd mellom aktører
- tydeliggjøring av prioriteringsgrunnlag
- det etterlyses en bedre dispensasjonspolitikk både når det gjelder vektlegging av kriterier og forutsigbarhet

- en mer differensiert fredningspolitikk
- utvikling av registre
- landskapet og dets kulturminner og kulturmiljøer
- kunnskap om ressursutnyttelse i lavteknologiske samfunn som generell miljøvernkunnskap må utvikles videre
- kulturminner og kulturmiljøer som del av by- og tettstedsutvikling

Når det gjelder kulturminner og kulturmiljøer som fellesskapsverdier i lokalsamfunnet vektla utvalget at den offentlige kulturminneforvaltningen må legge opp til prosesser som i større grad gjorde det meningsfullt for lokale aktører å delta når beslutninger om disse fenomenene skal fattes. I denne sammenhengen foreslo utvalget at man skulle videreføre forskning rundt relasjonene mellom lokalsamfunn og den offentlige forvaltningen (s. 53).

Kapittelet om eiere og rettighetshavere er omfattende og gjennomsyrrer på en måte hele utredninga. Utvalget foretok ei kartlegging som, etter deres mening, viste at det var klare forbedringspunkter i forholdet mellom private eiere og den offentlige kulturminneforvaltningen. Man mente å se ei skjev ansvars- og oppgavefordeling mellom eierne på den ene sida, og den offentlige kulturminneforvaltningen på den andre sida (s. 54-55).

Når det gjaldt museumssektoren, så utvalget behov for et økt samarbeid mellom musene og den offentlige kulturminneforvaltningen. På det tidspunktet utredninga forelå, hadde Stortinget allerede vedtatt at antallet selvstendige, administrative enheter med statlig tilskudd til drift skulle reduseres gjennom en prosess for det man kalte regional samordning og utvikling til et mindre antall konsoliderte museer i hvert fylke. Disse konsoliderte museene skulle bidra til utviklinga av nasjonale nettverk. Videre ble, gjennom ABM-meldinga (Arkiv, bibliotek og museer), opprettelsen av et nettverkssamarbeid som også skulle inkludere universitetsmuseene, bebuda. Gjennom en konsolidering av museene og en etablering av et slikt museumsnettverk så utvalget en mulighet for at museene skulle kunne ta et mer selvstendig ansvar for forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer. Videre anbefalte man at disse enhetenes rolle som møteplass og deres kompetanse på dokumentasjon, bevaring, forskning og formidling skulle videreutvikles og i større grad aktiviseres innfor kulturminnearbeidet (s. 80–82).

Når det gjaldt de juridiske virkemidlene, var det to lovverk som ble diskutert: kml. og PBL. Etter å ha diskutert litt med seg selv kom utvalget fram til at det fortsatt bør være en særlov for kulturminner. Man så poenget med at en samla miljølov ville kunne gi tydelige signaler om at kulturminner og kulturmiljøer var en del av en helhetlig miljø- og ressursforvaltning, men mente likevel at disse hensynene kunne ivaretas gjennom en god koordinering mellom lovverkene. Imidlertid mente utvalget at det var behov for en ny kulturminnelov og hele loven, dens oppbygging og systematikk måtte gjennomgås i den forbindelse (s. 86–87). Et anna viktig punkt var at man mente at PBL burde styrkes som virkemiddel i kulturminnepolitikken, noe som også var i samsvar med Planlovutvalgets første delutredning. Her ble det foreslått at plansystemet burde brukes mer aktivt enn i dag, noe som innebar at flere sektorinteresser skulle integreres i prosessene etter PBL. Kulturminneutvalget støtta langt på vei planlovutvalget. Dette gjaldt særlig PBL sin betydning for den helhetlige samfunnsplanlegginga; overordna planer skulle bli mer styrende og legges til grunn for endring og utvikling i samfunnet. Kulturminneutvalget hadde samarbeid med planlovutvalget og hensikten med dette var å fram betydinga av kulturarven som tema i all arealdisponering (s. 89–90).

Når det gjaldt organiseringa av den offentlig kulturminneforvaltningen, gikk utvalget inn for å overføre en del oppgaver på feltet til kommunene. Videre later det til at man fulgte opp satsinga på fylkeskommunen som det "regionale miljølokomotivet" der miljø- og landbruksforvaltningen skulle samles. Når det gjaldt eventuelle forslag om ytterligere endringer av landsdels- og sjøfartsmuseenes ansvarsfelt og rolle framover, foreslo man å avvente situasjonen til mer erfaring med den nye rollefordelinga (de nye forskriftene) forelå. Videre ble det foreslått å vurdere ei oppmykning av den tematiske og geografiske ansvarsfordelinga som lå i den gjeldende forskriften. Utvalget så det også som hensiktsmessig og ytterligere rendyrke RA som direktorat; flere av direktoratets oppgaver med enkeltsaksbehandling i første instans burde vurderes lagt til det regionale nivået (s. 106–110). Dette må sees i sammenheng med at utvalget også foreslo at ordninga med dispensasjonsmyndigheten lagt til RA skulle evalueres etter en treårsperiode (ibid.). Det ble også anbefalt at KUF, KD og MD skulle formalisere et samarbeid på departementsnivå, og at også andre departementer skulle trekkes inn der dette var relevant (s. 111). Når det gjelder hvilke oppgaver som skulle overføres til kommunene, var utvalget lite konkret. Man viste til den dialogen MD hadde med fylkeskommunene, Sametinget og kommunene om spørsmålet høsten 2001, samt at prosessen skulle være slutført i 2005 (s. 106). Når det gjelder hvilke av

RAs myndighetsområder man tenkte seg kunne legges til det regionale nivået, nevnes endelig avgjørelsesmyndighet i innsigelsessaker og dispensasjonsmyndigheten (s. 110).

Når det gjelder grunnforskninga og den anvendte forskninga, viser utvalget til den ovenfor nevnte utviklinga der utviklinga de seinere åra har gått i retning av mer satsning på anvendt forskning. Det vises også til debatten om hvordan forholdet skal være mellom de to formene for forskning, samt hvordan den frie forskninga påvirkes av hvor tyngdepunktet er. Utvalget gikk inn for at bl.a. universiteter, høyskoler, forskningsinstitutter og landsdelsmuseene skulle tilføres økte midler på området. Videre foreslo man at den offentlige kulturminneforvaltningen skulle bli tilført midler for å kunne kjøpe forsknings- og utredningsoppdrag. Dette ble begrunna i at gode faglige programmer burde ligge til grunn for forvaltningens beslutninger. Behovet for tverrvitenskapelighet ble påpekt. Imidlertid understreket utvalget viktigheten av å opprettholde faglig spisskompetanse slik at innspill på høyt faglig nivå kan innhentes. Videre så man behov for gjensidig utveksling av kunnskap aktørene i mellom; man burde bestrebe det å utvikle møteplasser hvor informasjon og kunnskap kunne utveksles mellom forvaltningen, forskninga, lokalsamfunnet og andre (s. 122–124).

Bortsett kanskje fra det sterke fokuset på forholdet mellom det private og den offentlige kulturminneforvaltningen, berører denne utredninga i forsvinnende liten grad direkte mer grunnleggende verdi- og kunnskapsmessige problemstillinger. Det dreier seg i hovedsak om juridiske, organisatoriske og økonomiske virkemidler. Men på samme måte som NOU 2001:7 bringer denne utredninga heller ikke på disse områdene mye nytt i min sammenheng. Ei styrking av plansystemet, samordning og økt kommunal medvirkning, er viktige elementer også her. Prinsippet om kulturminner og kulturmiljøer som en del av det fysiske miljøet som helhet er ikke gjenstand for diskusjon i utredninga, men framstår som en tatt forgitthet. Dette er et interessant fenomen i seg selv. Her ser vi hvordan modalitetseffekten, slik den ble beskrevet av Latour (se kapittel 2) slår inn. Vi har å gjøre med en *svart boks*. Ideen om et helhetlig miljøvern som også inkluderer kulturminner har blitt et utsagn av type 4 (fakta) eller 5 (utematisert antakelse). Bærekraftproblematikken er ikke spesielt framtreddende, men nevnes enkelte steder, bl.a. i sammenheng med at utvalget anbefalte at kulturminner og kulturmiljøer som begrep, på samme måte som andre *ikke-fornybare ressurser*, måtte innarbeides i PBLs formålsparagraf (s. 90). Man vektla også at oppmerksomhet på sammenhengen mellom natur og kulturminner kunne stimulere til en bærekraftig ressursforvaltning generelt. Det ble hevda

at kunnskap om ressursbruk og teknologiutvikling i lavteknologiske samfunn kunne gi innspill til framtidig ressursforvaltning og om samspillet mellom natur og kultur (s. 40). Også i denne utredninga ble det pekt på forholdet mellom kommunenes rolle i arealplanlegging etter PBL og kommunesatsninga (s. 106). Dette, i tillegg til det som ble sagt om ny museumsstruktur, eventuelle andre endringer på regionalt nivå og om endringer av RAs rolle, gjør at også denne utredninga berører strukturendringa innfor kulturminneforvaltningen.

Når det gjelder forskninga, var utvalget utydelig på punktet om grunnforskningas funksjon og betingelser. Det er liten tvil om at man så det både som ønskelig og nødvendig at grunnforskninga i betydelig grad skulle bidra til forvaltningens kunnskapsgrunnlag. Det som imidlertid er mer vanskelig å få øye på, er hva utvalget mente om hvilke betingelser grunnforskninga kunne eller burde ha utover dette. Utvalgets vektlegging på den forvaltningsmessige sida *kan* tyde på at grunnforskninga primært ble vurdert ut fra vitenskapseksterne kriterier, og at vi derfor sett i et ANT-perspektiv har å gjøre med en oversettelsesmekanisme (se kap. 2). Dette til tross for at utvalget viste til den definisjonen av grunnforskning som står å lese i St. meld. nr. 39 (1998–99) *Forskning ved et tidsskille*:

Grunnforskning: Eksperimentell forskning og teoretisk virksomhet som primært utføres for å erverve ny viten om grunnlaget for fenomener og observasjoner uten sikte på særskilte praktiske mål eller anvendelser (St. meld. Nr. 39 (1998–99) i NOU 2002: 1).

Det er min mening at utvalget i alle tilfeller la opp til muligheten for at man i den videre prosessen kunne vedhefte grunnforskninga med en betydelig grad av vitenskapseksterne krav, og slik sterkere grad styre den i retning av anvendbarhet og dermed en redefinering.

St. meld. nr. 16 (2004–2005) Leve med kulturminner

Helt innledningsvis blir det framheva at denne meldinga ble utarbeida med bakgrunn i NOU 2002:1 og høringene av denne (s. 5). I tillegg nevnes trekkes St. meld. nr. 39 (1986–87) *Om bygnings- og fornminnevernet* og St. meld. nr. 58 (1996–97) *Miljøvern for en bærekraftig utvikling* fram som bakgrunnsdokumenter for denne meldinga. Det som sies om kulturminneforvaltningens verdigrunnlag skiller seg ikke nevneverdig fra hva som er framsatt i tidligere dokumenter. Det hevdes at (s. 5–6):

- kulturarven er med på å prege beslutninger for framtida
- kulturminner og kulturmiljøer inngår som elementer i samfunnets kollektive hukommelse
- kulturarven er viktig tilhørighet, selvforståelse, selvutvikling og trivsel
- dagens generasjon er forplikta til å forvalte kulturminnene med respekt for dem som har levd før oss, og med omtanke for dem som kommer etter
- kulturminner er uerstattelige kilder til kunnskap og opplevelse
- kulturminner og kulturmiljøer er ikke-fornybare ressurser
- de gir muligheten til å forstå at mennesket inngår i en større sammenheng

Det understrekes videre at regjeringas kulturminnepolitikk baserer seg på at kulturminner har egenverdi og er viktige ressurser, samt at politikken skal stimulere til aktivt å ta vare på og bruke disse verdiene og legge grunnlaget for å utvikle levende lokalsamfunn og næringsliv (ibid.). Dette er i hovedsak det som sies i meldingens kapittel 1 *Leve med kulturminner – verdier som skal tas vare på og brukes*.

Når det gjelder de utfordringer departementet mener kulturminneforvaltningen står ovenfor i dag, pekes det på forhold som at (s. 15):

- kulturminnene ikke i tilstrekkelig grad blir tatt i bruk som ressurser i samfunnsutviklingen
- tapet av kulturminner er for stort
- statens engasjement i forhold til særskilt viktige kulturminner ikke har vært tilstrekkelig
- det er for lite fokus på hva som skjer med landskapet rundt prioriterte kulturminner

Resten av meldinga er i stor grad ei oppskrift på hvordan disse utfordringene skal møtes. Det settes opp en rekke mål som må nås for å oppnå dette.

På kunnskapssida trekkes både utdanning, miljøovervåking og databasefeltet fram som viktige elementer. I tråd med de prinsippene som ble lagt med *Handlingsplan for kulturminneforvaltning*, allerede i 1992 fremmes følgende utsagn:

Dagens samfunnsutvikling krever mer og delvis annen kunnskap enn det tradisjonell disiplinforskning knyttet til kulturminner og kulturmiljøer kan levere. Det er behov for en mer tverrfaglig forskning, og en av hovedutfordringene ligger i å koble samfunnsforskning og mer tradisjonell kulturhistorisk forskning.

og videre:

Kunnskap om kulturminnenes tilstand, hvordan den utvikler seg og årsaken
endringene er en grunnleggende forutsetning for en ansvarlig politikktutvikling.

På utdanningssida nevnes bl.a. kulturminneforvaltning som egen fagutdanning. Det vises til at RA i 2001 etablerte et prosjekt for å styrke og samordne studietiltak knytta til forvaltning av kulturminner ved universitetene og høyskolene, den såkalte universitets- og høyskolesatsninga. Hensikten med dette opplegget er å heve kompetansen innafor ulike sektorer og i den regionale og kommunale forvaltningen (s. 67). I meldinga knyttes det ingen videre strategier og tiltak opp mot disse forholdene, men siden det nevnes eksplisitt er det likevel rimelig å anta at departementet ser på denne satsninga som viktig også i tida framover. Når det gjelder miljøovervåking av kulturminner og kulturmiljøer, defineres dette som ”en bærebjelke” i det departementet definerer som en kunnskapsbasert forvaltning. Overvåking innebærer systematisk, forutsigbar og langsiktig innsamling av relevante data og faktorer som påvirker disse. Meldinga går inn for å styrke miljøovervåkinga på feltet. Det understrekes at kunnskapsoppbygging av denne typen kjennetegnes bl.a. av ei tett kopling mot forskning og at denne typen kunnskapsoppbygging er et viktig grunnlag for politiske beslutninger og for muligheten for å begrense slitastjen på kulturminnene. I nær tilknytning til dette, står registerproblematikken. Departementet vil forsette arbeidet med å etablere kulturminnedata som en viktig del av grunndataene i Norge (s. 70–71). Her ser vi at departementet følger opp føringer som ble lagt allerede med St. meld. nr. 39 (1986–87) *Bygnings- og fornminnevernet* og av Handlingsplanutvalget i 1992. Det er interessant å merke seg at det ikke lenger argumenteres for behovet for kulturminnedatabaser, dette har nærmest blitt til en utematisert antakelse (se kap. 2).

Når det gjelder ansvaret til de statlige sektormyndighetene viser departementet til St. meld. nr. 46 (1988–89) om miljø og utvikling og St. meld. nr. 58 (1996–97) *Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling* og det som sies om miljøvernmyndighetenes koordinerende rolle, og understreker at det er behov for å styrke samarbeidet mellom departementene (s. 75).

Kulturminnenes rolle i arbeidet med verdiskaping i næringslivet og for utvikling av lokalsamfunn står sentralt i denne meldinga. Departementet bebuder ei satsning på utvikling av lokalsamfunn som hviler på kulturminner og kulturmiljøer. Det vises i den forbindelse til at

kulturminnene og naturen innehar et betydelig potensial når det kommer til vidare sysselsetting og bosetting i mange bygder. Men forutsetninga for ei slik verdiskaping og næringsutvikling er at den ikke må komme i konflikt med verdiene som ligger i kulturarven (s. 45).

Når det gjelder organiseringa av kulturminneforvaltningen vurderer departementet muligheten for å overføre oppgaver fra RA til fylkeskommunen og Sametinget eller til kommunene, og bebuder at dette vil bli vurdert i stortingsperioden 2005–2009 (s.76). Meldinga tar ikke stilling til hvilken stilling universitets- og sjøfartsmuseene skal ha i framtida, men det vises til at regjeringa høsten 2004 satte ned et utvalg som skal vurdere universitetsmuseenes rolle bl.a. i forhold til kulturminneforvaltningen. Utvalget skal avgi innstilling i løpet av vinteren 2006 (s. 70).

Innebakt i denne meldinga ligger en rekke tiltak og grep som er egna å styrke den sentrale kulturminneforvaltningen som OPP. Det tenkes her på det som sies om kunnskapsoppbygging, sektoransvar, miljøovervåking, registersituasjonen og organiseringa av kulturminneforvaltningen. Videre ser vi at bærekraftperspektivet og ressursforvaltningsparadigmet, slik disse elementene har blitt fremma i tidlige dokumenter, også føres vidare i denne meldinga. Vi må derfor kunne si at St.meld. nr. 16 (2004-2005) ikke bringer noe egentlig nytt til feltet. Den er mer ei stadfesting av en kurs som allerede har vært rådende i forholdsvis lang tid. Riktignok kan det sies at perspektivet på kulturminnenes og kulturmiljøenes rolle i verdiskaping og næringsutvikling representerer noe nytt i forhold til hva som var tilfelle på, i alle fall 1980-tallet. Likevel er dette en tendens som har vært rådende ei viss tid. Dette har vi sett ikke minst i NOU 2002:1.

4.4 Foreløpige kommentarer

De ulike dokumentene jeg har tatt for meg i dette delkapittelet berører momenter på ulike områder og nivåer. Mest sentralt er vektlegginga på bærekraftig utvikling, forståelsen av kulturminner og kulturmiljøer som del av det helhetlige miljøet, en tiltakende satsning på PBL som virkemiddel, samt det sektorovergripende miljøvernperspektivet. En del plass har blitt via omorganiseringsprosessen innafor kulturminnevernet.

Omorganiseringa var delvis utslag av forhold som lå utenfor kulturminnesektoren, men også interne forhold var nok av vesentlig betydning, noe vi skal komme tilbake til særlig i kapittel 6. Ønsket om å styrke bruken av PBL i forhold til kml. synes å ha bidratt til den sentrale posisjonen dagens forvaltningsregime har i dag Kulturminners og kulturmiljøers egenskaper utover å være miljøressurser trekkes sjelden fram.

Der forskning er tema, settes fokus i stor grad på den anvendte forskninga, eller *kulturminnevernforskninga*. Dette er ikke så merkelig da miljøforvaltningen, inkludert kulturminneforvaltningen, naturlig nok er opptatt av måloppnåelse også på dette området. Det er imidlertid to aspekter ved det synet på forskning som legges for dagen som fortjener ekstra oppmerksomhet. For det første kan det se ut som om trangen til å, iallefall til en viss grad, styre grunnforskninga er til stede. Det kan virke som at en idé om at grunnforskninga kan, eller sågar bør, underlegges vitenskapseksterne kriterier for vurdering er present. Den behandlinga feltet fikk i NOU 2002:1 åpna i alle fall for muligheten for at utviklinga kunne gå i en slik retning. Imidlertid er de tegn som tyder på en slik dreining i forskningspolitikken såpass svake at man bør være forsiktig med å legge for mye i det. Likevel er det verdt å merke seg de gjentatte signalene om økte midler til anvendt forskning på miljøside. Dette er ikke så galt i seg selv, snarere tvert i mot. Men en slik politikk kan føre til det som kan kalles en *strategisk tilpasning*. Dersom man legger seg på det annonserte satsningsnivået når det gjelder den anvendte forskninga uten samtidig å styrke grunnforskninga, økes muligheten for en tilpasning til denne typen forskning innafor grunnforskningsenhetene. Slik kan vi på sikt se en redefinerings av disse medspillerene innafor nettverket på den måten at de etter hvert vil slutte seg til den sentrale kulturminneforvaltningens virkelighetsforståelse og problematiseringer (jf. oversettelese og modalitetseffekter slik disse ble beskrevet i kapittel 2).

Kort kan vi si at denne delen av kulturminneforvaltningens rammebetingelser består av to hovedsøyler: 1) bærekraftig utvikling, og 2) kulturminner og kulturmiljøer som en del av det helhetlige miljøet. På virkemiddelsida er arealplanlegging, med lokal medvirkning som viktig faktor, et sentralt element. Her ligger også samordning, både mellom sektorer og mellom forvaltningsnivåer, samt forholdet mellom PBL og sektorlovgivninga som styrende faktorer. Strukturendringa innafor kulturminneforvaltningen, inkludert atskillelsen av forskning og forvaltning, vil også komme til å prege rammebetingelsene, men på et anna nivå.

Men samtidig som disse dokumentene viser anvendelsen av naturaliseringens repertoar og ei nær kobling opp mot naturvernet, ser vi også at rent mellommenneskelige forhold som allmennvilje, identitet og tilhørighet kommer til syne i dokumentene. Dette sees i sammenheng med sosiologiseringens repertoar. I de følgende kapitlene skal vi se nærmere på anvendelsen av disse to repertoarene særlig i forhold til bærekraftperspektivet, og på hvordan de innafor dagens forvaltningsregime står i forhold til hverandre.

5. Identitet

5.1 Innledning

I løpet av de siste tiåra har vi innafor kulturminneforvaltningen sett en tiltakende bruk av ord og begreper som har sin opprinnelse innafor naturforvaltningen. Som vi så i kapittel 4, har formuleringer som ikke-fornybar ressurs, sårbarhet og tålegrense blitt tatt i bruk i beskrivelsen og forståelsen av kulturminner. Videre står tanken om at vi har å gjøre med et *helhetlig* miljø bestående av både natur og kultur sterkt. Som nevnt i kapittel 2, har denne avhandlinga som utgangspunkt at tesen om *Allmenningens tragedie* utgjør et felles ideologisk grunnlag for forvaltningen av både naturmiljø og kulturminner. Vi snakker her om et slags ressursforvaltningsparadigme. Når det gjelder naturforvaltningen kom man opp med en strategi om bærekraftig utvikling for å regulere forholdet mellom bevaring og samfunnsmessig utvikling. Det kan dreie seg om forhold som hvor stor beskatning en bestand tåler før den trues av utryddelse, eller hvor mye utslipp fra industrien et område kan ta imot før naturen selv ikke lenger makter å rydde opp. Etter hvert har også kulturminnene blitt gjenstand for strategien bærekraftig utvikling, noe som vi i seinere kapitler skal se får en rekke implikasjoner. Det kan synes som om at det er betydelig større grad av omforenhet omkring bruken av denne strategien i naturforvaltningssammenheng enn hva vi finner innafor kulturminnesektoren. Et sentralt spørsmål blir om, og eventuelt i hvilke sammenhenger, bærekraftperspektivet er relevant når det gjelder forvaltningen av kulturminner.

Innafor dagens forvaltningsregime har bærekraftbegrepet flere anvendelsesområder. Vi skal innledningsvis kort se på tre av dem. For det første snakkes det om å bevare og restaurere eldre bygninger isteden for å bygge nytt. Fordelene ved dette er at det totale ressursforbruket holdes på et lavere nivå, i tillegg til at de materialtypene som brukes i den eldre bygningsmassen medfører mindre forbruk og forurensning enn mye av dagens bygningsmaterialer. Det andre anvendelsesområdet går på at vi kan lære av måten fortidige samfunn har forholdt seg til miljøet rundt seg på, på godt og vondt. Fortidige menneskeskapte miljøkatastrofer kan vise oss hva likegyldighet i forhold til miljøspørsmål kan føre til. Avskoginga av Røros-området trekkes gjerne fram som eksempel på slike fortidige miljøsynder. På den andre sida hevdes det at studier av lavteknologiske samfunn kan gi oss tanker og ideer om hvordan vi kan leve i balanse med naturen (se f.eks. NOU 2002:1). Det tredje anvendelsesområdet er perspektivet på kulturminner og kulturmiljøer som ikke

fornybare og sårbare ressurser som må bevares for framtida. Det er dette tredje anvendelsesområdet denne avhandlinga skal konsentrere seg om.

Det kan reises innvendinger mot i alle fall de to siste av de nevnte sammenhengene bærekraftbegrepet settes inn i. Hva kan vi egentlig lære av fortida som er relevant i dagens miljøforvaltningsperspektiv? Det er langt fra selvfølgelig at vissheten om menneskeskapte miljøkatastrofer i fortida har noen som helst slags innvirkning på dagens handlingsmønster. Vi ser ut til å lære lite av tilfeller som ligger få tiår tilbake. Hva er det så som får oss til å tro at lærdommen skal bli mer effektiv dersom vi går ennå lenger tilbake i tid? Videre kan det reises tvil om kunnskap om fortidige lavteknologiske samfunns skånsomme omgang med miljøet er anvendbart på dagens forhold. Det er en vesentlig forskjell på det å unngå å ødelegge miljøet på grunn av manglende teknologiske løsninger og muligheter til å begå slike handlinger, og å unngå og gjøre dette *på tross* av at man er i stand til det. På mange måter står dette lærdomsperspektivet også i et inkonsistent forhold til tesen om *Allmenningens tragedie*. Denne forutsetter jo nettopp en slags lovmessighet mellom aktør og økonomisk rasjonalitet, der reguleringer og sanksjoner blir redningen for miljøet.

Perspektivet på kulturminner og kulturmiljøer som ikke fornybare ressurser har blitt utsatt for kritikk (Holtorf 1998). Jeg skal her peke på to innvendinger som umiddelbart melder seg. For det første kan det hevdes at det hele tida skapes nye kulturminner, at nåtidas samfunn produserer kulturminner for framtida. På denne måten vil vi aldri gå tom for kulturminner. I et ressursforvaltningsperspektiv har dette absolutt noe for seg. Likevel treffer ikke innvendinga helt. Selv om vi aldri vil gå tom for *kulturminner*, risikerer vi i ytterste konsekvens at *visse typer* kulturminner kan forsvinne mer eller mindre helt og for alltid. Mister vi en kulturminnetype fra en periode, kommer de aldri tilbake. Likevel blir det ikke riktig å hevde at kulturminner er en ikke-fornybar ressurs. Et annet forhold er at kulturminner som graves ut arkeologisk, kan defineres som transformert, heller enn som destruert. Gavin Lucas sier det på følgende måte:

In excavating a site or a feature, we do not annihilate matter, it does not vaporize or disappear – it is merely displaced (Lucas 2001:40).

Dersom man heller ikke aksepterer påstanden jeg refererte innledningsvis i kapittel 1, om at det å fjerne et kulturminne er som å rive en side ut av en historiebok, blir konsekvensen at

krisen ikke bør bli alt for dyp dersom slitasjen på visse kulturminnetyper blir av et omfang som truer deres eksistens. Dette bringer oss over på den andre innvendinga som går på at det stadig vekk oppdages både nye kulturminner og nye *kulturminnetyper*. Disse påstandene kan begrunnes i forhold som antakelsen om at bare en forsvinnende liten del av den totale mengden kulturminner her til lands er kjent, og i et kunnskapsteoretisk perspektiv som har som utgangspunkt at vår erkjennelse omkring fenomenene hele tida endrer seg.

Er så bærekraftbegrepet egentlig bare et honnørord hvis bruk – i kulturminnesammenheng – er best egna til å skaffe penger fra bevilgende myndigheter og andre steder, eller er det uttrykk for noe reelt og slik blitt en avgjørende premiss i vår omgang med kulturminner og kulturmiljøer? Det råder liten tvil om at fokus på begrepet utløser penger. Som vi så i kapittel 4, er det forholdsvis bred politisk enighet om relevansen av bærekraftperspektivet, også når det gjelder kulturminner. Vi har også sett at dette er blitt fulgt opp av departementer og direktorat. Videre har Norges Forskningsråd prioritert forskning på området. Forskningsprogrammet *Landskap i endring* – som også herværende prosjektet er en del av – har gitt klart uttrykt for kunnskapsbehov når det gjelder forhold som bærekraftig utvikling også i kulturminnesammenheng. Nå trenger heller ikke disse forholdene isolert sett å føre til en overbevisning om at bærekraftbegrepet utelukkende er et honnørord.

Dette kapittelet skal dreie rundt spørsmålet om hvorfor fortid og kulturminner oppleves som sårbare og verdifulle, og derfor så viktige å ta vare på. Bærekraftig utvikling er et begrep som gir mening i skjæringspunktet mellom ressurser vi opplever som verdifulle og derfor vil bevare på den ene sida, og behovet for ei viss samfunnsutvikling på den andre sida. I et forsøk på å finne et svar på om påstanden om at bærekraftbegrepet må forstås som mer enn et honnørord, er det nødvendig å se på grunnlaget for ulike verdivurderinger, deriblant moderniteten og vår fortidsforståelse som sådan.

5.2 Identitetsparadigmets to sider

På veien mot bærekraftbegrepets bruk og relevans, må vi altså en tur innom selve motivet for bevaring av kulturminner. For å kunne si noe om *hva slags* ressurser det dreier seg om og hvordan vernet av dem legges opp, må vi også se på *hvorfor* kulturminner regnes som ressurser i utgangspunktet. Den ideologiske og politiske slagkraften som kulturminner kan inneha er åpenbar. Begrepet *ideologi* kan forstås og brukes på flere måter. I vår sammenheng

er vel definisjonen som går på at ordet benyttes som synonymt med lære eller teori i forbindelse med politiske eller religiøse verdensanskuelser mest relevant (Politikens filosofileksikon). *Politikk* defineres gjerne som betegnelse for de framgangsmåter eller retningslinjer som følges for å få gjennomslag for ideer (Kunnskapsforlagets blå ordbøker). Selv om ideologi og politikk både har vært og er viktige elementer når det gjelder bruk og forståelse av kulturminner, kan det imidlertid synes som at kritikere av dagens forvaltningspolitikk har hatt et noe ensidig fokus på slike agendaer, noe vi skal komme tilbake til etter hvert.

5.2.1 Identitetparadigmets nødvendighet

Forvaltning av kulturminner kan ha flere motivasjonsfaktorer, men hvilken eller hvilke er det som beveger oss? Som overskrifta viser, er jeg av den oppfatning at identitet er en viktig, for ikke å si *den viktigste* begrunnelsen for forvaltning av kulturminner. Enkelte vil kanskje hevde at kulturminner som turistmål må regnes som en viktig ressurs, og dermed som motiv for bevaring. Dette har selvsagt noe for seg, men i nasjonal sammenheng synes det ikke å være samsvar mellom kulturminneturismens omfang og den bredde og dybde som preger dagens forvaltningsregime. En vesentlig del av de kulturminnene som gjøres til gjenstand for forvaltning lar seg vanskelig omsette til innbringende turistmål. Ikke er kulturminnenes samfunnsøkonomiske verdi i forbindelse med næringsvirksomhet heller analysert i særlig grad (NOU 2001:33).

I et forsøk på å sannsynliggjøre påstanden om at identitet er det viktigste motivet for å bedrive en kulturminneforvaltning av det omfang vi ser i dag, skal vi se på denne beveggrunnen i forhold til et anna antatt viktig motiv: forvaltning av kulturminner ut fra fortidsinteresse alene. Jeg tenker her på perspektiv som ligger innafor det som har blitt kalla den *historisk antropologiske linjen i norsk arkeologi*. Denne linjen konsentrerer seg om fortidens mennesker heller enn våre forfedre (Solli 1996:86). Viktig her blir det å erkjenne at interesse for hvordan fortidige mennesker har levd og behov for tilhørighet og identitet ikke nødvendigvis trenger å være det samme, i alle fall kan det ligge en betydelig gradforskjell her. Vi kan, med litt godvilje, sammenligne med forholdet mellom en personlig kristen og et "vanlig" statskirkemedlem. En personlig kristen går gjerne i kirka hver søndag, leser jevnlig i Bibelen, ber aftenbønn og prøver etter beste evne å leve etter skriftens påbud. Et vanlig statskirkemedlem har gjerne en slags gudstro, finner det bekvemt å være del av et samfunn

der kristendommen er statsreligion, men lever ellers på en måte som minner lite om en kristen livsførsel. Kirka besøkes bare ved spesielle anledninger som dåp, konfirmasjon, bryllup og begravelser. De som er særskilt interessert i forhold i fortida motsvarer her den personlige kristne og ser nytten av fortidskunnskapen i seg selv; er opptatt av det fortidige mennesket som sådan. Mange av dem har også et aktivt og deltakende forhold til disse tingene. Vi kan ikke se bort fra at det er slik at langt flere interesserer seg i liten grad for fortida, men synes den har sin misjon når det gjelder å gi dem en identitet. Med dette mener jeg at fruktene av forvaltningens arbeid – *identitetsfølelsen* – oppleves som positiv og viktig, men at det konkrete *innholdet* er av mindre interesse. Man føler seg vel i et identitetsfellesskap, og mener til tross for manglende interesse likevel at det bør drives en forsvarlig forvaltning av kulturminnene. Det skal erkjennes at dette forholdet til kulturminner og fortid ikke kommer eksplisitt til syne i form av spissformuleringer blant folk flest. Imidlertid indikerer det offentliges ressursbruk og begrunnelser at denne beskrivelsen av tingenes tilstand kan ha noe for seg. Det skal i den forbindelse nevnes at en undersøkelse om kunnskaper om og holdninger til kulturminner blant befolkningen i Nord-Norge konkluderte med at kunnskapsaspektet, forbindelsen til forfedrene og tilknytninga til historisk kjente hendelser rangerte høyest, mens ”nasjonal verdi” kom langt ned (Bertelsen et al. 1999). Dette kan selvsagt tolkes dit hen at *kunnskapen* om fortida i seg selv er det viktigste, og at i alle fall nasjonal identitet kommer langt ned på lista. Imidlertid kan kunnskapen som sådan vurderes som viktig uten at innholdet i denne kunnskapen ses på som særlig interessant. I tillegg skal det understrekes at undersøkelsen viste at forbindelsen til forfedrene tillegges stor vekt. Slik framstår konklusjonen i undersøkelsen like mye som støtte for mitt syn som det motsatte.

Det blitt hevda at det generelle populære bildet av hva arkeologer er og gjør, for en stor del er grunna i forestillinger om arkeologen som eventyrer, skattejeger og detektiv, noe som i liten grad stemmer overens med det bilde arkeologene selv har av seg og sin virksomhet (Holtorf 2004). I formidlingssammenheng ser det videre ut til at turistmagnetene er de eneste som i noen særlig grad lykkes i å vekke interesse og trekke folk. Men disse har ikke alltid den bredde i framstillingene som man fra faglig hold kunne ønske seg. Slike turistsentra har en tendens til å vektlegge faktorer som det første, det største m.m. De spesielt interesserte, de som ikke bare ser spektakulære turistmål og identitetsgevinst ved fortida, kan synes å være i mindretall. Dette til tross for en rimelig god oppslutning ved byvandring og omvisninger arrangert av lokale historielag og lignende. Man viser også gjerne til solskinnshistorier om vellykkede formidlingsprosjekter der sentrale myndigheter i samarbeid med lokale politikere

og ildsjeler legger opp kulturstier og rekonstruerer vikingtidshus som trekker turister og vekker oppmerksomhet, ikke bare lokalt, men også nasjonalt. Eksempler kan være vikingmuseet på Borg i Lofoten og Stiklestad Nasjonale Kultursenter. Men det er slett ikke sikkert at slike "show-off"-prosjekter og oppmerksomheta rundt dem nødvendigvis er representativ for kulturminneinteressen generelt. Det er ting som tyder på at de kanskje ikke er det. Vi ser indikasjoner på at folk i nærområdene ikke er særlig interessert i området, eller regionens fortid og kulturminner. Vikingmuseet på Borg hadde i 1999 ca. 56 500 besøkende. Av disse utgjorde turistene mellom 92 og 93 %. Til tross for ulike lokketilbud var det vanskelig å trekke befolkninga i Lofoten til museet⁹. Vi må også huske på at slike sentra som Borg og Stiklestad fokuserer på det storslagne. Det er langt fra åpenbart at Borgmuseet først og fremst ble oppretta med utgangspunkt i et ønske om å formidle kunnskap om fortidige mennesker. At det rekonstruerte langhuset er blant de største i Skandinavia kan ha vært en vel så sterk drivkraft. Ifølge den daværende Formidlingsavdelinga ved Vitenskapsmuseet hadde dette museet for få år siden blant de laveste besøkstallene av alle museene i Trondheim. Dette til tross for at forutsetningene skulle ligge til rette for at tingenes tilstand faktisk skulle være motsatt. Dersom vi trekker fra månedene juni, juli og august, som er turistmånedene, hadde museet i 1999 knappe 17 000 besøkende. Grovt regna var ca. 40 % av disse skoleklasser og barnehager. Dette gir en indikasjon på at antallet besøkende som ikke var turister eller utkommandert kan ha vært i underkant av 10 000 i 1999¹⁰. Et annet forhold som tyder på at iallefall interessen for arkeologi og førhistorie ikke er særlig stor, kan være det populærvitenskapelige tidsskriftet SPORs forholdsvis lave opplag. Siden tidsskriftet ble oppretta på midten av 1980-tallet har ikke opplaget blitt større enn på ca. 2900. SPOR dekker hele Midt-Norge, men opplaget utgjør ikke mer enn noe i overkant av 0,5 % av befolkninga bare i Trøndelagsfylkene alene. Dette kan ikke på noen måte tolkes i retning av en bred interesse for fortida, snarere tvert om. Tidsskriftet kan ikke med beste vilje betegnes som noe annet enn et menighetsblad, en publikasjon for særlig spesielt interesserte. Vi kan ikke se bort fra at den dårlige oppslutninga sier mer om en manglende interesse for kulturminner og fortid hos folk flest enn om SPOR som populærvitenskapelig tidsskrift, selv om enkelte mener at bedre markedsføring ville ha fått opplaget i været. Oppslutninga til Trondheim historiske forening bedrer ikke inntrykket av tingenes tilstand. Foreningas møter (1999) samla ca. 100 deltakere. Dette utgjør i underkant av 1 promille av Trondheims befolkning. Enkelte vil

⁹ Tallene er henta fra Vikingmuseet på Borg.

¹⁰ Tallene er fra den daværende formidlingsavdelinga ved Vitenskapsmuseet.

kanskje peke på det danske populærvitenskapelige tidsskriftet SKALK. Dette har jo et abonnementsstall på 25 000 (www.skalk.dk/ lest 03.07.2005); nærmere ti ganger høyere enn hele SPORs opplag. Men med tanke på at SKALK er et landsdekkende tidsskrift og at Danmark har et innbyggertall på ca. 5,5 mill., utgjør likevel ikke dette abonnementsstallet mer enn litt i overkant av 0,5 % av landets befolkning.

Disse betraktningene utgjør på ingen måte en empirisk undersøkelse, og fremmes da heller ikke her som noe *bevis* for at interessen for arkeologi og fortid er lav blant folk flest. Det jeg ønsker å peke på er at vi arkeologer – og andre som arbeider innafor kulturminnefeltet – i liten utstrekning har gjort noe for å undersøke i hvilken grad og på hvilken måte folk er interessert i det vi har å tilby. Vi ser ut til å ha slått oss til ro med at problemet med manglende oppmerksomhet ikke stikker dypere enn det forholdet at vi ikke er dyktige nok til å selge budskapet vårt. Men de ovennevnte forholdene kan også være en indikasjon på at den *historisk antropologiske linje* for politikere, byråkrater og samfunnet generelt ikke utgjør det viktigste elementet i verdisettinga av kulturminner. Dette er et synspunkt som pr. i dag ikke står verken sterkere eller svakere begrunna enn det motsatte. Et nærliggende spørsmål – og et spørsmål vi som arkeologer og kulturminneforvaltere etter hvert i større grad må våge å spørre oss – blir: hvor ville kulturminnesektoren ha stått i dag dersom myndighetene og folk flest ikke så noen nytte av fortidskunnskapen utover kunnskapen om fortidige mennesker alene? Vi kan ikke uten videre se bort fra det scenarioet at vi kunne komme til å måtte drive en virksomhet som bare tjente ei lita menighet av spesielt interesserte, samt turistindustrien.

Nå skal det sies at den vektlegginga på formidling som ligger i de politiske styringsdokumentene nok også til en viss grad inkluderer et element av den historisk antropologiske linje. Likevel er det lettere å se en bred nytte av arkeologien når det kommer til spørsmålet om identitet. Identitet har stått sentralt gjennom store deler av kulturminneforvaltningens historie. Og identitet som motivasjonsfaktor må kunne sies ennå å være rådende innafor kulturminneforvaltningen. En mengde nasjonsbyggingsprosjekter rundt omkring i verden vitner om at vi her til lands ikke har vært alene om dette. Søken etter ulike former for identitet har uten tvil vært en av kulturminneforvaltningens viktigste legitimeringsgrunner. Identitetsmotivet blir altså for en stor del båret oppe av kulturminneforvaltningen. Det er derfor ikke til å underslå at vektlegginga på dette forholdet bidrar til allokering av en vesentlig del av de ressursene som i dag tilfaller kulturminnesektoren. Hva vil skje den dagen politikerne og de sentrale myndigheter ikke

lenger ser på koblinga mellom fortid og identitet som viktig og relevant? Vil de bli like begeistra for ei fortid som ikke kobles til *oss, her i dag* på noen som helst slags måte, men som "bare" handler om fortidens mennesker?

Helt avslutningsvis i denne delen skal det trekkes fram en anna mulig årsak til at kulturminner vekker interesse blant folk flest. Det har blitt foreslått at interessen for fortida i mange tilfeller er grunna i mer generelle refleksjoner rundt menneskets eksistens, heller enn i spesifikke historiske tema. Det tenkes her på forhold som tid, hukommelse, alder og forfall. Det viktige synes å være at tida materialiseres og slik gir grobunn for refleksjon. Det rent aldersmessige virker å være av liten eller ingen viktighet (Burström 2004). Dette er et perspektiv som er beslekta med tankene rundt dette med historismens sykdom, og som derfor på en indirekte måte derfor også kan knyttes opp mot mitt perspektiv på identitetsproblematikken (se kap. 5.2.4).

5.2.2 Dreining av fokus

Slik jeg ser det, må altså identitet kunne regnes som den viktigste motiveringa for både forskning på, og forvaltning av kulturminner. Men hvilken form for identitet er det egentlig snakk om? Konstruksjonen og oppbygginga av en nasjonal, eller norsk identitet har av flere (se for eksempel Solli 1996 og Østigård 2001) blitt trukket fram som en sentral begrunnelse for vern fra kulturminneforvaltningens side. Det blir bl.a. pekt på at kulturarv og identitet framheves som viktig i kulturminnelovens §1 (Solli 1996:85, Østigård 2001:16). Her skal det imidlertid sies at det ikke går klart fram *hvem sin* kulturarv og identitet det dreier seg om. Også i St. meld. nr. 39 (1986–87) om bygnings- og fornminnevernet vektlegges identitet som en sentral faktor. Og her nevnes *det norske* eksplisitt (s. 3). St.meld. nr. 58 (1996–97) om miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling trekker forhold som historisk kontinuitet, etnisitet og stedsidentitet fram. Termene *arv* og *kulturarv* benyttes forholdsvis ofte (St. meld. nr. 39 (1986–87), St. meld. nr. 58 (1996–97), Riksantikvaren 2001). Dette er slektskapsmetaforer som åpenbart kan bygge opp omkring forestillinga om en felles identitet med de menneskene som levde og virket innafor grensene til dagens Norge i tidligere tider. En anna slik slektskapsmetafor er bruken av ordet *generasjon*. Fortidige mennesker omtales gjerne som tidligere generasjoner (St. meld. nr. 39 (1986–87), St.meld. nr. 58 (1996–97), Riksantikvaren 2001). Termer som arv og generasjon kan brukes, og har blitt brukt, til å skape sterke forbindelser mellom oss som lever i dag og de som hadde sitt liv og virke her helt

tilbake til de tidligste tider. Slike slektskapsmetaforer er egna til å gi inntrykk av at forholdet til våre oldeforeldre *kvalitativt* skiller seg lite fra det vi har til de menneskene som levde her for ca. 10 000 år siden. Det er bare avstanden i tid som er forskjellig. Dette har åpenbart noe for seg, men kan slik jeg ser det ikke alene utgjøre hele forklaringa.

Både Solli og Østigård er negative til slike ideologiske og politiske perspektiver, som Solli (1996:88) har kalt *identitetsparadigmat*. Begge setter et kritisk fokus på identitet i nasjonal sammenheng. Dette var utvilsomt lenge et dominerende trekk ved norsk arkeologi og norsk kulturminneforvaltning. Men her skal det nevnes at man i løpet av de seinere år har utvida dette perspektivet til også å gjelde andre identiteter (NOU 2001:1, Riksantikvaren 2001). Ei anna, og i min sammenheng viktigere side, er at slike slektskapsmetaforer også kan ha en funksjon i andre sammenhenger enn i rent ideologiske og politiske slik disse er definert her. I tillegg til synliggjøringa av andre grupper enn den norske, kan vi også se en tendens i retning av en mer uspesifisert bruk av identitetsperspektivet. Begreper som *stedskarakter*, *tilhørighet* m.m. har kommet inn og delvis erstatta ordet identitet. Med unntak av det samiske og noen få andre grupper, som av historiske grunner står i en særstilling, finnes det lite spor av etnisk eller nasjonal tilskrevet identitet i dokumenter produsert av sentrale myndigheter de seinere åra. Årsaken ligger åpenbart i at dette etter hvert har blitt politisk ukorrekt. Kulturminner og kulturmiljøer knyttes nå til et mye bredere spekter av vår tilværelse:

Kulturminnene og kulturmiljøene gir menneskene forankring i tilværelsen. De er en felles kunnskaps- og erfaringsbank. De viser at fortiden er tilstede i nåtiden. Vi kan dele dem med andre og slik kan de bidra til det sosiale og kulturelle fellesskapet. Mange kulturminner knytter seg til bestemte personer, slekter eller andre grupper, andre mer til bruken av naturen, til bosetting, arbeid og familieliv, til håndverksferdigheter, sosiale forskjeller og konflikter, til religionsutøvelse og kulturell utveksling. De byr på ulike muligheter for opplevelse og identifisering langt utover den spesifikke historien som knytter seg til dem. Folk legger ulike ting i dem og oppfatter dem på forskjellige måter, avhengig av eget utgangspunkt og egne erfaringer (NOU 2001:1:26).

Videre blir den stedsmessige tilknytninga viktig:

At fortidens generasjoner på en måte er tilstede i omgivelsene og landskapet man selv ferdes i, kan gi en opplevelse av at historien angår en selv, av at man inngår i en større sammenheng. Disse landskapene som deles med tidligere generasjoner, skal jo også deles med dem som kommer etter oss. Kulturminner kan derfor gi perspektiv både framover og bakover i tid (ibid.).

Dette utgangspunktet står langt unna de nasjonalistisk motiverte programerklæringene som Brøgger og andre fremma i de første tiåra etter forrige århundreskifte, og kan vanskelig forstås som en arv etter disse. Heller ikke RA (2001a og b) synes – med unntak av det samiske og noen få andre minoriteter – å vektlegge etniske eller nasjonale aspekter i forholdet til tilhørighet til fortid og kulturminner. Her brukes heller betegnelser som tradisjon og kontinuitet i bruk av områder, og kunnskap om tidligere tider som beskrives som berikende for menneskers liv både fysisk og mentalt. I enkelte sammenhenger brukes begrepet identitet (St. meld. nr. 58 (1996–97)), men det knyttes ikke til konkrete identiteter eller grupper.

Spørsmålet er om vektlegging på forhold som identitet og tilhørighet, samt bruk av metaforer som arv og generasjon også kan være motivert i andre forhold enn de som faller inn under den tradisjonelle forståelsen av identitetsparadigmet. Kan det være slik at dagens forvaltningsregime faktisk har andre agendaer enn å underbygge nasjonen Norge og det norske samtidig som at forhold som identitet og tilhørighet ikke har mista sin betydning?

5.2.3 Catch 22

Som vi har sett, virker det som om den ovenfor beskrevne dreininga i fokus som kulturminneforvaltningen synes å ha gjennomgått ikke erkjennes av alle som mener noe om dagens forvaltningspolitikk. Det kan finnes mange grunner til dette, men en medvirkende årsak kan være effekten av et prinsipp beskrevet av Christian Keller allerede i 1978. Kellers analyse av forholdet mellom arkeologi og politikk fra boka *Arkeologi – virkelighetsflukt eller samfunnsforming* (1978) beskriver på en god måte det som trolig utgjør noe av grunnlaget for ”antinasjonalistiske” kritikker av kulturminneforvaltningen. Keller peker på det han ser som *fire hovedformer for ”politisk arkeologi”* (Keller 1978:61):

1. **Direkte manipulering med arkeologiske fakta i politisk hensikt.** Ifølge Keller den groveste form for misbruk av arkeologien, og den man vanligvis tenker på i sammenhengen arkeologi - politikk
2. **Konsentrasjon om problemer av politisk natur.** Her ligger det politiske i valg av emne og ikke i manipulasjon av data
3. **Intensivering av arkeologisk forskning i et politisk bestemt område.** Ingen styring av hvilke kriterier forskningen skal drives etter. Den politiske effekten ligger i valg av område

4. **Forskning ut fra politisk eller ideologisk bestemte premisser.** Keller framholder at all forskning drives ut fra slike premisser, men at man her vil befinne seg et eller annet sted på en skala fra det ubetydelige til det ekstreme

Keller framholder at det vi vanligvis oppfatter som normal, upolitisk arkeologi er den formen for arkeologi som bygger på allment aksepterte verdinormer. Dette medfører i sin tur at en slik "vanlig" arkeologi bidrar til en fortidsforståelse som bekrefter de samme normene. Slik blir tilsynelatende upolitisk arkeologi en samfunnsstabiliserende faktor. I sin videre argumentasjon hevder Keller at det er viktig for politiske bevegelser å skaffe seg det han kaller "kontroll"¹¹ over forhistoria. Han går langt i retning av å mene at forhistoria representerer en mulighet til å dirigere folks verdinormer dersom den anvendes på riktig måte (Keller 1978:79).

En uunngåelig konklusjon må bli at det som umiddelbart virker å være en upolitisk arkeologi, ved nærmere øyesyn faller inn under Kellers fjerde form for politisk arkeologi. Det er nærliggende å tolke ham dit hen at også den arkeologi – og kulturminneforvaltning for den saks skyld – som drives i dagens Norge kommer inn under denne formen for politisk virksomhet på feltet. Keller uttrykker videre det som må forstås som en dyp bekymring for hva dette kan føre med seg (ibid.: 93):

At når verdinormer og samfunnsoppfatninger ikke defineres eksplisitt, men ligger skjult i en vitenskapelig framstilling som premisser og selvsagtheter, kan vi tale om en indoktrinerende arkeologi.

[...]

Jeg ønsker altså ikke en arkeologi som i hovedsaken er grunnlagt på politiske ideologier. Men en arkeologi med en klart uttalt målsetning er adskillig mindre farlig enn en arkeologi som bygger på ubevisste ideologiske verdier.

Den bekymringa Keller legger for dagen på arkeologiens vegne generelt er ikke – hvis den tas på alvor – mindre relevant for den arkeologiske kulturminneforvaltningen. En urovekkende, men nødvendig konklusjon må bli at når kulturminneforvaltningen nå har begynt å dreie vekk fra visse eksplisitte politiske målsetninger, så er den på de samme områdene egentlig bare blitt verre enn noensinne. Imidlertid får det hele preg av å være ei ringslutning: *Den forskning og*

¹¹ Keller setter selv ordet i hermetegn.

forvaltning som drives innafør en nasjonalstat vil alltid være nasjonalistisk fundert siden den drives innafør en nasjonalstat. Det blir en slags besnærende uunngåelighet over det hele. Man trenger egentlig ikke å påvise noe som helst. Det faktum at den kulturminnefaglige forskningen foregår innafør rammene av nasjonalstaten Norge er i seg selv nok til at den med nødvendighet må ha et nasjonalistisk tilsnitt. Slik framstår denne sida av identitetsparadigmet som noe som alltid vil måtte gjøre seg gjeldende. Det kan synes som at dette prinsippet også ligger i bunn hos aktører som mener å kunne spore en nasjonalistisk agenda hos dagens forvaltningsregime. Som nevnt er det ikke lett å finne nasjonalistisk motiverte utsagn – langt mindre programerklæringer – hos dagens kulturminneforvaltning. Men ut fra Kellers prinsipp er jo ikke dette heller nødvendig for å kunne opprettholde mistanken om en nasjonalistisk agenda, kanskje snarere tvert imot. Det hele blir en slags Catch 22, slik dette fenomenet beskrives i Joseph Hellers roman med samme tittel fra 1961 (Heller 1961).

5.2.4 Attilas fotspor og det fortrenge

Å tenke og føle identitet er godt. Det gir en følelse av trygghet, tilhørighet og felleskap, noe vi alle i større eller mindre grad har behov for. Slektskapsfølelsen med fortida skaper et felles utgangspunkt – en fellesnevner – som i mange sammenhenger bidrar til å legitimere og bekrefte enheters eksistens og forsterke ulike gruppes følelse av felleskap og tilhørighet. Men som alle vet er imidlertid skrittet fra det vi kanskje kan kalle en umiddelbar identitetsfølelse og over til ideologi og politikk kort, og det er ikke alltid like lett å vite om det dreier seg om det ene eller det andre. Uansett, det råder liten tvil om at kulturminner – som en identitetsforsterkende faktor – i mange sammenhenger kan være både nyttige og effektfulle til bruk i ideologiske og politiske prosjekter av ulik karakter. Dette finnes det da også mange velkjente eksempler på over hele verden og til ulike tider.

Ser man dette i forhold til mine redegjørelser i kapittel 2, kan det hele se ut til å være en eneste stor selvmotsigelse. For det identitetsmessige forholdet til fortida *har* en ideologisk og politisk side som utvilsomt er både viktig og virkningsfull. Videre råder det liten tvil om at vi også i Norge i lang tid nettopp i politisk og ideologisk hensikt har knytta oss til fortida gjennom identitet som forankringspunkt. Dette kan ta form av aktiviteter som direkte politiske ytringer, byråkrati, vitenskap eller kunst for den saks skyld. Identitet har på denne måten en politisk side som utvilsomt gir en følelse av tilhørighet til fortida.

Imidlertid mener jeg at det identitetsmessige forholdet til fortida også har ei anna side, der behovet for ei tilhørighet til fortida er motivert i forestillinga om nødvendigheten av et *brudd* med den samme fortida. Her skal vi igjen vende tilbake til moderniteten og *historismens sykdom* slik disse forholdene ble beskrevet i kapittel 2. Behovet for å bevare fortida er forårsaka av trua på at vi annullerer den på det vi opplever som vår retningsbestemte ferd gjennom tida. Vi oppfatter oss altså som Attila i hvis forspor gresset ikke vokser opp igjen (Latour 1991:91). Vi må rekonstruere og bevare fortida fordi vi tror vi har forlatt den. Slik blir fortida også noe utenfor oss, noe som alltid allerede er til stede. Den er ikke skapt av oss her og nå, men ligger der ute som et slags vrakgods klar til å avdekkes, rekonstrueres og stille til tjeneste for den moderne temporalitet og slik den moderne forfatning. Ut fra herværende perspektiv blir dette den eneste måten vi kan forstå virkeligheten på. Den moderne tidsforståelsen gjør framkomsten av virkeligheten begripelig for oss. Uten den blir verden uforståelig og repertoarene som forankrer alt i størrelser med ontologiske kvaliteter ville slutte å virke.

Men dette alene hjelper oss ikke med å se relevansen til identitetsparadigmet. Mitt poeng blir at det ovenfor beskrevne forholdet ikke kan gjelde for *alle* fortider. Vi må på en eller anna måte oppleve det slik at den fortida vi hele tida bryter med og bevarer er *vår egen* fortid hvis dette i det hele tatt skal ha noen effekt. Bare slik kan den tidsforståelsen som den moderne forfatning forordner relateres til *oss*. I så måte fungerer fortida til for eksempel !Kung-folket i Kalahari dårlig. Den norske antropologen Anders Johansen hevder at vår relasjon til fortidas mennesker utelukkende er av geografisk karakter. Hans påstand er at det norske folk er de menneskene som til enhver tid bor innafor de områdene vi i dag kaller Norge. Kulturminnene som opptrer innafor denne geografiske enheten forbinder oss med de menneskene som levde her tidligere nettopp fordi vil deler dette romlige aspektet med dem. Slik Johansen ser det, har dette egentlig ikke noe som helst med kultur å gjøre (Johansen 1990:239). Dette er en innsikt som synes å bli erkjent i økende grad, også innafor kulturminneforvaltningen. Nettopp i Johansens påstand ligger mye av grunnlaget til forståelsen av den koblinga av sted og tilhørighet som stadig oftere kommer til uttrykk i uttalelser fra dagens forvaltningsregime. Det er min påstand at en slik stedsmessig forankra identitet fungerer parallelt med den mer direkte forfedrerelevante identiteten.

På denne måten blir identitet og tilhørighet viktig også i sammenheng med *historismens sykdom*, men kontinuitet blir ikke kontinuitet i tradisjonell forstand. De moderne forutsetter

brudd og en slags kontinuitet på en og samme tid, brudd som beskrevet ovenfor og kontinuitet som opplevelsen av noe som *vår egen* historie, en historie forskjellig fra alle andres. Slik jeg ser det ligger det i et slikt identitetsperspektiv en form for kontinuitet gjemt i de epistemologiske bruddene. Det er her hele poenget med denne formen for identitet, eller tilhørighet ligger. Derfor er denne formen for kontinuitet nødvendig for at bruddene i det hele tatt både skal ha noen mening og skal kunne finne sted. Det ville verken være mulig eller noen vits i å bryte med noe vi ikke på en eller annen måte føler tilhørighet til. Vi kan ikke overta noen andres "historiens skraphaug" fordi den forutsatte speilvirkningen for nåtida da rett og slett ville utebli. I bunn for dette ligger nettopp historismens sykdom. "Fortida kommer aldri tilbake", sier vi gjerne. Men likevel er det som om den på en måte aldri helt har forlatt oss, eller vi den.

Slik jeg ser det utgjør disse forholdene en vesentlig del av årsaken til at de siste tiåras arkeologiske teoridebatt har endt opp slik den har gjort, jf. kapittel 2. Som moderne må vi forholde oss til bruddet med fortida som forfatninga forordner som noe uunngåelig og reelt. Den formen for kontinuitet som tross alt følger av dette ender bare opp med å bekrefte bruddet. I og med at det hele forutsetter rekonstruksjon¹² av ei fortid som har forsvunnet for alltid, blir den noe som ikke kan relateres til menneskene alene. Slik kan det transcendent elementet aldri bli helt rensa bort, og hermeneutikerne og andre som sverger til ei immanent fortid, må på grunn av dette trolig for alltid finne seg i å leve med et slags "transcendent ubehag". Dette forholdet skal imidlertid ikke behandles nærmere her.

5.2.5 Identitetsparadigmets andre side

Hensikten med denne presiseringa av forhold allerede behandla i kapittel 2, har vært å forsøke å vise det som kan kalles *identitetsparadigmets andre side*. Med dette menes det at identitetsparadigmet ikke bare er en strategi til bruk i etablering og opprettholdelse av nasjonalstater, kampen om landområder eller andre konkurranser om hegemoni, selv om dette selvsagt er viktig og reelt nok. *Identitetsparadigmet fungerer også som en mekanisme som gjennom bekræftelse av ei spesiell fortid – vår – som forbigått, utgjør en vesentlig faktor i den prosessen som konstituerer den moderne form for sortering*. Dette er et sentralt moment da

¹² Begrepet *rekonstruksjon* forutsetter at det fenomenet som skal rekonstrueres allerede har vært, og at det har en predefinert form som det er mulig å kjenne igjen og gjenskape.

denne definisjonen både utdyper og utvider identitetsparadigmet som begrep. Saken er at identitetsparadigmet på en og samme tid er forankra i forhold som brudd, kontinuitet og ontologi på den ene sida og politikk og ideologi på den andre sida.

Det er viktig å understreke at jeg ikke mener at ikke også ideologisk og politisk identitet forankra i trua på direkte slektskap og en ubrutt kulturell kontinuitet fungerer som en del av denne mekanismen innafor moderniteten. Imidlertid er jeg av den formening at forhold som Kellers analyse lett kan skygge for erkjennelsen av at identitetsparadigmet også er noe mer. Det ene utelukker ikke nødvendigvis det andre. I mange tilfeller vil identitetsmessige utsagn relatert til fortida forholde seg til begge disse forankringspunktene på en og samme tid. Likevel åpner et slikt perspektiv for muligheten for å snakke om tilhørighet og identitet *uten* at dette med nødvendighet primært alltid er grunna i ideologiske og politiske forhold.

5.2.6 Konklusjon

En indikasjon på at denne andre kvaliteten ved identitetsparadigmet kan være tilskrevet en karakter av å være ”upolitisk” i den forstand at det kan ha en eksistens også bortenfor konkrete politiske og ideologiske prosjekter, kan vi altså finne i den ovenfor nevnte dreininga av fokus innafor norsk kulturminneforvaltning i seinere tid. Som flere har påpekt (se for eksempel Schanche og Olsen 1983, Solli 1996, Østigård 2001) starta framveksten av norsk arkeologi og kulturminneforvaltning som en del av det vi nok må kunne betegne som et utvetydig politisk prosjekt: etableringa av den norske nasjonen. Nasjonal identitet sto lenge i fokus. Det finnes haugevis av utsagn fra norske arkeologer som bekrefter dette direkte, og trolig ennå flere som indirekte gjør det samme. Imidlertid er det min påstand at dette perspektivet har blitt endra, eller nedtona de seinere åra. Fokus er ikke lenger i samme grad retta mot norsk identitet alene. I tillegg til andre spesifikke identiteter – som egentlig ikke dominerer bildet – dreier det seg nå også om forhold som stedlig tilhørighet og identitet i en videre og mer åpen forstand.

Uten å påstå det for sterkt, mener jeg at dette i alle fall er tilstrekkelig til å kunne *indikere* at de moderne tilkjenner fortidsrelatert identitet og tilhørighet en eksistens som går utover forhold som ideologi og politikk slik disse er definert her. Vi – som moderne – preges på et visst nivå av noe som ligner et tvetydig forhold til fortida. Hvor vanskelig det kan være å

relatere seg til dette utydelige og tvetydige forholdet kan vi finne et eksempel på i *Kulturminneutvalgets* beskrivelse av kulturminner og kulturmiljøers verdier:

Sporene fra de eldste tidene har stor verdi. De viser kulturelle variasjoner og historiske endringer helt tilbake til tider da livsvilkår, teknologi, samfunnsliv og religion var totalt forskjellig fra i dag; tilbake til en tid lenge før nasjonalstaten Norge fantes. De dokumenterer nærværet av ”det ukjente”, av andres levemåter og verdensanskuelser. Bevisstheten om at det fremmede ikke bare er noe som kommer utenfra, men noe menneskene er omgitt av og på en måte også del av, kan bidra til å skape større forståelse og toleranse for kulturelle ulikheter. (NOU 2001:1:26)

Her gis det uttrykk for nettopp det dobbelte forholdet brudd - tilhørighet jeg har prøvd å beskrive ovenfor. *Kulturminneutvalget* fastslår at de eldste tider er totalt forskjellig fra vår på absolutt alle vis. Like fullt er vi ikke bare omgitt av dette fremmede, vi er også *en del* av det. Også det forhold at ”det ukjente” står i hermetegn synes å vitne om at man ikke helt vet hvordan dette ukjente skal håndteres, det er jo ukjent, eller kanskje er det ikke det allikevel? Det samme tvetydige forholdet kommer til uttrykk i *Riksantikvarens strategi 2000–2005* hvor det heter at RA tar vare på kulturminnene og kulturmiljøene bl.a. *fordi de kan skape gjenkjennelse og tilhørighet, men også undring og avstandsfølelse* (Riksantikvaren 2000:5).

Det er altså en del som tyder på at identitet og tilhørighet er relevante størrelser også utenfor en politisk arena hvor nasjonalistisk eller annen ideologi står i sentrum. Av den grunn mener jeg at Østigård overser noe vesentlig når han kommer med følgende påstand om forholdet mellom kulturminneforvaltningen og ”den norske kulturarven” (som han, slik jeg forstår det, oppfatter som del av et politisk prosjekt) (2001:103):

For et kulturminnevern og et museumsvesen vil oppløsningen av den ”norske kulturarven” være direkte tilintetgjørende.

Utsagn av denne karakter er resultater av den ovenfor nevnte ringslutninga vi kunne utlede fra Kellers analyse. Bedre blir det ikke når Østigård så følger opp med den begrunnelsen at kritikk av dette ideologiske fundamentet – denne ”norske kulturarven” – ikke blir tatt seriøst fordi de ansatte i kulturminneforvaltningen da ville miste jobbene sine (ibid.:104). Den bestandighet som kulturminneforvaltningens fokus på identitet har vist seg å ha, kan ikke alene forklares ut fra slike forhold. Som jeg har prøvd å vise, er denne materien betydelig mer komplisert enn som så. Det holder ikke med enkle konspirasjonsteorier fylt med ingredienser som mer eller mindre skjulte nasjonalistiske agendaer, og kuede, strategiske

forvaltningsarkeologer som klamrer seg til jobbene sine uansett hva. Det dreier det seg i vesentlig grad om vårt forhold til verden rundt oss, til vår virkelighetsforståelse. Gjennom ei fortid som er bare vår, forklarer og forstår vi oss selv. Ikke bare som nasjonalstat, etnisk gruppe eller lignende, men også som *moderne*.

Dette perspektivet bidrar til å tydeliggjøre en grunnleggende, men lite påakta motivasjonsfaktor for å bedrive kulturminnevern både lokalt og nasjonalt. Med bakgrunn i dette er jeg av den oppfatninga at nasjonalt og etnisk begrunna identitet som motivasjonsfaktor for vern og forvaltning av kulturminner ikke er de eneste faktorene som danner identitetsparadigmet. Det inneholder også det vi kanskje kan kalle et "apolitisk" element.

5.3 Det globale kulturminnevernets begripelighet

Så langt har jeg prøvd å vise at identitet og tilhørighet er en vesentlig beveggrunn for forvaltning av kulturminner, uansett hvilken side av identitetsparadigmet vi ser det fra. Men hvordan henger dette sammen med det globale kulturminnevernet der kulturminner andre steder i verden står i fokus? Som vi har vært inne på, synes identitet i mange tilfeller å være dekkende for å forklare behovet for bevaring av kulturminner som oppleves som lokalt, nasjonalt eller etnisk interessante. På en indirekte måte kan en slik politisk motivasjon for så vidt også være tilfelle i global sammenheng. Atle Omland (1999:82) peker på at Norge – gjennom å yte bistand til vern av kulturminner andre steder i verden – mener seg å bidra til at nye nasjoner lettere oppnår stabilitet og nasjonalt fellesskap, noe som igjen er ment å skulle styrke demokratiske holdninger i disse landene. Gjennom å bidra til en forsvarlig forvaltning av kulturminner, bidrar vi utvilsomt til å gi disse landene et redskap som er nyttig i arbeidet med etablering av nasjonale og andre identiteter. Videre har også urbefolkningsgrupper og etniske minoriteter selv begynt å ta i bruk fortida for å gjenvinne identitet (Rowlands 2002, Solli 2003).

Imidlertid er det mulig å få øye på identitetsparadigmets andre side også når det kommer til Vestens engasjement i den globale kulturminneforvaltningen. Det hersker liten tvil om at de internasjonale konvensjonene og avtalene som omhandler ivaretagelse av verdensarven, eller hva man nå måtte velge å kalle det, primært er utforma på Vestens premisser. Vår tidsforståelse – og dermed vår fortidsforståelse – ligger for en stor del til grunn for de

kriteriene kulturminner må oppfylle for å tilfredsstille de kravene som stilles for å komme på verdensarvlista. Gjennom bistandsarbeidet er Vesten både initiativtaker og premissleverandør til mye av det internasjonale arbeidet på feltet. Imidlertid følger det ikke av dette at vår omsorg for kulturminner i andre deler av verden alltid med nødvendighet eller utelukkende må ha noe med identitet i ideologisk eller politisk forstand og gjøre, verken andres eller vår egen identitet. Dette leder hen mot et spørsmål som er interessant i min sammenheng: *Hvorfor er, særskilt den vestlige verden, så opptatt av kulturminnevern i et globalt perspektiv?* Det finnes ulike forklaringer, eller beveggrunner for Vestens bistandsarbeid på dette området:

- Gi tidligere kolonier og andre undertrykte folkegrupper tilbake deres historie
- Gi tilbake tapt identitet (følger gjerne av det forrige)
- Verdens kulturminner er et allmennmenneskelig anliggende; det handler om vår felles arv og fortid
- Fattige land kan trekke økonomiske fordeler av økt turisme

Ingen av disse kan sies å være verken uriktige eller alene dekkende. Det finnes utvilsomt et dyptfølt ønske om å rette opp igjen den uretten som særlig europeerne har begått rundt omkring i verden gjennom århundrer. Dette inkluderer også de aspektene ved dette som på en eller annen måte kan relateres til kulturminner. Videre er opplevelsen av å befinne seg i *en* verden med *en* felles fortid og kulturarv virkelig nok. Åpenbar er også nytten og viktigheta av turistnæringen for økonomisk dårlig stilte land. Men dersom vi virkelig har med ektefølte fromme ønsker å gjøre, hvorfor melder da tanken om kulturimperialisme seg (se f.eks. Christophersen 2000)? Ikke overraskende blir *asymmetri* et stikkord her. Det som imidlertid ikke alltid er like åpenbart, er *årsaken* til denne asymmetrien, eller snarere hva asymmetrien innebærer. Selv ikke et totalt fravær av vikarierende motiver – om en slik tilstand nå enn skulle være mulig og oppnå – bidrar til å få alt fram i lyset. Heller ikke det ideelle kan være egentlig ideelt. Omland viser til World Archaeology Conference som ble avholdt i Southampton i 1986 hvor det ble gitt uttrykk for en tilnærma universell forståelse av hva kulturminnevern er, og at denne var grunna i en vestlig konserveringsteknikk (Omland 1999:85).

En åpenbar asymmetri finner vi på det økonomiske området. I bistandssammenheng sitter Vesten med pengene, og vi har følgelig det avgjørende ordet når det gjelder bruken av disse midlene. Men her dreier det seg mer om virkemiddelbruk snarere enn målsetninger.

Spørsmålet vi må stille er i hvor stor grad vi som moderne i det hele tatt er i stand til å velge og *ikke* bruke vår økonomiske makt for å dreie utviklinga i ei viss retning? Ingen er uenige om at Vesten, og da Europa i særdeleshet, lenge så på kulturer andre steder i verden som konturløse og statiske, som mer eller mindre frosset i tid og rom. Jf. det ovennevnte vil jeg mene at dette for en stor del hadde sin årsak i oppfattelsen av at disse kulturene ikke hadde noen historie. Historieløshet – som mangel på forbigått fortid - ble synonymt med fravær av kulturelt særpreg og samfunnsmessig dynamikk. På et tidspunkt ble det imidlertid politisk ukorrekt å karakterisere kulturer andre steder i slike termer. Likevel endra ikke vår forståelse av forholdet mellom historiebevissthet og temporalitet seg. I Vesten har dette ført til et påtrengende behov for å gi de andre ei historie slik at de kunne bli som oss, dynamiske og identitetsbærende (Rowlands 2002:130–131). De moderne har gitt dem *tida*, og dermed også ei spesiell form for *fortid*. Vår moderne forståelse av forholdet mellom historiebevissthet og temporalitet lå til grunn for tidligere tiders negative karakteristikk av andre, på samme måte som den i dag ligger til grunn for dagens forsøk på å gjøre opp for tidligere begått urett. I et slikt perspektiv er det forståelig at følelsen av kulturimperialisme ikke helt vil slippe taket, alle gode intensjoner til tross.

Også tanken om at verdens kulturminner er et allmennmenneskelig anliggende bunner i vår forestilling om forholdet mellom historiebevissthet og temporalitet. Følgen av at vi nå anser alle andre som lik oss – på den måten at ingen lenger er identitetsløse eller stagnerte – blir at det må skapes ei historie som er felles for hele menneskeheten. Slik blir vi alle moderne. Men kulturminner også andre steder på kloden blir ikke bare uttrykk for nye nasjoners og urbefolkningers nyvunnede tilstand av modernitet, historie og identitet, men også en del av *vår* historie og identitet. Dette bringer oss videre til turismemotivet. Her er det uten tvil sammenfallende interesser mellom Vesten og andre, mer økonomisk vanskeligstilte deler av verden. Da strømmen av turister for det meste går *fra* vår del av verden, gjør dette ”verdensarvparadigmet” at vi kan reise rundt omkring i verden og oppleve kulturminner både som *eksotiske* og *våre egne* på en og samme tid. Dette er utvilsomt en effektiv kombinasjon. Men også her lurer en følelse av kulturimperialisme i bakgrunnen. Selv om mange økonomisk vanskeligstilte land ønsker denne turismen velkommen, er inntrykket at det hele for en stor del i bunn og grunn skjer på våre premisser.

En konklusjon når det gjelder det globale perspektivet må bli at Vesten – som moderne – trolig bare i liten grad kan unngå å bruke sin posisjon som økonomisk tyngdepunkt i

bistandsammenheng til å dreie utviklinga i den retninga den nå går. Ikke nødvendigvis bare fordi vi ønsker å utøve makt, men også fordi vi som moderne *tror på hva den moderne forfatning sier om seg selv*. Asymmetrien ligger altså ikke først og fremst på et økonomisk plan (selv om denne faktoren er viktig nok), men på det epistemologiske planet.

5.4 Bærekraftbegrepets relevans

I kapittel 2 tok jeg til orde for at dagens kulturminneforvaltning hviler på to søyler: historismens sykdom og allmenningens tragedie. Bærekraftbegrepets relevans ligger i skjæringspunktet mellom disse. Selv om den ideologiske og politiske sida ved identitetsparadigmet er reelt og viktig nok, utgjør den likevel ikke alene det grunnleggende ved dagens forvaltningsregime. Grunnen til at jeg hevder dette er flere: 1) dersom vi ensidig fokuserer på den ideologiske og politiske sida ved identitetsparadigmet, vil bærekraftbegrepets tredje anvendelsesområde hvile på et forholdsvis skrøpelig fundament. Østigårds påstand om at en oppløsning av den ”norske kulturarven” ville være tilintetgjørende for kulturminneforvaltningen, får i et slikt perspektiv en viss relevans. For hvilken verdi ville kulturminnene da få som også kunne anerkjennes utenfor gruppa av spesielt interesserte? Østigårds (2001:56) svar på dette er ingen. Ut fra disse premissene er det vanskelig å erklære seg uenig med Østigårds i hans konklusjon. En videre konsekvens ville bli at kulturminnene kunne få svekka sin status som *ressurs*, siden de da ikke lenger i samme grad representerte det vi kan kalle en samfunnsverdi, en verdi anerkjent av de fleste medlemmene av samfunnet. 2) Vi måtte ta for gitt modernitetens påstand om et nåtidig, immanent samfunn (sverge til sosiologiseringens repertoar), et samfunn som utelukkende holdes oppe av samfunnsmessige relasjoner, og som ikke influeres av noe utenfor seg selv, fortida inkludert.

Dersom vi ”bryter ut” av den ringslutninga vi kunne utlede av Kellers analyse, blir bildet noe annerledes. Jeg skal ikke påstå at den ”norske kulturarven” har gått i oppløsning. Likevel burde dreininga vekk fra det nasjonale og – med noen få unntak – andre spesifiserte identiteter som ble beskrevet ovenfor, ut fra ovennevnte perspektiv ha bidratt til en svekkelse av kulturminnenes status som *ressurs*. Det er imidlertid vanskelig å se at en slik prosess har funnet sted. Forklaringa på dette mener jeg ligger i identitetsparadigmets andre side. Identitetsparadigmet *har* en funksjon som ikke utelukkende kan tilskrives forhold som politikk og ideologi. Kulturminnene oppleves av de moderne som en *ressurs* også gjennom å være fysiske manifestasjoner av ei tapt fortid som ligger utenfor dagens samfunn, og som vi

er redde for å miste av syne, jf. historismens sykdom. Samtidig er vi avhengig av ei viss samfunnsutvikling som i mange tilfeller fordrer slitasje på kulturminnene. På samme måte som naturforvaltningen, prøver også kulturminneforvaltningen å finne det optimale balansepunktet mellom bevaring og utvikling. Det er jo det bærekraftig utvikling dreier seg om. Kulturminnene vil oppleves som en ressurs så lenge vi forstår oss selv som moderne. Dette er en av måtene bærekraftbegrepet har en relevans på også i kulturminnesammenheng. Utsiktene til å miste fortida av syne er kanskje i bunn og grunn like skremmende som et ødelagt naturmiljø, da begge utgjør vesentlige forutsetninger for vår eksistens slik vi kan forstå den.

6. Fra vern til forvaltning

6.1 Innledning

I forrige kapittel prøvde jeg å vise ulike sider ved kulturminnene som samfunnsressurs. Det ble i den forbindelse pekt på to hovedskiller: 1) forholdet mellom den historisk antropologiske linje og identitetsparadigmet, og 2) to aspekter ved identitetsparadigmet; det politisk/ideologiske og det ontologiske. Konklusjonen ble at kulturminnene *er* å regne som ressurser, men da først og fremst knytta opp mot fortidas identitetsmessige funksjon. I et perspektiv og gjennom en praksis hvor bærekraftperspektivet har en slik reell funksjon, fører dette med seg en helt klar og distinkt definisjon av kulturminner, som en sårbar, ikke fornybar og kalkulerbar ressurs, noe som er en funksjon av moderniteten slik den ble beskrevet i kapittel 3. Gjennom praksis forholder dagens forvaltningsregime seg til kulturminnene, og dermed også til fortida på samme måte som naturvitenskapene forholder seg til sine objekter; som objektive størrelser. Kulturminnene og fortida plasseres i noe som ligner naturverdenen. Slik anvendes naturvitenskapens blikk og metoder på fenomener som samtidig er skapt av og for mennesker. Det menneskeskapte forvaltes som om det var natur. Slik benytter kulturminneforvaltningen naturaliseringas repertoar når det kommer til sorteringa av fortida. Den har blitt sidestilt med naturen og er plassert utenfor samfunnet. Sluttproduktet blir en forståelse av kulturminnet som et transcendent objekt. Forvaltningens kulturminne framstår som om det har falt ned fra himmelen.

En vesentlig faktor i denne utviklinga var *Handlingsplansutvalgets* sterke vektlegging på forståelsen av kulturminneforvaltningen som en del av en samla miljøforvaltning. Handlingsplanen som kom i 1992, har hatt stor innflytelse på norsk kulturminnepolitikk helt fram til i dag. Utvalget fulgte opp det ressursforvaltningsperspektivet som hadde blitt fremma i St. meld. nr. 39 (1986–87), og var sterkt inspirert av Brundtlandskommisjonens rapport som kom på 1980-tallet. Bærekraftig utvikling; kulturminner som nettopp ikke-fornybare ressurser og tålegrense ble framheva. Dette perspektivet baserer seg i stor grad på tesen om *allmenningens tragedie*. Utvalget tok til orde for å bruke det de kalte *miljøvernets nøkkelbegreper* også innafor kulturminnesektoren, da det mente disse var fullt ut anvendbare også for forståelsen av kulturminnevernets (som det het den gang) egenart (Handlingsplan for kulturminner 1992:50). Følgende eksempel kan trekkes fram:

Det finnes bygningstyper som kan sammenlignes med truede arter, hvilket gjør verdien av de gjenværende forekomster stor (Handlingsplan for kulturminneforvaltning 1992:50).

I denne sammenhengen så utvalget på det de kalte ”bestandsregnskap” og ressursregnskap” som hensiktsmessige begreper når det gjaldt kvantifisering og vurdering av kulturminneverdier. Dette fordrer imidlertid operative miljøregistre på kulturminnesida. (ibid.:51). Tanken om registreringer og tallfestinger knytta opp mot forvaltningsaktiviteten kan vi imidlertid se allerede i St. meld. nr. 39 (1986–87) om bygnings og fornminnevernet (s. 21).

Som vi så i kapittel 4, har dette perspektivet blitt fulgt opp i seinere utredninger og styringsdokumenter. I forvaltningssammenheng har dette ført til at fortida, gjennom kulturminnene, gjøres til gjenstand for en lignende modellering som naturressurser. Fortida har blitt en kalkulerbar og kontrollerbar størrelse. Konsekvensen er, slik jeg ser det, at relevansen til fortidas ulike *innhold* er på vikende front i forhold til viktigheta av dens blotte eksistens som fysiske fenomener i rommet. Dagens forvaltningsregime mener seg i stadig økende grad å kunne kontrollere kulturminnene gjennom registre og miljøovervåking. På samme måte som for eksempel fiskebestander (se Holm 2001), forstås også kulturminner slik som domestiserbare fenomener; de gjøres kontroller- og forvaltbare gjennom at de transformeres til tall, punkter på kart og beregningskurver. Kulturminnene som objekt må flyttes/oversettes til andre representasjoner. Et eksempel på dette er et estimat framsatt av *Handlingsplanutvalget* (Handlingsplan for kulturminneforvaltning (1992:51)) og seinere også av RA om at det årlig forvinner ca. 1 % av landets totale mengde av kulturminner. Denne måten å forholde seg til virkeligheta på, er som vi har sett i kapittel 2, uløselig knytta til den moderne selvforståelsen. En naturlig konsekvens av slike kalkulasjoner er behovet for *tiltak* i de tilfellene utviklinga viser tegn på å gå i feil retning. Vi ser for eksempel at ovennevnte estimat har blitt fulgt opp med tiltak fra myndighetenes side. I St.meld. nr. 8 (1999-2000) om regjeringas miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand ble målsetningen om det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer skal minimeres og innen 2008 ikke overstige 0,5 %, fremma. Moderniteten – her i form av naturaliseringas repertoar – har slik i politikken og byråkratiseringa funnet et ”fartøy” som transporterer dennes verdier og verdensanskuelse ut i samfunnet og til praktisk handling. Politikken og byråkratiseringa kan forstås som en mekanisme i det Jahn Petter Johnsen (2002) har kalt *moderniseringsmaskineriet*; å gjøre fortida til et objekt med en ontologisk status som vi kan forholde oss rasjonelt og

instrumentelt til. Det vi i bunn og grunn snakker om, er modernitetens vei gjennom kulturminnefeltet som politikkområde. Dette er et perspektiv som ligner på Heideggers teknologikritikk. Han framholdt at den moderne metafysikken i virkeligheten har gjort alt til ting som kan manipuleres. Dette gjelder mennesket så vel som naturen. Alt blir forstått som ressurser vi kan benytte oss av. Det viktig blir å vinne stadig større kontroll. Alt av betydning kan måles og beregnes. Kvalitet reduseres til kvantitet. Den eneste tenkemåten som teller er den beregnende og kalkulerende (Nicolaisen 2003:239). Heideggers begrep for dette er *Gestell* og kan defineres som essensen av moderne teknologi (Bernstein 1986:207). Til tross for denne likheten skal det nevnes at Latour (1996:87–89) anfører en kritikk av Heideggers syn på den moderne teknologien. Dette fordi han mener at Heidegger tilskriver den moderne metafysikken en reell virkning på det vi faktisk gjør. Latours poeng er at siden metafysikken ikke er mer enn den moderne forfatning betraktet isolert, finnes ikke denne glatte teknologien siden vi aldri har vært moderne. Påstanden er at Heidegger trår feil ved å tro på hva den moderne forfatning sier om seg selv; benektelsen av nettverkene og det som foregår der.

Bærekraftperspektivet kom som sagt med full tyngde inn i norsk politikk med Brundtlandskommisjonens rapport på 1980-tallet. Dette ga ny giv til moderniseringsprosessen gjennom et økt fokus på, og behov for, instrumentelt vern. Dette kom altså til å prege også kulturminnesektoren fra begynnelsen av 1990-tallet. Begreper som tålegrense, bestandsregnskap, ressursregnskap, og kvantifisering kom inn i vokabularet. Fokus dreide fra kulturminnene som *utnyttbare* kilder til kunnskap om fortida og over mot en forståelse av dem som *forvaltbare* ressurser der kildeaspektet på sitt vis imidlertid fortsatt var viktig. Dette instrumentelle vernet har ført til en praksis hvor kulturminnene behandles som mer eller mindre direkte *representasjoner* av fortida; kulturminnenes fysiske eksistens i nåtida og fortida har på en måte smelta sammen. Handlingsplanutvalget ga i sin tid uttrykk for et slik perspektiv (Handlingsplan for kulturminneforvaltning 1992:51):

Likeledes er det grenser for hvor fattig på kulturminner man kan gjøre et geografisk avgrenset område før det framstår som historieløst.

Perspektivet på kulturminnene som kvantifiserbare størrelser har, slik jeg ser det styrka fokuset på deres eksistens i det fysiske rommet. Kulturminnene har snarere blitt behandla som en ressurs *i seg selv*, heller enn en kilde til kunnskap om fortida. Det skal i denne sammenhengen understrekes at kildeverdien fra forvaltningshold hele tida har blitt framheva

som en av de mest sentrale egenskapene ved kulturminnene (se f.eks. Handlingsplan for kulturminneforvaltning 1992, Riksantikvaren 1994, Riksantikvaren 2001). Det må være heva over enhver tvil at dagens forvaltningsregime på ingen måte har mista kildeaspektet av syne. Imidlertid er det primært som *vernekriterium* at de kildemessige aspektene ved kulturminnene har betydning. Kildepotensialt ser ut til å bli et problem i det øyeblikket det skal/må realiseres:

I forhold til en restriktiv vernepolitikk er det et dilemma at destruksjon kulturminnene som kilder gjennom arkeologiske metoder er nødvendig for å erverve ny kunnskap (Riksantikvaren 1994:10).

Som vi så i forrige kapittel, kan den eneste kvaliteten fortida behøver å ha utover det å være fortid være *stedlighet*. Denne kvaliteten oppfylles gjennom kulturminners fysiske tilstedeværelse innafor gitte geografiske områder. Dette må kunne forstås som vesentlig for den sterke vektlegginga på in situ-vern som vi i dag ser fra kulturminneforvaltningens side. Verken den historisk antropologiske linje eller en alene politisk og ideologisk motivert identitet er egna til å gjøre kulturminnene forvaltbare på samme måte, da disse perspektivene i større grad forholder seg til kulturminnene som kilder som skal undersøkes, heller enn å primært forvaltes instrumentelt.

Gjennom å hengi seg til naturaliseringas repertoar og fokusere på bærekraft og instrumentelt vern, gjorde forvaltningen fortida ennå mer lik naturen enn hva forskningsmiljøene hadde gjort. Selv om det kan hevdes at også forskningsmiljøene bedriver en viss ”avhumanisering” av fortida (se kapittel 2), har man ikke på samme måte som kulturminneforvaltningen adoptert og satt ut i praksis et helt metodisk og begrepsmessig univers som i utgangspunktet var konstruert for å takle naturen. Gjennom registre, miljøovervåking og kvantifiseringer er fortida i ferd med å bli transportert inn i datamaskinene våre og slik forsøkt domestisert på samme måte som fiskebestander og andre naturfenomener. I fiskeriforvaltningssammenheng snakker Holm (2001) om *cyberfisken*. I vår sammenheng kunne vi kanskje på samme måte snakke om etableringa av ei ”cyberfortid”.

For å si det på en anna måte: dagens forvaltningsregime fokuserer i større grad på det vi kan kalle kulturminnenes *utside*. Som vi har sett, er denne dreininga nødvendig for dagens instrumentelle forvaltning. Registreringer, tallfestinger og beregninger kan nok på en bærekraftig måte *sikre* kulturminnene – også deres kildeverdi – fysisk, men bidrar i mindre

grad til *forståelse/anvendelse* av kulturminnene som kilde til kunnskap om fortida. Samtidig utgjør bærekraftig utvikling som politisk prosjekt et vesentlig grunnlag for det instrumentelle perspektivet. Innafor et ressursforvaltningsparadigme der bærekraftig utvikling står sentralt og hvor kulturminnenes blotte eksistens anses som tilstrekkelig for å holde fortida innafor rekkevidde, er imidlertid slike mer eller mindre reine kalkuleringer nødvendige og langt på vei også nok. Den praktiseringa av en instrumentell fornuft som dagens forvaltningsregime legger for dagen, smelter altså sammen med det vi må kunne kalle et naturvitenskapelig kunnskapsideal. Dette epistemologiske utgangspunktet er nødvendig for at kulturminneforvaltningen skal fungere, både i forhold til bærekraftperspektivet som sådan, og i den form den har i dag. Imidlertid er ikke dette ensidig. Andre teoretiske og filosofiske perspektiver gjør seg også gjeldende. Slike diskurser gjenspeiler seg også i ytringer fra forvaltningshold, noe vi eksempel på i kapittel 1. Vi kan derfor finne utsagn som må sies å være av ”postmoderne” karakter også i skrifter utarbeida av dagens forvaltningsregime. I *Alle tiders kulturminner* (2001) hevdes det at kulturminnevern ikke er objektivt, at oppfatninga av hva som er viktig historie hele tida vil endres. Fra samme hefte husker vi også sitatet av Jean-Paul Sartre: ”Intet forandrer seg så ofte som fortiden. Alle generasjoner skaper sitt eget historiske bilde”. Men som vi har sett, er dette en form for erkjennelse som ikke får noen konsekvenser for hvordan kulturminnene i praksis forvaltes. Slike utspill gjør det imidlertid mulig å spille både på et antroposentrisk perspektiv og instrumentell, praktisk forvaltning samtidig. Dette forholdet skal vi imidlertid komme nærmere tilbake til i kapittel 8.

Det blir ikke egentlig fortida som blir kulturminneforvaltningens klient, men kulturminnene. Men dette betyr ikke at fortida som sådan er mer viktig for noen enn for andre, men at vi har å gjøre med grunnleggende forskjellige måter å forstå både forholdet mellom fortid og kulturminner og forholdet fortid – samfunn på. RAs uttalelse om at kulturarven – de fysiske spora – *utgjør* vår kollektive hukommelse (Riksantikvaren 2001), og ikke bare kilder til kunnskap peker i samme retning som det ovennevnte sitatet fra Handlingsplanutvalget, at fortid og kulturminner har smelta sammen. I motsetning til dette vil de tradisjonelle forskningsmiljøene mene at dersom kulturminner forsvinner etter faglig forsvarlig dokumentasjon, så oppnår vi i mange tilfeller nye perspektiv på fortida. Det er langt fra det samme som å mene at fraværet av selve kulturminnet som fysisk struktur bidrar til at vi beveger oss mot en historieløshet. Slik blir fortida på en måte oversatt. Den blir flytta over i det fysiske kulturminnet, og blir slik kulturminnet på samme måte som kulturminnet blir fortida.

Jeg har så langt lagt vekt på å vise en transformasjon av kulturminner fra bærer av informasjon om fortida til å bli selve fortida, og at denne fortida blir sett på som noe som kan behandles på lik linje med naturen. Det er viktig å understreke at jeg her snakker om en *praksis*. Hva folk går rundt og tenker, vet jeg ikke. Poenget er at dagens forvaltningsregime *handler* som om det skulle være slik. I ANT er det praksisen som studeres. Det er den, og ikke tanken som former virkeligheten. Slik jeg ser det, er transformasjonen en konsekvens av, og etter hvert også en medvirkende årsak til perspektivet på kulturminnene som sårbare ressurser med et behov for beskyttelse. I det følgende skal jeg prøve å vise hvordan dagens forvaltningsregime fungerer som et obligatorisk passeringspunkt i det nettverket hvor dagens definisjon av kulturminnet som fenomen skapes og reproduseres.

I kapittel 2 skisserte jeg kort ANT og hvordan denne er egna til å beskrive måten kunnskapskonstellasjoner og praksiser formes på. Jeg pekte på fire stadier i denne prosessen: *problematisering, interessering, innrulling og mobilisering av allierte*. Det skal imidlertid nevnes at disse stadiene ofte overlapper hverandre (Callon 2001:97). De er derfor ikke alltid så lette å skille ut i sin reine form, noe som også vil prege min analyse. I dette kapitlet skal vi se hvordan deler av prosessen med framveksten av dagens forvaltning av kulturminner kan beskrives i et slikt perspektiv. Det idémessige grunnlaget – ressursforvaltningsparadigmet – og organiseringa av dagens kulturminneforvaltning blir de to viktigste bestanddelene i denne analysen, da disse på ulike måter finner sin plass i de fire ovenfor nevnte stadiene.

Det empiriske grunnlaget vil være dokumenter behandla i kapittel 4. Gjennomgangen av dette materialet viser to sentrale forhold som er relevant for min analyse. Det ene er miljøforvaltningsperspektivet, defineringa av kulturminner som representant for fortida, som del av det helhetlige miljøer og som en sårbar, ikke fornybar og kalkulerbar ressurs. Det andre viktige elementet er organiseringa av kulturminnefeltet. Helt fra tidlig på 1980-tallet og fram til i dag har organiseringsspørsmålet stått sentralt. Mitt perspektiv er at disse to forholdene står i et nært og gjensidig forhold til hverandre. Selv om det organisatoriske til en viss grad er grunna i mer overordna faktorer som modernisering av offentlig sektor generelt, er årsaksammenhengen til miljøforvaltningsperspektivet nær.

I forrige kapittel tok jeg mål av meg å beskrive det som jeg ser på som den mest vesentlige og grunnleggende beveggrunnen for forvaltning av kulturminner. Grunna *historismens sykdom*

oppleves fortida av oss som like nødvendig og viktig på det mentale plan som naturressursene på det fysiske plan. Kulturminner forstås som representanter for ei fortid vi ikke kan eksistere foruten, og blir slik først og fremst en form for ikke fornybar og sårbar ressurs vi må verne om og forvalte med tanke på framtidige generasjoner. Dette er ei problematisering og en definisjon av virkeligheten som kan formuleres på følgende måte: *kulturminner er først og fremst en sårbar og trua ressurs med et sterkt behov for beskyttelse gjennom in situ-vern.* Dette perspektivet representerer, som vi har sett, imidlertid ikke i utgangspunktet alle de interessene som på ulike måter kan tenkes knytta opp mot kulturminner. Aktører som utbyggere og turistnæringa ser ikke nødvendigvis kulturminnene primært som noe sårbart med et slikt behov for beskyttelse, men framholder at samfunnsutviklinga må gå sin gang. De akademiske miljøene ser på kulturminnene som en ressurs først og fremst gjennom at de blir forska på. Kunststykket blir, gjennom å gjøre seg til det sentrale punktet i nettverket, å imøtekomme slike interesser samtidig som at disse ressursene ivaretas på en forsvarlig måte. Av dette følger det at både de ovennevnte og andre aktører gjennom tesen om bærekraftig utvikling knyttes sammen i *ressursforvaltningsparadigmet*, som slik utgjør et basisen for kulturminneforvaltningen som *obligatorisk passeringpunkt*. Det nettverket det dreier seg om består av medspillere som fysiske strukturer, forskere, politikere, maskiner, ulike former for næringsvirksomheter m.m. Det er ikke rom for eller mulig å skildre nettverk av denne karakter i hele sin bredde. I det følgende vil jeg se nærmere på hvordan to av aktørene i dette nettverket lar seg representere av dagens forvaltningsregime som det sentrale punktet i nettverket. Det dreier seg om politikere og forskere. I tillegg vil jeg se på maskinen som medspiller og stabiliserende faktor. Jeg vil prøve å gi en beskrivelse av noen av de mekanismene som er virksomme i prosessen med å definere og holde disse medspillerne på plass, og slik gjøre dem usynlige.

6.2 Et politikkområde uten politikere

Høsten 2000 møtte jeg fire av de tretten medlemmene i Stortingets miljø- og energikomité. Jeg spurte om de opplevde det slik at de hadde oversikt over hvilke konsekvenser deres kulturminnepolitiske vedtak fikk. Tre svarte at de hadde liten eller ingen oversikt, en svarte noe. Dette kan selvsagt ikke på noen måte regnes som en empirisk studie. Men med tanke på at dette er representanter for den komiteen som har kulturminneforvaltningen som saksfelt, indikerer det likevel at kulturminnefeltet ikke er særlig i fokus hos våre politiske beslutningstakere. Dette inntrykket forsterkes av det forholdet at politikerne er vesentlig mer

synlig på andre politikkområder som for eksempel sysselsettings- og eldrepolitikk. Slik jeg ser det gir det generelle nyhetsbildet inntrykk av at kulturminnefeltet som politikkområde ikke oppleves som tilstrekkelig aktuelt. Det er nok at kulturminnene er der ute. Dette går overens med ideen om det *utvida identitetsparadigmet*, slik dette er beskrevet i kapittel 5. Hvordan de forvaltes, er uvesentlig så lenge vi fortsatt har dem blant oss.

6.2.1 Politikkens fraværende nærvær

Kulturminnevernet slik det framsto i de første tiåra etter 2. verdenskrig utgjorde sammen med forskninga et integrert hele. Dette må sies å være riktig iallefall når det gjelder arkeologien. Landsdelmuseene, som forvaltende og forskende enheter hadde i bare liten grad befatning med sentrale forvaltningsorganer. Dette gjaldt også Riksantikvaren. De forskende enhetene rådde seg for en stor del selv. Riksantikvaren sentralt fungerte mer som en administrativ heller enn en faglig ledelse. Med utgangspunkt i dette er den omorganiseringa av kulturminnevernet som har pågått de siste 15–20 åra og det den innebar viktig på tre sentrale områder i min sammenheng: opprettelsen/styrkinga av et sentralorgan, delegering av myndighet til det regionale nivå og atskillelsen av forskning og forvaltning.

Jeg vil i det følgende prøve å beskrive deler av denne prosessen, samt sette den inn i en større sammenheng gjennom å vise til den moderniseringa som har prega offentlig forvaltning generelt på 1980- og 1990-tallet (Fimreite 1997). Dette er nødvendig for å tegne et bilde både av prosess og tilstand utover en skildring av kulturminnemessig intern profesjons- og institusjonskamp. Det vil bli viktig å både undersøke i hvor stor grad den sentrale kulturminneforvaltningen hadde de folkevalgte med seg og hvorfor de tok de grep de gjorde. I tillegg vil jeg se på om Stortinget overskua konsekvensene av de beslutninger som ble tatt, samt hvilken vilje og hvilke muligheter de hadde til eventuelt å påvirke prosessen. Videre vil disse prosessene bli analysert i forhold til de oversettelsesstadiene som beskrives i ANT. Dette for å vise hvordan fortida – gjennom kulturminnene – som objekt (*Kulturminnet*) har et helt nettverk av uensarta aktører bak seg, og slik er et kvasiobjekt heller enn en størrelse med en ontologisk kvalitet. Hensikten er å beskrive den moderniseringsdrevne prosessen fram mot ei form for objektivisering av fortida som etableringa av dagens forvaltningsregime etter mitt syn representerer.

6.2.2 Prosessen

Som vi så i kapittel 4, kom det i løpet av 1980- og 1990-åra en rekke dokumenter som relaterer seg til utviklinga og omorganiseringa av kulturminnevernet fram til i dag. Det dreier seg om utredninger, stortingsmeldinger, stortingsproposisjoner, komitéinnstillinger, samt andre dokumenter fra departement og direktorat. Disse skildrer på en god måte hvordan prosessen forløp. Ved å se nærmere på dette materialet vil jeg gjøre et forsøk på å gi ei framstilling av veien fram til dagens situasjon.

NOU 1982:36 *Kulturminnevernet* tok for seg organisasjonsspørsmål innafor kulturminnevernet i Norge og kan sies å representere et slags startpunkt på den endringsprosessen vi har vært vitne til de siste to tiåra. Som tidligere nevnt er utredninga i min sammenheng viktig på disse tre punktene:

- 1) Utvalget gikk inn for etablering av et sentralt statlig fagorgan som skal tillegges koordinerende funksjoner overfor etater, institusjoner og organisasjoner innafor kulturminnevernet. Utvalgets flertall mente at man ved etableringa av et slikt organ burde bygge på Riksantikvaren.
- 2) Man drøfta departementstilknytning. Her gikk flertallet inn for at kulturminnevernet burde legges til det som den gang het Kultur- og vitenskapsdepartementet. Mindretallet mente at kulturminnevernet burde tilknyttas Miljøverndepartementet.
- 3) Kulturminnevernet burde ut på det regionale nivå. Når det gjaldt plassering delte utvalget seg i tre. Flertallet mente at de statlige distriktsorganer for kulturminnevernet burde legges til landsdelsmuseene. Dette innebar at staten ikke oppretta egne kulturminnevernstillinger på fylkesnivå, men heller delegerte et stort antall kulturminneoppgaver til fylkeskommunene. Det største mindretallet gikk inn for at de statlige distriktsorganene for kulturminnevernet skulle legges til fylkesmennes miljøvernavdelinger. Ett medlem mente at det regionale kulturminnevernet skulle legges til fylkeskommunene.

Det er verd å merke seg at utredninga ikke berører forholdet mellom forskning og forvaltning, men at dette er et punkt som først noe seinere kommer på dagsordenen. Imidlertid nevnes tanken om et samla miljøvern bestående av både natur og kultur.

Med St. meld. nr. 39 (1986–87) *Bygnings- og fornminnevernet* fulgte MD opp NOU 1982:36. Denne meldinga ble et sentralt dokument som har hatt stor innflytelse på utforminga av kulturminnevernet. Ressursforvaltningsparadigmet er til en viss grad kommet inn. Departementet gikk her inn for å bygge Riksantikvaren opp til et sentralt statlig fagorgan. Regjeringa var enig med utvalget som sto bak NOU 1982:36 om nødvendigheten av å opprette et sentralt statlig fagorgan for bygnings- og fornminnevernet, og vurderte det på den måten at et slikt sentralorgan er ei forutsetning for å kunne gjennomføre en samla vernepolitikk. Meldinga foreslo også at Riksantikvaren burde ha et klarere direktoratsansvar for samtlige felter innafor kulturminnevernet med forvaltnings-, iverksettende og koordinerende funksjoner. Det ble også tatt orde for at Riksantikvaren burde rustes opp med sikte på å overta departementets daværende oppgaver som saksbehandlende instans i første ledd. Samtidig mente man at Riksantikvaren burde få delegert en del av de oppgavene som departementet i henhold til kulturminneloven og forskriftene skulle treffe vedtak om (St. meld. nr. 39 (1986–87): 28–29).

Når det gjelder organiseringa av distriktsapparatet diskuterte departementet de ulike forslagene som ble fremma i NOU 1982:36. Man kom fram til at en tilknytning til fylkeskommunene ville være det mest tjenlige for bygnings- og fornminnevernet. Departementet la i den forbindelse særlig vekt på den politiske tilknytninga vernearbeidet da ville få, fylkeskommunens oppgaver innafor arealplanlegginga, samt koplinga til det allmenne kulturarbeidet i kommunene (ibid.:34). I drøftinga av alternativet med landsdelmuseene ga departementet uttrykk for den mening at disse i utgangspunktet burde fritas for de rene forvaltningsoppgavene og styrkes for å kunne ivareta sine primæroppgaver innafor forskning og formidling. De arkeologiske forvaltningsmuseene ville da, slik departementet så det, kunne fungere som fornminnevernets regionale oppdragsenheter som forvaltningen må innhente faglige uttalelser fra i forbindelse med vedtak (ibid.).

Når det gjaldt dispensjonsspørsmålet mente departementet at forvaltningen av enkelte av kulturminnelovens bestemmelser krever særlig oversikt og spesiell sakkyndig ekspertise. Her trakk man fram frigiving av automatisk freda kulturminner. Departementets oppfatning var at frigivingsvedtak måtte fattes i de organer som var særlig skikka til å ivareta de faglige og forskningsmessige hensyn. Man konkluderte derfor med at en forsvarlig faglig forvaltning av frigivningsmyndigheten inntil videre måtte baseres på landsdelmuseene. Departementet fant det riktig at Riksantikvarens utgravningskontorer legges til de forskjellige landsdelmuseene i

Oslo, Bergen og Trondheim. (St. meld. nr. 39 (1986–87): 36). Dette ble for øvrig fulgt opp i St. prop. nr. 1 (1993–94) og St. prop. nr. 1 (1994–95). Det er imidlertid verd å merke seg at dette aldri ble satt ut i livet.

Departementet gikk også inn for å delegere myndigheten for den øvrige delen av fornminnevernet til fylkeskommunene. Dette gjaldt bestemmelsene om melde- og undersøkelsesplikt ved iverksetting eller planlegging av tiltak som berører de automatisk freda fornminnene.

Gjennom sin innstilling til St. meld. nr. 39 (Innst. S. nr. 135 -1987–88) støtta Stortingets Kommunal- og miljøvernkomite hovedtrekkene i meldinga. Flertallet slutta seg til vurderinga av oppbygging av Riksantikvaren som et sentralt statlig fagorgan, og viste i denne sammenheng til NOU 1982:36. Flertallet var også enig i den delegeringa som ble forslått i henhold til Kulturminneloven, men påpekte at dette forutsatte nødvendig oppbygging av faglig kapasitet og kompetanse.

Departementet vurderte på dette tidspunktet å flytte forskningsvirksomheten ut fra Riksantikvaren, noe komiteen også tok opp til vurdering. Flertallet mente at dette var et grep som man ikke var tjent med:

Komiteens flertall ..., mener at en fjerning av forskningsvirksomheten vil innebære en alvorlig svekkelse av den faglige kompetanse hos det nye sentralorganet. Flertallet mener forskningen også i fremtiden må være en grunnleggende del av Riksantikvarens samlede virksomhet. Det vil være viktig å bygge videre på en nær kontakt mellom sentralorganets arbeid med forvaltning, forskning og formidling av kunnskaper (ibid.:7).

Dette er en sterk indikasjon på at det på slutten av 1980-tallet ikke var noen vilje hos de folkevalgte til å opprette et NIKU som skulle overta Riksantikvarens forskningsvirksomhet. Man så det som uheldig både for forvaltningen og forskningen å splitte den integrerte virksomheten som disse to aktivitetene utgjorde opp i to. Departementet fortsatte imidlertid å arbeide med spørsmålet, og kan slik ikke sies å ha fulgt opp de politiske signalene de folkevalgte på dette tidspunktet ga når det gjaldt skillet mellom forskning og forvaltning innen, i alle fall denne delen av kulturminnevernet.

De tiltakene som hadde blitt foreslått i St. meld. nr. 39, og som allerede var realisert da *Handlingsplan for kulturminneforvaltning* kom i 1992, ble ikke berørt i denne. Dette gjaldt delegeringa av myndighet til det regionale nivået og omgjøringa av Riksantikvaren til direktorat. Imidlertid var de to tidligere nevnte elementene opprettelsen av et norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) (som bl.a. innebar utskillelse av forskningsdelen hos Riksantikvaren) og gjennomføringa av ei forskriftsendring der hele disposisjonsmyndigheten i henhold til kulturminneloven skulle samles hos Riksantikvaren fortsatt sentrale for utvalget.

Da handlingsplanen utkom, hadde de andre fagområdene innafor miljøvernet allerede organisert sin forsknings- og utredningsvirksomhet i egne, frittstående miljøforskningsinstitutter (NINA, NILU, NIVA og NIBR). Handlingsplanutvalget hevda at man også innafor kulturminneforvaltningen hadde behov for et slikt frittstående miljøforskningsinstitutt som kunne påta seg utredningsoppgaver og forskningsoppdrag. Man mente at instituttet burde opprettes som en stiftelse, med basisbevilgning over MDs budsjett. Et viktig argument for å gå inn for denne organisasjonsformen var at utvalget så det slik at kulturminneforvaltningen på det angjeldende tidspunkt var organisert på en slik måte at det ikke fantes kapasitet til å foreta alle de utredningene som man forventa ville komme. Det ble derfor sett på som påkrevd med en effektivisering av denne delen av miljøvernforvaltningen. (*Handlingsplan for kulturminneforvaltning 1992:120–121*). Ved omorganiseringa av kulturminnevernet som følge av behandlinga av St. meld. nr. 39 (1986–87) ville man, som tidligere nevnt, overføre Riksantikvarens utgravningskontorer til landsdelsmuseene. Man fikk også i stand en intensjonsavtale om en slik overføring av virksomheten. Handlingsplanutvalget mente imidlertid at dette måtte vurderes på nytt i forbindelse med etableringa av NIKU (*ibid.:122*).

Utvalget hevda videre at gjennom opprettelsen av slike frittstående institutter følger opp politiske signaler om å sørge for et skille mellom forskning og forvaltning (*ibid.:120*). Her må det imidlertid påpekes at flertallet i Kommunal- og miljøvernkomiteen, som nevnt ovenfor, i si innstilling til St. meld. nr. 39 (1986–87) gikk i mot en slik utskillelse av Riksantikvarens forskningsdel. Her har vi beste fall med motstridende politiske signaler å gjøre når det gjelder synet på skille mellom forskning og forvaltning i kulturminnesammenheng. En eiendommelighet ved handlingsplanen er at man valgte å bare referere til, og definere som hovedpoenger de synspunktene i komiteinnstillinga som komiteen sto samla om (*ibid.:139*). Dette til tross for at også flertallsuttalelser er å forstå som Stortingets mening.

Et anna, for meg, viktig punkt i handlingsplanen er overføringa av dispensasjonsmyndigheten fra landsdelsmuseene til Riksantikvaren. Man viste her til ei formulering i St. meld. nr. 39 (1986–87) hvor det heter at gjeldende ordning skal fortsette "inntil videre", og tolka trolig dette som overgangsordning av kort varighet. Det var i hovedsak to forhold som ble trukket inn til fordel for ei endring av forskriftene. For det første mente man at den rollen som disposisjonsmyndighet som landsdelsmuseene hadde ble etablert i ei tid uten den utbygde kulturminneadministrasjon som eksisterte da handlingsplanen så dagens lys. Nå fantes det et direktorat som hadde myndighet til å frede etterreformatoriske kulturminner. Dette direktoratet mente man også burde ha myndighet til å frigi de kulturminnene som var automatisk freda. Det andre forholdet utvalget pekte på var at det var viktig å sikre en organisasjonsmodell som ga rettssikkerhet og tillit til den offentlige forvaltning. En overføring av frigivingsmyndigheten fra landsdelsmuseene til Riksantikvaren mente man altså ville skape ryddigere forhold i forvaltningssystemet. Utvalget foreslo at dette skulle skje innen utgangen av 1992 (ibid.:103).

Det ble understreka at et sentralt motiv for både utskillinga av forskningsdelen hos Riksantikvaren og overføringa av dispensasjonsmyndigheten til Riksantikvaren, var ønsket om å unngå den såkalte "buk og havresekk" situasjonen. I dette lå det at forvaltningsorgan ikke skulle bli berørt av egne vedtak; man skulle ikke ha anledning til å fatte vedtak som ga det samme organet inntekt i form av midler tilført i medhold av Kulturminnelovens § 10 til arkeologiske undersøkelser.

De to ovennevnte endringene som handlingsplanutvalget foreslo måtte rent formelt behandles på to forskjellige måter. Utskillinga av forskninga fra Riksantikvaren og opprettelsen av NIKU krevde tilslutning av Stortinget, mens den forskriftsendringa som ei overføring av dispensasjonsmyndighet fra landsdelsmuseene til Riksantikvaren innebar, kunne ordnes på et departementalt nivå. Arbeidet med nye forskrifter gikk sin gang, og disse trådte i kraft 01.01.2001 for dispensasjonsmyndigeten sin del. Når det gjaldt opprettelsen av NIKU gikk imidlertid saken videre i det parlamentariske systemet.

Det var i statsbudsjettet for 1994 (St. prop. nr. 1 (1993-94)) at forslaget om opprettelsen av NIKU ble fremma for Stortinget. Her foreslo departementet at midler skulle overføres fra Riksantikvarens budsjett til ei basisbevilgning for det nye instituttet. I St.meld. nr. 1 (1993-

94), som ble lagt fram for Stortinget samtidig, ble forskninga bare nevnt på et overordna, generelt nivå.

Energi- og miljøkomiteen, som hadde kulturminnevernet som saksområde registrerte departementets planer. Komiteen hadde ingen synspunkter eller merknader til den organisatoriske endringa av Riksantikvaren som forslaget innebar. I denne forbindelse er det interessant å merke seg at Stortingets arkiv viser at Energi- og miljøkomiteen ikke fikk inn noen høringsuttalelser vedrørende opprettelsen av NIKU i forbindelse med sitt arbeid med forslaget til statsbudsjett for 1994¹³. Det kan tyde på at verken forskningsmiljøene internt hos Riksantikvaren eller universitetsmiljøene hadde fått anledning til å uttale seg om ei omorganisering som var av stor betydning for vesentlige deler av landets kulturminneforskning. Et nærliggende spørsmål er derfor om de folkevalgte hadde et tilstrekkelig informasjonsgrunnlag til å ta stilling til saken i behandlinga av budsjettet.

Ingen vet i dag om utfallet hadde blitt det samme selv om man hadde håndtert saken på en anna måte enn det som ble gjort. Det kan likevel være liten tvil om at den breie behandlinga, som en sak av en slik viktighet for norsk kulturminneforvaltning burde ha vært gjenstand for, ikke fant sted.

Ting tyder på at prosessen, slik jeg har beskrevet den ovenfor, forløp på en måte som gjorde at det kanskje ikke var de løsninger det var størst oppslutning om som fikk gjennomslag. Det at *Handlingsplan for kulturminneforvaltning* utelot det synet på organiseringa av forskningsaktiviteten hos Riksantikvaren som de folkevalgte hadde gitt uttrykk for på slutten av 1980-tallet, kan ha vært en medvirkende årsak til at det ble mulig å fremme forslaget om opprettelsen av NIKU gjennom statsbudsjettet, heller enn å ta spørsmålet opp som egen sak. Flere av de stortingsrepresentantene som satt i Energi- og miljøkomiteen på det aktuelle tidspunktet har muntlig antydning at det verken var eller er uvanlig at man "gjemmer bort" saker i statsbudsjettet som er av en slik karakter at de kan bli gjenstand for debatt dersom de blir fremma på en mer synlig måte. I de forskningsmiljøene, både internt hos Riksantikvaren og på universitetene var det skepsis til opprettelsen av et nytt frittstående forskningsinstitutt som skulle få hånd om vesentlige deler av bl.a. den arkeologiske forskningsvirksomheten. Det kan derfor i vårt tilfelle ikke utelukkes at departementet så det som fordelaktig at saken i så stor

¹³ Opplysning fra Stortingets arkiv.

grad som mulig ble behandla som en intern embedssak. På denne måten var det lettere å unngå både innblanding fra Kirke- undervisning- og forskningsdepartementet og Kulturdepartementet, som er universitetenes og landsdelsmuseenes departementer, og faren for lobbyvirksomhet overfor de folkevalgte som hadde siste ord i saken. Selv om dette er spekulasjoner i ettertid, kan vi ikke se bort fra at ei slik innblanding, godt presentert og fremma på riktig tidspunkt, kunne ha velte, eller i alle fall vanskeliggjort prosessen (Øivind Lunde, pers. med).

Hva var så bakgrunnen til at deler av omorganiseringa av det norske kulturminnevernet, i hvert fall tilsynelatende, ble gjennomført uten at man hadde med seg de folkevalgte på den ene sida og forskningsmiljøene på den andre sida? Svaret på dette spørsmålet ligger i alle fall på to områder som også er sammenfallende:

- 1) De mer generelle strømninger og trender som statsviterne beskriver når det gjelder synet på offentlig sektor. Det tenkes her på forhold som brukervennlighet, tillit til forvaltningen, økonomi og produktivitet; kriterier som lå til grunn for moderniseringa av offentlig sektor.
- 2) Etableringa av et nettverk der ressursforvaltningsparadigmet ble avgjørende for at den sentrale kulturminneforvaltningen lyktes i å plassere seg i sentrum som obligatorisk passeringpunkt.

Jeg skal nå gå over til å beskrive disse to områdene. Dette vil bli gjort med utgangspunkt i den ovenfor beskrevne utviklinga norsk kulturminneforvaltning har gått gjennom fra 1980-tallet og fram til i dag.

6.2.3 Moderniseringa av offentlig sektor

1980-tallet var prega av krav om reformer i offentlig sektor. Dette gjaldt for Norge, men kanskje i ennå større grad internasjonalt. Det var et utbredt syn at det offentlige som problemløser og som tjenesteproducent var mangelfull, og i liten grad makta å tilpasse seg et stadig mer omskiftelig samfunn. Dette utløste kravet om reformer, også strukturelle, i offentlig sektor. Det ideologiske utgangspunktet var markeds- og managementorientering der bl.a. avbyråkratisering og desentralisering var viktige stikkord. Viktige begreper ble *selvstendigjøring*, *fristilling* og *desentralisering*. Selvstendigjøring gikk på at departementene og direktoratene fikk større fleksibilitet enn hva som hadde vært tilfelle

tidligere. Viktige virkemidler i denne prosessen var nye styringsteknikker som bl.a. målstyring og rammebudsjettering. Fristilling gikk ut på hvilken tilknytningsform offentlige virksomheter skulle ha til statsmyndighetene. Tilknytningsform bestemmer virksomhetens selvstendige handlefrihet innafor ulike områder. Desentralisering forstås som økt overføring av myndighet fra stat til kommunene (Fimreite 1997:75–76).

I 1986 kom Willoch-regjeringa med et moderniseringsprogram. Dette ble i 1987 etterfulgt av Brundtland-regjeringas fornyingsprogram "Den nye staten". Disse programmene la vekt på at forvaltningen skulle være en tjenesteyter overfor folket og borgerne, som på sin side ble forstått som kunder eller klienter. Inspirasjon henta man fra privat sektor og bygde, som nevnt ovenfor, i stor grad på prinsipper om management og effektivitet. Det ble sett på som påkrevd med resultatrapportering; i bunn for reformideene lå et økonomiseringskriterium. Staten måtte bli mer produktiv og effektiv. Endring i tilknytningsform, autonomi, fristilling, samt bedre service for brukerne kom på dagsorden (Fimreite 1997:80–81).

Utviklinga av denne forvaltningspolitikken, som statsviterne hevder kjennetegner 1980- og 1990-tallet, er prega av at Stortinget har vært lite aktiv. Forvaltningspolitikken har vært forvaltningens og regjeringas domene (Fimreite 1997:77). I løpet av hele etterkrigstida har det fra Stortingets side bare kommet noen få innspill når det gjelder dette feltet. Gjennom hele denne perioden har de folkevalgte bare i begrensa grad vært sentrale i utforminga av den generelle forvaltningspolitikken (ibid.:84). Også Trond Nordby (2004:181–82) viser til denne utviklinga som har funnet sted siden 1980-tallet, og som sammenfatta benevnes som New Public Management :

De folkevalgte står med andre ord overfor en langt mer autonom og kompleks forvaltning, og de er heller ikke i stand til å detaljstyre på samme måte som før gjennom lover og bevilgninger.

Nordby viser til at vekst om omstilling i forvaltningen har gjort det vanskeligere å nå fram med kontrollen. I 1995 gjennomførte han en spørreundersøkelse blant de folkevalgte. Denne viste at et flertall – som riktignok ikke var større enn 51% – mente at Stortinget hadde for lite makt og myndighet i forhold til forvaltningen (Nordby 2004:262).

6.2.4 Omorganiseringa av kulturminnevernet som moderniseringsprosess

Også den omorganiseringa av kulturminnevernet som har pågått de siste 10–15 årene må til en viss grad sees i sammenheng med moderniseringsvinden som feide over norsk offentlig sektor mer generelt på 1980- og 1990-tallet. Her blir begrepene selvstendigjøring, fristilling og desentralisering viktige. Oppbygginga av Riksantikvaren til et sentralorgan innafor kulturminnevernet, samt overføring av en rekke av de oppgaver som departementet tidligere hadde hatt, jf. St. meld. nr. 39 (1986–87) må kunne sees på som ledd i ei selvstendigjøring av direktoratet. Utskillelsen av forskningsdelen hos Riksantikvaren og opprettelsen av NIKU kan forstås som fristilling av offentlig virksomhet. Blant de virksomhetene som har vært gjenstand for omorganisering på dette området er også forskninga. I slike saker har bl.a. stiftelser blitt satt opp som ett hovedalternativ for den juridiske løsninga (Fimreite 1997:97). Den delegeringa av myndighet til det regionale nivået som fant sted på begynnelsen av 1990-tallet, må kunne sies å falle innafor det statsviterne kaller desentralisering. Selv om de snakker om overføring av myndighet fra stat til kommune, dreier det seg også i vårt tilfelle om delegering fra ett forvaltningsnivå til ett anna, fra stat til fylkeskommune. Selv om vi har med forskjellige forvaltningsnivå å gjøre, noe som trolig til en viss grad innebærer ulike implikasjoner, burde prinsippet med delegering av myndighet være det samme.

Når det gjelder selvstendigjøringa av direktoratet, eller oppbygginga av Riksantikvaren som sentralorgan, synes det ikke å råde uenighet. Her gir Stortinget tilslutning til departementets forslag til organisering, jf. Innst. S. 135 (1987–88). Dette er også tilfellet for det grep som ble foretatt i sammenheng med desentraliseringa, eller overføringa av myndighet til fylkeskommunene. Imidlertid kan det hevdes at det rår tvil om oppslutninga rundt det siste tiltaket i moderniseringa av kulturminnevernet; det ønska forholdet mellom forskning og forvaltning. Det er rimelig å anta at den effektive, strømlinjeforma og brukervennlige forvaltningspraksisen man hadde som målsetning å oppnå, ikke hadde rom for verken anvendt forskning eller grunnforskning. Det ble derfor fra departementets side sett på som såpass påkrevd å kvitte seg med denne aktiviteten at man ikke lot de signaler fra de folkevalgte som gikk i motsatt retning virke inn på prosessen. Dette, kombinert med at Stortinget generelt har vist liten vilje og interesse til å blande seg inn i slike forvaltningspolitiske prosesser, tror jeg var medvirkende til at den sentrale forvaltningen kunne handle slik den gjorde.

6.2.5 Ressursforvaltningsparadigmets autonomi

Denne generelle moderniseringa av offentlig sektor er imidlertid ikke alene tilstrekkelig for å forklare verken etableringa av nettverket bak dagens forvaltningsregime, eller politikernes fravær på kulturminnefeltet, selv om dette åpenbart er et vesentlig element i denne utviklinga. Nyordninga ga på mange måter prosessen det nødvendige spillerom. En viktig årsak til politikkenes fravær i prosessen er også den posisjonen dagens sentrale kulturminneforvaltning har som obligatorisk passeringspunkt. Politikerne kan i denne sammenheng på en måte sammenlignes med den ”ubevegelig beveger” eller ”Gud som urmaker”. De aller fleste politiske partiene som er representert på Stortinget støtter bærekraftsperspektivet (se kapittel 4). Som vi har sett, har dette fått stor innvirkning på kulturminnefeltet. Likevel synes politikerne å legge seg lite borti hvordan ting løses politisk på et mer konkret nivå. De har for en stor del sluttet seg til viktigheten av ressursforvaltningsparadigmat, og deretter trukket seg tilbake til en slags uvirksomhet.

Gjennom ressursforvaltningsparadigmat har den sentrale kulturminneforvaltningen lyktes med å få gjennomslag for at fortida, som kulturminner, er trua av samfunnet (utbyggere, forskere, lokalpolitikere, turistnæringa m.m.). Slik har de greid å definere forholdet mellom fortid (som kulturminner) og samfunn. Politikerne har bare tilgang til forholdet mellom fortid og samfunn gjennom den kunnskapen som forvaltningsregimet produserer og forvalter. Kulturminneforvaltningen har kommet seg i en posisjon hvor den kan definere virkeligheta. Den har blitt et OPP. OPP er den posisjonen som definerer og forvalter det som til enhver tid oppfattes som den sanne kunnskapen på området, og som blir oversetter av og for medspillerne i det nettverket av relasjoner som etableres (Johnsen 2002:51).

Vektlegginga av bærekraftsperspektivet i kulturminnesammenheng plasserte embedsverket i MD midt i begivenhetenes sentrum. I det øyeblikket kulturminnene ble definert som en del av det helhetlige miljøet, skifta de, som vi så ovenfor, karakter. For å befeste denne posisjonen, måtte imidlertid departementet gjøre seg bedre i stand til å nyttiggjøre seg de mulighetene som naturaliseringas repertoar og behovet for det instrumentelle vernet ga. Første trinn i denne prosessen var å styrke RA gjennom å gjøre etaten til et direktorat. Dette fant sted i 1988. RA fungerer nå som direktorat for hele den offentlige kulturminneforvaltningen, og er direkte underlagt MD. En av direktoratets oppgaver er å fungere som departementets faglige rådgiver. Dette innebærer bl.a. å gi faglige innspill til arbeidet med å utvikle de overordna

rammene og retningslinjene i kulturminnepolitikken. Dette var imidlertid ikke nok til at den sentrale kulturminneforvaltningen på en effektiv måte kunne fungere som OPP. På natursida var det allerede oppretta forskningsinstitutter som hadde som oppgave å forsyne forvaltningen med nødvendig kunnskap. *Handlingsplanutvalget* beskrev situasjonen på følgende måte:

Kunnskap er nøkkelen til å kunne drive en profesjonell og forsvarlig kulturminneforvaltning. Forskningsmessig faller kulturminnevernet lett mellom to stoler. Tradisjonelt har det vært sett som en humanistisk disiplin med en forskningsmessig plassering innen denne sektor. I dag er forvaltningsstrukturen basert på at kulturminnevernet er en del av et samlet miljøvern, uten at de korresponderende forskningsmiljøer har tatt dette opp i seg (*Handlingsplan for kulturminneforvaltning 1992:23*).

Ut fra dette så utvalget behovet for opprettelsen av et norsk institutt for kulturminneforskning. Dette ble begrunna med bl.a. at kulturminneforvaltningen på lik linje med den øvrige miljøforvaltningen hadde behov for et miljøforskningsinstitutt som kunne ta på seg utredningsoppgaver og forskningsoppdrag. Utvalget mente at kulturminneforvaltningen på det tidspunktet ikke var organisert på en slik måte at det fantes tilstrekkelig kapasitet til å utføre alle de utredningene man forventa skulle komme. Det så det derfor som påkrevd med en effektivisering av denne delen av miljøforvaltningen. To sentrale oppgaver som utvalget mente kunne plasseres i et framtidig NIKU var kulturminneregistreringer og programforskning. Det disse oppgavene hadde til felles med flere andre, var at de ikke ble ansett for å høre naturlig hjemme i de daværende etablerte institusjonene, uten at det egenlig ble fremma noen argumenter for dette. Når det gjaldt registrene, var ikke utvalget fornøyd med måten ØK- og SEFRAK-registreringene hadde vært lagt opp på. Det pekte, trolig med rette, på forhold som mangel på overordna strategi og vurderinger med tanke på utvelgelse for vernetiltak. Når det gjaldt programforskning, viste utvalget til NAVF-programmet Forskning om kulturminnevern (FOK), etablert i 1988, som eksempel på hvordan kulturminneforvaltningens forskningsbehov kunne bli ivaretatt utafør forvaltningen. (*Handlingsplan for kulturminneforvaltning 1992:120–123*). Slik jeg forstår det, mente utvalget at denne formen for forskning framover kunne bli ivaretatt av NIKU. Når det gjaldt organiseringa av dette nye forskningsinstituttet, ble det lagt opp til en tett relasjon til sentralforvaltningen. MD og RA skulle sørge for organisering og opprettelse av instituttet. I tillegg skulle NIKU få overført midler fra sentralforvaltningen i form av basisbevilgninger. (*ibid.:126–127*). I tillegg oppnevnes samtlige av NIKUs styremedlemmer – i alt syv – av MD (Norsk institutt for kulturminneforskning, en evaluering, Norges forskningsråd 1999:49).

Slik jeg ser det, ble NIKU oppretta som et *instrument* som skulle bidra til å styrke sentralforvaltningens posisjon som OPP. Gjennom dette satte man seg i stand til å ikke bare *forvalte* en kunnskap, men også legge føringer for *produksjon* av kunnskap. Riktig nok ble viktigheten av å skille forskning og forvaltning fra hverandre sterkt framheva (Handlingsplan for kulturminneforvaltning 1992, Miljødepartementet 1993¹⁴, Riksantikvaren 1994). Dette ble jo også anført som et vesentlig argument for bl.a. opprettelsen av nettopp NIKU. Imidlertid ble dette skillet aldri egentlig gjort når det gjelder en form for forskning – det som har blitt kalla *kulturminnevernforskning* (Miljøverndepartementet 1993), – selv om forskerne hos RA gikk til NIKU, og landsdelsmuseene etter hvert mista dispensasjonsmyndigheten. Her er den nære forbindelsen instituttet var ment å få til sentralforvaltningen viktig. NIKUs vedtekter sier følgende:

§ 3 Formål

Instituttet skal være et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen kulturminneforskning. Instituttet skal drive forskning og utvikling samt forskningsbasert oppdragsvirksomhet som undersøkelser, dokumentasjon, utredninger, konservering og rådgivning for kulturminneforvaltningen og andre relevante brukere i samfunnet.

Dette må videre sees i sammenheng med at det fra MDs side ble insistert på å skille mellom *kulturminneforskning* og *kulturminnevernforskning*, og at disse størrelsene faktisk også skulle erstatte begrepene grunnforskning og anvendt forskning (Miljøverndepartementet 1993:8). Man så det slik at kulturminneforskningen har kulturminner som kildemateriale, mens kulturminnevernforskningen tar sikte på å bedre beslutningsgrunnlaget for kulturminneforvaltningen (ibid.). En rimelig konklusjon må bli at kulturminneforskningen faller inn under det Handlingsplanutvalget beskrev som "... smal faglig forskning som er nødvendig som underlag for en ansvarlig kulturminneforvaltning" (Handlingsplan for kulturminneforvaltning 1992:121). Dette la helt klare føringer for hvilken type forskning og hvilken kunnskapsproduksjon som skulle finne sted innafor MDs ansvarsområde. Kulturminnevernforskning måtte bli det sentrale:

¹⁴ Rapport utarbeida av en interdepartemental arbeidsgruppe oppretta av MD i 1992.

Det overordnede målet for forskning og utredning innen kulturminnevernet er å bidra til å styrke kunnskapsunderlaget for en effektiv og faglig kompetent kulturminneforvaltning, både som en del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning (Miljøverndepartementet 1993:10).

Kulturminnevernforskningen skulle frambringe kunnskap som var hensiktsmessig i forhold til bl.a. valg av kulturminner og kulturmiljøer for vern, å sikre kunnskap om selve objektene og deres utvikling, kunnskap om sikring og vedlikehold, samt registre (ibid.). Disse kunnskapsbehovene forholder seg primært til det jeg tidligere kalte kulturminnenes *utside*. Dette er målsetninger som er rasjonelle og hensiktsmessige i forhold til et instrumentelt vern. Perspektivet ble videre fulgt opp i en utredning om vurdering av behovene for kulturminnevernforskning som ble utarbeida av en gruppe nedsatt av Nasjonal komité for miljøvernforskning (Norges forskningsråd 1994).

Disse kunnskapsbehovene mente man imidlertid at daværende organisering ikke ivaretok på en tilfredsstillende måte (Miljøverndepartementet 1993:10):

... forsknings- og utredningsvirksomheten innen kulturminnevernet er sterkt oppsplittet med ulike tilknytningsformer og ulike roller i forhold til forvaltningen. Denne oppsplittingen skyldes ikke bare forskjellig lokalisering av institusjoner, men også ulike faglige tradisjoner.

Det ble konkludert med at den eksisterende organiseringa av FOU-virksomheten innafor kulturminnevernet ikke i tilstrekkelig grad var i stand til å ivareta sentrale krav fra miljøforvaltningen (ibid.: 25). Man så på etableringa av et NIKU som løsinga på dette problemet.

Gjennom opprettelsen av NIKU og et tydeligere og skarpere skille mellom kulturminneforskning og kulturminnevernforskning, ble det etter mitt syn foretatt en tilpasning til, og ei styrking av det instrumentelle vernet. Dette satte kulturminneforvaltningen ytterligere i sentrum. Slik blir det ikke nødvendigvis riktig å hevde at omorganiseringsprosessen først og fremst førte til et skille mellom forskning og forvaltning. Prosessen har nok på mange måter resultert i et skille mellom forvaltningen og kulturminneforskningen, da i form av disiplinforskning som for eksempel arkeologi. Men når det gjelder forvaltningens forhold til kulturminnevernforskningen, må det kunne sies at det hele tida har vært en betydelig grad av integrering. Som vi har sett er dagens

kulturminnevernforskning for en stor del skapt *av og for* den sentrale kulturminneforvaltningen. MD (1993:25) viser til St. meld. nr. 28 (1988–89) Om forskning hvor viktigheten av å skille mellom departementenes rolle som ansvarlig for kunnskapsutviklingen og rollen som bruker av forskningsresultater understrekes. I relasjonen MD/RA - NIKU har dette skillet imidlertid vært langt fra overbevisende.

Vesentlig her er både det forholdet at ressursforvaltningsparadigmet har gitt økt rom for et alternativt kunnskapsfelt innfor kulturminnesektoren, og at den sentrale kulturminneforvaltningen har lyktes i å etablere seg som den sentrale aktøren på feltet. Selv om forvaltningen ikke selv utfører konkrete forskningsoppgaver, har den i vesentlig grad lagt premissene for hva denne formen for forskning skal innebære, i tillegg til også å være den primære brukeren av denne kunnskapen¹⁵. Dette forholdet gjelder ikke bare for NIKU, men også for den programforskninga som forut for etableringa av NIKU ble organisert innfor NAVFs system (FOK) og for deler av dagens forskning støtta av Norges forskningsråd. Den prosessen vi har vært vitne til, har altså ikke bare ført til en atskillelse av noen former for forskning og forvaltning, men også til styrkinga av et anna forskningsfelt designet for et instrumentelt vern og tilpassa behovene til dagens forvaltningsregime. Virkeligheta har blitt definert på nytt. Gjennom kulturminnene blir fortida sett på som en ytre, objektiv virkelighet, som transcendent (se kap. 2). Det skapes et inntrykk av at fortida ikke produseres gjennom kulturminnevernforskningen, men avdekkes og beskrives av denne forskningen. Gjennom ulike metoder og teknikker blir den overført fra det fysiske rommet til databaser, rapporter, utredninger og stortingsmeldinger m.m. som igjen på nytt og på nytt utgjør grunnlaget for politikken på området. Slik skapes og vedlikeholdes det klare skillet mellom samfunnet og fortida.

Den sentrale kulturminneforvaltningen har altså med basis i noen overordna politiske føringer kommet i en posisjon, hvor den gjennom å definere forholdet mellom fortida og samfunnet også definerer og forvalter det som regnes som den sanne kunnskapen på området. Gjennom dette definerer den også forbindelsene mellom andre medspillere i nettverket, som fortid, kulturminner, forskere og politikere. Slik har politikerne i forvaltningssammenheng tilgang til forholdet mellom fortid og samfunn bare gjennom den kunnskapen som forvaltningen på

¹⁵ I en evalueringsrapport om NIKU som Norges forskningsråd publiserte i 1999 kommer det fram at RA er den dominerende mottakeren av NIKUs tjenester. (Norges forskningsråd 1999:29)

samme tid både produserer og forvalter. Det er bygd opp en ekspertise som enten legger til rette for, eller direkte utøver kulturminnevernforskning. På denne måten får den sentrale kulturminneforvaltningen en multifunksjonell karakter; den produserer politikk, forvalter kunnskap, produserer kunnskap, forvalter kulturminner og forvalter fortida på en og samme tid. Politikerne er i en situasjon hvor de blir forelagt en virkelighet de samtidig bidrar til å opprettholde gjennom å la seg oversette, la seg representere av forvaltningen. Grunnen til at de lar seg oversette på denne måten er at de har en *interesse* i å forholde seg til OPP. Dette punktets interesser blir også deres interesser. Det skarpe skillet mellom fortid og samfunn bidrar til at andre, mer uhåndterlige aspekter ved fortida og kulturminnene defineres vekk. Det kan dreie seg om forhold som ideologi eller den historisk antropologiske linje. Nå skal det sies at politikernes og forvaltningens interesser i utgangspunktet nok for en stor del var sammenfallende. Det lå jo en politisk vilje bak innføringa av ressursforvaltningsparadigmet i utgangspunktet. Slik blir det ikke helt presist å hevde at politikerne er oversatt. Det er snarere snakk om stabilisering/vedlikeholding av en identitet. Imidlertid dreier det like fullt om *interessering*, som er oversettelsens andre stadie. Interessering beskrives som de tiltak som settes i verk for å forsøke å framtvinge og stabilisere medspillernes identitet gjennom problematisering (Law 2001:101). Interessering går altså ut på å gjøre OPPs interesser sammenfallende med interessene til de andre medspillerne i nettverket slik at OPP oppfattes som alle medspillernes legitime representant (Johnsen 2002:52). Ifølge Callon (2001:101) betyr interessert å være i mellom (*interesse*). Å fange andre medspilleres interesse går ut på å etablere innretninger som blir plassert mellom dem og alle andre medspillere som ønsker å definere deres identitet på en annen måte. En aktør fanger en medspillers interesse gjennom å kutte eller svekke koblingene mellom denne medspilleren og andre enheter. Gjennom denne interesseringsprosessen befestes og/eller omdefineres medspillerens egenskaper og identitet. Medspilleren blir slik et resultat av de assosiasjonene som knytter den til aktøren som utgjør OPP. Det finnes et utall strategier som kan tas i bruk for å oppnå slike effekter (ibid.:102). Forbindelsene mellom medspillerne kan svekkes gjennom grep som fysisk atskillelse, kompetansmessige barrierer, etablering av lovverk og bygging av teknologier m.m. (Johnsen 2002:52).

På hvilken måte har så sentralforvaltningen plassert seg imellom politikerne og andre medspillere i vår sammenheng? Slik jeg ser det, er dette resultat av flere faktorer. For det første har vi å gjøre med et konstitusjonelt system som i seg selv plasserer byråkratiet i MD og RA mellom politikerne og andre medspillere. MD har forvaltningen av kulturminner som

saksfelt og skal fungere som sekretariat for departementets politiske ledelse og for regjeringa. Stortinget på sin side forholder seg til regjeringa og departementets politiske ledelse. Slik befinner departementets embedsverk seg i en posisjon hvor selve dets eksistens er basert på bearbeiding og tilrettelegging av informasjon til politikerne.

Dette er likevel ikke nok til å avskjære eventuelle kontakter mellom politikerne og andre medspillere. Muligheten er tilstede for at andre enheter kan finne veien til beslutningstakerne, særlig i saker og prosesser der mye står på spill. Gjennom å gjøre aktiviteten å verne/forvalte kulturminner til en egen *sektor*, sperrer man imidlertid for forbindelser som kan destabilisere nettverket gjennom å svekke forvaltningens posisjon som OPP. Her mener jeg å se tre virksomme mekanismer:

- 1) framveksten av en ny form for kulturminneekspertise
- 2) ny opplæringsstrategi
- 3) etablering av et nytt kunnskapsfelt gjennom den ovenfor nevnte kulturminnevernforskningen

I prosessen har det kommet til en noe uklar størrelse som vi kan kalle en ny – og todelt form for – *kulturminneekspertise*. Jeg tenker ikke her først og fremst på eksperter i form av reine faggrupper som for eksempel arkeologer, historikere eller etnologer, selv om også slike kan inngå i dette fenomenet. Kulturminneekspertisen blir i denne sammenhengen å forstå som faglige premissleverandører som på en rekke ulike måter er knytta opp mot feltet. Den ene formen for ekspertise kan dreie seg om jurister og samfunnsvitere (gjerne i form av byråkrater fra tilgrensende politikkområder), arkitekter m.m., i tillegg til aktører med humanvitenskapelig bakgrunn av ulik karakter. Denne formen er ikke direkte tilknytta kulturminneforvaltningen. Den andre gruppa utgjøres av selve kulturminnebyråkratiet, som også er sammensatt av rekke ulike fagfelt. Denne ekspertisen står i et nært forhold til den sentrale kulturminneforvaltningen gjennom bl.a. å fylle posisjoner i ulike råd og utvalg. Eksempelvis besto *Kulturminneutvalget* av en fylkesmann, en forsker, en forskningssjef, assisterende riksantikvar, en domprost, en rådgiver, en gårdbruker, en fylkeskultursjef m.fl. (NOU:2001:17). I 1992 oppnevnte MD en interdepartemental arbeidsgruppe som skulle vurdere organiseringen av forsknings- og utredningsvirksomheten innafør kulturminnevernet. Denne gruppa var sammensatt av representanter fra MD, KUF, Administrasjonsdep. KD, Nasjonal komité for miljøvernforskning, RA, Institutt for arkeologi, kunsthistorie og

numismatikk ved UiO og Norske kunst- og kulturhistoriske museer (Miljøverndepartementet 1993:5). Den gamle, disiplinspesifikke ekspertisen synes ikke å ha noen vesentlig betydning i slike sammenhenger, selv om representanter herfra i noen tilfeller inkluderes. I den forbindelse kan det nevnes at *Kulturminneutvalget* bare besto av en arkeolog og at denne var med primært for å ivareta samiske interesser. Som vi ser kan slike utvalg ha svært heterogene sammensetninger. Dette bidrar til å forsterke det inntrykket at forvaltning av kulturminner er en egen sektor som ikke har tyngdepunkt i noen spesielle disipliner eller andre områder. Det dreier seg om å trekke opp grenser i forhold til andre enheter som så defineres som relevante bare i enkelte sammenhenger. Dette bidrar til at kulturminneforvaltningen lettere kan plassere seg i sentrum og kontrollere forbindelsene mellom andre medspillere i nettverket. Med dette mener jeg ikke å si at sammensetningen av slike råd og utvalg utelukkende må forstås i en slik sammenheng. Forhold som hensynet til medvirkning fra ulike parter som berøres av beslutninger og vedtak tatt av kulturminneforvaltningen er reelle nok. Likevel har denne praksisen den effekten at kulturminneforvaltningen framstår som egen sektor.

En annen måte denne sektoriseringa blir befestet på, er gjennom utdanningssystemet. Jeg tenker her særskilt på RAs universitets- og høgskolesatsning. Her går man inn for å få på plass en bachelor i kulturminneforvaltning innen 2005. Denne satsningen var motivert i den delegeringa av oppgaver innafor kulturminneforvaltningen til regionalt og kommunalt nivå som man så for seg ville komme (www.riksantikvaren.no, lest 27.10.2004). Eksempelvis tilbyr Høgskolen i Stavanger nå en bachelorgrad i kunst- og kulturforvaltning. Dette undervisningstilbudet inneholder elementer som økonomistyring og markedsføring i kultursektoren, kulturminner og forvaltning, organisering, styring og planlegging, vitenskapsteori og metode m.m. (www.his.no, lest 27.10.2004). Også NTNU har oppretta en bachelor i kulturminneforvaltning. Studiet skal gi innføring i generell historisk forståelse og metodikk i tillegg til innsikt i relevante emner som arkeologi, lovverk, kulturgeografi og arkitektur. Programmet er tverrfaglig og har som hensikt å gi trening i å arbeide med sammensatte problemstillinger (www.hf.ntnu.no, lest 28.10.2004). I tillegg tilbyr Fakultet for arkitektur og billedkunst ved NTNU et etter- og videreutdanningskurs med tittelen *Sustainable transformation in built, historic environment*. Kurset retter seg bl.a. mot dem som har spesielle interesser innafor kulturminnesektoren (www.ab.ntnu.no, lest 05.07.2005). Videre har også Høgskolen i Sør-Trøndelag tilsvarende undervisningstilbud på trappene. Som vi ser er disse undervisningstilbudene svært sammensatt. De består av litt av mye, der de fagene som tradisjonelt har spilt en vesentlig rolle nå utgjør forholdsvis små moduler. Denne

satsningen på utdannelsessida har, slik jeg ser, det totrinnseffekt. For det første bidrar selve eksistensen av slike undervisningstilbud til å framstille kulturminneforvaltningen som et eget fagfelt, som en sektor med stadig mer klare grenser mot andre virksomheter. For det andre kan det korpset av kulturminneforvaltere som disse undervisningstilbudene produserer på sikt komme til å utgjøre en maktfaktor på området. Med den bakgrunnen de får, er det ikke usannsynlig at de vil identifisere seg med kulturminneforvaltningen som sektor, heller enn med mer tradisjonelle kulturminnefaglige disipliner.

Eksistensen av en slik ny sektor på kulturminneområdet bidrar til å svekke den direkte forbindelsen mellom andre medspillere i nettverket. I forvaltningsspørsmål må alle forholde seg til forvaltningen gjennom dette filteret, hvis man vil regnes som relevant. For eksempel kan politikere, forskere utenfor kulturminnevernforskningen og andre medspillere snakke om forvaltning av kulturminner bare i relasjon til denne sektoren. Møtes de andre steder, må det være i helt andre forbindelser. På denne måten opprettholdes samklengen mellom forvaltningen og politikerne. Andre, som kan tenke seg å konkurrere med forvaltningen om politikernes interesse på området blir avskjært.

6.3 Oversettelse av forskninga

Som et resultat av de ovenfor beskrevne prosessene har det altså utenfor de tradisjonelle forskningsmiljøene vokst fram en kulturminnevernforskning. Her er både NIKU og Norges forskningsråd viktige aktører. Grunnen til at de tradisjonelle forskningsmiljøene i liten grad har gitt seg i kast med forskning av denne typen, skyldes nok til en viss grad mangelen på et adekvat teoretisk og metodisk apparat. Viktigere er likevel fraværet av naturaliseringens repertoar og det forholdet at disse fagmiljøene har et alternativt syn på forholdet mellom fortid og kulturminne. Imidlertid er det tegn som tyder på at også disse miljøene etter hvert kan komme til å la seg oversette og slik la seg representere av OPP.

Skillet mellom grunn- og anvendt forskning blir gjerne definert i forhold til hvilken intensjon de som kommer med pengene måtte ha. Det dreier seg om grunnforskning dersom ikke vitenskapseksterne mål ligger til grunn for finansieringa. Anvendt forskning derimot, kjennetegnes av at finansieringa er motivert av vitenskapseksterne mål (Skoie 1995:119). Hans Skoie mener at selve *forskningen* ikke behøver å være annerledes verken metodisk eller på annen måte (ibid.). Imidlertid vil jeg i denne sammenhengen ikke i særlig grad bruke disse

benevnelsene, men som MD snakke om kulturminneforskning og kulturminnevernforskning. Dette til tross for at forholdet mellom finansiering og målsetning i hovedsak er tilsvarende. Kulturminneforskning pågår i hovedsak ved de institusjonene som mottar midler for å drive grunnforskning, mens kulturminnevernforskning i stor grad drives utenfor disse enhetene. I motsetning til hos Skoie er i tillegg forskningas *innhold* ikke uvesentlig i mitt perspektiv. Likevel belyser de tendensene til press på grunnforskninga generelt som Skoie m.fl. peker på også en mekanisme som er relevant i min sammenheng. Vi skal derfor se litt nærmere på hva dette presset innebærer.

Det kan virke som om holdningene til grunnforskningens autonomi har endra seg de seinere åra. Skoie mener å se at kravet om effektivitet har økt også på dette området, og man ser en stadig mindre forståelse for grunnforskningas resultatmessige usikkerhet. Videre hevder han at styringslysten overfor grunnforskninga har økt blant politikere og byråkrater. Slike tendenser kan vi se i Norge gjennom styring via programmer, resultatkrav m.m. (ibid.:122–123). Også Aant Elzinga tegner et bilde der grunnforskningas frie stilling har blitt svekka de seinere åra. Han skildrer ei utvikling fra 1970-tallet og framover der det industrielle Vesten har opplevd en nedgang i ressurser til grunnforskninga. Samtidig har man sett en tiltakende vektlegging på anvendt forskning og utvikling. Ifølge Elzinga preges denne perioden av det han kaller *Enlarged Science Policy* (utvida forskningspolitikk). Denne politikken ble utvikla og anvendt i Vest-Europa og gikk ut på å gjøre grunnforskninga mer effektiv og nyttig. Forskning og Utvikling (FoU) ble i økende grad målorientert. Vurderinger som lå utenfor forskningen – slike som gikk på sosiale og politiske forhold – fikk en stadig viktigere rolle. Fra politikernes synsvinkel var grensene mellom ulike typer forskning og utvikling uklare, og vitenskapen ble synonym med teknologi. Dette betydde at interne kriterier for vitenskapelig kvalitet ikke lenger ble sett på som de viktigste i vurderinga av forskninga. (1985:192–194). Dersom man aksepterer Skoies og Elzingas beskrivelse av tingenes tilstand, er det liten tvil om grunnforskninga generelt er pressa. De forskningspolitiske grep som har blitt i seinere tid, har medført at grunnforskninga og grunnforskningseenhetene har fått et snevrere handlingsrom.

Nå skal det sies at både Skoies og Elzingas analyser primært er retta mot naturvitenskapelig forskning og teknologi. Likevel beskriver begge noen generelle tendenser som i dag til en viss grad også påvirker den kulturminnefaglige forskninga som grunnforskning. Kravet om effektivitet og nytte har i seinere åra også kommet her. I Norge bevilges det meste av midlene

til grunnforskning over UFs budsjett, mens de øvrige departementer finansierer den anvendt forskning og utviklingsarbeidet (Skoie 1995:119). I vår sammenheng betyr det i praksis at kulturminneforskninga i hovedsak finansieres av UF, mens kulturminnevernforskninga får sine midler fra andre departementer. De store økningene til kulturminnerelatert forskning de seinere åra har kommet fra MD og Landbruksdepartementet. Dette innebærer at kulturminnevernforskningas andel av den totale virksomheten har økt på bekostning av mer tradisjonell kulturminneforskning.

For arkeologien sin del var forskning og forvaltning de første tiåra etter 2. verdenskrig, slik de arkeologiske landsdelsmuseene praktiserte det et integrert hele. Fra og med 1980-tallet ble det som vi har sett satt i gang en prosess der tradisjonell arkeologisk forskning gradvis ble skilt fra forvaltningen, noe som har resultert i at denne forskningsaktiviteten i dag for en stor del er løst fra kulturminneforvaltningen. Tradisjonelt har norsk arkeologisk grunnforskning i betydelig grad finansiert sin virksomhet gjennom oppdragsvirksomhet. Kulturminnelovens § 10 har sørget for et brukbart innkomme. I en årrekke har denne ordninga utgjort ett av fundamentene for den arkeologiske forskninga. Imidlertid lå det også en rekke begrensninger på mulighetene for forskning gjennom denne oppdragsvirksomheten. Disse var både av lovmessig og organisatorisk karakter. Kulturminneloven gir lite rom for forskning i forbindelse med forvaltningsinitierte utgravninger. Undersøkelser av denne karakter gjennomføres først og fremst i den hensikt å sikre det kildematerialet som ellers ville gå tapt ved gjennomføring av tiltak. Dette har medført at virksomheten til en viss grad har hatt preg av å være datainnsamlende heller enn problemorientert, noe som ved flere anledninger har vært bemerkta fra forskningshold (Notat fra de fem arkeologiske landsdelsmuseene til KUF 1997). I tillegg til begrensninga til å forske på utgravd materiale, har forskerne hatt liten mulighet til å innvirke på valg av undersøkelsesområde og forskningsobjekt. Man må drive undersøkelser der utbyggingsvirksomheten til en hver tid foregår. Imidlertid skal det ikke underslås at det også har kommet mye god forskning ut av slike forvaltningsinitierte prosjekter, disse begrensningene til tross. Forskning gjennom oppdragsvirksomheten ble innskrenka ved iverksettinga av de nye forskriftene til faglig ansvarsfordeling m.v. etter Kulturminneloven 01.01.2001. Forut for denne forskriftsendringa hadde de arkeologiske landsdelsmuseene myndighet både til å dispensere fra den automatiske fredninga, og til å undersøke de kulturminnene det ble gitt dispensasjon for. Ved endringa av forskriften ble denne myndigheten lagt til RA. Som dispensasjonsmyndighet hadde landsdelsmuseene en viss, om enn begrensning, mulighet til på eget initiativ å inkludere forskningsinteresser i

oppdragsvirksomheten, en mulighet som nå er svekka. Landsdelsmuseene er i dag mer å regne som instanser som utfører oppdrag på vegne av den sentrale kulturminneforvaltningen. Midler til rene forskningsgravninger har alltid vært en mangelvare. Dette skyldes nok for en stor del at grunnforskninga har vært forsynt med kildemateriale fra oppdragsvirksomheten, i tillegg til at arkeologisk forskning basert på feltarbeid i form av arkeologiske utgravninger er forholdsvis dyrt. Mangelen på slike midler har nok ramma grunnforskningene utenfor landsdelsmuseene sterkere enn selve museene. Flere universiteter huser slike enheter, og disse har i liten grad kunnet finansiere forskning gjennom oppdragsvirksomhet.

Både tapet i konkurransen om ressursene med kulturminnevernforskninga og en ytterligere svekkelse av mulighetene for visse typer kulturminneforskning gjennom oppdragsvirksomhet, gjør at kulturminneforskninga kan være åpen for endringer. På mange måter står man i en lignende situasjon som den Skoie og Elzinga beskriver for teknologifagene sin del. En måte man kan møte disse utfordringene på er å la seg inkludere i nettverket. Forskerne kan gjøre forvaltningens – som OPP – interesser til sine egne; de kan la seg representere av OPP. Gjennom å slutte seg til forvaltningens definisjon av virkeligheten, dens definisjon av forholdet mellom fortid og samfunn og naturaliseringens repertoar, blir de medspillere i nettverket. Noen vil kanskje mene at dette ville være ei uheldig utvikling. Men som en leder på et av våre landsdelsmuseer uttrykte det: ”Har vi noe valg?”

Jeg mener å se noen tendenser som tyder på at utviklinga kan være på vei i denne retninga. For noen år siden henvendte RA seg til de arkeologiske landsdelsmuseene med en forespørsel om deltakelse i det såkalte *Faglig program*. Dette går i korthet ut på at landsdelsmuseene skal melde inn kunnskapshull og forskningsmessige utfordringer som kan møtes gjennom oppdragsvirksomheten. Vesentlig her er det at deltakelse medfører tilførsel av midler. Imidlertid har RA lagt visse føringer for hvordan opplegget skal gjennomføres. Det legges opp til at programmet primært skal resultere i kunnskap som kulturminneforvaltningen kan nyttegjøre seg i sitt arbeid. Målsetningen er altså å ytterligere styrke dagens forvaltningsregime som kalkulasjonssenter, og slik gjøre nettverket mer stabilt. Flere av landsdelsmuseene har gått inn på dette opplegget og mottatt midler for å sikre gjennomføring. Dette kan forstås som en form for interessering fra forvaltningens side. Forvaltningens interesser bindes sammen med interessene til enkelte forskningsmiljøer gjennom å oversette dem til disses språk, noe som styrker dens posisjon. Gjennom å knytte forskning opp mot oppdragsvirksomheten, snakker sentralforvaltningen er språk som landsdelsmuseene forstår.

Det var jo nettopp dette som tidligere utgjorde en vesentlig del av aktiviteten til disse enhetene. Det vesentlige her er at hensikten nå delvis er en annen. Målet med slike strategier er gjerne å få den andre til å akseptere ens egne definisjoner som utsagn av 4. eller 5. grad (jf. kap. 3), og slik få dem til å framstå som sannheter (Johnsen 2002:58). Til dette kan det innvendes at landsdelsmuseene, ut fra strategiske vurderinger – økonomiske eller andre – kan ta del i slike prosjekter uten å nødvendigvis måtte slutte seg til forvaltningens definisjon av forholdet mellom fortid og samfunn. Her må imidlertid forskerne på museene underlegges samme vurdering som forvaltningen når det gjelder forholdet mellom idé og praksis. Også her former praksisen, og ikke tanken, virkeligheten. Ved å delta i slike programmer opptrer disse forskningsmiljøene som om de er overbevist om at forvaltningens utsagn er av 4. eller 5. grad. Slik binder de seg til OPP gjennom å gjøre dette punktets interesser til sine egne.

Landsdelsmuseene lar seg i slike sammenhenger representere av forvaltningen som OPP. Det samme forholdet kan sies å gjelde for den framveksten av undervisningstilbud knytta til kulturminneforvaltning som kommer fra de mer tradisjonelle forskningsinstitusjonene. Jeg tenker ikke her først og fremst på tilbudene på høghskolesida, men på de som bygges opp innafor selve forskningsmiljøene. Eksempelvis kan UiT, NTNU-Vitenskapsmuseet og AmS nevnes. På samme måte som høghskoletilbudene, er også disse en tilslutning til kulturminneforvaltningen som OPP. Imidlertid kan det, som for de faglige programmene også i denne sammenhengen hevdes at slike opplegg primært er strategisk motivert. Studietilbud av denne karakter forventes å trekke studenter, og flere studenter betyr mer penger. Men også i disse sammenhengene handler de aktuelle forskningsmiljøene som om de holder forvaltningens utsagn om virkeligheta til å være av 4. eller 5. grad.

Jeg vil ikke gå så langt som å hevde at universitetenes og landsdelsmuseenes egenskaper og identitet omdefineres gjennom disse interesseringsprosessene, og at deres identitet på grunn av dette er i ferd med å bli et resultat av assosiasjoner som knytter dem til sentralforvaltningen. Likevel er det min oppfatning at deltakelse i slike programmer trekker disse forskningsmiljøene i retning av en slik tilstand, at også de til en viss grad inngår i det nettverket som ligger bak objektet *Kulturminne* slik det defineres av dagens forvaltningsregime.

6.4 Maskiner og uforanderlige, bevegelige representasjoner

Som vi så i kapittel 4, legges det i en rekke av dokumentene som er produsert i regi av MD, stor vekt på registrene. Uten gode registre, ingen ansvarlig forvaltning. Etablering og oppbygging av registre fordrer imidlertid at kulturminnene må flyttes fra det tredimensjonale rommet hvor de befinner seg, og over til andre former for representasjoner. En vesenlig forutsetning som må være til stede for at disse representasjonene skal kunne bidra til en ansvarlig forvaltning, er imidlertid at de representerer ei form for virkelighet. Dette kom tydelig uttrykk i følgende forventning fra Handlingsplanutvalget (1992:51):

Når miljøregistrene på kulturminnesiden blir operative, vil ulike typer ressursregnskaper lett kunne aktiviseres.

Det hele forutsetter et 1:1 forhold mellom representasjon og det som representeres. Slik blir registrene fortida. Med dagens computerteknologi har dette forholdet fått forsterka aktualitet. Vi kan behandle mye større mengder data enn tidligere, og vi kan gjøre det på nye måter. Beregninger og analyser utføres effektivt med få tastetrykk. Dette gir inntrykk av en stadig bedre kontroll med verden der ute. Effekten er at ikke bare at vi opplever det som om denne kontrollen blir bedre, men også at fortida kan begynne å leve sitt eget liv inne i datamaskinene. Undersøkelsene i felt gjøres med referanse til databasene. Vi synes å være på vei mot det som tidligere ble benevnt som ei ”cyberfortid”. Disse basene relateres også til lover og forskrifter. Det er ikke hvem som helst som kan legge data inn i slike baser. ASKELADDEN inkluderer noen, mens andre holdes utenfor. Slik vedheftes de kulturminnene som havner i basen en klart definerbar status.

Denne flyttinga av fortida fra landskapet og inn i datamaskinene har også en stabiliserende effekt på nettverket. I det øyeblikket fortida flyttes inn i datamaskinene, blir den gjennom elektronisk kommunikasjon en ekstremt flyttbar størrelse. Den blir uforanderlig, men bevegelig. I dette ligger det for det første at naturaliseringens repertoar både muliggjør og er avhengig av teknologi som fremmer mulighetene for instrumentelt vern. Samtidig har representasjonen en fikserende effekt. Dette er grunna både i kunnskaps- og lovmessige forhold. For det andre gir det muligheter for å handle på avstand. Det åpner for en sentrum - periferi effekt, en effekt frambrakt av de mulighetene for overvåking og kontroll som denne formen for kommunikasjon legger til rette for (Law 1992:6). Slike uforanderlige, bevegelige størrelser var selvsagt virksomme før inntoget av datamaskinene. Ulike former for trykte

dokumenter har til en viss grad den samme effekten. Det som imidlertid er poenget her, er at computerprogrammer og elektronisk kommunikasjon i betydelig grad har bidratt til å gjøre slike mekanismer mer effektive.

Databaser er også egna til å skape kompetansemessige barrierer. Etter mange års arbeid, ser det ut til at RA nå har lyktes i å etablere en landsdekkende database som inneholder data og opplysninger over de objekter som er freda etter Kulturminneloven (ASKELADDEN). Den er ment å være kilde til informasjon om hvilke kulturminner som finnes, hvor de ligger og hvilken fredningsstatus de har. Basen er konstruert i regi av direktoratet. Fagmiljøene utenfor forvaltningen har hatt liten innflytelse på utforminga. Viktig i vår sammenheng er også at retten til å endelig avgjøre hvilke registreringer som skal inn i databasen, i utgangspunktet var forholdsvis begrensa. Med henvisning til både Forskrift om faglig ansvarsfordeling og praktiske forhold, som hensiktsmessigheten i å ha en ansvarlig instans, la MD opp til at FK skulle ha en kontrollfunksjon. Landsdelsmuseene skulle kunne legge inn registreringer, men disse skulle kontrolleres og godkjennes av FK. Til en viss grad kan kanskje dette forsvares rent praktisk. Imidlertid bidrar slike ordninger også til stabilisering av nettverket. Gjennom å avgjøre hvem som kan gjøre hva, definerer sentralforvaltningen samtidig identiteten til de ulike medspillerne.

Slik blir også datamaskinene definert i forhold til OPP. Interesseringa foregår gjennom lovmessige og organisatoriske grep som sørger for å avskjære kommunikasjonen mellom dem og andre medspillere i nettverket. Eksempelvis er de tradisjonelle forskningsmiljøene stengt ute fra både utforminga av ASKELADDEN, og fra muligheten til innflytelse på innholdet av basen. Ikke bare svekker dette kommunikasjonen til de andre medspillerne, det styrker også forholdet til OPP. Maskinenes interesse blir OPPs interesse, og dette punktet blir maskinenes representant.

6.5 Avslutning

Fortida har blitt en ytre virkelighet. Da bærekraftperspektivet kom inn i norsk politikk for fullt, ble forutsetningen samtidig lagt for en ny måte å definere fortidig materiell kultur på; som *Kulturminner*. På den ene sida ble den synonym med fortida som sådan. Fraværet av *in situ* fysiske etterlatenskaper fra fortida ble å forstå som historieløshet. På den andre sida ble den fortidige materielle kulturen gjort til en kalkulerbar størrelse. Fokus ble retta mot

kulturminnenes utside. Gjennom å adoptere metoder og begreper fra naturforvaltningen, og slik også fra naturvitenskapen, ble det lagt opp til et instrumentelt vern, hvor kildeverdien snarere ble sett på som et vernekriterium, heller enn et relevant og realiserbart potensial.

Som overskrifta på dette kapitlet viser, gikk man fra *vern* av bygninger og fornminner til *forvaltning* av kulturminner. Det ligger en betydelig forskjell i det å verne og det å forvalte. Vern står bare i forhold til en eller flere former for trusler. Forvaltning står i forhold til den øvrige samfunnsutviklinga som blir den vesenlige trusselen. Behovet for bærekraftig utvikling vitner om en erkjennelse av at det er samfunnet som truer fortida. Her har vi å gjøre med en klar definisjon av forholdet mellom fortid og samfunn. Det dreier seg altså om å forholde seg til truslene på en måte som også ivaretar disse interessene. Bærekraftig utvikling handler mye godt om dette. Slik blir aktiviteten å forvalte en funksjon av tesa om bærekraftig utvikling, mens vern alene kan bedrives uten tanke på et slikt perspektiv. Trusselen er ikke nødvendigvis samfunnets behov for utvikling.

Bærekraftperspektivet åpna altså et nytt rom som krevde en alternativ definisjon av virkeligheten – et nytt blikk. Forholdet mellom fortid og kulturminner, mellom kulturminner og samfunn og mellom fortid og samfunn antok nye former. Dette inkluderte nye metoder og forbindelser. Fokus på kulturminnenes utside og instrumentelt vern henger nært sammen med et naturvitenskapelig kunnskapsideal. Slik tok kulturminneforvaltningen som praksis i bruk naturaliseringens repertoar. Gjennom kulturminnene ble fortida et objekt på tilsvarende måte som naturen. Gjennom ulike former for representasjoner kunne den telles, beskrives, overvåkes, flyttes og beregnes. Begreper som tålegrense, ressursregnskap og bestand kom inn i vokabularet. Den fortidige materielle kulturen hadde blitt redefinert, den var blitt til *kulturminner*. Det utvida identitetsparadigmet, slik det ble beskrevet i forrige kapittel henger nært sammen med praktiseringa av et instrumentelt vern. Disse to elementene er symmetrisk reduksjonistiske. Tolkninger, tilskrivninger til grupper, eller nasjoner m.m. vil det alltid være større eller mer eller mindre konsensus og oppslutning om. Gjennom det utvida identitetsparadigmet, ressursforvaltningsparadigmet, naturaliseringens repertoar og det instrumentelle vernet har dagens forvaltningsregime plassert seg i et midtpunkt hvor det som de forvalter framstår som selvsagt og uavhengig av slike svingninger. *Kulturminnet* med alle sine egenskaper blir et virkelig objekt, noe nærmest naturgitt som ligger der ute.

Mitt poeng blir imidlertid at *Kulturminnet* ikke er et slikt objekt. Men det er heller ikke bare representasjon, utelukkende sosialt konstruert og bare tilstede i samfunnet. Et av Latours poenger er nettopp at verken naturaliseringens eller sosialiseringens repertoar på en dekkende måte forklarer eksistensen av fenomener. For forvaltningen forvalter noe som er reelt nok. Registreringer og observasjoner har motsvarigheter i en fysisk verden. Det dreier seg ikke bare om mennesker, ideer og språk. Det handler også om ikke-mennesker i form av fysiske strukturer og maskiner. Gjennom ANT ser vi at objektene er sammensatt; de har et nettverk bak seg. Slik dagens forvaltningsregime definerer *Kulturminnet*, er det sammensatt av elementer som politikk, økonomi, jus, fysiske strukturer, humanvitenskap, teknologi, maktrelasjoner, naturvitenskap, fortid og mye, mye mer, et *kvasiobjekt*. I prosessen med å stabilisere slike nettverk, blir imidlertid det samme nettverket usynlig. Vi har i dette kapittelet sett på noen måter politikere, forskere, fortid og maskiner blir usynlige – men fortsatt virksomme – på gjennom å la seg representere av OPP. ANT analyserer og synliggjør altså *renselsesarbeidet*, skjulinga av objektets tilkomstbetingelser. Jo mer heterogent objektet blir, jo mer enhetlig framstår det. *Kulturminnet* blir slik å forstå som en svart boks.

Forvaltningens sammenkobling av vitenskap, lovverk og politikk utgjør et effektivt instrument for moderniteten. Gjennom maktrelasjoner, kalkulasjoner og teknologier muliggjør dette triangelet etablering og stabilisering av lange og komplekse nettverk. Jo større slike nettverk blir, jo mer ugjennomtrengelige og stabile blir de. Her både produseres kvasiobjektene og modernitetens repertoarer sørger for å framstille dem som reine former, som objekter med de ontologiske kvaliteter som den moderne forfatninga foreskriver.

7. Interesseringsmekanismer og stabilisering

7.1 Innledning

I forrige kapittel ble det forsøkt vist hvordan bærekraftperspektivet har ført til ei vektlegging på naturaliseringens repertoar fra kulturminneforvaltningens side. Vi så hvordan kulturminnefeltet som politikk- og forvaltningsområde kan forstås som en form for ”fartøy”, hvor det oversettelsesarbeidet som den moderne forfatninga foreskriver kan spilles ut. Dette oversettelsesarbeidet ble beskrevet gjennom en studie av noen av de elementene som danner modernitetens andre halvdel, eller det nettverket som ligger bak det objektet som kan kalles forvaltningens *Kulturminne*. Et av stadiene i denne oversettelsesprosessen er *interessering*. Vi har sett noen eksempler på hvordan interessering kan foregå. Som vi husker, dreier det som om både å avskjære kommunikasjonen mellom andre medspillere i nettverket, og å styrke disses forhold til OPP.

Oversettelse kan foregå på så mange vis, og denne avhandlingen kan bare peke på noen av de formene dette fenomenet kan ta. I forrige kapittel så vi noen eksempler på grep den sentrale kulturminneforvaltningen selv har hatt regien for. Dette kapittelet skal ha et mer overordna fokus, og retter blikket mot måten kulturminneforvaltningen – som en del av den helhetlige miljøforvaltningen – selv er organisert på. Dette gjelder både i forhold til andre offentlige sektorer, og kulturminneforvaltningens interne organisering. Utgangspunktet er at disse forholdene utgjør en vesenlig del av grunnlaget for kulturminneforvaltningens handlingsrom, slik dette ble beskrevet i forrige kapittel. Det første – og kanskje viktigste – er *sektoransvaret*, som gjennom å gjelde miljøforvaltningen generelt, også får betydelige konsekvenser for kulturminneforvaltningen. Prinsippet står i et nært forhold til tanken om bærekraftig utvikling, og har fått en stadig sterkere aktualitet de seinere åra. Fenomenet vil bli analysert bl.a. med utgangspunkt i noen av de styringsdokumentene som ble presentert i kapittel 4. Det andre er MDs rolle og praksis når det kommer til myndighetsutøvelse i enkeltsaker. Vi skal se nærmere på om denne posisjonen kan legge til rette for en funksjon som muliggjør en viss justering av den rådende kulturminnepolitikken i forhold til ulike former for press utenfra. Det vil bli foretatt en gjennomgang av noen utvalgte klage- og innsigelsessaker behandla av departementet. Hensikten vil være å se på om det i departementets rolle som myndighetsutøver i enkeltsaker kan ligge muligheter for en viss stabiliserende effekt på det nettverket som ligger bak objektet *Kulturminnet*. Det skal imidlertid understrekes at det her

ikke er snakk om en egentlig empirisk studie av departementets praksis i slike saker, da antallet aktuelle saker er forholdsvis lite. Det dreier seg snarere om å indikere tilstedeværelsen av en slik effekt.

7.2 Sektoransvar som bindingsmiddel

I RAs strategi for perioden 2000–2005 framholdes det å medvirke til at andre sektorer tar selvstendig ansvar for forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer som en av direktoratets viktigste strategier (Riksantikvaren 2000:9). Sektoransvaret regnes som ett av miljøvernets hovedprinsipper (Riksantikvaren 2001a:7). Det må kunne sies at vi her har å gjøre med en av kulturminneforvaltningens organiseringsmessige bærebjelker. Nå er det imidlertid ikke helt klart i hvilke sammenhenger det utelukkende dreier seg om sektorer innafor offentlige virksomhet, og når også det private er involvert. Men RA ser ut til å skille mellom *miljøvern som sektorovergripende ansvar* og *sektorprinsippet* (ibid.:59). Sektorprinsippet innebærer at både offentlige og private sektorer har ansvar for å ta miljøhensyn, noe som også inkluderer ”user pay”-prinsippet. Direktoratets definisjon av det sektorovergripende ansvaret går på at miljøvernmyndighetene er med på å sette miljøkrav for andre sektorer. Målet her er at miljøvernmyndighetene skal utgjøre en grunnleggende forutsetning for all samfunnsplanlegging (ibid.). Dette må forstås dit hen at sektorprinsippet gjelder både offentlige og private, og gjerne knytta opp mot tiltakshaverrelaterte forhold. Sektoransvaret, derimot gjelder primært offentlig virksomhet, knytta opp mot mer overordna prinsipper og strategier. I St. meld. nr. 8 (1999–2000) *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand* understrekes det at miljøvernpolitikken bygger på at alle private og offentlige aktører i alle samfunnssektorer har et selvstendig ansvar for å legge miljøhensyn til grunn for sin virksomhet, og at sektormyndighetene i tillegg til å ha oversikt over miljøvirkningene i sektoren, også har ansvaret for iverksette og gjennomføre tiltak innafor eget ansvarsområde (kap. 1.5).

Det tverrsektorielle prinsippet har på et generelt grunnlag blitt trukket fram i en rekke politiske styringsdokumenter (St. meld. nr. 49 (1986–87) *Om miljøvernforskning*, St. meld. nr. 46 (1988–89) *Om miljø og utvikling*, St. meld. nr. 34 (1990–91) *Om miljøvern i kommunene*, St.meld. nr. 29 (1996–97) *Regional planlegging og arealpolitikk*, St. meld. nr. 58 (1996–97) *Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling*, Inst. S. nr. 150 (1997–98), St.meld. nr. 8 (1999–2000) *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*, St. meld. nr. 19 (1999–2000) *Om norsk landbruk og matproduksjon*, RPR for samordnet areal- og

transportplanlegging, NOU 2001:7, *Bedre kommunal og regional planlegging etter Plan- og bygningsloven*, St. meld. nr. 25 (2002–2003) *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*). Når det gjelder kulturminneforvaltningen spesielt, løftes dette forholdet fram i NOU 2002:1. Et trekk som går igjen i flere av disse dokumentene er det tette forholdet mellom sektorsamarbeid og bruken av PBL. Her blir mobiliseringa av primærkommunen et viktig element.

Her skal fokus settes på sektoransvaret som offentlig ansvar. Grunnen er at forholdene rundt det mer overordna miljøvernansvaret som andre offentlige sektorer er blitt tillagt, og MDs sentrale rolle i denne sammenhengen på en tydelig måte viser departementets posisjon som OPP. Derfor vil analysen i hovedsak dreie rundt St. meld. nr. 58 (1996–97), St. meld. nr. 8 (1999–2000), St. meld. nr. 25 (2002–2003), NOU 2002:1, samt noen konkretiseringer fra RAs side.

I St. meld. nr. 58 (1996–97) slås det fast at prinsippet om at alle sektorer har et selvstendig miljøansvar står sentralt i norsk miljøvernpolitikk. Det vises til at miljøvernmyndighetene har fått ansvaret for å samordne regjeringas arbeid med å fastsette de miljøvernpolitiske målene, nasjonalt og for sektorene. Denne myndigheten skal også sørge for egne systemer for overvåking av miljøtilstanden, og for samarbeid med sektormyndighetene om resultatrapportering. På det tidspunktet da denne meldinga kom, rapporterte sektormyndighetene om sin miljøverninnsats gjennom *Miljøprofilen i statsbudsjettet*. Imidlertid la regjeringa opp til at denne presentasjonsformen skulle utvikles til å bli en mer systematisk rapportering av regjeringas samla miljøverninnsats. Det ble tatt sikte på en årlig rapportering til Stortinget gjennom presentasjonen av *Regjeringens miljøprofil og rikets miljøtilstand*. I tillegg fulgte man opp St. meld. nr. 46 (1988–89) gjennom å bebude utarbeidelse av sektorvise miljøhandlingsplaner. Hensikten med slike planer var å tydeliggjøre sektorenes ansvar innafor rammene av en sektorovergripende politikk. Disse skulle inneholde sektorvise arbeidsmål som skulle utarbeides med utgangspunkt i internasjonale forpliktelser og andre miljøvernpolitiske mål som man har for hvert resultatområde i miljøvernpolitikken. Som et ledd i dette arbeidet tok man mål av seg å utarbeide det man kalla et sett med indikatorer på det miljøpolitiske området. Det ble understreka at arbeidet med å etablere disse indikatorene skulle skje i nært samarbeid mellom MD og de berørte sektordepartementene (s.27). Ved utgangen av 2001 hadde 12 departementer utarbeida sine første sektorvise handlingsplaner. Det ble lagt opp til en revidering av planene hvert fjerde år (NOU 2002:1).

I St. meld. nr. 8 (1999–2000) fulgte man opp arbeidet med å utvikle sektorvise miljøhandlingsplaner. Ansvarliggjøring av sektormyndighetene i gjennomføringa av kulturminnepolitikken ble understreka. Miljøvernmyndighetenes ansvar skulle være å samordne regjeringas arbeid med å fastsette de miljøvernpolitiske målene, også for sektorene. Denne myndigheten skulle også sørge for at det ble oppretta et system for rapportering av bl.a. miljøtilstanden, hvilke faktorer som påvirker miljøtilstanden og gjennomførte miljøtiltak. Det ble lagt opp til at sektormyndighetene skulle ha oversikt over miljøvirkningene av virksomheten innafor eget ansvarsområde. De skulle også ha ansvar for rapportering om miljøutviklingen i sektoren. Følgende boks er klippet ut fra meldinga, og viser hvordan det hele ble organisert:

Figur 1.2 De viktigste elementene i resultatoppfølgingssystemet.

Figur 1.2 viser hovedelementene i resultatoppfølgingssystemet i miljøvernpolitikken. Delene i resultatoppfølgingssystemet er under utvikling, og det vil ta noen år før alle delene er ferdig utviklet. De viktigste elementene er:

- «Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand» er en årlig stortingsmelding som vil inneholde en systematisk rapportering om utviklingen i miljøet og presentere

regjeringens miljøverninnsats på de åtte miljøvernpolitiske resultatområdene. *Resultatområdene*, jf. vedlegg 1, avgrensner innholdet og innsatsområdene i miljøvernpolitikken.

- For hvert resultatområde trekkes de langsiktige målene for miljøvernpolitikken opp gjennom *strategiske mål*. De strategiske målene blir konkretisert gjennom *nasjonale resultatmål* som så langt det er faglig grunnlag for det, skal være tidsbestemte og etterprøvbare. Resultatmålene vil reflektere inngrep (utslipp, arealbruk mv.) som påvirker miljøtilstanden, eller uttrykke en ønsket tilstand i miljøet. Resultatmålene danner utgangspunkt for *sektorvise arbeidsmål*.
- Departementene har ansvar for å utarbeide *sektorvise miljøhandlingsplaner*. Planen vil omfatte de samfunnssektorene som forvaltningsmessig knyttes til vedkommende departement. Miljøhandlingsplanen vil presentere sektorenes miljøutfordringer, sektorvise arbeidsmål og virkemidler og tiltak innenfor de miljøvernpolitiske resultatområdene. Planene vil vanligvis bli revidert hvert 4. år. De sektorvise arbeidsmålene vil normalt være mål for redusert miljøpåvirkning og for gjennomføring av tiltak. Ny politikk og hovedpunktene i miljøhandlingsplanene vil også bli presentert i departementenes budsjettproposisjoner.
- Sektormyndighetene skal årlig *rapportere* de samlede resultatene for sin sektor til miljøvernmyndighetene. Disse rapportene vil være et viktig grunnlag for utarbeidelse av stortingsmeldingen regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.
- Utviklingen av miljøtilstanden, forhold som påvirker miljøtilstanden og gjennomføringen av tiltak, skal følges ved hjelp av *nøkkeltall*. Tverrsektorielle analyser og resultatene som oppnås, vil samlet gi grunnlag for å justere mål eller virkemiddelbruk. Resultatrapporteringen er avhengig av gode systemer og verktøy for innhenting av og bearbeiding av data. De viktigste kildene for innhenting av data vil være *miljøovervåking og rapportering fra sektorene*. Miljøstatistikk fra Statistisk sentralbyrå, beregninger og framskrivninger vil også brukes. Det vil bli utviklet nye former for rapportering til publikum og andre brukere. Her vil «Miljøstatus i Norge» på internett (<http://mistin.dep.no>) stå sentralt.

Henta fra den elektroniske utgaven av St. meld. nr. 8 (1999–2000)

Det ovennevnte gjaldt for miljøfeltet generelt. Kulturminner og kulturmiljøer ble behandla i et eget kapittel. Også her ble sektoransvaret løfta fram som et viktig virkemiddel. Konkret

nevnes *Samarbeidsforum for storbyutvikling*. Her var ni departementer, de seks største byene og RA involvert.

Kulturminneutvalget foretok en gjennomgang av omtalen av kulturminner i de sektorvise miljøhandlingsplanene som ble utarbeida i perioden 1998–2000. Inntrykket utvalget satt igjen med var bl.a. at kulturminnespørsmål i ulik grad ble oppfatta som en naturlig del av sektorenes virksomhet, at vern av kulturminner ble gjennomgående framstilt som en potensiell konflikt for sektorenes videre utvikling, samt at skjøtsel ble opplevd som en byrde. Gjennomgangen indikerte også at det var en del usikkerhet omkring ansvarsforholdet mellom bl.a. den offentlige kulturminneforvaltningen og sektordepartementene. Videre kom det fram at departementenes samarbeid med faginstansene varierte. Utvalget konkluderte med at det gjensto en del arbeid for å integrere kulturminner både i den generelle kulturminnepolitikken og i de ulike sektorenes daglige virksomhet (NOU 2002:1:68–69).

Dette var muligens noe av bakgrunnen for utarbeidelsen av en nettpublikasjon på RAs hjemmeside med tittelen *Sektorenes ansvar. utfordringer og muligheter innenfor andre departementers ansvarsområder* (www.ra.no lest 03.02.2005). Her peker RA på utfordringer og muligheter innafor en del departementers ansvarsområder. Det dreier seg om i alt åtte departementer: KUF, NHD, LD, OED, KD, FID, VD og FD. Direktoratet tar for seg departement for departement og beskriver både nåværende situasjon tilstand og behov framover. For KUFs del er formålet å ansvarliggjøre departement til å integrere hensynet til kulturminner i forhold til bl.a. undervisning og forskning. Når det gjelder det undervisningsmessige, trekker RA fram Nettverk for miljølære – et samarbeid mellom skoler, miljøvernforvaltningen, forskningsinstitusjoner og frivillige organisasjoner, en møteplass hvor skolen både kan få og også selv gi informasjon som kan komme fellesskapet til nytte (www.miljolare.no/tema/kultur/) – som et eksempel på implementering av kunnskap om kulturminner. For forskningas del viser direktoratet til behovet for å initiere forskning om kulturminner og kulturmiljøer etter forvaltningens behov. Når det gjelder NHDs utfordringer pekes det på integrering av kulturminneperspektivet i næringspolitikken. Her trekkes bl.a. behovet for kompetanse og ny kunnskap fram som viktige virkemidler. LD er kanskje det departementet som i størst grad har samarbeida med MD når det gjelder forvaltning av kulturminneverdier. Og her trekkes det fram en rekke tiltak og virkemidler som er knytta til forvaltning av kulturminneverdiene. Miljøregistrering i skog og ulike tilskuddsordninger kan nevnes.

Til tross for Kulturminneutvalgets noe avmålte begeistring når det gjaldt måten organiseringa av sektoransvaret fungerte på for kulturminnefeltets del, fortsatte man i en mer overordna sammenheng i samme spor. Dette kommer klart til uttrykk i St.meld. nr. 25 (2002-2003) *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*, hvor opplegget er tilnærma identisk med det vi så i St. meld. nr. 8 (1999–2000):

Boks 1.1 Resultatoppfølging av miljøvernpolitikken

- Stortingsmeldingen *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand* rapporterer om utviklingen i miljøet og om Regjeringens miljøvernpolitikk på de åtte miljøvernpolitiske resultatområdene.
- På hvert resultatområde er det fastsatt langsiktige, *strategiske mål*. Disse målene er konkretisert gjennom tidsbestemte og etterprøvbare *nasjonale resultatmål*. Resultatmålene skal reflektere inngrep (utslipp, arealbruk m.v.) som påvirker miljøtilstanden, eller uttrykke en ønsket tilstand i miljøet. Resultatmålene danner utgangspunkt for *sektorvise arbeidsmål*. Utviklingen i miljøtilstanden og forhold som påvirker miljøtilstanden skal følges ved hjelp av *nasjonale nøkkeltall*. Disse skal vise status i forhold til de strategiske målene og de nasjonale resultatmålene i miljøvernpolitikken. De nasjonale nøkkeltallene ligger til grunn for faktapresentasjonene i denne meldingen og vil også bli benyttet i internasjonal miljørapportering og i annen informasjon om miljøtilstanden i Norge. Økt kunnskap om miljøstatus og miljøpåvirkninger vil kunne gi behov for videreutvikling av nøkkeltallene.
- Departementene har utarbeidet *sektorvise miljøhandlingsplaner*. Planene omfatter de samfunnssektorene som forvaltningsmessig er knyttet til vedkommende departement. Miljøhandlingsplanen presenterer sektorenes miljøutfordringer, sektorvise arbeidsmål og virkemidler og tiltak innenfor de miljøvernpolitiske resultatområdene.
- Sektormyndighetene skal årlig *rapportere* om miljøutviklingen i sin sektor til miljøvernmyndighetene, inkl. bruken av virkemidler. Sektormyndighetenes miljørapportering vil bli lagt til grunn for blant annet stortingsmeldingen *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*.

Henta fra den elektroniske utgaven av St. meld. nr. 25 (2002–2003).

Når det gjaldt kulturminner og kulturmiljøer spesielt, kunne man i denne meldinga vise til en rekke konkrete tilfeller hvor kulturminnemyndighetene hadde samarbeidet med andre sektormyndigheter. Dette gjaldt aktører som LD, FID, NHD og KRD.

7.2.1 Analyse

Innledningsvis skal det understrekes at sektoransvaret virker å være et relevant grep med tanke på de målsetningene som stilles opp på miljøsida. Det skal ikke her sås tvil om hensiktsmessigheten ved dette med tanke på ønsket om å forhindre at andre samfunnssektorer – gjennom sine virksomheter – bidrar til en negativ virkning på miljøet. Dette er også tilfelle når det gjelder kulturminner og kulturmiljøer.

Grunnen til at sektoransvaret likevel trekkes fram i denne avhandlingen, er at det også bidrar til å plassere miljøforvaltningen generelt, og dermed også kulturminneforvaltningen i et sentrum. Vi har sett at det legges opp til at miljøforvaltningen skal ha ansvaret for samordninga av regjeringas arbeid med fastsetting av de miljøpolitiske målene. Den skal også sørge for hensiktsmessige systemer for overvåking av miljøtilstanden, samt for samarbeid mellom seg selv og sektormyndighetene om resultatrapportering. Det er også blitt slått fast at arbeidet med å etablere miljøindikatorer skal skje i nært samarbeid mellom MD og de berørte sektordepartementene. Med tanke på vår ANT-analyse av dagens kulturminneforvaltningsregime er dette forhold som det er nødvendig å se nærmere på. Gjennom de ovennevnte grepene blir den sentrale kulturminneforvaltningen på en effektiv måte plassert mellom andre medspillere i nettverket; vi har altså her med en form for interessering å gjøre. Som en del av miljøforvaltningen tillegges MD og RA ansvaret for samordninga av arbeidet med fastsettinga av landets kulturminnepolitiske målsetninger. Dette må forstås som en posisjon mellom de politiske beslutningstakerne og andre samfunnsinteresser. I mange sammenhenger vil det være vanskelig å skille mellom samordning og en vesentlig innflytelse på utforminga av selve politikken. Dette er grunna i både det forholdet at premissene for en politikk bl.a. gjerne ligger i måten det hele organiseres på, og i kulturminneforvaltningens faglige plattform. Når det gjelder etablering av miljøindikatorer og overvåkingssystemer, innebærer dette i stor grad å definere hva som skal måles og hvordan. Som vi så i forrige kapittel, fordrer et instrumentelt vern et visst blikk. Dette blikket blir igjen styrende for hva man anerkjenner som relevante data. Den som sitter i posisjon til å avgjøre dette spørsmålet, definerer i stor grad også virkeligheten: forholdet mellom fortid, kulturminner og samfunn. Den posisjonen som en slik funksjon må kunne sies å utgjøre, er egna til å hindre kommunikasjon mellom andre medspillere i nettverket, og slik fremme alternative beskrivelser av virkeligheten. For eksempel så vi i forrige kapittel at enkelte aktører ble utelukka fra arbeidet med utforminga av RAs database, ASKELADDEN.

Til slutt har vi resultatrapporteringa. Gjennom å ha ansvaret for organiseringa av denne, har den sentrale kulturminneforvaltningen stor innflytelse både på hvordan det skal rapporteres, og på hva som i det hele tatt skal bringes videre. Dette kan lett medføre at enkelte former for resultater blir lettere tilgjengelige for, for eksempel de politiske beslutningstakerne, enn andre. Ett eksempel på dette er nettopp stortingsmeldinga *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*. Denne produseres av MD og kommer Stortinget i hende annen hvert år. Den har, som vi har sett til oppgave å rapportere om utviklinga i miljøet og miljøvernpolitikken på de miljøvernpolitiske områdene, deriblant området for kulturminner og kulturmiljøer. Det er ikke åpenbart at alle andre sektormyndigheter og aktører innafor disse sektorene alltid, og fullt og helt deler den virkelighetsbeskrivelsen som departementet her serverer, heller ikke på kulturminnesida.

Dagens organisering av sektoransvaret skaper et handlingsrom som muliggjør interessering fra den sentrale kulturminneforvaltningens side. Men denne innebærer ikke bare muligheten for å avskjære kontakt mellom andre medspillere i nettverket slik dette ble beskrevet ovenfor. Det dreier seg også om å styrke forbindelsene til OPP. De ovennevnte ordningene kanaliserte altså ikke bare andre medspillere vekk fra hverandre. Gjennom at noen av de relasjonene andre sektorer har til kulturminneforvaltningen er gjort obligatoriske, blir forbindelsene både selvsagte og nødvendige, eller i alle fall uunngåelige. Det uunngåelige ligger i at det stilles krav til de andre sektorene om at de skal følge de foreskrevne prosedyrene. På ulike områder legges det opp til samordning og samarbeid mellom kulturminnemyndigheten og andre sektorer. En konsekvens av dette blir at det kan være vanskelig for andre samfunnsinteresser på en relevant måte å forholde seg til kulturminner og kulturmiljøer som miljøvernpolitisk område, uten samtidig å måtte relatere seg til kulturminneforvaltningen som en del av miljøvernmyndigheten.

Denne organiseringa får en dobbelt stabiliserende effekt på nettverket. Den første effekten er forholdsvis direkte. Andre sektorer må i konkrete sammenhenger hver på sitt område forholde seg til kulturminnemyndigheten. Den andre effekten er mer indirekte. Umiddelbart kan det virke som at prinsippet om sektorenes selvstendige ansvar på et grunnleggende nivå trekker disse inn i selve forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer; at kulturminnefeltet utvides til å omfatte mange flere samfunnsaktører. Imidlertid er dette snarere tilsynelatende. Det kan hevdes at selve organiseringa heller bidrar til dannelsen av det som i kapittel 6 ble definert som en egen sektor. Her ble det pekt på mekanismene ny kulturminneekspertise, ny

opplæringsstrategi og framveksten av en institusjonalisert kulturminnevernforskning. Det ble hevdet at disse forholdene bidrar til å skape det inntrykket at kulturminneforvaltning er noe eget som ikke har noe tyngdepunkt i noen spesielle disipliner eller andre områder. Måten kulturminneforvaltningen kobles opp mot prinsippet om sektoransvaret på, utgjør en tilsvarende mekanisme. Gjennom denne relasjonen transformeres sektorene til satellitter som kretser rundt et midtpunkt som samtidig har klare avgrensninger til disse satellittene. Riktignok brukes benevnelser som samordning og samarbeid, men sektorenes ansvar synes ikke å følges ad av muligheten til egentlig å legge noen premisser for utformingen av selve politikken. Denne muligheten ligger i midtpunktet. Sektorenes selvstendighet innebærer egentlig ikke noe mer enn at de av seg selv skal følge opp de mål og prioriteringer som kulturminneforvaltningen meisler ut. Slik blir kulturminneforvaltningens rolle og funksjon kvalitativt forskjellig fra de virksomhetene som finner sted innafor de andre sektorene. Nå kan det naturligvis sies at dette er selvsagt. Systemet er jo nettopp lagt opp slik at etatene skal ha hovedansvaret for visse områder, og MD har dette ansvaret når det gjelder miljøforvaltningen, kulturminneforvaltningen inkludert. Dette er riktig. Men det står ikke i motsetning til det forholdet organiseringa sementerer inntrykket av at vi på et generelt grunnlag har med et eget felt å gjøre. Kulturminner og kulturmiljøer – slik de defineres og forvaltes av dagens forvaltningsregime – blir et politikkområde på samme måte som energi-, eller samferdselssektoren er det. Dette styrker dagens forvaltningsregimes posisjon som OPP, og virker dermed som en stabiliserende faktor på nettverket.

7.3 Myndighetsutøvelse og stabilisering

MDs virksomhet på kulturminnefeltet er tredelt. Departementet skal forberede og sørge for å gjennomføre den gjeldende kulturminnepolitikken, fatte vedtak i enkeltsaker etter lov, forskrift og forvaltningspraksis, samt administrere, organisere og føre kontroll med underliggende etater (NOU 2002:1:188). Utgangspunktet for dette delkapittelet er den tanken at MDs rolle som produsent og forvalter av kunnskap på den ene sida og som myndighetsutøver på den andre sida, former en dobbeltrolle som i noen sammenhenger kan ha potensial som en stabiliserende faktor på nettverket. Dette perspektivet skal forsøkes illustrert gjennom noen eksempler fra departementets praksis hvor dettes behandling av klage- og innsigelsessaker i enkelte tilfeller kan virke noe tilfeldig. I den sammenhengen skal det for ordens skyld nevnes at departementet i størsteparten av sakene er i tråd med det som må forstås som den nasjonale vernepolitikken.

Med utgangspunkt i ANT skal det her – primært på et teoretisk nivå – antydes en mulighet for at klage- og innsigelsesinstituttet kan fungere som en stabiliserende faktor på det tidligere beskrevne nettverket. De følgende avsnittene skal vi se nærmere på om departementets behandling av klage- og innsigelsessaker kan fungere som en ”sikkerhetsventil” i forhold til presset fra andre samfunnsinteresser. Utgangspunktet er at denne funksjonen i enkelte sammenhenger kan bidra til å hindre direkte kommunikasjon mellom enkelte samfunnsinteresser og politiske beslutningstakere på riksplan når det gjelder forhold som kulturminnepolitikk og lovgiving. I dette perspektivet kan departementets valg av argumenter og avgjørende momenter i enkeltsaker til en viss grad være mer eller mindre tilfeldige når det kommer til klage- og innsigelsessaker, men det vesentlige – selve *utfallet* – behøver likevel ikke å være det.

Spørsmålet skal forsøkes analysert med utgangspunkt i ANT og illustrert ved en gjennomgang og en analyse av et mindre antall klage- og innsigelsessaker behandla i MD i perioden 1995-2002. I utgangspunktet ble muligheten holdt åpen for at de klage- og innsigelsessakene MD hadde hatt til behandling i den aktuelle perioden skulle kunne danne grunnlaget for en egentlig *kvantitativ empirisk studie* av det forholdet som skal belyses i dette delkapittelet. Dette viste seg imidlertid av flere grunner vanskelig å gjennomføre. For det første er antallet saker jeg har kommet i besittelse av hvor MD har gitt klager medhold for lite til at det kan forsvare en kvantitativ analyse. En kvalitativ analyse av disse sakene ville imidlertid igjen bli for omfattende med tanke på hvor sentralt det forholdet materialet skal belyse er for avhandlinga som helhet. I tillegg har kommunikasjonen med MDs arkiv vært av en slik art at det er uklart om jeg sitter med den egentlig totale mengden saker fra perioden. Det skal derfor understrekes at materialet ikke er egna til med noen form for sikkerhet å hevde at det dreier seg om en egentlig *virksom* interesseringsmekanisme. Målsettingen begrenser seg derfor til å se nærmere på om MDs funksjon på dette området innehar *potensial* som en slik mekanisme. Poenget er å vise *på hvilke måter* departementet *kan* argumentere i visse sammenhenger, ikke *hvor ofte* de har tatt avgjørelser i den ene eller andre retning. Det gjennomgåtte materialet kan derfor ikke sies å belegge noe som helst. Slik kunne de samme konklusjonene blitt nådd uten at dette materialet hadde blitt trukket inn. Når dette likevel er gjort, er det utelukkende fordi det på en god måte fungerer som en *illustrasjon* til den teoretisk utleda mekanismen som skal drøftes her. De konkrete sakene som presenteres i dette kapittelet, er valgt med dette for øye,

og utvalget kan derfor virke noe tendensiøst. Men da er det altså viktig å huske på at det ikke legges opp til noen empirisk fundert beskrivelse av departementets praksis på dette området. I tillegg til viktigheten av å peke på en slik stabiliseringsmekanisme i seg selv, er dette kanskje ennå mer interessant med tanke på at endringer i departementets praksis over tid vil kunne indikere hvor stabilt det selv oppfatter sin posisjon som OPP å være. Slik pekes det her snarere på et mulig framtidig parameter, heller enn en tidligere og nåværende tendens.

Materialet er primært henta fra MDs arkiv, både siden utgangspunktet er at dette departementet utgjør et OPP, og fordi det står sentralt når det kommer til avgjørelser i slike saker. Som nevnt, blir langt fra alle klage- og innsigelsessaker i den aktuelle perioden behandla. Fokus rettes mot noen tilfeller hvor departementet har fattet endelig vedtak, og hvor det finner *ikke* å kunne opprettholde kulturminneforvaltningens vedtak. Dette er grunna i at målsettinga med dette delkapittelet er å si noe om hvilke virkninger slike avgjørelser kan ha når det gjelder den sentrale kulturminneforvaltningens posisjon i det tidligere beskrevne nettverket som ligger bak forvaltningens forståelse og definisjon av kulturminnet som fenomen.

7.3.1 Materialgjennomgang

Det har latt seg gjøre å skaffe til veie vedtaksbrevene til 78 klage- og innsigelsessaker behandla av MD i den aktuelle perioden, og som omhandler kulturminneinteresser. 28 av disse er henta fra MDs hjemmeside. Resten har jeg henta selv eller fått tilsendt fra departementets arkiv. I de fleste sakene er det RAs vedtak eller innsigelse departementet har hatt til vurdering. I noen tilfeller dreier det seg om fylkeskommuner eller landsdelsmuseer. Klager eller kommune har fått medhold i ca. 18 % av sakene. En kartlegging utført av RA fra 2000 av regionale kulturminneforvaltningens bruk av innsigelse til kommunale planforslag i åra 1997–1999, viste at kulturminneinteressene hos MD vant helt eller delvis fram i ca. 70 % av sakene. Denne undersøkelsen viste også at de sakene hvor kulturminneinteressene ikke vant fram, omhandla hovedtyngden utbygging i sentrumsområder. (Riksantikvaren 2000:5). Bildet blir altså noe annerledes når man ser på perioden 1995–2002 og inkluderer RAs bruk av innsigelse og klagesaker. Denne forskjellen er likevel ikke vesentlig for de forholdene jeg ønsker å studere, da det som nevnt ikke er det kvantitative jeg ønsker å rette fokus mot. Likevel skal det kort nevnes at i perioden 2003–2004 kan det se ut som om departementet endra praksis noe når det gjaldt innsigelsessaker. Her fikk kulturminneinteressene fullt

medhold i bare ca. 50 % av sakene. Imidlertid skal det understrekes at statistikken for denne perioden bygger på et forholdsvis lite antall saker (8), og at det dreier seg om et relativt kort tidsrom. Det er derfor for tidlig å si om dette representerer en dreining av noen særlig betydning.

I den aktuelle perioden er det altså ikke i mer enn 18 % av sakene at MD ikke har gitt kulturminnemyndigheten fullt medhold. Dette materialet er som sagt for lite omfattende til at det mulig å si noe om departementets praksis på området som helhet. Av den grunn har det liten hensikt å presentere alle sakene. Jeg vil velge ut noen eksempler ut fra kriterier som på en god måte illustrerer dette kapittelets problemstilling og målsetting, og foreta noe som kan *ligne* en kvalitativ analyse, men som ikke er det da utvalget av saker er for lite. I tillegg skal det igjen understrekes at denne "analysen" er begrensa til utelukkende å gjelde klage- og innsigelsesinstituttets *potensielle* funksjon som interesseringsmekanisme. Departementets utsagn relatert til kulturminnepolitikk vil være et sentralt element. Følgende spørsmål vil bli sentrale i min analyse av dette materialet:

- 1) Hva vektlegger departementet i sin argumentasjon i de tilfellene hvor den øvrige kulturminneforvaltningen har fattet vedtak i tråd med overordna mål og retningslinjer, og hvor det likevel beslutter å omgjøre vedtaket?
- 2) Indikerer dette misforholdet tilstedeværelsen av en interesseringsmekanisme?

Men før vi beveger oss inn i dette landskapet skal vi helt kort se litt nærmere på hva landets kulturminnepolitikk egentlig går ut på. Dette er nødvendig da både departement og direktorat stadig henviser til denne. Spørsmålet er stort, og har et sammensatt svar. En definisjon som er relevant for problemstillinga her kan imidlertid finnes i følgende beskrivelse av det som må forstås som et element i kulturminnepolitikken på Miljødepartementets hjemmeside:

Kulturminner og kulturmiljøer er vår felles hukommelse. Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljø skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser og som grunnlag for opplevelse. Kulturminner av nasjonal verdi skal bevares som kunnskapskilder og som kilder for opplevelse (www.odin.dep.no/md/ lest 15.12.2004, min understrekning).

Ut fra dette er det rimelig å trekke den konklusjonen at det å følge opp nasjonale kulturminneinteresser bl.a. innebærer det å bevare kulturminner av nasjonal verdi. Oppfølging av kulturminnepolitikken fordrer altså ivaretagelse av nasjonale kulturminneinteresser. Dette

vil utgjøre noe av grunnlaget for den følgende gjennomgangen og analysen av noen tilfeller hvor det kan stilles spørsmål ved hvorvidt departementet har fulgt den nasjonale kulturminnepolitikken.

7.3.2 Noen enkeltsaker

Trondheim kommune – Innsigelse til bebyggelsesplan for kvartal begrenset av Erling Skakkesgt. - Tinghusgt. - Bispegt. - Prinsens gt. (Statens hus)

Saken gjaldt oppføring av nytt Statens hus i Trondheim sentrum. RA fremma innsigelse til bebyggelsesplanen med den begrunnelse at det planlagte bygget ville bli for høyt, og dermed bidra til å svekke kulturmiljøet i nærheten. Det ble i særlig grad pekt på forholdet til Nidarosdomen og Cicignons byplan. Videre påpekte RA at det i denne saken var påkrevd med en KU. MD støtta denne vurderinga og KU ble gjennomført. Trondheim bystyre vedtok så, med visse endringer, planen. RA valgte likevel å opprettholde innsigelsen, og mekling førte ikke fram. Fylkesmannen oversendte så saken til MD for endelig avgjørelse, og la i den forbindelse vekt på betydningen av rikspolitiske retningslinjer for samordnet areal- og transportplanlegging, samt at den siste behandlinga av planutkastet viste en forbedring av utforminga av kvartalet.

MD hevda i sin behandling av saken å legge vekt på hovedelementene i innsigelsen. Man mente at selv om RAs innsigelse til en viss grad ble imøtekommet i seinere planutkast, så gjensto det avgjørende spørsmålet. Videre virker det som at MD støtta RAs vurderinger når det gjaldt nybyggets forhold til både Nidarosdomen og til Cicignons byplan. Men man vektla også Fylkesmannens argument om at det var viktig å få sentrale funksjoner inn i Midtbyen, og slik følge opp intensjonen i rikspolitiske retningslinjer for samordnet areal- og transportplanlegging. Imidlertid ble det understreka at disse retningslinjene fastsatte at det også skulle tas hensyn til kulturminner ved gjennomføring av en god arealpolitikk.

I sin konklusjon ga departementet, med henvisning til at vern av det berørte kulturminne og kulturmiljø var av klar nasjonal interesse, uttrykk for stor forståelse for RAs faglige vurderinger. Likevel fant man, etter en samla vurdering ikke å kunne ta RAs innsigelse til følge.

Vurdering

Det går ikke klart fram av MDs brev hvordan de ulike hensynene ble veid opp mot hverandre. Men det kan synes som om delvis omarbeiding av planutkastet i tråd med RAs krav, samt hensynet til målsettinger i rikspolitiske retningslinjer for samordnet areal- og transportplanlegging ble tunga på vektskåla. Dette til tross for at departementet påpekte at det avgjørende punktet om byggehøyde ennå gjensto.

Kulturminnets og kulturmiljøets verneverdi ble altså av departementet i dette tilfellet ikke vurdert til å være tilsvarende verdivurderinga fra kulturminnefaglig hold. Imidlertid er det viktig også å huske at verneverdien heller ikke ble tilsvarende utbyggerinteressenes verdivurdering. I utgangspunktet ønsket man jo en løsning som fra kulturminnefaglig hold ble vurdert som ennå mer ødeleggende. Departementet framheva i hovedsak andre miljøhensyn som bestemmende for sin avgjørelse. Imidlertid er det rimelig å anta at også andre samfunnshensyn trolig har hatt betydning for utfallet. De lokalpolitiske interessene var utvilsomt sterke. Bystyret vedtok planen med forholdsvis stort flertall, på tross av RAs innsigelse. Videre dreide det seg om et byggeprosjekt av et betydelig omfang; det var store økonomiske interesser inne i bildet. Dette er omstendigheter som ikke kan ha vært helt irrelevante i departementets vurdering av saken, ihvertfall ikke når det kom til det politiske nivået. Spørsmålet er likevel om denne avgjørelsen var i tråd med den nasjonale kulturminnepolitikken. Gevinsten av redusert CO₂-utslipp som følge av plassering av Statens hus i Midtbyen, ble så vidt meg bekjent heller aldri dokumentert og veid opp mot kulturminneinteressene.

Det er også rimelig å spørre seg hvorfor departementet ikke insisterte på at Fylkesmannen i Sør-Trøndelag i denne saken skulle erstattes med en settefylkesmann. Siden Fylkesmannen i Sør-Trøndelag skulle inn som leietaker i det aktuelle nybygget, kan spørsmål stilles ved dennes habilitet. Det skal ikke her spekuleres videre i hvorfor Fylkesmannen anførte det han gjorde til fordel for gjennomføring av planen, men spesielt ryddig fra departementet sin side var det ikke.

Etne kommune – Innsigelse til reguleringsplan for masseuttak på Sørheim

Saken gjaldt utnyttelse av utnyttelsen en stor regional grusressurs i forhold til innvirkningen på et særdeles verdifullt kulturmiljø. Uttaket skulle brukes til grus- og betongproduksjon for en allerede eksisterende virksomhet. RA fremma innsigelse til planen med den begrunnelse at

uttaket ville få store negative konsekvenser for de nasjonale kulturminneinteressene som var knytta til de kulturminnene som fantes innafor planområdet. Fylkesutvalget tilrådte en godkjenning med henvisning til behovet for å både sikre arbeidsplasser i, og grunnlag for, næringa. Også Fylkesmannen viste til behovet for å sikre bosetning og arbeidsplasser. Nærings- og handelsdepartementet påpekte, med henvisning til Bergvesenet, at det dreide seg om en særdeles viktig grusressurs, og var videre enig med Fylkesmannens vurderinger når det gjaldt sikring av arbeidsplasser innafor næringa.

Departementet slutta seg RAs vurdering om at det samla kulturmiljøet var av nasjonal interesse. Det pekte videre på at området danna et naturlig avgrensa rom, og det var et nært samspill mellom landskapet og kulturminnene. Det ble vist til at RAs innsigelse var fremma med hensyn til helheten i kulturmiljøet og med utgangspunkt i at inngrep i området ville være i konflikt med de nasjonale kulturminneinteressene.

Imidlertid måtte dette veies opp mot andre samfunnsinteresser. Departementet understreka videre at tiltaket, i tillegg til å ligge inntil et eksisterende masseuttak, bare ville berøre en mindre del av området. Man så det derfor slik at de negative effektene på landskapet ikke ville bli særlig store. I tillegg ble det bemerkta at planområdet i hovedsak berørte dyrka mark uten kjente kulturminner. Konklusjonen ble at selv om det er et nasjonalt mål å minske ytterligere tap av kulturminner og kulturmiljøer, var de ovennevnte forholdene såpass tungtveiende at RAs innsigelse ikke kunne tas til følge. Man vurderte kommunens planforslag som et akseptabelt kompromiss i konflikten mellom vern og bruk.

Vurdering

Selv om det i denne saken tydeligvis ble prøvd nedtona, var departementets prioritering likevel forholdsvis tydelig. Det er verdt å merke seg at selv om man støtta RAs vurdering av kulturmiljøet til å være av nasjonal betydning, ble ikke bare direktoratets vurdering av hvor stor negativ innvirkning tiltaket ville få underkjent, man kom faktisk fram til nærmest motsatt konklusjon. Det er nærliggende å tenke at dette ble gjort i den hensikt til en viss grad å nedtone den sterke vektlegginga på andre samfunnshensyn, og slik prøve og bringe avgjørelsen i tråd med den nasjonale kulturminnepolitikken. Grunnen til at jeg gjør meg denne antakelsen er at det må sies å være oppsiktsvekkende dersom det virkelig er så stor forskjell på tenkinga rundt dette med kulturmiljø i departement og direktorat; at man beveger

seg i hver sin ytterkant av skalaen når det kommer til vurdering av graden av negative konsekvenser. Skjønn vil selvsagt alltid innvirke noe, men bør ikke føre til så store avvik.

I denne saken kan det derfor ikke utelukkes at departementet har vært av den oppfatning at godkjenning av planen i realiteten var i betydelig konflikt med den nasjonale kulturminnepolitikken, og at man derfor valgte å legge seg på en annen kulturminnefaglig vurdering enn RA for slik tilsynelatende å følge opp gjeldende politikk og målsetninger.

Rosendal, Kvinnherad kommune – Klage på Riksantikvarens vedtak om midlertidig fredning
Saken gjaldt klage på midlertidig fredning som berørte flere eiendommer i tilknytning til Baroniet Rosendal. Hensikten med fredningen var å forhindre ytterligere utbygging av et område som etter RAs faglige vurdering var en viktig del av et helhetlig kulturmiljø av nasjonal interesse. Det ble hevdet at det var av viktighet å sikre en landskapsmessig helhet, og at utbygging av eiendommene ville svekke områdets kulturhistoriske verdi.

Klagerne anførte en rekke grunner til at RAs vedtak om midlertidig fredning måtte settes til side. Det ble framsatt påstand om saksbehandlingsfeil, feil lovanvendelse, urimelig forskjellsbehandling, mangelfulle overveielser – utenforliggende hensyn, samt henvisning til at tidligere etablering i området hadde bygging på flere tomter som forutsetning. Her skal vi imidlertid kun konsentrere oss om noen av klagemomentene. Når det gjaldt punktet om saksbehandlingsfeil ble det hevdet at fredningsvedtaket ble truffet uten at det ble gitt forhåndsvarsel. Når det gjaldt påstanden om feil lovanvendelse ble det framsatt at noen av eiendommene ikke inngikk som en del av det kulturmiljøet det var nødvendig å frede for å sikre kulturminneverdiene, da disse ikke var synlige fra Baroniet. Det ble videre hevdet at det ikke var foretatt interesseavveining mellom fredningsmyndighetens og klagers interesse. Når det gjaldt spørsmålet om urimelig forskjellsbehandling viste man til at andre byggeprosjekt hadde blitt gjennomført i samme område uten inngripen fra kulturminnemyndighetens side, samt til Baroniets egen turistmotiverte virksomhet i området.

I spørsmålet om saksbehandlingsfeil var det departementets vurdering at direktoratet hadde fulgt de formelt vedtatte saksbehandlingsreglene. Imidlertid var man i tvil om uskrevne normer for god forvaltningsskikk hadde blitt fulgt. Denne tvilen var grunna i at departementet mente at RA burde ha varslet klarere ifra om planene om utvida fredning etter kml. § 20, og at RA eller fylkeskommunen kunne ha gjennomført en midlertidig fredning på et tidligere

tidspunkt. RA hevda i sitt oversendelsesbrev at en midlertidig fredning var uaktuell før det forelå endelig avgjørelse i byggesaken da det før dette tidspunktet ikke forelå en trussel mot kulturmiljøet. Imidlertid mente departementet at denne påstanden ikke medførte riktighet. At det i det hele tatt blir søkt om byggetillatelse, var etter deres vurdering i seg selv en trussel mot kulturmiljøet. Det ble påpekt at RA ikke ble informert om byggesaken, men at det, jf. Samarbeidsplikten, burde ha vært kommunikasjon mellom fylkeskommunen og RA. Departementet viste til at fylkeskommunen uttalte seg om byggesaken uten å fremme forslag om midlertidig fredning, noe den hadde kompetanse til. Videre mente man også at det var grunnlag for påstanden om urimelig forskjellsbehandling. Det ble i den forbindelse vist til at det tidligere hadde blitt oppført bolig i området, samt at RA i etterkant av den midlertidige fredningen hadde akseptert oppføring av driftsbygning like i nærheten. Dette, i tillegg til at bebyggelsen på de aktuelle deler av det freda området knapt var synlig fra Baroniet, gjorde at forskjellsbehandlingen ikke ble vurdert til å være saklig motivert.

Departementet oppheva RAs vedtak om midlertidig fredning på bakgrunn av en vurdering om at det forelå brudd på uskrevne normer for god forvaltningsskikk, samt at opprettholdelse av vedtaket ville føre til usaklig forskjellsbehandling.

Til tross for at departementet fant det riktig å sette RAs fredningsvedtak til side, støtta man like fullt direktoratets faglige vurdering av Baroniet Rosendal med tiliggende områder som et kulturmiljø av stor nasjonal verdi, og viste videre til at kml. § 20 som virkemiddel for å kunne frede slike kulturmiljø, var et resultat av både faglige og politiske nyprioriteringer. Det ble også konstatert at kulturmiljøet i Rosendal var et av de områdene i landet som karest pekte seg ut som et slikt kulturmiljø.

Vurdering

Departementet støtta fullt ut RAs faglige vurdering, nettopp med henvisning til nasjonal kulturminnepolitikk. Til tross for dette, endte man opp med en avgjørelse som, i alle fall ut fra direktoratets oppfatning, må kunne sies å være å strid med den samme kulturminnepolitikken. Det at avgjørelsen ble begrunna i noen uheldige disposisjoner i RAs saksbehandling, er en sterk indikator på at departementet i denne saken så sin rolle som utøver av myndighet og som forvaltningsinstans som viktigere enn å følge opp den rådende kulturminnepolitikken. Denne saken gir derfor et godt inntrykk av den tosidige situasjonen departementet etter min mening

befinner seg i; som ansvarlig for gjennomføring av den overordna politikken på den ene sida, og som aktør i enkeltsaker på den andre sida.

Våle kommune, utbygging av sykehjem

Saken gjaldt utbygging av et sykehjem i et område som var båndlagt til bevaring i gjeldende kommuneplans arealdel. RAs fremma innsigelse til planen med den begrunnelse at den foreslåtte utbygginga ville berøre et verdifullt kulturmiljø med stor tidsdybde i et sammenhengende kulturlandskap av nasjonal verdi. Fylkesmannen anbefalte at innsigelsen ikke skulle tas til følge med den begrunnelse at kommunen hadde gjennomført en grundig planprosess som viste at det samla samfunnsmessig vurdering var riktig med den foreslåtte utbygginga. MD erkjente at utbygginga i utgangspunktet var i konflikt med nasjonale mål knytta til kulturminneforvaltningen, men viste til regjeringas satsing på eldreomsorgen. Likevel fant departementet at planforslaget i store trekk ivaretok hensynet til kjente og ikke synlige kulturminner på en tilfredstillende måte. I vedtak av 09.08.2000 fant MD derfor ikke å kunne ta RAs innsigelse til følge.

Vurdering

Denne saken er et eksempel på at departementet både støtter og ikke støtta direktoratets faglige vurdering på en og samme tid. Man viste til andre samfunnsinteresser – i dette tilfellet eldreomsorgen, – noe departementet jo skal ta hensyn til i sine vurderinger. Men i stedet for å si at målsetninger på dette området ble prioritert til fordel for kulturminnepolitiske målsetninger, ble planforslaget vurdert som tilfredstillende i forhold til den nasjonale kulturminnepolitikken.

Hammerfest kommune, Reguleringsplan, Hammerfest sentrum

Saken gjaldt reguleringsplan for Hammerfest sentrum. Innsigelsen fremma av Finnmark fylkeskommune var knytta til størrelsen til påbygg og tilbygg på gjenreisningsboliger, hvor fritt disse skulle kunne utformes, samt hvilke ombygginger av takene som skulle kunne tillates på disse boligene. Departementet tok i sitt vedtak 04.05.2001 ikke innsigelsen til følge når det gjaldt spørsmålet om tilbygg.

Fylkeskommunen begrunna innsigelsen med at gjenreisningsbyen Hammerfest anses som den best bevarte gjenreisningsbyen i Norge og et nasjonalt verdifullt kulturminne. RA anbefalte at innsigelsen skulle tas til følge da Hammerfests byplan og bygninger ble vurdert til å være av

nasjonal interesse og direktoratet mente at reguleringsplanen ikke ivaretok disse interessene. Det ble framholdt at bestemmelsene om tilbygg måtte omarbeides da rekkene med enhetlige eldre boliger hadde et uttrykk som ble vurdert som visuelt sårbart. RA anbefalte at hele planområdet skulle reguleres til spesialområde bevaring i kombinasjon med øvrige formål. Hammerfest kommune på sin side påpekte at Hammerfest by har stor knapphet på arealer. Man forventa befolkningsøkning og vekst, og ønska en transportøkonomisk utbygging som innebar korte avstander. Disse forholdene forutsatte at boligene kunne utvikles til en akseptabel standard og størrelse. Dette mente man det ikke var mulig å imøtekomme dersom kulturminnemyndighetens krav ble tatt til følge.

Departementet støtta vurderinga av gjenreisningsbebyggelsen som et kulturminne av nasjonal verdi. Det ble vist til at arbeidet med reguleringsplanen hadde vært en lang prosess med mange deltakere. Man erkjente at byen hadde utviklingsbehov som i stor grad måtte dekkes innfor den sentrale delen av byen. MD mente det var viktig å ta utgangspunkt i det resultatet som forelå og gjøre minst mulig endringer i kommunens vedtak, samtidig som planen med bestemmelser måtte sikre de nasjonale kulturminneverdiene i Hammerfest. Uten at det egentlig ble grunnlagt, kom man fram til at det ikke forelå tilstrekkelig grunnlag for å endre kommunens bestemmelser om tilbygg.

Vurdering

I denne saken la direktorat og departement ulike vurderinger til grunn for sine konklusjoner. Forhold som RA mente ikke var egna til å ivareta nasjonale kulturminneinteresser, anså altså MD som et ikke tilstrekkelig grunnlag for å endre kommunens bestemmelse. Her skal det bemerkes at direktoratet førte en viss argumentasjon for sin vurdering, mens departementet bare fastslo sitt syn uten å redegjøre for hvorfor og hvordan man kom fram til nettopp den konklusjonen man gjorde. Riktignok trakk man fram det forholdet at for sterke restriksjoner fra sentralt hold med hensyn til bevaring ikke ville ha støtte hos befolkningen i Hammerfest. Dette kan imidlertid ikke anses som et kulturminnepolitisk relevant argument. Slik kan det virke som at departementet også i denne saken fatta et vedtak som ikke ivaretok nasjonale kulturminneinteresser, men som ble framstilt som det motsatte.

Tromsø kommune, Reguleringsplan, Melange hotell

Troms fylkeskommune fremma innsigelse til reguleringsplan for Melange hotell i Tromsø sentrum med begrunnelse i at planen hadde mangler og den negative virkningen utbygginga ville få for det kulturhistoriske miljøet.

RA støtta fylkeskommunens vurdering. Direktoratet mente at reguleringsplanen var i konflikt med nasjonale kulturminneinteresser. Man framheva tilknytningen til det middelalderse kirkestedet, Skansen inkludert, 1800-tallsbyen som den eneste gjenværende fra denne perioden i Nord-Norge og utviklinga av kirkestedet med domkirka fra 1861. Det ble pekt på viktigheten av den fysiske strukturen og lesbarheten av denne.

Kommunen på sin side begrunna planforslaget med at det underbygde Tromsøs overordna byvekststrategi. Denne hadde som mål å få til ei endring fra spredt til konsentrert byvekst innfor allerede bebygde områder og ei vesentlig utvikling av Tromsø sentrum.

Departementet fastslo i sitt vedtak av 08.05.2001 at fylkeskommunen hadde utvist rimelig skjønn da beslutningen om å fremme innsigelse ble tatt. Likevel kom man fram til at utbygginga ikke ville berøre nasjonale kulturminneinteresser i en slik grad at kommunens vedtak kunne settes til side. Departementet la videre vekt på at det i fylkes- og kommuneplan var lagt føringer for en vesentlig av sentrum, og at kommunen i denne sammenhengen la til grunn nasjonale mål for fortetting. Det ble imidlertid hevda at også fylkeskommunens vurderinger ble tillagt vekt.

Vurdering

I denne saken vektla departementet andre nasjonale miljømål enn de kulturminnemessige. Fortetting er ut fra flere hensyn sett på som et viktig virkemiddel i miljøpolitikken. Til tross for dette fant RA at planen var i såpass sterk konflikt med nasjonale kulturminneinteresser at den ikke burde stadfestes. Departementet syntes imidlertid ikke å mene at utbygginga i tilstrekkelig grad brøt med den nasjonale kulturminnepolitikken. Dette kan ikke forstås på anna måte enn at RAs (og fylkeskommunens) forståelse av kulturminnepolitikken heller ikke i dette tilfellet stemte overens med departementets.

7.3.3 Analyse

Innledningsvis skal noen av de forholdene som viser seg i det gjennomgåtte materialet spisses og konkretiseres. Flere av sakene har felles berøringspunkter som er sentrale for mitt perspektiv på hvordan departementets rolle som myndighetsutøver muliggjør en styrking av dets posisjon som OPP. Saken vedrørende masseuttaket på Sørheim, der arbeidsplasser og både lokale og regionale økonomiske interesser var involvert, kan se ut til å vise at direktorat og departement i enkelte tilfeller faktisk ser ut til å ha nærmest motstridende oppfatninger av hva som er negativ innvirkning på et kulturmiljø. Slik det er rimelig å tolke de foreliggende politiske styringsdokumentene, og også forstå kulturminneforvaltningens eget verdigrunnlag, var det RAs vurdering som i denne saken var i tråd med disse. Imidlertid framstår den samla sentralforvaltningens forståelse og oppfølging av en nasjonal kulturminnepolitikk uansett lite konsistent. Det er vanskelig å forstå hvordan direktoratet kan stå for den operative iverksettinga av landets kulturminnepolitikk, dersom forståelsen av denne politikken på vesentlige punkter avviker så betydelig fra departementets. I saken vedrørende Statens hus i Trondheim, var det direktoratets vurdering at viktige nasjonale kulturminneinteresser sto på spill. Imidlertid la departementet vekt på andre miljøhensyn i sin avgjørelse om å sette direktoratets innsigelse til side/ikke ta innsigelsen til følge, selv om man i prinsippet støtta RAs verdivurdering. Hensynet til føringene som ligger i rikspolitiske retningslinjer for samordnet areal- og transportplanlegging ble utslagsgivende. Imidlertid ble ikke denne typen hensyn tatt med i betraktning da departementet ga RA medhold i en lignende sak: fredninga av "Sparebua" i Fet kommune. Dette til tross for at klager framheva nettopp økt satsning på samordning av økt kollektivtransport som viktig. Dette momentet ble i denne saken vurdert som såpass lite viktig at det faktisk ikke ble nevnt i det hele tatt i departementets egen merknad til saken. Et åpenbart spørsmål her blir: hvorfor var hensynet til føringene i RPR så viktig at det bidro til avgjørelse i kulturminnens disfavør i ett tilfelle, mens det i en anna sak ikke nevnes med et eneste ord? I saken vedrørende Baroniet Rosendal, fant departementet å ikke kunne opprettholde direktoratets midlertidige fredning, bl.a. på grunn av det man vurderte som brudd på uskrevne normer for god forvaltningsskikk. Det burde etter deres syn ha vært varsla om midlertidig fredning på et betydelig tidligere tidspunkt. Man kom fram til denne beslutningen til tross for at vurderinga av områdets nasjonale verdi var tilsvarende direktoratets. I den forbindelsen skal det nevnes at departementet i sin vurdering av et anna av RAs vedtak om midlertidig fredning, Mauritz Hansensgt. 6 i Oslo, ikke tillå tidspunktet for midlertidig fredning noen som helst vekt.

Imidlertid må denne saken og saken i Rosendal kunne regnes som tilsvarende når det kommer til dette forholdet. Når det gjaldt sykehjemsutbygginga i Våle kommune, gikk departementet inn for utbygging *uten* å medgi at dette var i strid med den nasjonale kulturminnepolitikken til tross for at RA hadde ment det motsatte. I behandlinga av reguleringsplanen for Hammerfest sentrum, støtta MD kulturminneforvaltningens vurderinger av gjenreisningsbyen som kulturminne av nasjonal verdi. Imidlertid er det vanskelig å se at man i noen særlig grad forholdt seg til fylkeskommunens og RAs faglige vurderinger når det gjaldt *virkingen* av hva planen la opp til med tanke på spørsmålet om tilbygg. Det ble lagt stor vekt på øvrige samfunnsinteresser som behov for utbyggingsarealer og lokal medbestemmelse. Heller ikke når det gjaldt reguleringsplanen for Melange hotell i Tromsø sentrum var den sentrale kulturminneforvaltningen omforent om den nasjonale kulturminnepolitikken. Også her ble det vist til andre samfunnsinteresser. Men heller ikke i denne saken så departementet ut til å forholde seg til de vurderingene som kom fra øvrig kulturminnefaglig hold.

De gjennomgåtte sakene viser at det finnes tilfeller hvor det kan stilles spørsmål ved om departementet, gjennom sin rolle som myndighetsutøver, følger opp den nasjonale kulturminnepolitikken det er satt til både å forberede og gjennomføre. I hvert fall synes man i en del tilfeller å vurdere disse forholdene på en vesentlig annen måte enn RA. Vi har sett at dette bl.a. har skjedd i saker der sterke økonomiske eller andre samfunnsmessige interesser har vært involvert. I disse sakene har man enten lagt alternative faglige vurderinger, eller andre miljøhensyn til grunn for avgjørelsen. I noen tilfeller har departementet rett og slett unnlatt å forholde seg de faglige vurderingene som har blitt framsatt av den øvrige kulturminneforvaltningen, RA inkludert. Vi har sett eksempler på at rent forvaltningstekniske/saksbehandlingsmessige forhold – styrt av departementets rolle som myndighetsutøver – har bidratt til avgjørelser i kulturminneinteressenes disfavør. Det kan også synes som om departementet til tider er inkonsekvent; forhold som i enkelte tilfeller har vært avgjørende for utfallet, blir i andre sammenhenger ikke en gang nevnt i departements bemerkning. Det vi også skal merke oss er at departementet i flere av tilfellene der det ikke ga RA medhold – til tross for at direktoratet påpekte at viktige nasjonale kulturminneinteresser sto på spill – ser ut til å argumenterte som om den rådende nasjonale kulturminnepolitikken likevel ble fulgt opp. I avslutningen av denne delen skal vi reflektere litt rundt dette fenomenet. Nå skal det for ordens skyld igjen nevnes at det selvsagt finnes et stort antall saker der departementet har vært konsekvent, hvilket jo også bare skulle mangle. Men, som nevnt

ovenfor, er målet å prøve å si noe om hvilke prosesser som kan være virksomme i saker hvor man *ikke* har vært det.

Ut fra gjennomgangen ovenfor er det ting som tyder på at to av de tre funksjonene departementet er ment å ha ikke alltid går opp i en høyere enhet. I de sakene vi har sett på her, kan det synes som om det har prøvd å ta flere, dels motstridende hensyn samtidig. Dette, i tillegg til inkonsekvensen i vektlegging av hensyn i saker som må kunne sies å være av samme karakter og faglige vurderinger dels diametralt forskjellige fra RAs, kan i utgangspunktet virke noe merkelig. Det kan se ut som om departementet i enkelte sammenhenger praktiserer er vinglete og lite målretta politikk. Slik kan det nok også være. Imidlertid vil det egentlige *tenkte* motivet bak avgjørelser i saker av denne typen være vanskelig å si noe om. I min sammenheng er det de eventuelle *konsekvensene* av MDs praksis i denne typen tilfeller som er av interesse. Som nevnt innledningsvis, er målsetningen her å undersøke om klage- og innsigelsesinstituttet med en viss rimelighet kan beskrives som en potensiell interesseringsmekanisme med utgangspunkt i et ANT-perspektiv.

RAs kartleggingsprosjekt vedrørende den regionale kulturminneforvaltningens bruk av innsigelse til kommunale planforslag viste at hovedtyngden av sakene hvor kulturminneinteressene ikke vant fram omhandla utbygging i pressområder (Riksantikvaren 2000?:5). Eksempler på dette finnes også blant enkelttilfellene belyst her, jf. behandlinga av reguleringsplanene i Trondheim, Hammerfest og Tromsø sentrum. Dette bildet er imidlertid ikke helt entydig. I en klagesak vedrørende bygging av eldreboliger på eiendommene Erling Skakkes gt. 3 og 5 i Trondheim sentrum ga departementet kulturminnemyndigheten medhold. Likevel er departementets avgjørelser i pressområder av interesse, da det er i slike tilfeller at interessen motsetningene ofte er sterkest. Poenget blir at slike saker kan føre til at kulturminnefeltet blir løfta ut av den rene byråkratisk-vitenskapelige sfæren og opp på et mer overordna politisk nivå. De seinere åra har det blitt framsatt to Dok. 8 forslag i Stortinget hvor forholdet mellom kulturminneinteressene og andre samfunnsinteresser har stått sentralt. Ei gruppe representanter fra Fremskrittspartiet fremma høsten 1999 et forslag om å endre kml. § 10 slik at utgifter til særskilt granskning av automatisk freda kulturminner skulle dekkes av staten, heller enn av tiltakshaver. Selv om dette forslaget ikke primært gikk på dispensasjonsspørsmålet, pekte forslagsstillerne også på det de mente var problemer med dagens kulturminnelov og dagens kulturminnepolitikk i forhold til pressområder:

Det virker urimelig at de angitte områder [Tønsberg, Oslo, Bergen og Trondheim] skal utsettes for byutviklingshemmende restriksjoner og kostnader, særlig tatt i betraktning at det i disse områder er stort behov for en aktiv og effektiv byutviklingspolitikk. (Dokument nr. 8:14 (1999–2000), min tilføyelse i klamme).

På en mer generell basis fremma Kystpartiets representant, Steinar Bastesen høsten 1998 et forslag om nedsettelse at et utvalg for vurdering av nærings- og samfunnsmessige konsekvenser av Kulturminneloven. Begrunnelsen for dette var det Bastesen mente var en rigid praktisering av Kulturminneloven. Han så det slik at denne praksisen førte til at prosjekter ble forsinka, fordyra eller at de sågar kunne stoppe helt opp, samt at kløfta mellom de som forvaltes og de som forvalter økte (Dokument 8:17 (1998–1999)). Forslaget som ble fremma i Dok. 8:14 (1999–2000) ble som kjent ikke bifalt i Odelstinget. I debatten var det likevel flere som hadde sympati for forslaget, men som samtidig mente at saken måtte utredes nærmere. Når det gjaldt Dok. 8:17 (1998–1999) innstilte energi- og miljøkomiteen at forslaget skulle vedlegges komiteen, noe Stortinget bifalt enstemmig. I debatten ble det fra miljøvernministerens side vist til at regjeringa våren 1999 hadde oppnevnt et offentlig utvalg¹⁶ som skulle utrede kulturminnepolitikken på bred basis.

På oppdrag fra Kulturminneutvalget utførte Agenda Utredning & Utvikling AS i perioden november 2000 til mars 2001 en utredning av næringsmessige og samfunnsmessige konsekvenser av kulturminneloven. Denne undersøkelsen viste at det var en viss misnøye med kulturminneforvaltningen både hos utbyggere og eiere, og hos kommunale myndigheter. Nærmere halvparten av de spurte eierne/utbyggerne og ca. en tredjedel av informantene hos kommunal og regional myndighet ga uttrykk for at de i liten eller ingen grad nådde fram med sine argumenter overfor kulturminneforvaltningen. Over en tredjedel av informantene hos eiere og utbyggere viste til at kulturminneforvaltningens vedtak hadde hatt ulike negative økonomiske konsekvenser. For informantene hos kommunale myndigheter var denne andelen rundt 40 %. Det skal imidlertid også nevnes at en stor andel hos begge gruppene (henholdsvis 55 og 41 %) ga uttrykk for at vedtakene hadde hatt positive samfunnsmessige konsekvenser gjennom vern av historiske verdier, kulturmiljøer og kulturlandskap. (Agenda Utredning & Utvikling AS, *Nærings- og samfunnsmessige konsekvenser av kulturminneloven*, 2001).

¹⁶ Kulturminneutvalget.

Ingen av de ovenfor nevnte Dok. 8 forslagene har så langt fått noen direkte praktiske konsekvenser for landets kulturminnepolitikk. Likevel viser dette at det dreier seg om en balansegang fra sentralforvaltningens side. Undersøkelsen utført av Agenda Utredning & Utvikling AS satte fokus nettopp på de forholdene som ble tatt opp særskilt i Dok. nr. 8:17 (1998–99), og viste at det fra øvrige samfunnsinteressers side er en viss grad av misnøye med dagens kulturminnepolitikk. Selv om nettverket som ligger bak *Kulturminnet* som fenomen, og hvor den sentrale kulturminneforvaltningen har posisjon som OPP stabiliseres bl.a. gjennom interesseringsmekanismer som etableringa av en ny kulturminneekspertise, opplæringsstrategier, etableringa av et nytt kunnskapsfelt og sektoransvaret, er muligheten for destabilisering alltid til stede. Dersom kulturminnepolitikken – fra øvrige samfunnsinteressers side – oppleves som for begrensende, kan kommunikasjonen mellom disse og lovgiverne anta former som svekker den sentrale kulturminneforvaltningens posisjon som OPP. Prosesser kan settes i gang på andre arenaer: i sammenhenger hvor dagens sentralforvaltning ikke har den samme muligheten til å definere virkeligheten og kontrollere forløp.

Denne situasjonen gjør at behovet for stabilisering av nettverket konstant vil være tilstede. Dersom kulturminnepolitikken oppleves som for urimelig, kan Stortinget komme til å i økt grad begynne å diskutere feltet direkte, og flere utredninger og rapporter som fokuserer på problemer og vanskeligheter på området vil kunne bli produsert. Imidlertid kan ikke den kulturminnepolitiske kursen til stadighet endres, noe som vel heller ikke er ønskelig, i alle fall sett fra sentralforvaltningens side. Men muligheten for visse *justeringsmekanismer* er tilstede. Poenget her er at departementets rolle som myndighetsutøver i enkeltsaker kan fungere som en slik mekanisme. Til dette kan det bemerkes at departementet jo *skal* veie kulturminneinteresser og andre samfunnsinteresser opp mot hverandre, og at avgjørelsene som blir tatt skal være forankra i de hensyn som til enhver tid er viktigst for samfunnet som helhet. Av den grunn vil det være tilfeller hvor departementet blir nødt til å fatte vedtak som strider mot den nasjonale kulturminnepolitikken. Dette er selvsagt riktig. Det jeg imidlertid er ute etter å si noe om, er en mulig *sideeffekt* av denne funksjonen. Den tanken som settes fram er at samtidig som departementet oppfyller en samfunnsmessig viktig og nødvendig funksjon gjennom i noen tilfeller å sette kulturminneinteressene helt eller delvis til side, kan dette også bidra til en tilpasning av kulturminnepolitikken til et konfliktnivå tilstrekkelig lavt til at andre medspillere i nettverket ikke opplever det som nødvendig å gå rundt OPP for å ivareta sine interesser.

Men som vi har sett, kan justeringer av denne typen imidlertid føre med seg visse vanskeligheter. Departementet kan i enkelte tilfeller komme til å måtte motsi den øvrige kulturminneforvaltningen i deres vurderinger av ivaretagelse av nasjonale kulturminneinteresser, noe som ikke er uproblematisk med tanke på troverdigheta både til kulturminneforvaltningen som helhet og til kulturminnepolitikken som sådan. Ting tyder på at dette problemet kan la seg løse gjennom at departementet i saker hvor kulturminnemyndighetene ikke får medhold, likevel erklærer seg enig med vurderingene gjort av den øvrige kulturminneforvaltningen, samtidig som det også framholdes at departementets vedtak er i tråd med nasjonale kulturminneinteresser. I mange saker er det nok også tilfelle at MD er på linje med sin egen politikk. Men det finnes som vi har sett tilfeller hvor det kan stilles spørsmål ved dette. Dersom MD i alle saker av denne typen virkelig er på linje med kulturminnepolitikken, kan ikke direktoratet alltid helt ha forstått hva departementet mener med betegnelsen *nasjonale kulturminneinteresser*. Hvis så hadde vært tilfelle, ville den sentrale kulturminneforvaltningen ha visse interne problemer. Ingenting i det materialet som ble gjennomgått i kapittel 4 indikerer imidlertid at det skulle være slik. Departement og direktorat virker å være omforente når det gjelder disse forholdene. Det kan derfor ikke utelukkes at departementet i enkelte tilfeller kan ha fatta vedtak som må sies å være i strid med nasjonale kulturminneinteresser. Det er neppe mulig å gi noe enhetlig svar på hvorfor departementet i så tilfelle ikke ”medgir” at enkelte avgjørelser kan ha vært i strid med nasjonale målsettinger på området. Men en forklaring kan være at man ved å ta til orde for den nasjonale kulturminnepolitikken også i tilfeller hvor den kanskje ikke egentlig blir fulgt, reduserer faren for å så tvil om nødvendigheten/relevansen av den samme politikken. Dersom unntakene blir for mange, og kanskje ennå viktigere, for tydelige, kan andre medspillere i nettverket dra den slutningen at politikken ikke er gjennomførbar, og at forandring derfor er påkrevd. Gjennom ikke eksplisitt å sette de nasjonale kulturminneinteressene til side, signaliserer departementet at det er ingen feil ved overordna mål og prioriteringer.

Ut fra det som er sagt så langt, kan det ikke være urimelig å trekke den slutning at klage- og innsigelsesinstituttet har potensial til å fungere som interesseringsmekanisme. Som vi husker dreier interesserings seg ikke bare om å stille seg mellom andre medspillere i nettverket. Viktig er det også å styrke medspillernes forbindelse til OPP. Ved å fungere som sisteinstans og på en måte ”dømme” i tvister mellom utbyggerinteresser og den øvrige kulturminneforvaltningen, styrker departementet sin posisjon som den sentrale aktøren på

feltet. Klage- og innsigelsesinstituttet danner en arena hvor MD kan synliggjøre seg selv og kulturminnepolitikken i konkret og praktisk handling. Ellers utøves politikken i stor grad gjennom andre aktører, som fylkeskommuner, direktorat, NIKU, utvalg m.m.

Klage- og innsigelsesinstituttet er utvilsomt oppretta i den hensikt å sikre brukerne mot vilkårlig og uriktig behandling i forvaltningssystemet, en funksjon ordninga i vesentlig grad oppfyller, også på kulturminnefeltet. Få vil vel være av den mening at ordninga bør opphøre. Jeg vil derfor understreke at betraktningene her ikke må forstås som en kritikk av systemet som sådan. Hensikten har vært å peke på en potensiell virkning *utover* det å trygge landets borgere i møtet med kulturminnebyråkratiet. Det skal ikke påstås at denne sideeffekten har vært kalkulert. I min sammenheng er dette for så vidt også uten interesse. Det vesentlige er at MDs rolle når det kommer til klage- og innsigelsessaker muliggjør et handlingsrom hvor en form for praksis kan utøves. Viktige er det at det er selve denne *praksisen* som kan få konsekvenser gjennom å fungere som en interesseringsmekanisme.

Det er i hovedsak på to områder at denne funksjonen kan ha virkning i et ANT-perspektiv:

- 1) Kulturminnepolitikken kan justeres og tilpasses krav og behov fra samfunnet for øvrig, slik at alternative kommunikasjonskanaler ikke opprettes, og at kravet om mer dyptgripende endringer derfor unngås
- 2) Som sisteinstans og ”dommer” i konfliktsaker kan departementet befeste sin posisjon som den sentrale aktøren i nettverket, samtidig som det synliggjøres gjennom praktisk handling og i konkrete sammenhenger

I det som ser ut som – og i mange tilfeller nok også er – en vinglete og lite målretta praksis fra departementets side, ligger også muligheten for en mekanisme som på et mer grunnleggende plan kan bidra til en stabilisering av status qua. I et slikt perspektiv kan MDs prioriteringer på lengre sikt sikre en opprettholdelse av dagens kulturminnepolitikk. Som tidligere nevnt, er destabilisering av nettverk alltid tilstede. Dette er like mye tilfelle på kulturminnefeltet som i andre sammenhenger. Vi har sett at dersom kulturminnepolitikken oppleves som for rigid, begynner andre medspillere i nettverket raskt å røre på seg. Både forslag framsatt i Stortinget og utredninger viser at det på mange måter dreier seg om balansegang fra den sentrale kulturminneforvaltningens side. Måten departement praktiserer sin rolle som myndighetsutøver i klage- og innsigelsessaker kan ha et potensial til å holde andre

medspillere på plass og styrke sin posisjon som OPP, som det punktet hvor virkeligheten defineres og kunnskapen produseres.

Det innsamla materialet viser at departementet i perioden 1995–2002 har gitt klager eller kommune medhold i underkant av 20 % av sakene. Dette er ikke et oppsiktsvekkende høyt tall. I det store flertallet av sakene får kulturminnemyndigheten medhold. Men som det ble påpekt innledningsvis vil dette være en bevegelig størrelse bl.a. dersom tanken om klage- og innsigelsesinstituttet som interesseringsmekanisme har noe for seg. Og dette er et vesentlig poeng. I perioder hvor presset på kulturminneinteressene øker, vil da trolig også antallet saker hvor disse interessene blir satt til side øke. I det tidsrommet jeg har tatt for meg her, virker tallet å være forholdsvis stabilt. Men så er det heller ikke mulig å se noen vesentlige endringer i presset på kulturminneinteressene i denne perioden. Men med tanke på den framtidige utviklinga kan departementets praksis i klage- og innsigelsessaker fungere som et barometer på hvor stabilt sentralforvaltningen selv opplever nettverket og sin posisjon som OPP å være.

7.4 Avslutning

De to av departementets roller som har blitt belyst i dette kapitlet er begge i seg selv velkjente, og en beskrivelse av disse er alene lite interessant. Som vi var inne på i forrige kapittel har vi å gjøre med et konstitusjonelt system som i seg selv plasserer byråkratiet i departementet og direktoratet mellom de politiske beslutningstakerne og andre medspillere. Selve dets eksistens er basert på dette. Slik er det uunngåelig at den sentrale kulturminneforvaltningen får en slags ”filtrerende” funksjon. Grunnen til at såpass mye plass likevel er blitt via disse forholdene, er at koblinga til ANT løfter fram noen nye aspekter ved disse selvsagte og velkjente posisjonene og funksjonene som er viktige for å forstå tilblivelsen av objektet *Kulturminne*. Det dreier seg altså ikke bare om en beskrivelse av aktører og deres roller innafor gitte systemer. Perspektivet ANT tilbyr retter også oppmerksomheten mot forbindelser som har vært lite synlige og påakta i studiet av kulturminnepolitikk og – byråkrati, som stedet hvor kvasiobjekter (se kap. 2) skapes og rene former etableres. ANT er også egna til å belyse prosesser og konsekvenser, selv om disse i liten grad har vært tema her. De to av departementets roller som har blitt belyst her – da særlig den første – kan slik sees som ledd i en kunnskapsproduksjon, og ikke utelukkende forstås som utslag av en praktisk og nøytral organisering av en offentlig virksomhet.

De sidene ved organiseringa av norsk offentlig forvaltning som vi har sett på her, har altså vært medvirkende i til å plassere særlig MD i sentrum, og slik ytterligere bidratt til etableringa av den sentrale kulturminneforvaltningen som OPP slik dette ble beskrevet i forrige kapittel. Dette er i særlig grad gjeldende for prinsippet om sektoransvar, selv om jeg er av den oppfatning at også klage- og innsigelsesinstituttet kan ha et potensial når det gjelder styrkinga av MD som OPP. Det vesentlige her blir likevel at vi ikke kan skille mellom politikk og byråkrati på den ene sida, og virkelighetsbeskrivelser og kunnskapsproduksjon på den andre sida. Politikken og byråkratiet spiller en viktig rolle i skapinga av kvasiobjekter, og blir samtidig et redskap for det oversettelsesarbeidet som den moderne forfatninga forordner.

8. Et både og

8.1 Innledning

Jeg har så langt forsøkt å tegne et bilde av dagens forvaltningsregime som det sentrale punktet i et nettverk av en viss karakter. Dette nettverket kobler ikke bare sammen aktører, men har også den egenskapen at det konstituerer et visst blikk på virkeligheten. De prosessene som ligger innbakt her, leder fram mot det fenomenet som har fått benevnelsen *Kulturminnet*. Med utgangspunkt i det vi må kunne kalle et latoursk perspektiv har dette fenomenet blitt analysert og beskrevet som et kvasiobjekt. Vi har sett at det består av for så vidt heterogene elementer som lovverk, politikere, fysiske strukturer, forskrifter, vitenskap, maskiner, tekster, byråkrati, m.m. Det som nettverk av denne karakteren gjør, er nettopp å binde sammen aktører som i utgangspunktet ikke trenger å ha noe med hverandre og gjøre, og som er av både menneskelig og ikke-menneskelig karakter. Dette inkluderer også en annen prosess: *renselsesarbeidet*. Som vi husker, er dette arbeidet grunna i den ene av modernitetens to halvdel: forfatninga. For *Kulturminnets* og fortidas del kan vi si at objektet konstrueres gjennom oversettelsen, mens det gjennom renselsesarbeidet unnslipper denne fabrikasjonen. Virksomme i dette renselsarbeidet er de moderne repertoarene (se kapittel 2). De moderne har utvikla disse for å kunne snakke om vår verden (Latour 1996:15). Vi husker at det bl.a. dreier seg om naturaliseringens og sosiologiseringens repertoarer. Disse er utvikla for å skille naturen fra samfunnet og samfunnet fra naturen. Dette er skillelinjer som den moderne forfatninga forordner. Naturen og samfunnet må for alltid holdes atskilt. Dette er en del av den sorteringa, eller ordninga av verden som den moderne forfatninga viser til, den moderne metafysikken.

For de problemstillingene som så langt har blitt drøfta i denne avhandlingen, har det vært naturlig først og fremst å sette fokus på naturaliseringens repertoar, da dette både er en vei inn i, og på en god måte beskriver noen av de mer vesentlige prosessene som foregår i forvaltningens regi. Vi har sett hvordan den sentrale kulturminneforvaltningen gjennom det instrumentelle vernet gjør både de materielle restene fra fortida, og dermed også selve *Kulturminnet* til noe atskilt fra samfunnet, politikken og menneskene. Her skal det igjen nevnes at når Latour snakker om naturaliseringens repertoar, så er det i forhold til naturen, naturvitenskapene og teknokratene. Dette repertoaret behandler en ytre natur som vi ikke er herre over, som eksisterer utenfor oss (ibid.:117). Likevel er det rimelig å hevde at

historismens sykdom, kombinert med kulturminneforvaltningens adopsjon av naturforvaltningens metoder, begreper og perspektiver og den praksisen dette avfører bidrar til å framstille *Kulturminnet* tilnærma like transcendent som hvilket som helst naturfenomen. Bærekraftperspektivet, samt fokuset på det helhetlige miljøvernet og kulturminnenes utside har ført til en endimensjonal forvaltningspraksis som er til forveksling lik naturforvaltningens praksis.

Men kulturminneforvaltningen i Norge preges også av ei anna side, bruken av sosiologiseringens repertoar. For som vi i denne teksten har sett mange eksempler på, er det ikke til å komme forbi at kulturminnene og fortida også involveres i andre sammenhenger enn i forbindelse med det instrumentelle og endimensjonale vernet. Vi husker diskusjonen i kapittel 5 om identitetsparadigmets to sider. Her ble det pekt på at ideologi og politikk er viktige elementer, selv om det ble framholdt at de langt fra det eneste. Vi så hvordan fortida relateres til politikk, makt, moral, identitet, bruk og misbruk. Dette er et fokus som kanskje i størst grad er blitt retta fra de akademiske miljøene, hvor såkalte postmoderne perspektiv har gjort seg mer gjeldende enn i politikken og byråkratiet. Imidlertid ble det i innledningskapittelet pekt på at også teoretikere tilknytta den sentrale kulturminneforvaltningen har gjort seg til talspersoner for det de kaller et antroposentrisk syn på fortid og kulturminner. Vi har også sett at kulturminneforvaltningen selv har fremma utsagn som peker i den retninga. I det følgende skal vi utdype dette gjennom å se nærmere på hvordan kulturminneforvaltningen selv i mange sammenhenger inntar et perspektiv hvor mennesket gjøres til alle tings målestokk, bedriver sosiologisering.

8.2 Miljøvern og to moderne repertoarer

For å holde et tak i det teoretiske perspektivet som denne avhandlinga for en stor del tar utgangspunkt i, skal vi først ta en kort runde innoft Latours beskrivelse av hvordan miljøforvaltningens perspektiv arter seg innafor naturvernet. Denne beskrivelsen kan forstås som en videreutvikling eller forlengelse av de prinsippene som diskuteres i *Vi har aldri vært moderne* (Braastad Myklebust 1996:215). Hensikten med dette er å holde fokus på den natur – samfunn dikotomien som ble beskrevet i kap. 2, og som utgjør basisen for den moderne metafysikken også når det kommer til spørsmålet om ressursforvaltning. Dette er først og fremst grunna i det utgangspunktet at denne moderne metafysikken avfører et tilsvarende

symmetrisk forhold mellom fortid og dagens samfunn, og at dette forholdet krever en nærmere redegjørelse.

I artikkelen *Å modernisere eller å økologisere – dét er spørsmålet* (2001) ekspliserer Latour noen grunnleggende problemfelt innafor miljøvernet gjennom en analyse av den politiske økologiens skjebne i Frankrike. Det pekes på at de grønne partiene blir stadig mer marginaliserte, og at disse har vanskeligheter med å utforme sin egen nisje. Han trekker fram to årsaker til dette, som begge er grunna i at man tror på det den moderne forfatning sier om seg selv: 1) miljøvernets legitimeringsgrunnlag er allerede godt etablert i mer generell politisk filosofi hvor menneskeheten og samfunnet er alle tings målestokk, og 2) den fundamentalistiske politiske økologien mener at naturen står over menneskeheten, og er derfor moralsk og demokratisk uspiselig for det store flertallet.

Når det gjelder det første forholdet støtter Latour seg til ei retning som kalles konvensjonsteori, og viser til at miljøvern er i ferd med å bli normen overalt (Latour 2001:339). I den sammenhengen peker han på et sentralt forhold:

Alle politiske partier, alle regjeringer og alle borgere vil helt enkelt bare legge til et nytt regulerings- og adferdsmoment på sin alminnelige agenda. En god indikasjon på en progressiv normalisering av økologismen kunne være at det ble etablert særegne administrative enheter på samme måte som man i dag har egne institusjoner med ansvar for veier og broer og vann og skoger. Disse ville også være svært effektive siden de kunne formes ut fra offentlig sektors veletablerte avpolitiseringsstradisjon (ibid.:340).

Årsaken til at de grønnes agenda ser ut til å bli sugd opp i hverdagslivet, mener Latour er grunna i det forholdet at modernitetens metafysikk tilsier at den politiske økologien ikke har noe eget legitimeringsgrunnlag. Han viser til at den politiske filosofien fra 1700-tallet og fram til i dag har utvikla noen legitimeringsregimer, som hver enkelt er en definisjon av hvordan menneskeheten bør handle. Disse benevnes også som *reduksjoner*, noe vi skal komme tilbake til etter hvert. Regimene etablerer normer for hva som er rett og galt, og blir slik grunnlaget for moralske domfelling. Hvert regime muliggjør en fordømmelse av de andres mangel på moral og dyd. Latour trekker fram fire slike legitimeringsregimer som relevante for analysen av den politiske økologien: hjemstavnsregimet, det sivile, det industrielle og det kommersielle regimet. *Hjemstavnsregimet* begrunner menneskenes verdi gjennom å vise til deres avstamning og røtter. Han hevder at miljøvern i stor grad dreier seg om å beskytte forhold

som territorium, nasjonal arv og tradisjoner mot ødeleggende utbyggingstiltak og lignende trusler. *Det industrielle regimet* reduserer økologien til en diskusjon om reguleringstiltak for avfall og forurensning. Produksjonsprosessen utvides og avfall blir råmateriale; økologien blir utgangspunkt nye lønnsomme forretninger. Tap har med andre ord blitt snudd til seier. Det handler egentlig bare om overvåking, kontroll og regulering. Her kan faktisk enkelte sider av bygningsvernet inngå når det gjelder miljøbesparelse ved bruk av gammelt framfor det å bygge nytt. *Det sivile regimet* defineres av allmennviljen. Her settes fokus på evnen til å rive seg løs fra enkeltinteresser og først og fremst ta hensyn til fellesskapets beste. Latour mener at dette regimet ikke trenger å endre seg for å ta opp økologiske spørsmål. Han hevder at det er inngått et forlik med miljøbevegelsen, og at dette går ut på å utvide velgermassen – som er å forstå som nettopp allmennviljen – til å gjelde også fremtidige generasjoner. Gjennom å utvide denne velgermassen, fanger altså det sivile regimet opp de aller fleste saker. Regimet kobles sammen med hjemstavnsregimet, og skaper slik grunnlaget for etableringa av det Latour kaller ”fellesskapet mellom levende og døde”, samtidig som det også er egna til å omfatte både høyre og venstresida i politikken. I et slikt perspektiv favner det sivile regimet vidt (Latour 2001:342–344). Han hevder at i alle disse regimene plasserer menneskeheten i sentrum. De er uenige om forhold som hvordan det skal rangeres og hva som skal være målestokken for riktig og galt. Men felles for dem alle er det perspektivet *at menneskeheten er alle tings målestokk*. (ibid.:346). Dette forutsetter trua på et samfunn løsrevet fra alt annet, og er slik et utslag av sosiologiseringens repertoar. Legitimeringsregimene har som utgangspunkt at samfunnets lover er uunngåelige, absolutte, ufravikelige og uavhengige av noe utenfor seg selv.

Det andre forholdet sorterer under naturaliseringens repertoar. Latour viser til at det innafor økologien finnes en tro på at det eksisterer en natur utenfor menneskene, og at den naturen trues av menneskenes dominans og mangel på respekt. Han drøfter så miljøbevegelsens muligheter for å unngå å bli slukt opp av de allmenne legitimeringsregimene gjennom å støtte seg på naturaliseringens repertoar og samtidig gi økologien ansvaret for all politikk og økonomi; sette Naturen over alle former for politikk og samfunn. Han kommer fram til at det langt fra er uproblematisk, da dette perspektivet fører til at menneskeheten forsvinner ut av fokus. Man kan lett havne i en situasjon hvor det som benevnes som ”menneskekomponenten”¹⁷ ofres til fordel for ”Moder Jord”¹⁸, og hvor kompleksiteten i det

¹⁷ Må her forstås som samfunnet.

hele krever at dagsorden og definisjoner vil måtte settes av spesialister som ikke føler seg hjemme i politikken (Latour 2001:340,346):

Mener man at økologien spiller en rolle i alle typer sammenhenger, mister man menneskeheten av syne to ganger: første gang til fordel for en enhet som *står over* menneskeheten, andre gang til fordel for et hjerneteknokrati som *står over* folk flest (ibid.:340)

Latour trekker den konklusjonen at det må være vanskelig å si til velgerne at de må regne med å forsvinne til fordel for et ”dyrenes parlament” og samtidig underlegge seg en gruppe apolitiske naturvitere og teknokrater. Konsekvensen ville bli at vi måtte oppgi både moralen og grunnleggende demokratiske prinsipper. Dette er utsikter som folk flest av naturlige grunner ser som lite fristende, og som det derfor er vanskelig å få oppslutning om (ibid.:346–347).

Dette er en kort oppsummering av de årsakene Latour mener å se til at de grønne partiene og miljøbevegelsen ikke vinner oppslutning og politisk innflytelse; de tror på hva den moderne forfatning sier om seg selv. Enten mener man at man må gi opp særpreget og la seg sluke opp av allerede veletablerte prinsipper fra generell politisk filosofi, eller så må moral og demokrati forlates til fordel for Gaias velbefinnende og et apolitisk ekspertvelde. Ikke overraskende er poenget hos Latour at begge perspektivene skiller natur og menneske, eller natur og samfunn, og at ingen av perspektivene/hypotesene stemmer. Dette skal vi imidlertid komme tilbake til etter hvert.

8.3 Kulturminneforvaltning og to moderne repertoarer

Innledningsvis skal det sies at Latours beskrivelse av den politiske økologien, miljøvernbevegelsen og de grønne partiene i Frankrike ikke uten videre lar seg overføres til norsk kulturminneforvaltning. Det er flere grunner til dette. For det første har vi i Norge å gjøre med en offentlig sektor som skiller seg fra den franske. Denne er vesentlig mer rigid enn vår hjemlige i form av at den har mye større innflytelse og kontroll, og avpolitiseringsstradisjonen der er derfor trolig betydelig mer veletablert enn her. Et annet forhold er at kulturminnevernet aldri har blitt noen bevegelse tilsvarende miljøbevegelsen, verken i Norge eller andre land. Det har aldri eksistert noe politisk parti tilsvarende De

¹⁸ Naturen.

Grønne, som har hatt vern av kulturminner og kulturmiljøer som sin fremste sak. Vi har heller ikke – i alle fall i Norge – sett noen kulturminnevernorganisasjoner som tilsvarer enkelte av de mer militante miljøorganisasjonene som finnes på naturvernssida. Fortidsminneforeninga og lokale historielag har ikke som tradisjon å klatre i fabrikkpiper eller på lignende vis demonstrere sin motstand mot handlinger som bidrar til at kulturminner forsvinner eller at kulturmiljøer ødelegges. En vesentlig årsak til at det er slik er selvsagt at tanken om et ”kulturminnenes parlament” står ennå fjernere i folks bevissthet enn ideen om et ”dyrenes parlament”. Som vi har sett finnes det de som mener at menneskeheten og dens eksistens ikke er viktigere enn naturen, men at vi i ytterste konsekvens heller må være villige til å forsvinne til fordel for Jordas videre eksistens. Høyst sannsynlig finnes det ingen som på samme måte på alvor vil mene at vi står ovenfor tilsvarende valg når det gjelder forholdet mellom kulturminnene og menneskeheten. Det finnes altså ikke noe grunnlag for en ”kulturminnestalinisme”, hvis gjennomføring nødvendigvis gjør en avskaffelse av grunnleggende moralske og demokratiske prinsipper; selv om vi har å gjøre med en kulturminneekspertise som kan minne om det apolitiske ekspertvelde Latour snakker om for den politiske økologiens del. Vi må altså med rimelighet kunne konkludere med at fortida ikke har en *egenverdi* utafør samfunnet, slik enkelte fundamentale økologer synes å mene at naturen har. Og dette forholdet innebærer en *vesentlig* forskjell mellom Latours analyse av den politiske økologien og denne avhandlingas prosjekt, særlig når det kommer til bruken av legitimeringsregimene. For fortida kan aldri være et *mål* i seg selv, uansett hvilket repertoar man sverger til. Bevaringa av den vil alltid finne sin begrunnelse i et eller anna legitimeringsregime. Likevel tilskrives fortida en *eksistens* som ligger utafør dagens samfunn, og det er her poenget ligger. Slik synliggjør Latours artikkel ett forhold som står sentralt i denne avhandlinga. Det dreier seg om anvendelsen av henholdsvis sosiologiseringens og naturaliserings repertoar. Mitt utgangspunkt er at vi i dagens kulturminneforvaltning har å gjøre med en størrelse som på samme tid spiller på politikk, makt og samfunn på den ene sida, og på vitenskap, vitenskapelig kunnskapsproduksjon og teknologi på den andre sida. Selv om fortida og kulturminnene ikke kan sidestilles med naturen, nødvendigvis gjør den moderne tidsforståelse, historismens sykdom og kulturminneforvaltningens både praksis og perspektiv anvendelsen av naturaliseringens repertoar, og legger dermed til rette for det vi må kunne kalle trua på ei transcendent fortid. Mye vil bli vanskelig å forstå og forklare for de moderne uten denne formen for fortid. Disse forholdene har vært drøfta tidligere, og vil derfor ikke bli nærmere berørt før lenger ut i dette kapittelet. Imidlertid skal vi se nærmere på kulturminneforvaltningens bruk av sosiologiseringens repertoar, både siden dette forholdet så

langt i denne avhandlinga har vært lite berørt og fordi den samfunnsmessige sida langt fra er uvesentlig.

8.3.1 Fire legitimeringsregimer

Latour peker som vi har sett på fire legitimeringsregimer han mener har en lang tradisjon innafor politisk filosofi, og som dermed også lenge har vært virksomme innafor politikk og samfunnsutforming. Felles for disse er at de har mennesket som alle tings målestokk, naturen i seg selv blir irrelevant. Men disse legitimeringsregimene er ikke virksomme bare i hverdagsliggjøringa av den politiske økologien, slik dette ble beskrevet av Latour. De er høyst relevante også i kulturminneforvaltningssammenheng. Et interessant poeng her, er det forholdet at kulturminneforvaltningen ser ut til i ulike sammenhenger å anvende flere av regimene samtidig, selv om de, i alle fall delvis, framstår som motstridende.

Vi skal i det følgende se litt nærmere på disse fire regimene og hvordan de blir brukt av dagens kulturminneforvaltning. Dette vil bl.a. bli gjort gjennom å knytte dem til utsagn fremma i noen av de politiske og andre styringsdokumentene som ble gjennomgått i kapittel 4. I den forbindelse skal det kort nevnes at Latour skiller mellom det industrielle regimet og det kommersielle regimet. I vår sammenheng kan det imidlertid synes mer hensiktsmessig å behandle dem under ett, da fokus ofte settes på næringsutvikling under ett – både turisme/reiseliv (som må sies å ligge innafor også det kommersielle regimet), og andre næringer – når det kommer til kulturminner og kulturmiljøer.

Hjemstavnsregimet er det regimet som mest åpenbart relaterer seg til kulturminneforvaltningens agenda, og vi skal derfor ikke bruke særlig mye plass på det her. Men samtidig er det kanskje også det regimet som det er vanskeligst å forholde seg til i dagens politiske klima. Dette fordi det dreier seg om så vidt brennbare spørsmål som territoriell tilhørighet og nasjonal arv. Hjemstavnsregimet begrunner menneskets verdi gjennom å vise til dets røtter. Dette forholdet ble særlig diskutert i kapittel 5, hvor vi så at kulturminneforvaltningen i betydelig grad har tona ned det nasjonale og etnisk norske de seinere åra. Men vi så også at tilhørighet og stedlighet fortsatt forbindes nært med kulturminner og kulturmiljøer (Riksantikvaren 2001, NOU 2002:1, St. meld. nr. 58 (1996–97)). Dette ble delvis forklart ut fra det som ble kalt *identitetsparadigmets andre side*, og

knyttet opp mot naturaliseringens repertoar. Likevel kan slike utsagn gjennom hjemstavnsregimet også relateres til sosiologiseringens repertoar.

Det sivile regimet er et av de mest virkningsfulle legitimeringsregimene kulturminneforvaltningen har å spille på. Allmennviljen er en faktor det er vanskelig å ta lett på. Det er tilnærma umulig åpent å sette denne til side uten at man samtidig melder seg ut av samfunnsdebatten. For den politisk økologien sin del pekte Latour på at det sivile regimet kan kobles sammen med hjemstavnsregimet og slik etablere et fellesskap som i ytterste konsekvens kan omfatte det meste. Gjennom å ”utvide velgermassen”, som han kaller det, kan allmennviljen ekspandere til også å omfatte framtidige generasjoner. Dette er et grep som også kulturminneforvaltningen i stor grad har benyttet seg av. I Kulturminneloven heter det at det er et nasjonalt ansvar å ivareta kulturminner og kulturmiljøer som vitenskapelig kildemateriale og som varlig grunnlag for nålevende og framtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet. Kulturminneutvalget uttrykte seg på følgende måte når det gjelder dette forholdet:

Disse samme landskapene som deles med tidligere generasjoner, skal jo også deles med dem som kommer etter oss (NOU 2002:1:26).

Fra innledningskapittelet i denne avhandlingen husker vi følgende utsagn fra RAs *Alle tiders kulturminner*:

Vi er forpliktet til å forvalte disse ikke-fornybare ressursene med respekt for menneskene som har levd før oss, og med tanke på vår egen og kommende generasjoner (Riksantikvaren 2001).

St. meld. nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner* følger opp med ei tilnærma identisk formulering:

Dagens generasjon er forpliktet til å forvalte kulturminnene med respekt for dem som har levd før oss, og med omtanke for dem som kommer etter oss (St. meld. nr. 16 (2004–2005:5)).

Disse utsagnene levner liten tvil om hvilket perspektiv den sentrale kulturminneforvaltningen anlegger. Her utvides ikke allmennviljen til bare å gjelde kommende generasjoner, den inkluderer også *tidligere* generasjoner. Som vi ser, ligger det her innebygd en mekanisme som

aktiviserer en moralsk vurdering. Vi er *moralsk forpliktet* til å sette fellesskapets beste framfor våre egne interesser. Dette gjelder ikke bare internt innafor vår egen generasjon. Det er kanskje vel så relevant på tvers av generasjonene, både for de som for lengst er forsvunnet og for de som ennå ikke er kommet til. De har blitt en selvsagt og uunngåelig del av fellesskapet. Unnlater man å etterkomme dette kravet, risikerer man raskt å påføre seg selv en moralsk domfellelse. Merkelapper som respektløs, ansvarsløs, kortsiktig og egoistisk vil snart feste seg. Latour viste til at det sivile regimet gjennom utvidelse kan ta opp i seg det aller meste, og slik også på en forholdsvis uanstrengt måte omfatte både høyre og venstre. Dette må kunne sies å være tilfelle også når det gjelder kulturminneforvaltningen. Som vi har vært inne på tidligere, er det vanskelig å se noen vesentlige skillelinjer i norsk politikk når det kommer til forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer. De politiske partiene på Stortinget synes å være omforent om det meste. I kapittel 6 var vi inne på at når det gjelder organisering, bruk av virkemidler og metoder, samt tilførsel av ressurser, så ligger mye av forklaringa på dette i det nettverket som ble beskrevet tidligere. Men anvendelsen av det sivile regimet er også utvilsomt en vesentlig faktor her. Det favner så vidt at det nærmest inkluderer alt og alle. Det er vanskelig å finne noe og være uenig i. Skal man det, kreves det at man går så langt i den ene eller andre retninga at man ender opp med å melde seg ut av samfunnsdebatten, og dermed gjøre seg selv irrelevant.

Når det gjelder det industrielle og kommersielle regimet tenkes det her ikke overraskende på reiselivsbransjen, og dermed også på kulturminneturisme. Her er kanskje anvendelsen av det kommersielle regimet mest framtrepende. I Norge, som mange andre steder, dukker det til stadighet opp prosjekter og museumskonsept som har som mål og mening å tjene penger. Igjen kan Stiklestad nasjonale kultursenter og museet på Borg i Lofoten nevnes. I tillegg har vi prosjektet "Fotefar mot nord". Flere av de kulturminnene som ble tilrettlagt gjennom dette prosjektet har blitt brukt i forbindelse med reiselivet (NOU 2002:1:48). Det er åpenbart at også andre aktører innafor reiselivsbransjen ser muligheter i anvendelsen av dette kommersielle regimet, gjennom det forholdet at slike tiltak gir ringvirkninger til andre næringslivsaktører i de aktuelle lokalsamfunnene. Dette må kunne sies å være forholdsvis selvsagt. Det økonomiske er viktig. Her er fortid og kulturminner intet unntak. Det vi imidlertid skal se nærmere på her, er hvordan den offentlige kulturminneforvaltningen forholder seg til dette regimet. Det er også mulig å spore anvendelse av det industrielle regimet når det kommer til forholdet mellom kulturminner og næringsutvikling.

RA (2001) viser til at kulturminner og kulturmiljøer kan ha stor betydning for reiselivsnæringa, og at kulturarven på denne måten bidrar positivt til nærings- og distriktsutviklinga generelt. Kulturminneutvalget (NOU 2002:1:47-48) peker på hva det ser på som et stort utnyttet potensial når det gjelder de muligheter kulturarven besitter når det gjelder reiselivsnæringa. MD følger opp dette perspektivet i St. meld. nr. 16 (2004–2005) (s. 45):

Kulturminner og kulturmiljøer representerer ressurser som kan ha stor betydning for å utvikle levende lokalsamfunn og ny næringsvirksomhet. Både nasjonalt og internasjonalt blir stadig større oppmerksomhet rettet mot hvordan kulturminner og kulturmiljøer kan bidra til sosial, kulturell og økonomisk utvikling. Kulturminnene og naturen representerer et stort potensial for fortsatt sysselsetting og bosetting i mange bygder, både langs kysten og i innlandet over hele landet.

Departementet snakker her om næringsutvikling på bred basis. I tillegg til reiselivsnæringa nevnes primærnæringene, byggebransjen og eiendomsutvikling m.m. (ibid.). Her vil nok også det industrielle regimet være relevant. MD gir videre uttrykk for at regjeringa vil prioritere områder der det er store muligheter og utfordringer knytta til det å skape aktivitet med grunnlag i kulturminner og kulturmiljøer (ibid.).

Det kan altså råde liten tvil om at den sentrale kulturminneforvaltningen ser positivt på, og ønsker å legge til rette for anvendelsen av det kommersielle og industrielle regimet. Verdiskapning med utgangspunkt i fortid og kulturminner har altså blitt en sentral legitimeringsfaktor. I vår sammenheng er det nesten slik at vi kan slå det kommersielle og det industrielle regimet sammen og snakke om et *økonomisk verdiskapningsregime*.

8.3.2 Definisjonsrelasjoner

Vi husker at Latour i forbindelse med den politiske økologien benevnte legitimeringsregimene som *reduksjoner*. Det må forstås dit hen at den politiske økologien, gjennom å utsettes for regimene reduseres til utelukkende å dreie seg om det menneskelige. Spørsmål om naturen blir i siste instans bare spørsmål om samfunn, politikk, demokrati, økonomi og moral; mennesket og samfunnet blir målestokken.

En lignende bevegelse er det mulig å finne også i den sentrale kulturminneforvaltningens bruk av disse legitimeringsregimene. Disse har imidlertid ingen ting med en mål-middelrelasjon å gjøre, slik de har for den politiske økologiens del. *I kulturminnesammenheng er det*

utelukkende snakk om hva fortida gjennom de ulike regimene defineres i forhold til, både regimene i mellom og i relasjonen mellom naturaliseringens- og sosiologiseringens repertoar.

Gjennom hjemstavnsregimet blir fortida og kulturminnene definert i forhold til spørsmål om territorier og røtter. Spørsmål som nasjonal arv og identitet er selvsagt til stede her. Men det handler også om mindre omstridte forhold som lokal tilhørighet, gjenkjennelse og stabilitet i tilværelsen. Det dreier seg altså primært om menneskets grunnleggende rett til en eller annen form for *tilhørighet*. Fortidas og kulturminnenes eksistens blir redusert til en diskusjon om røtter og føtter, nasjonalisme og identitet. Bruken av dette regimet kan i enkelte tilfeller gi såpass forskjellige utslag at det i utgangspunktet virker som om det dreier seg om motstridende posisjoner. Ulikhetene mellom arkitektene bak 1800-tallets nasjonsbyggingsprosjekt og dagens kulturminneforvaltning er på mange områder reelle nok. Likevel, tilhørighet er tilhørighet, uansett om den bærer i et nasjonalistisk tankegods eller i forestillinger om lokal tilknytning, gjenkjennelse og verdien av å oppleve kulturminnene på det stedet hvor man bor. Slik kan vi si at bruken av hjemstavnsregimet favner vidt i kulturminnesammenheng, noe som også har vært medvirkende til at kulturminneforvaltningens fokus de seinere åra har dreid vekk fra forhold som nasjon og identitet, og da særlig den norske. Slik må det kunne sies at denne dreiningen, slik den ble beskrevet i kapittel 5 er grunna i *begge* de sidene av det identitetsparadigmet vi har vært inne på.

I det sivile regimet defineres fortida og kulturminnene i forhold til allmennviljen. Fortidas og kulturminnenes eksistens blir en premiss i diskusjon rundt hva som er fellesskapets beste. Her henvises det til grunnleggende demokratiske prinsipper. Alle har en plikt til å se bort fra sine særinteresser og sette fellesskapets/menneskehetens interesser fremst. Når så framtidens generasjoner hentes fra framtida og fortidas mennesker løftes ut fra fortida for å befolke dette fellesskapet, favner fellesskapet svært vidt. Men det synes likevel som om både fortida og framtida blir igjen og forblir det de er – noe annet, utenfor oss og dagens samfunn. Det er bare den *allmennviljen* disse objektene besitter som flyttes hit. Vi har altså med en slags ”selektivitetens tidsmaskin” å gjøre.

Når det kommer til det industrielle og kommersielle regimet, eller det ”økonomiske verdiskapningsregimet” som det også bør kunne kalles, defineres fortida og kulturminnene i

forhold til en diskusjon omkring næringsutvikling. Her står verdiskapning, sysselsetting og distriktpolitikk sentralt. Hvilke tiltak skal man kunne sette i gang? Hvem skal definere omfang og innhold? Hvilke kriterier skal ligge i bunn? Målet er å generere verdier slik at de menneskene som på ulike måter berøres av dette kommer best mulig ut i form av akseptabel økonomi, trygge arbeidsplasser og livskraftige, stabile lokalsamfunn. Næringsliv og lokalpolitikere går sammen og former hellige allianser der håpet og trua på økonomisk vekst og verdiskapning driver prosessene framover. Og det hele applauderes som vi har sett, av den sentrale kulturminneforvaltningen.

8.3.3 Regimenes kontradiksjoner og allianser

Vi skal kort se konkret på hvordan kontradiksjoner og allianser regimene i mellom kan arte seg på kulturminnefeltet. Som vi husker, peker Latour på at disse legitimeringsregimene er innbyrdes motstridene, at hver og en av dem har innebygd en kritisk ressurs i forhold til de andre. Samtidig viser han til at de i enkelte miljøvernmessige sammenhenger også kan kobles sammen og utgjøre former for allianser. Dette gjelder for eksempel hjemstavnsregimet og det sivile regimet. Slike kontradiksjoner og allianser er det mulig å se også når det kommer til forvaltning av kulturminner. Vi skal se på forholdet mellom hjemstavnsregimet, det sivile regimet og det kommersielle regimet. I utgangspunktet må disse kunne sies å være motstridende i sine grunnlagsforesetninger. Territoriell tilhørighet og arv på den ene sida, er ikke nødvendigvis alltid i tråd med fellesskapets beste. Og med et perspektiv utleda fra hjemstavnsregimet og det sivile regimet, vil økonomisk utnyttelse av kulturminner i mange tilfeller kunne sees på som kritikkverdige. Her vil det moralske utgangspunktet være at vern motivert i røtter og arv og hensynet til allmennviljen alltid må gå foran det som oppleves som mer snevre og kortsiktige økonomiske interesser. Likedan vil man med ei forankring i det kommersielle regimet ta til orde for nødvendigheten av næringsutvikling, flere arbeidsplasser og styrking av store og små lokalsamfunn. Her vil arv og tilhørighet og hensynet til fortidige og framtidige generasjoner bli tillagt mindre vekt. I noen tilfeller er det åpenbart at det ikke lar seg gjøre å forene disse regimene, mens man i andre sammenhenger ser ut til å lykkes med dette på en svært så overbevisende måte. Vi skal eksemplifisere dette gjennom helt kort å se på to tilfeller der kulturminner som har vært sett på som viktige i Norges historie står sentralt: Steinvikholmen og kulturminnet Stiklestad.

For noen år siden oppsto det en til dels oppheta debatt omkring bruken av Steinvikholmen, et anlegg som ligger i Nord-Trøndelag. Steinvikholmen er en borg som ble bygd på første halvdel av 1500-tallet av Norges siste katolske erkebiskop, Olav Engelbrektsson, og som var hans siste tilholdssted før han forlot landet i 1536. Av den grunn har den blitt regna som et viktig kulturminne i Norges historie. På 1990-tallet begynte man å arrangere en årviss operaforestilling inne i selve borggården, der erkebispens siste tid i landet var tema. Forestillingen ble svært populær, og gikk for fulle hus noen hektiske sommerkvelder hvert år. Etter hvert begynte imidlertid noen kritiske røster å peke på det de mente var uheldige konsekvenser ved denne bruken av kulturminnet. Kritikken gikk på to forhold: 1) Kulturminnet tålte ikke den fysiske belastningen som den store publikumstilstrømmingen førte med seg. Det ble hevda at enkelte av murene sto i fare for å rase sammen under vekten av de provisoriske tribunene som ble brukt under forestillingene, og at arrangementet derfor burde flyttes ut fra selve borgen. 2) Innholdet i operaen var ikke historisk riktig. Fra faglig hold ble det framholdt at de som hadde skrevet operaen, hadde tatt seg visse dikteriske friheter i forhold til historiske fakta, og at publikum derfor ble villedet. Man mente at denne uheldige virkningen ytterligere ble forsterka gjennom at operaen ble framført i erkebispens egen borg. Folk ville rett og slett få et uriktig bilde av denne delen av historien. Arrangørene avviste kritikken, og hevda at en flytting av forestillingen ville føre til mindre publikumstilstrømning, og dermed til en dårligere økonomi. Fortidsminneforeningen, som er eier av Steinvikholmen, støtta etter hvert kritikerne, og det hele endte med at arrangementet ble flytta ut av borgen. Her ser vi hvordan to regimer anvender sin kritiske mulighet mot hverandre. Det hele dreier seg om hvilket legitimeringsgrunnlag som skal legges til grunn for vår omgang med kulturminnet. Arv, tradisjon og fellesskapets – fortidige og framtidige generasjoner inkludert – beste på den ene sida, eller bruk, økonomisk gevinst og lokal næringsutvikling på den andre sida. Kritikerne spilte på to mektige legitimeringsregimer. Ikke bare forsvarte de en arv og en tradisjon – i form av et viktig kulturminne i Norges historie – mot kortsiktige økonomiske interesser, de forsvarte også fellesskapets interesser mot det som kunne oppfattes som partikulære og høyst lokale interesser. De kunne mobilisere fortidige og framtidige generasjoner, i tillegg til alle som ikke hadde interesser i operaen eller var publikum. Faktisk lyktes de også på et vis å inkludere publikum i dette fellesskapet gjennom å hevde at det ble villedet på grunn av operaens tvilsomme innhold. Veien fram til en moralsk domfellelse var ikke lang, og Fortidsminneforeningen kjøpte det hele. Det skal for ordens skyld nevnes at sentralforvaltningen ikke fant de negative konsekvensene ved operaens bruk av anlegget så store at det ville gå inn for å stanse arrangementet. Dersom den hadde

konkludert med at skadene på kulturminnet hadde blitt for omfattende, er det imidlertid ikke utenkelig at også den hadde anvendt de samme legitimeringsregimene som kritikerne.

Det andre eksempelet er også fra Nord-Trøndelag og handler om Stiklestad. Kulturminnet vi snakker om her, er et av de med størst symbolverdi av alle når det kommer til Norges historie, og anvendelsen av både hjemstavsregimet og det sivile regimet er i denne sammenhengen derfor tilnærma uunngåelig. De aller fleste tiltak som er egna til å forringe verdien av dette kulturminnet vil derfor alltid bli avvist. Likevel har det foregått ting der som må kunne sies å ha ført til nettopp en svekkelse av Stiklestad som kulturminne. Det er oppført en forholdsvis stor bygning på området. Det tenkes her på det kulturhuset som inngår som en del av Stiklestad Nasjonale Kultursenter. Denne bygningen er åpenbart et fremmedelement når vi forholder oss til Stiklestad som et slagsted fra vikingtid. Og det kan være grunn til å spørre seg om ikke dette tiltaket har fått minst like store negative konsekvenser for Stiklestad som kulturminne som de den ovennevnte operaen noen gang ville ha fått for Steinvikholmen som kulturminne. Likevel står bygget der. Det er åpenbart at dersom bruken hadde vært bensinstasjon eller veikro, så hadde det aldri blitt oppført, selv om planer, tegninger og løsninger ellers hadde vært identiske. Selv om utforminga av bygningen selvsagt har vært både viktig og gjennomtenkt, må vi kunne regne med at dette forholdet ikke var motiverende eller avgjørende for at det ble gitt tillatelse til gjennomføring av tiltaket; det ble neppe i seg selv – som en moderne bygning – sett på som en berikelse for kulturminnet. Bygget i seg selv må altså forstås som et fremmedelement, og slik en forringelse av kulturminnet Stiklestad. Det er stort sett bare i museumssammenheng at slike dramatiske inngrep i kulturminner som kulturhuset på Stiklestad innebærer tillates. Til dette kan det hevdes at det som har skjedd på Stiklestad har vært grunna i hjemstavsregimet og det sivile regimet gjennom det forholdet at hovedmotivet har vært *formidling av kunnskap* omkring kulturminnet. En god formidling av et kulturminne som har blitt regna som så sentralt i nasjonal sammenheng som Stiklestad må jo være egna til både å styrke det territorie- og kulturarvsmessige og ivareta fellesskapets beste? Ei slik innvending har absolutt noe for seg, og må selvsagt alltid tas med i betraktning. Men dette utelukker likevel ikke tilstedeværelsen av det kommersielle regimet. For Stiklestad Nasjonale Kultursenter har åpenbart en funksjon *utover* det å formidle kunnskap til fellesskapets beste. Det skaper arbeidsplasser og har også ellers et potensial til å bidra til en styrka næringsutvikling lokalt, noe som ikke er uvesentlig i denne sammenhengen. Men er det ikke mulig å gjøre begge tingene samtidig? Det kan hevdes at man på Stiklestad har lyktes i å bedrive en formidling som er i tråd med hjemstavsregimet og det sivile regimet *samtidig*

som aktiviteten bidrar til ei positiv utvikling i lokalsamfunnet; man har fått både i pose og sekk. Til forskjell fra hva som var tilfelle når det gjaldt operaen på Steinvikholmen, kan det altså se ut til at man på Stiklestad har lyktes med en oversettelse fra en verdi til en annen, *uten* at den første verdien ble annullert, eller redusert. Man har klart å forene ulike og dels motstridende legitimeringsregimer på en tilsynelatende god måte. Men er dette egentlig tilfelle? Kan oppføringa av kulturhuset forsvares med utgangspunkt i det sivile regimet? Hvilket svar vi gir på dette spørsmålet avhenger av hvor stor vekt som legges på verdigrunnlaget til de ulike legitimeringsregimene. Følgende problemstilling kan stilles opp: Viser vi fortidas generasjoner tilstrekkelig respekt når det bygges opp en – i alle fall delvis – kommersiell virksomhet i tilknytning til slagstedet? Er det riktig at dagens mennesker skal tjene penger på fortidige menneskers lidelse og død? Dette er selvfølgelig satt på spissen. Men dersom vi skal ta på alvor sentralforvaltningens moralske imperativ om at vi er forpliktet til å forvalte kulturminnene også med respekt for de menneskene som har levd før oss, kan vi likevel ikke snu blikket bort fra slike problemstillinger. Når beveger vi oss over grensa og blir respektløse? Dersom dette skal vurderes i hvert enkelt tilfelle, har vi i beste fall med en bevegelig moral å gjøre. Minsker respekten jo lenger tilbake i tid vi går? For i tilfellet Stiklestad handler det ikke bare om å *minnes*, men også i betydelig grad om *økonomisk vekst*. Og hva med de framtidige generasjonene? Hva vil de synes om det faktum at vår samtid har satt opp en forholdsvis stor bygning – et utvetydig fremmedelement – på kulturminnet, og slik forringa dets ”objektive” verdi? Ble denne problemstillinga i tilstrekkelig grad tatt opp til vurdering da planene for Stiklestad nasjonale senter ble utforma? Veide hensynet til lokal næringsutvikling tyngre enn de tause framtidige generasjonene som i andre sammenhenger på en så selvsagt og uproblematisk måte innrulleres i det fellesskapet som utgjør den svært så omfattende og mektige allmennviljen?

Nå er ikke hensikten her å verken kritisere Stiklestad nasjonale senter, eller forsvare den tidligere bruken av Steinvikholmen i operasammenheng. Faktum er at man på Stiklestad på en glimrende måte har satt ut i praksis det som den sentrale kulturminneforvaltningen legger opp til, en balansekunst mellom flere legitimeringsregimer. Som vi så tidligere, spilles det fra sentralt hold på flere slike regimer samtidig. Og på et overordna nivå ser dette unektelig både vakkert og vanntett ut. Det finnes mange legitimeringsgrunner, og ofte minst ett som kan brukes uansett hvilke problemstillinger vi måtte stå ovenfor. Mellom enkelte regimer lar det seg forholdsvis enkelt gjøre å finne koblingspunkter, mens forholdet mellom andre mer er prega av kontradiksjoner. Vi har sett at hjemstavnsregimet og det sivile regimet i mange

sammenhenger forholdsvis lett lar seg forene, mens forholdet til det kommersielle regimet kan være noe mer utfordrende. Her kommer det inn et element av *regimejustering*. Det som i ett tilfelle holdes fram som den mest grunnleggende verdien, blir i andre sammenhenger mer marginalt. Regimenes betydning ser altså ut til å bli justert i forhold til hvilke saker det gjelder. Med tanke på de tre regimene vi har sett på her, kan vi altså snakke om en form for trippelmoral. For det blir noe lite grunnleggende og konsistent over i det ene øyeblikket å legge fellesskapets beste til grunn for måten vi behandler kulturminner på, for så i neste øyeblikk å mene at nåtidige, lokale næringsinteresser skal være den styrende faktoren for vår omgang med kulturminnene. Dersom det er slike skiftninger det er snakk om, dreier det seg i beste fall om en noe vaklende moral. Dette spørsmålet skal imidlertid ikke forfølges videre her. Hensikten med denne gjennomgangen har vært å vise kulturminneforvaltningens bruk av disse legitimeringsregimene, og at den gjennom denne bruken i betydelig grad relaterer seg til politiske, ideologiske og økonomiske forhold – det samfunnsmessige.

Gjennom disse eksemplene er det åpenbart at menneskene og dagens samfunn er fortidas og kulturminnernes målestokk når det kommer til bevaring. Fortida og dermed kulturminnene eksisterer ikke utenfor samfunnet og mellommenneskelige relasjoner som et mål i seg selv. Vern av disse størrelsene er kun relevant i relasjon til politikk, makt, interesser, riktig og galt. Her blir fortida forstått som et nåtidig samfunnsmessig anliggende, som kun adlydende samfunnets lover, det være seg de som fremmer fellesskapets beste, verdien av arv og territoriell tilhørighet eller verdiskapning og sysselsetting.

8.3.4 I pose og sekk?

I kapittel 2 ble det vist til Latours beskrivelse av moderniteten, der den moderne forfatningens garantier sto sentralt. Vi skal her kort rekapitulere disse. Latour (1996: 46,48) viser til at den moderne forfatning har funnet opp en deling mellom den vitenskapelige ”myndigheten”¹⁹ som har til oppgave å representere gjenstandene og den politiske ”myndigheten” som har til oppgave å representere subjektene. Den første – naturens ”myndighet” – tilbyr følgende garanti: *Det er ikke menneskene som skaper naturen, den eksisterer fra evig tid og var alltid allerede der; det eneste vi gjør er å oppdage dens hemmeligheter*. Den politiske ”myndighet”

¹⁹ Når Latour her bruker begrepet *myndighet*, er dette i forhold til forfatningsmetaforen, Derfor ordet er derfor satt i parentes hver gang det brukes i denne sammenhengen.

på sin side tilbyr denne garantien: *Det er menneskene, og bare menneskene som konstruerer samfunnet og som fritt bestemmer sin skjebne.* Men som vi så i kapittel 2, er imidlertid Latours poeng at disse to garantiene, slik de framstår ovenfor – som separat betrakta – uforståelige. Dersom det virkelig er slik at naturen verken er skapt av eller for menneskene, vil den nødvendigvis og for alltid bli fjern og fremmed. På samme måte er det med samfunnet. Hvis samfunnet bare er skapt av og for menneskene, finnes det ingen substans som holder det oppe. For samfunnet kan ikke eksistere utelukkende som en kontrakt, som fellesskap eller relasjoner mellom mennesker. Det må også befolkes av ikke-mennesker (ting og natur). For hva ville vel mennesket og samfunnet vært uten de fysiske omgivelsene? Dette er ei problemstilling som tidligere er diskutert av Bjørnar Olsen (Olsen 2003). Som vi husker er imidlertid Latours poeng at disse garantiene både ble skapt sammen, og at de støtter seg på hverandre. Han viser i den forbindelse til to paradokser: 1) naturlovene står utenfor oss, samtidig som vi produserer de samme lovene og 2) samfunnet er utelukkende laget av menneskene samtidig som det ikke-menneskelige utgjør en vesentlig del av det samme samfunnet. Men dette forholdet er vanskelig å se, noe som skyldes den tredje garantien: *eksistensen av en fullstendig atskillelse mellom naturverden og den sosiale verden.* De to første garantiene står i motsetning til hverandre bare så lenge den tredje garantien ikke holder dem fra hverandre. Vi husker at Latour (1996:49) setter dette opp på følgende måte:

FØRSTE PARADOKS	
Naturen er ikke vår konstruksjon; den er transcendent og uendelig mye større enn oss	Samfunnet er vår konstruksjon; det er immanent i forhold til våre handlinger
ANDRE PARADOKS	
Naturen er vår kunstige konstruksjon i laboratoriet; den er immanent	Samfunnet er ikke vår konstruksjon; det er transcendent og uendelig mye større enn oss
FORFATNING	
Første garanti: Selv om vi konstruerer naturen, er den som om vi ikke skulle ha konstruert den.	Andre garanti: Selv om vi ikke konstruerer samfunnet, er samfunnet som om vi skulle ha konstruert det.
Tredje garanti: Natur og samfunn må forbli absolutt atskilt; renselsesarbeidet må forbli absolutt atskilt formidlingsarbeidet.	

Her må det igjen understrekes at Latour snakker om forholdet mellom *naturverdenen* og samfunnet. I denne avhandlinga blir det gjort et forsøk på å beskrive et lignende forhold mellom *fortida* og dagens samfunn. Dette byr selvsagt på utfordringer. Ei åpenbar innvending mot dette perspektivet er jo at ingen med rimelighet kan påstå at menneskets fortid ikke er befolka av mennesker. De kulturminnene vi beskjeftiger oss med er jo unektelig skapt av mennesker, og det er bare gjennom eksistensen av disse tidligere generasjonene at vi kan operere med ei fortid slik det gjøres i kulturminnesammenheng. Fortida kan derfor ikke framstå som like fjern for oss som naturen. Og selvsagt er fortidige mennesker relevante for vår forståelse av fortida. Likevel behandles fortida på en måte som tilsier at den ikke kan være blant oss. En vesentlig årsak til dette er *historismens sykdom*, slik denne ble beskrevet i kapittel 2. Fortida blir noe vi forholder oss til fordi vi tror vi for alltid har brutt med den. Dette ble kort eksemplifisert gjennom den teoridebatten som har prega store deler av den arkeologiske forskningen de siste ca. førti åra. Ei grunnleggende problemstilling her har vært spørsmålet om fortida er noe vi avdekker eller noe vi skaper. Vi har sett at det egentlig bare dreier seg om to kritikker som retter skytset mot hverandre, og at ingen av dem strengt tatt kommer helskinnet ut av bataljen. Vi har å gjøre med ulike utslag av moderniteten, anvendelsen av to ulike repertoarer – naturaliseringens og sosiologiseringens repertoar. De gamle prosessualistene hevda at fortida lå fiks ferdig der ute og venta på å bli oppdaga av oss og at vi ikke kunne unngå å forholde oss til den slik den virkelig er, samtidig som de med sine naturvitenskapelige hypoteser og metoder fabrikkerte den samme fortida gjennom sine feltundersøkelser, på sine kontorer og sine bøker og artikler. På den andre sida påsto fortolkende arkeologer at de utelukkende snakka om ei fortid skapt av oss her og nå – det finnes ingen *egentlig* fortid utenfor oss som påvirker vår historieforståelse, og dermed også vår samfunnskonstruksjon og politikk, – samtidig som de hele tida i form av en uutalt sistebegrunnelse mobiliserte ei *fortidig* fortid utenfor samfunn og diskurser. Slik har fortida blitt gjort til gjenstand for en tilsvarende renselse og mobilisering som naturen. *Det er i dette punktet grunnlaget for min sammenligning med Latours prosjekt ligger.*

Sorteringsmekanismene som regulerer forholdet mellom ”fortidspol” og ”nåtidspol” er de samme som mellom naturpol og samfunnspol. For selv om det kan hevdes at vi hele tida snakker om en form for samfunn, så behandles ikke fortidige samfunn som samfunn i egenlig forstand, som et nåtidig samfunn.

Imidlertid er ikke disse forholdene mindre påtrengende når det kommer til kulturminneforvaltningen. I kapittel 6 så vi hvordan anvendelsen av naturaliserings repertoar har fått en dominerende rolle i den sentrale kulturminneforvaltningens praktiske utøvelse. Man har adoptert et helt tankemessig perspektiv og et begrepsapparat fra naturforvaltningen og snakker om ressursregnskap, tålegrense beregningskurver, kalkulasjoner og teknologi. Samtidig har vi sett at den samme forvaltningen og representanter for den anvender flere legitimeringsregimer som har sitt utspring i tradisjonell politisk filosofi hvor mennesket er alle tings målestokk, noe som innebærer tilslutning til et antroposentrisk kulturminnesyn.

Hvorfor dette paradokset? I et forsøk på å finne et svar på dette skal vi begynne med å lage en variant av den figuren av Latour som ble vist ovenfor som er bedre tilpassa kulturminneområdet:

FØRSTE PARADOKS	
Fortida er ikke vår konstruksjon; den er transcendent.	Dagens samfunn (fortida inkludert) er vår konstruksjon; det er immanent i forhold til våre handlinger
ANDRE PARADOKS	
Fortida er en samfunnsmessig konstruksjon; den er immanent	Dagens samfunn (fortida inkludert) er ikke vår konstruksjon; det er transcendent
FORFATNING	
Første garanti: Selv om vi konstruerer fortida, er den som om vi ikke skulle ha konstruert den	Andre garanti: Selv om vi ikke konstruerer dagens samfunn (fortida inkludert), er dagens samfunn (fortida inkludert) som om vi skulle ha konstruert det
Tredje garanti: Fortida og dagens samfunn (fortida inkludert) må forbli absolutt atskilt; renselsarbeidet må forbli absolutt atskilt fra formidlingsarbeidet	

Dersom det skulle være slik at fortida ikke var skapt for og av oss i dag, ville den bli utilgjengelig, utilnærmelig og ubegripelig. Vi ville i så tilfelle vært tvunget til å ta det ”postmoderne” perspektivet på alvor og la fortida seile sin egen sjø. Det ville ikke eksistere noen virkelighet, eller i alle fall ingen tilgang til denne virkeligheten. Og hvis den nå likevel

skulle finnes, ville vi ikke kjenne den igjen om vi faktisk støtte på den²⁰. Hvordan skulle vi gripe denne fortida dersom vi ikke trakk inn forhold som forskerfellesskap, økonomi, tekster, administrative enheter, politikere og maskiner, altså en masse nåtidige faktorer? Og motsatt: hvordan skulle vi kunne appellere til noe utenfor oss selv når vi feller våre moralske dommer, hvis det bare er menneskene alene som konstruerer dagens samfunn, fortida inkludert? Det ville vært nytteløst for sentralforvaltningen å henvise til allmennviljen dersom denne viljen ikke kunne relateres til noe utenfor seg selv. Allmennviljen må stå i forhold til noe, alene er ingenting. På samme måte ville det være både irrelevant og umulig for kritikerne av identitetsparadigmet å framføre sin kritikk hvis de ikke mente at identiteten faktisk ble relatert til noe utenfor seg selv. Her får vi en kontradiksjon tilsvarende den Latour peker på når det gjelder forholdet mellom natur og samfunn, selv om fortida aldri kan bli et mål i seg selv; den tilskrives en transcendent *eksistens*, men ikke transcendent *egenverdi*. Videre opereres det også i vår sammenheng med en tredje garanti: tilstedeværelsen av et absolutt skille mellom fortida og dagens samfunn og dettes form for fortid. Som vi så i kapittel 2, er trua på dette skillet tilstede både hos dem som mener fortida er noe vi avdekker, og de som mener den er noe vi skaper. De siste benekter ikke nødvendigvis at den finnes et sted der ute, men påstår at den som fortidig fortid ikke har noen innvirkning på hva vi mennesker bedriver oss imellom. Vi driver *konstruksjon* og ikke *rekonstruksjon*. Forfatninga består av alle tre garantiene og den muliggjør på denne måten en fabrikasjon av fortida og en objektivisering av dagens samfunn, samtidig som man kan hevde at fortida ikke er skapt av oss og at dagens samfunn utelukkende er vårt produkt.

Vi får altså to perspektiver som begge spiller på både transcendens og immanens samtidig, og som slik tilbyr kritiske muligheter. Også når det kommer til kulturminneforvaltningen ser vi et tilsvarende forhold, også her spilles det på transcendens og immanens samtidig. Imidlertid blir dette mye tydeligere i forvaltningssammenheng da disse repertoarene eksplisitt anvendes *samtidig*. De to perspektivene inntas av en og samme aktør. I det ene øyeblikket reduseres fortida til noe utenfor oss, som noe vi registrerer, teller, flytter og beregner, til noe forårsaka av historismens sykdom. I det neste øyeblikket reduseres den til identitet/tilhørighet, økonomi eller menneskehetens – fortidige generasjoner, oss her og nå og framtidens generasjoner – felles beste, og løses rett og slett opp i det samfunnsmessige og blir et politisk, moralsk og

²⁰ Det skal i denne forbindelse nevnes at Latour (1996) sier at postmodernistene er de eneste som har tatt modernitetens selvforståelse på alvor og ført konsekvensene helt ut.

økonomisk middel. Her ligger forklaringa på det forholdet at identitetsparadigmet har to sider; at stedligheten er prega av en dobbelthet slik dette ble beskrevet i kapittel 5. Dette er på sitt vis en effektiv kombinasjon som gjør det mulig å spille på enten vitenskapelig rasjonalitet og apolitiskhet, eller på politikk og moral alt etter behov. Men er ikke dette greit? Er det ikke mulig å få både i pose og sekk i dette tilfellet? Her må svaret bli nei. Dersom fortida har den transcendent karakteren som den samme kulturminneforvaltningen hevder når den har naturaliseringshatta på hodet, lar den seg ikke innordne under samfunnets omskiftelige og tilfeldige luner. Den er hva den er eller ikke er, uavhengig av hva vi måtte trenge den til. Tilsynelatende plasseres altså fortida både på ”fortidspolen” og på ”nåtidspolen” samtidig.

Hva kan så være grunnen til dette paradokset? Dersom vi tror på hva den moderne forfatning sier om seg selv, framstår forholdet mellom kulturminneforvaltningens praksis og dens selverklærte legitimeringsgrunnlag som en åpenbar motsigelse, og som en mye *tydeligere* motsigelse enn den vi så for den arkeologiske forskningen sin del. Men det at den er tydeligere, betyr ikke at det dreier seg om en egentlig *større* motsigelse. Det handler i begge tilfellene om å spille på transcensens og immanens samtidig. Hvordan arter dette seg så for kulturminneforvaltningens del? Her skal vi igjen og først til en viss grad ta utgangspunkt i Latours analyse av den politisk økologien (2001:347–350 2004:20–22), hvor han ser på forholdet mellom hva denne tror den gjør og hva den – i Latours øyne – *egenlig* gjør og deretter overføre dette til kulturminnefeltet. Vi skal først se på to forhold som må knyttes opp mot naturaliseringens repertoar:

- Kulturminneforvaltningen påstår at den snakker om fortida i form av *Kulturminnet*, noe den imidlertid egentlig aldri har verken har gjort, eller forsøkt å gjøre. Det dreier seg om å binde sammen medspillere som forskere, fysiske strukturer, institusjoner m.m. som er helt irrelevante dersom det virkelig skulle handle om ei transcendent fortid. Det kulturminneforvaltning dreier seg aller minst om, er fortida. Hva vi først og fremst har med å gjøre, er distribusjon av medspillere i nettverk
- Kulturminneforvaltningen påstår at den beskytter *Kulturminnet*, og slik fortida og skjærer den fra dagens samfunn. Men som vi har sett, har ikke dette resultert i noe som helst anna enn at denne fortida hele tida befolkes med, og hviler på nåtidige samfunnsmessige elementer som bindes sammen og holdes på plass i nettverkene

Når det kommer til anvendelsen av sosiologiseringens repertoar, er det også et par forhold som skal nevnes. De legitimeringsregimene som ble beskrevet ovenfor, er grunna på tradisjonell politisk filosofi. Dette innebærer at de er antroposentriske (Latour 2001:354). Også her er det forskjell på hva kulturminneforvaltningen tror den gjør, og hva den egentlig gjør:

- Kulturminneforvaltningen hevder at dens legitimeringsgrunnlag, og dermed også dens aktivitet handler om å begrunne menneskets verdi gjennom å vise til dets røtter, tilhørighet og arv; at det hele dreier seg om mennesket og samfunnet. Samtidig mobiliseres det ei fortid som er ment å ligge helt på utsida av forhold som politiske konflikter, identitetsspørsmål og andre kontroverser
- Kulturminneforvaltningen påstår at forvaltning av kulturminner er grunna i en motivasjon om å ivareta fellesskapets – det menneskelige fellesskapets – beste. Også her blir mennesket målestokken. Likevel forutsetter det hele ei fortid som ingen har skapt, som bare ligger der ute og er seg selv uavhengig av samfunnets ønsker og behov, og som i sitt vesen er så nøytral at det ikke på noen måte kan trekkes veksler på den i demokratiske og moralske spørsmål

Disse forholdene gjør at det hele blir noe uoversiktlig. Hva er det egentlig som foregår? Kan det være slik at kulturminnefeltet generelt og kulturminneforvaltningen i særdeleshet befinner seg i samme knipa som den Latour beskriver for naturvernet:

Every time we seek to mix scientific facts with aesthetic, political, economic, and moral values, we find ourselves in a quandary. If we concede too much to facts, the human element in its entirety tilts into objectivity, becomes a countable and calculable thing, a bottom line in terms of energy, one species among others. If we concede too much to value, all of nature tilts into the uncertainty of myth, into poetry or romanticism; everything becomes soul and spirit. If we mix facts and values, we go from bad to worse, for we are depriving ourselves of both autonomous knowledge and independent morality. We shall never know, for example, whether the apocalyptic predictions with which the militant ecologists threaten us mask the power scientists hold over politicians or the domination politicians exercise over poor scientists (Latour 2004:4).

De kunnskapsteoretiske posisjonene vi har vært innom tidligere ga løsninger som det på sitt vis var mulig å forholde seg til. Man kan føle seg vel i og utnytte de kritiske mulighetene som den andre tilbyr. Imidlertid kan det virke som at kulturminneforvaltningen har lagt seg på en

linje som tilsvarer det tredje alternativet; *den prøver åpent å blande vitenskapelige fakta og samfunnsmessige og moralske verdier*. Spørsmålet er om dette innebærer å gå fra asken til ilden på den måten som Latour beskriver i sitatet ovenfor; at man her gir på båten mulighetene både for autonom kunnskap og for uavhengig moral, og dermed også de kritiske mulighetene som de moderne er så avhengig av. Slik det har blitt argumentert for tidligere, blander alle sammen alt sammen. Dette gjelder ikke mindre for forskningsmiljøene enn for forvaltningen. Likevel synes forvaltningen å skille seg fra forskningsmiljøene gjennom at den mer åpent spiller på forholdet transcendent – immanens *to ganger istedenfor en*. I dette ligger unektelig faren for en paralyserende effekt, enhver kritikk vil alltid møte seg selv i ei eller anna dør. Men samtidig fritas alle involverte fra kravet om stillingtaken. Følgende spørsmål melder seg: Er det byråkratiet gjennom sin kulturminnevernforskning og dennes form for vitenskap som setter dagsorden, eller kokes alt ned til å handle om ulike former for mellommenneskelig relasjoner alene? Svaret henger i luften, og vil trolig alltid gjøre det så lenge forvaltningen tror på hva den moderne forfatning sier om seg selv.

8.3.5 Fortid, samfunn, vitenskap og politikk

Denne avhandlingen har som grunnlagsforutsetning at det opereres med et absolutt skille mellom fortida på den ene sida og dagens samfunn (og dettes fortidsforståelse) på den andre sida. Og her er som sagt kulturminneforvaltningen langt fra alene. Men i motsetning til andre anvender den skillet begge veiene. For kulturminneforvaltningens del betyr imidlertid ikke dette bare å gå fra asken til ilden som Latour mener ei slik kobling innebærer for økologiens del. Riktig nok er denne koblinga av repertoarer i tillegg til å være effektiv også til en viss grad paralyserende, men det effektfulle gjør mer enn å oppveie det paralyserende. Koblinga er effektiv fordi den muliggjør en veksling mellom vitenskap og politikk alt etter behov. Så lenge det ikke framgår hvem som egentlig legger de grunnleggende premissene – vitenskapen (i hovedsak kulturminnevernforskningen) eller politikken – vil all kritikk prelle av. Blir man kritisert for å være belemret med politiske interesser og motiver, er det alltdis mulig med kjølig distanse og saklig nøkternhet å vise til at det bare dreier seg om et instrumentelt vern av ei verdinøytral fortid som i seg selv har lite med dagens samfunn å gjøre. Blir man kritisert for reduksjonisme og et endimensjonalt og instrumentelt vern, kan man alltdis med engasjement og innlevelse vise til legitimeringsregimene som henviser til allmennviljen, ulike former for territoriell tilhørighet og økonomisk nytte. I dette ligger det en uvurderlig fordel. Det paralyserende utslaget er et resultat av at den dobbeltheten som følger av bruken av to

repertoarer umuliggjør en indre kritikk. Posisjonene finner dermed ikke næring i hverandres kritiske muligheter, noe som er nødvendig for å skjule at det til enhver tid spilles på transcendent og immanens samtidig. Slik synliggjøres transcendent-immanensrelasjonen bedre enn i mange andre sammenhenger. De mer eller mindre selvmotsigende utsagnene vi har sett i publikasjoner produsert i kulturminneforvaltningens regi er uttrykk for nettopp dette. Imidlertid skal enda en gang understrekes at selv om reverseringa av garantiene er tydeligere hos forvaltningen enn i andre sammenhenger, betyr ikke det at man på et grunnleggende nivå gjør noe anna.

8.3.6 Bærekraftbegrepets to greiner

Det vi nå kan se, er at det ut fra bærekraftperspektivet springer to måter å forholde seg til fortida på, som begge er utslag av den moderne forfatninga. Vi har sett at inntoget av perspektivet bærekraftig utvikling førte til en endimensjonal og instrumentell forvaltningspraksis som lå tett opp mot den vi ser hos naturforvaltningen. Denne formen for forvaltning kan vanskelig forholde seg til kulturminnens meningsinnhold utover å holde fast på det helt generelle perspektivet at de har en kildeverdi, en opplevelsesverdi og en identitetsverdi. Vi har sett at dette har resultert i et skifte i fokus fra *kulturminneforskning* til *kulturminnevernforskning*. Vektlegginga på det jeg har kalt kulturminnens *utside*, har slik blitt en konsekvens av introduksjonen av bærekraftperspektivet i norsk politikk.

På den andre sida står tanken om bærekraftig utvikling også i et nært forhold til legitimeringsregimene. Mest åpenbar er kanskje koblinga til det sivile regimet, gjennom innrullinga av framtidige generasjoner i det fellesskapet som utgjør allmennviljen. Bærekraftprinsippet hviler i betydelig grad på tanken om at vi er moralsk forpliktet til å handle på en slik måte at vi ivaretar fellesskapets beste, og at dette fellesskapet i høyeste grad også inkluderer mennesker som ennå ikke er født, og samfunn som ennå ikke finnes. Men bærekraftig utvikling dreier seg også om å gi utviklingsmuligheter innafor dagens samfunn. Samtidig er hvilke samtidige interesser som skal ivaretas i forvaltningssammenheng alltid et åpent spørsmål. Slik kan i grunnen alle de nevnte legitimeringsregimene relateres til spørsmålet om bærekraftig utvikling.

8.4 Om en "Nowhere Past" og et "Nowhere Society"

Verdisetter og målsetter i dagens kulturminnepolitikk er tufta på de garantiene som den moderne forfatninga gir. Konsekvensen er en kulturminneforvaltning konstruert for å takle de utfordringene et absolutt skille mellom fortida og dagens samfunn gir. Men hvordan ville verdisetting, kulturminnepolitikk og kulturminneforvaltning bli dersom vi aksepterer påstanden om at kulturminneforvaltning (og kulturminnefaglig forskning for den saks skyld) ikke har noe som helst med ei fortid *per se* å gjøre?

Og på den andre sida: Hva ville skje dersom vi ikke lenger utelukkende ser legitimeringsregimene i et antroposentrisk perspektiv? For å oppnå dette, måtte de moderne innse at de i bunn og grunn aldri har vært moderne. De måtte slutte å tro på hva den moderne forfatninga sier om seg selv. På den måten ville fortida, slik den framtrer for oss verken inneha noen kvalitet som bare *egentlig* eller som *utelukkende konstruert*. Det eneste vi da hadde å forholde oss til, ville være et kvasiobjekt.

Kulturminneforvaltningen ser ut til å mene at den opererer med et dobbelt verdisett. Den oppfører seg om den forvalter ei transcendent fortid. Ved anvendelsen av legitimeringsregimene hevder den samtidig eksistensen av et immanent samfunn – som inkluderer ei immanent fortid – som er seg selv nok, og som i bunn og grunn også forutsetter et antroposentrisk kulturminnesyn. Det denne avhandlinga har prøvd å vise, er at forvaltningen hele tida også gjennom sin praksis fabrikkerer den fortida som den samtidig skal forvalte. I tillegg dreier det seg om et nåtidig samfunn som ikke er immanent, men om et samfunn som ikke på noen måte kan unnvære og forholde seg til ei egentlig *fortidig* fortid. Konsekvensen av dette er at vi rett og slett sitter vi igjen med en kulturminneforvaltning som tror den forvalter ei fortid som egentlig ikke finnes for et samfunn som egentlig ikke eksisterer. Det hele blir litt som i Beatleslåten *Nowhere Man* fra 1965:

He's a real nowhere Man,
Sitting in his Nowhere Land,
Making all his nowhere plans
for nobody.

9. Mulige konsekvenser for kulturminneforvaltningens praksis

9.1 Innledning

En vesentlig poeng i denne avhandlinga er at den moderne bevaringstanken er et helt grunnleggende element, både for kulturminnefaglig forvaltning og forskning. Denne er basert på forestillinga om et skarpt skille mellom fortid og dagens samfunn. Men dersom det heller er slik at vi egentlig ikke gjør noe anna enn å blande ulike tidsperioder; at fortida og *Kulturminnet* – slik disse defineres av dagens sentralforvaltning – ikke er noe anna enn en *svart boks* i latoursk forstand, blir spørsmålet om vi egentlig ikke kan forholde oss annerledes til dette med bevaring enn hva som er tilfelle i dag? Påstanden er at vi egentlig verner fortida på en måte som verken den eller vi har behov for. Gjennom sin praksis forvalter dagens forvaltningsregime et kvasiobjekt som om det skulle være en alene og utelukket *egenlig* størrelse. Den erkjennelsen som ligger i bunn for denne avhandlinga åpner imidlertid for noen mulige alternative perspektiver som kan få konsekvenser for den sentrale kulturminneforvaltningens organisering, valg og prioriteringer.

For å gå inn i denne materien på en oversiktlig måte, er det nødvendig kort å trekke ut hovedsensen av de resultatene som avhandlingas analyser har frambrakt, samt punktvis å repetere de hovedtrekkene som preger dagens forvaltningsregime. Kommentarene vil så med bakgrunn i avhandlingas perspektiv bli knytta opp mot enkelte av hovedtrekkene i dagens kulturminneforvaltning.

9.2 Analyseresultater

Dette delkapittelet er for en stor del en oppsummering av de analysene som har vært gjort så langt i denne avhandlinga. Imidlertid er det også til en viss grad en videreutvikling av disse perspektivene. Et slikt grep er nødvendig for å på en hensiktsmessig måte kunne konkretisere noen av de implikasjonene avhandlingas resultater kan ha for kulturminneforvaltningens organisering og praksis.

Verken kulturminneforvaltningen eller andre vil hevde at fortida står utenfor samfunnet i form av å utgjøre en egenverdi, den vil derfor som naturen aldri kunne bli forstått som et mål i seg

selv. Likevel tilskrives den en eksistens utenfor dagens samfunn. Dette gjør at selv om fortida ikke behandles som et mål i seg selv, så behandles den av kulturminneforvaltningen ut fra et naturvitenskapelig perspektiv, som et verdinøytralt og apolitisk fenomen. Men samtidig er forvaltningen også antroposentrisk gjennom sin anvendelse av legitimeringsregimene når det kommer til spørsmålet om fortidas selve *eksistens og karakter*. Innafor disse regimene handler fortida om politikk, moral og økonomi; den blir redusert til et spørsmål om de mellommenneskelige affærer som finner sted i dagens samfunn. Legitimeringsregimene er i kulturminnesammenheng ikke antroposentriske i en *mål-middelsammenheng*, slik Latour hevder de er i den politiske økologien (se kapittel 8); det er ikke snakk om *enten* fortida *eller* dagens samfunn. I denne sammenhengen kan bare mennesket og samfunnet være målestokken. Kulturminneforvaltningen sier at fortida er et nåtidig fenomen som handler om nåtidige samfunnsmessige sammenhenger samtidig som den handler som om at vi ikke har skapt den samme fortida. Men denne karakteren av apolitiskhet gjør at fortida – hvis vi skal ta dette perspektivet på alvor – egentlig ikke kan blandes inn i politikk og ideologi, gjøres til gjenstand for samfunnsmessige vurderinger. Ved høve glemmes derfor denne sosiologiseringa av fortida igjen gjennom at den behandles som noe utenfor oss – som den forbigåtte og apolitiske fortida som byråkratene med hjelp av vitenskapen avdekker, beskriver og overvåker, – samtidig som den hele tida likevel uunngåelig inngår i politiske disposisjoner og moralske vurderinger. Gjennom legitimeringsregimene blir altså fortida til et nåtidig samfunnsmessig anliggende, samtidig som disse fordrer ei fortid som ikke er skapt av oss.

Til dette kan det innvendes at fortida jo må kunne være egentlig transcendent, men at den ved behov ganske enkelt *gjøres* til et samfunnsmessig anliggende. Men dersom det skulle være slik, opererer kulturminneforvaltningen med to former for fortid samtidig, mens den later som det bare dreier seg om ei. Da driver den vitenskap på ei fortid og politikk på ei anna. Men hvis det er slik at forvaltningen mener seg å holde seg med bare *ei* fortid – noe vi gjennom kildematerialet (se kapittel 4) har sett at det meste tyder på, – blir den likevel skiftevis sett på som henholdsvis transcendent og som del av et immanent, nåtidig samfunn. For hvis fortida virkelig er et objektivt fenomen, kan den ikke samtidig gjøres til et samfunnsmessig spørsmål, uten at den samtidig blir noe anna. Som objektiv ville den med nødvendighet befinne seg bortenfor alle diskusjoner og kontroverser. Men ingen av regimene kan anvendes uten at fortida samtidig tilskrives en eller anna form for tilpassa, kontekstavhengig innhold og virkning. Dersom så var tilfelle, hadde all uenighet vært fraværende. Anvendelsen av hvilket som helst legitimeringsregime rykker altså fortida ut av sin rolige og verdinøytrale

tilbaketrunkethet, og kaster den ut i det vepsebolet som består av politikk, konstruktivisme, moral, tro, tvil, makt, retorikk m.m. Den konklusjonen som kan trekkes av dette blir at kulturminneforvaltningen enten opererer med ei fortid i to former eller med to forskjellige fortider, noe som i bunn og grunn er det samme. Dette får som vi så i forrige kapittel den konsekvensen at dagens forvaltningsregime kan framstå som vinglete: i det ene øyeblikket handler den ut fra et naturvitenskapelig perspektiv, forstår seg selv som et redskap designa for å forvalte en ytre fortid, for så i neste øyeblikk å behandle fortida som et rent nåtidig, mellommenneskelig anliggende.

For å unngå å havne i det ingenmannslandet som ble beskrevet i slutten av forrige kapittel, kan ei løsning være å se på fortida som et kvasiobjekt i noe nær latoursk forstand. I et slikt perspektiv blir den fortida vi forvalter ikke transcendent, den er også av samfunnsmessig karakter. Men samtidig er den ikke utelukkende et samfunnsmessig fenomen. Fortida er alltid på en måte allerede til stede gjennom det forholdet at det er vanskelig å hevde noe anna enn at *noe* ligger forut for oss, og ved at dette *noe* i tillegg framtrer for oss gjennom blant anna tilstedeværelsen av fortidig materiell kultur (Lowenthal 1985). Som vi har sett ender også de mest konstruktivistisk orienterte opp med å appellere til denne fortida. Dersom fortida utelukkende hadde vært et fenomen med utspring i dagens samfunn, ville den være totalt uinteressant som fortid. Det vi kaller fortid kunne ha tatt en hvilken som helst anna form. Det forholdet at den forstås som fortid, forlener den med noen helt spesielle føringer som ingen andre fenomener har. I dette ligger det begrensninger for hvordan samfunnet kan forholde seg til den. Fortida har altså noen implikasjoner som gjør at den går utenpå alle tenkelige legitimeringsregimer og antroposentriske perspektiv. Det er derfor den i det hele tatt har noen som helst slags interesse. Men samtidig er den ikke noe vi avdekker, beregner og beskriver slik den virkelig er.

Den moderne tidsforståelsen avføder opplevelsen av ei fortid som vi for alltid har brutt med. Dette gjør i seg selv at den blir plassert utenfor dagens samfunn. Vi har sett at alle – også de som tar til orde for at fortida er noe vi hele tida konstruerer – forholder seg til denne fortida nettopp gjennom at den hele tida må bevares. Det er dette de modernes både kulturminneforvaltning og kulturminnefaglig forskning dreier seg om. Denne forståelsen gir føringer for hvordan samfunnet forholder seg til fortida; den blir ressurs eller kunnskap i form av at den bekrefter og er et resultat av vår tidsforståelse. Men i og med at denne tidsforståelsen er et utslag av den moderne forfatninga, vil også forestillinga om denne ikke-

nåtidige, bevaringsnødvendige fortida forsvinne dersom forfatninga skulle forsvinne. Ved første øyekast ser dette ut til å gi de vi kan kalle relativistene en delvis seier. – Er det ikke det vi har sagt hele tida?, kan de si. – Selv om vår bevaringsvirksomhet kollapse som et resultat av den moderne metafysikkens oppløsning, hadde vi i alle fall rett i *en* ting, det finnes ingen fortid utenfor oss selv, utenfor dagens samfunn, utenfor diskursene. Men så enkelt kan det imidlertid ikke være. Hvordan ender dette opp dersom fortida rett og slett bare er noe *før* oss, og ikke noe som vi i epistemologisk forstand har brutt med og som primært er interessant fordi den slik er tapt for alltid og derfor må bevares? Her melder tanken om legitimeringsregimene seg raskt igjen. Er det likevel bare identitetsparadigmets ”første side” som gjelder? Er det hele likevel utelukkende en antroposentrisk greie? Nei, for fortida som noe før oss vil fortsette å være noe før oss – dagens samfunn – selv om vi bryter med modernitetens absolutte skille mellom fortid og dagens samfunn. Men samtidig vil den være en del av dagens samfunn. Latour (1996:100) viser til at vi hele tida blander sammen ulike tidsperioder:

Vis meg [...] en virksomhet som er homogen ut fra det moderne tidsperspektiv. Visse av mine gener er 500 millioner år gamle, andre 3 millioner, atter andre 100 000, og mine vaner fordeler seg aldersmessig fra noen få dager til noen tusen år.

Han sammenligner tidas bevegelse med en spiral, heller enn rett linje, noe som munner ut i følgende beskrivelse (ibid.:99):

Vi har stadig en framtid og en fortid, men framtiden har form av en sirkel som utvider seg i alle retninger, og fortiden er ikke noe som er forbigått, men noe som tas opp igjen, gjentas, omgis, beskyttes, rekombineres, omfortolkes og omgjøres. Elementer som ligger fjernt fra hverandre hvis vi følger spiralen, kan vise seg å være svært nær hverandre hvis vi sammenligner vindingene. Og omvendt, elementer som er svært samtidige hvis vi dømmer ut fra linjen, blir svært fjerne i forhold til hverandre hvis vi går ut fra vindingenes radius. En slik temporalitet tvinger en ikke til å bruke merkelappene ”arkaisk” eller ”fremadskreden”, siden enhver mengde av samtidige elementer kan ta opp i seg elementer fra alle tider.

Dersom vi ser på historia som en slik spiral, heller enn ei retningsbestemt pil, blir fortida noe som legger seg ovenpå nåtida gjennom blant anna sin materialitet. Et slikt perspektiv vil motvirke trangen til hele tida å skue bakover (Olsen u.å.).

I og med at fortida fortsetter å også være noe før oss – at den ikke bare er nåtid – gjør at den ikke kan fylles med hva som helst. Det antroposentriske historiesynet vil også i dette

perspektivet gjøre dagens samfunn til noe som er seg selv nok, og slik bare ende opp med å opprettholde den moderne metafysikkens skarpe skille. Poenget er at måten vi opplever fortida på avhenger av om vi forstår vårt forhold til den bare som en *tidsmessig* relasjon, eller som prega av epistemologiske brudd som er så grunnleggende at ingen elementer ved den kan følge med inn i nåtida (se kapittel 2). Heller ikke identitetsparadigmets ”første” side forholder seg til fortida som et kvasiobjekt. I disse sammenhengene handler det aldri om fortida, selv om man hele tida riktig nok *snakker* om den, men alltid om nåtidige samfunnsmessige forhold.

I dag er det langt fra revolusjonerende å hevde at det er mye vitenskap i politikken og mye politikk i vitenskapene, også de kulturminnefaglige. Spør hvem du vil innfor både kulturminnefaglig forskning og forvaltning, og få vil benekte dette. Når det kommer til metafysiske spørsmål synes det imidlertid som om vi i liten eller ingen grad har tatt denne erkjennelsen inn over oss. Til tross for de aller fleste i 2005 vil mene at vitenskapen ikke er helt upåvirka av politikken og motsatt, sorterer vi likevel verden som om det faktisk skulle være slik; at den virkeligheten vitenskapen befatter seg med ikke påvirkes av samfunnets gjøren og laden, eller at samfunnet ikke holdes oppe av en rekke ikke-menneskelige faktorer – ei ikke-nåtidig fortid inkludert. Hvorfor så en slik ”halvfordøyd” innsikt? Et nærliggende svar på dette spørsmålet er at vi nok egentlig *ser* nettverkene slik de er, men at vi likevel ikke anerkjenner verken deres eksistens eller karakter når det kommer til det metafysiske; vi tror ikke på det vi faktisk ser, opplever og gjør, men på det den moderne forfatning sier om seg selv. Hvordan vi forholder oss til dette, kan ikke sies å være et subjektivt valg. Vi har å gjøre med en rekke institusjoner og andre mekanismer som er skapt i den moderne metafysikkens bilde, og som slik bidrar til å skjule nettverkene og det som foregår der. Dette forholdet ble særlig belyst i kapitlene 6 og 7. I vår sammenheng gir dette seg utslag i at bruken av sosiologiseringens repertoar blir det mottrekket de moderne har grepet til i sin kritikk av forestillinga om ei transcendent fortid. Men det innebærer ikke noe annet enn ei direkte forflytning av fortida fra ”fortidspolen” og over til et nåtidig immanent samfunn. Også i kulturminnesammenheng er det allment akseptert at vitenskapen består av politikk og motsatt. Men heller ikke her tar man denne erkjennelsen på alvor, men tror på hva den moderne forfatninga sier om seg selv.

9.3 Kulturminneforvaltningens hovedtrekk

Helt kort kan vi si at min beskrivelse av dagens kulturminneforvaltning deles inn i tre forhold. Det har vært snakka om 1) verdisyn, 2) kunnskapssyn og 3) organisering og praksis. Disse elementene er tett integrert. Det gjeldende verdi- og kunnskapssynet danner grunnlaget for den organiseringa, og dermed den praksisen som dagens forvaltningsregime har lagt seg på. Gjennom noe som ligner på henholdsvis naturaliseringens og sosiologiseringens repertoar, opererer kulturminneforvaltningen med to former for fortid. Her skal vi i hovedsak konsentrere oss om det første repertoaret, da det har fått størst innflytelse på kulturminneforvaltningens organisering og praksis. Dette betyr ikke at konsekvensene av sosiologiseringens repertoar ikke er viktige, men disse relateres i større grad til forhold av mer rent utsagnsmessig karakter. Det er lettere å se konsekvenser av naturaliseringens repertoar når det kommer til såpass konkrete forhold som organisatoriske grep og praktisk handling.

Når det kommer til verdisyn, hviler det hele på bærekraftperspektivet, og dermed på det som vi tidligere har kalla "ressursforvaltningparadigmet". Kulturminner og kulturmiljøer som ikke fornybare ressurser og som en del av det helhetlige miljøet blir, i tillegg til hensyntaken til framtidige generasjoner og økonomisk nytte stikkord her. Når det gjelder forståelsen av hvilken form for kunnskap om fortid, kulturminner og kulturminner vi er i stand til å erverve oss, har vi sett at det dreier seg om beskrivelser, kvantifiseringer og kalkulasjoner av ei virkelighet som ligger der ute, og hvis vesen er mer eller mindre upåvirka av det nåtidige samfunnet. Men det er i mange sammenhenger også snakk om ei nåtidig fortid som utelukkende er et nåtidig, samfunnsmessig anliggende.

Måten dagens kulturminneforvaltning organiseres på, har sitt utspring i disse ovennevnte perspektivene. Ressursforvaltningparadigmet legitimerer kulturminneforvaltningens selve eksistens. Dette forholdet er som vi har sett relevant uansett om man plasserer fortida på "fortidspolen" eller i et immanent, nåtidig samfunn. Gjennom denne avhandlinga har det blitt argumentert for det som har blitt benevnt som "bærekraftperspektivets to greiner". I dette kapitlet skal hovedfokus imidlertid rettes mot det forholdet at dette paradigmet har ført til at det gjennom naturaliseringens repertoar opereres med ei utvendig fortid som vi kan hanskas med gjennom perspektiv og metoder lånt fra naturvitenskapene. Slik har bærekraftperspektivet fått betydelige konsekvenser når det gjelder forståelse, organisering og praksis. Vesentlig her blir det forholdet at kulturminneforvaltningen forstår seg selv som et

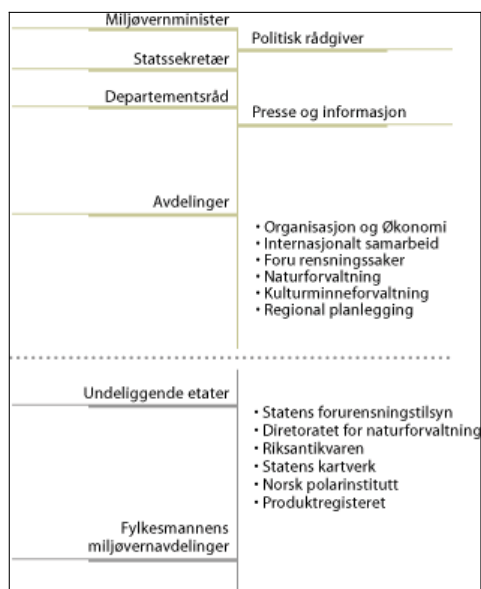
redskap som er spesialdesigna for å takle de utfordringene som eksistensen av ei slik ytre fortid gir. I dette perspektivet må kulturminneforvaltningens organisering sees på flere nivå:

- 1) Departementstilknytning
- 2) RAs interne organisering
- 3) Forskningen, herunder den faglige ansvarsfordelinga slik denne er i henhold til forskriften
- 4) Lovverk

Noen vil kanskje reagere på at dispensasjonspolitikken ikke er satt opp som eget punkt. Grunnen til dette er at dette forholdet berører flere av de ovennevnte punktene. Særlig gjelder dette 3) og 4). Som vi etter hvert skal se, så er både måten forskningen er organisert på og vesentlige deler av Kulturminnelovens ordlyd prega av den rådende disposisjonspolitikken.

9.3.1 Departementstilknytning

Når det gjelder departementstilknytninga, så har dette forholdet vært belyst flere ganger tidligere i denne avhandlninga. Det forholdet at kulturminnefeltet ligger under MD er som sagt grunna i at kulturminner og kulturmiljøer regnes som en del av det helhetlige miljøet, og slik sidestilles med naturen (se fig.).

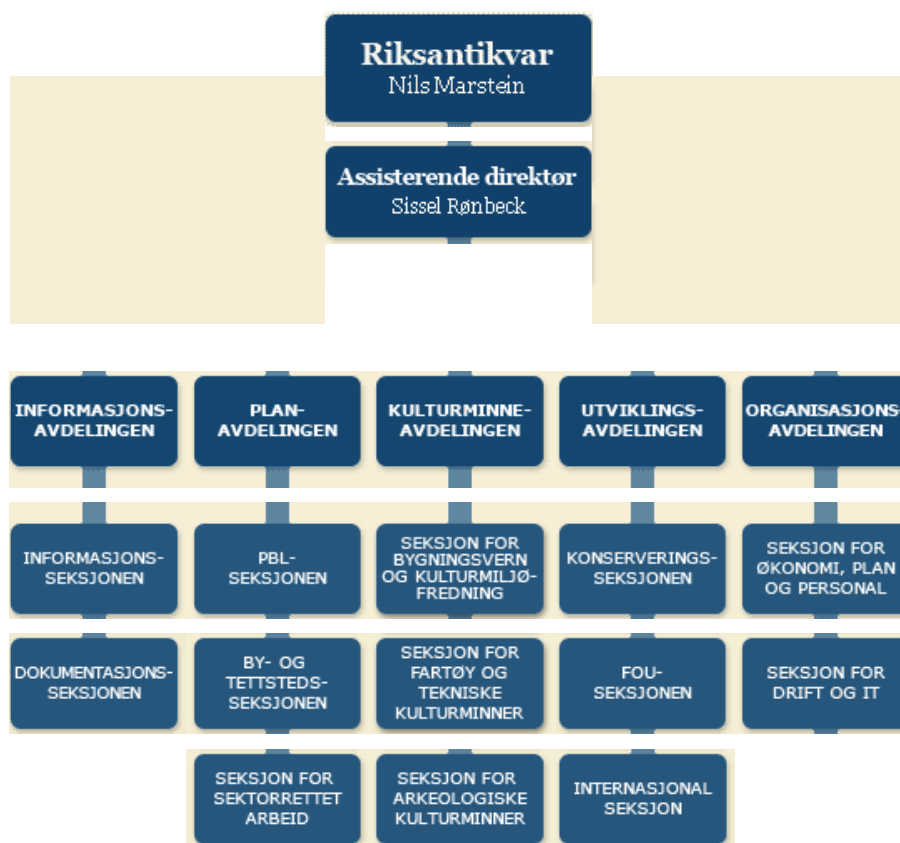

(MDs hjemmeside 12.07.2005)

Vi kan se at departementet har en intern avdeling for kulturminneforvaltning. Denne skal drive strategi- og politikutvikling innafor hele kulturminnefeltet. Avdelinga har etatsstyringsansvar for RA og skal ivareta departementets kontakt mot den regionale kulturminneforvaltningen. Videre skal avdelinga arbeide med utvikling av juridiske og økonomiske virkemidler, vernesaker etter kml., sektorretta arbeid m.m. (www.md.no lest 12.07.2005).

9.3.2 Riksantikvarens interne organisering

RA utgjør ett av departementets tre direktorater. Direktoratet er i vesentlig grad organisert etter virkemiddelbruken:

(Henta fra RAs hjemmeside 12.07.2005)

Planavdelinga skal bl.a. arbeide med saker og problemstillinger som er relevante i forhold til PBL, Kulturminneavdelinga likeså når det gjelder saker etter kml. Utviklingsavdelinga har ansvaret for forskning og utvikling, mens informasjonsavdelinga tar seg av de oppgavene som har med informasjon, dokumentasjon og arkiv å gjøre. Denne vektlegginga på ulike former for virkemidler heller enn på kulturhistoriske forhold, viser at direktoratet på samme måte som departementet er tilrettelagt med det for øye å forvalte en form for *bestand*. Organiseringa vitner om et fokus på det vi tidligere har kalla kulturminnens *utside*.

9.3.3 Organisering av forskninga

Måten dagens forvaltningsregime organiserer forskningen på, innebærer som vi har sett både en atskillelse av kulturminneforskninga og forvaltningen, og ei økt satsning på fenomenet kulturminnevernforskning. Begge disse forholdene må sees i forhold til dispensasjonspolitikken, registeroppbygginga og miljøovervåking som alle er alle utslag av tanken om ei ytre, kalkulerbar fortid, ei fortid som går utenpå dagens samfunn, men som gjennom et miljøforvaltningsperspektiv likevel er hjelpeløst avhengig av vår beskyttelse. Måten den moderne kulturminneforvaltningen forholder seg til vernekriteriet *autentisitet* forstås og brukes på, illustrerer dette forholdet på en god måte. I *Alle tiders kulturminner* fra 2001 definerer RA begrepet på følgende måte:

I vår sammenheng kan vi si at autentisitet betyr *at noe virkelig er det som det gir seg ut for å være*. (Riksantikvaren 2001)

Her ser vi at det refereres til ett eller anna *egentlig* ved den fortidige materielle kulturen i seg selv. Det henvises til kvaliteter som ikke har sitt utspring i dagens samfunn, men som hviler på noe utenfor her og nå. Det er en utbredt oppfattelse at en utgravd og gjenoppbygd kulturminne ikke har de samme autentisitetmessige kvalitetene som et urørt kulturminne (Lucas 2001). Ut fra ei samla vurdering vil den derfor ofte tilskrives en lavere verdi. Og rene kopier er ennå verre. Dette henger også nært sammen med det forholdet vi så på i kapittel 6 om at fortida og kulturminnet i forvaltningssammenheng synes å smelte sammen. Forholdet til autentisitet kan illustreres gjennom den diskusjonen om gjenoppbygging som utspant seg etter bybrannen i Trondheim i 2002. Det vi kan kalle folk flest tok til orde for at kvartalet skulle bygges opp igjen mer eller mindre på samme måte som det hadde stått før brannen, iallefall når det kom til fasadene. Fra kulturminnefaglig hold ble dette imøtegått bl.a. med den

begrunnelsen at slike bygninger *ville gi seg ut for å være noe de egentlig ikke var* (jf. sitatet fra RA ovenfor). Som en motsats til dette skal det kort nevnes at man andre steder – innafor ikke-vestlige kulturer – stiller seg annerledes i slike spørsmål. I Kina er det ikke uvanlig å rett og slett rive flere hundre år gamle bygninger dersom de er i dårlig forfatning, heller enn å forsøke å restaurere dem. Deretter bygges det opp kopier igjen av de samme bygningene. For kineserne ser disse kopiene ut til å gjøre akkurat den samme nytten som originalene. De har en vesentlig anna forståelse av tid og fortid enn den som preger vårt moderne vestlige samfunn. De opererer ikke med ei utvendig fortid på samme måte som oss, men synes å oppleve den som mye mer integrert i hele deres tilværelse her og nå. De er ikke prega av den moderne metafysikken, og lider dermed heller ikke av historismens sykdom. Kineserne synes altså ikke å måtte bevare materiell kultur fra fortida for å holde denne fortida innafor rekkevidde, ganske enkelt fordi de i utgangspunktet ikke anser seg å ha forlatt den. Nå kan man selvfølgelig spørre seg om hva som er motivet for å bygge opp *kopier* av gamle bygninger heller enn noe helt nytt og anna dersom bevaringstanken er så fraværende som det antydes her. Uansett så er det snakk om en betydelig mildere form for bevaringstankegang enn den vi ser i vår del av verden, der den fortidige materielle kulturen spiller en noe anna rolle.

Enkelte sider av dispensasjonspolitikken hviler på den samme moderne metafysikken gjennom å legge opp til en tilsvarende gradering. In situ-vern er det beste. Dispensasjon etterfulgt av en faglig forsvarlig arkeologisk utgravning for å sikre kildematerialet ansees som en nødløsning, kun til bruk i de tilfellene hvor fortsatt fredning viser seg umulig å gjennomføre. RA (1994:41) har understreka at hensynet til kulturminnets opplevelsesverdi i sitt opprinnelige miljø, i tillegg til kildeverdien er så sentralt at det må kreves sterke samfunnsmessige eller vitenskapelige interesser for å fravike den automatiske fredningen. Tanken om at ikke engang en faglig forsvarlig dokumentasjon og tolkning - og i enkelte tilfeller også rekonstruksjon – av et utgravd arkeologisk kulturminne kan erstatte det intakte kulturminnet har mye til felles med autentisitetstanken. Den dokumentasjonen og de tolkningene som foretas av arkeologene ved utgravning av et kulturminne forstås som noe anna enn selve kulturminnet; kunnskapsteoretisk sett havner dette materialet i en lignende kategori som kopien. Kulturminner som ligger urørt regnes mer som virkelig fortid enn det som oppleves som arkeologenes mer tilfeldige tolkninger og vurderinger (Lucas 2001:37). Fra RAs hold har det da også gjentatte ganger blitt uttalt at framtidens arkeologer med stor grad av sannsynlighet vil råde over bedre undersøkelsesmetoder enn hva som er tilfelle i dag. Dette er

et perspektiv de også ser ut til å til felles med andre europeiske land (ibid.). Dette vitner om et kunnskapsevolutjonistisk perspektiv som ytterligere underbygger inntrykket av at kulturminneforvaltningen ser på fortid som noe som ligger der ute og lar seg avdekke av oss slik den egentlig er.

Det organisatoriske skillet mellom forskning og forvaltning som preger situasjonen i dag, er et utslag av den dispensasjonspolitikken som springer ut fra denne fortidsforståelsen. Vi husker den bekymringa Handlingsplanutvalget la til grunn for det de opplevde som landsdelsmuseenes ”bukk-havresekkposisjon” (se kap. 6). Også RA (1992:12) har vist til at det ble reist spørsmål om inhabilitet ved den praksisen og rollefordelinga som var gjeldende før 2001. Direktoratet pekte i den forbindelse også på at det var uttrykt behov for å skille forvaltningen fra bl.a. forskninga på det arkeologiske kildematerialet. Koblinga mellom landsdelsmuseenes rolle som dispensasjonsmyndighet og en slik ”bukk-havresekkposisjonen” gikk på to forhold. For det første ble landsdelsmuseene berørt av egne vedtak på den måten at tillatelser til inngrep i automatisk freda kulturminner i de aller fleste tilfellene ga tilgang på § 10-midler: dispensasjoner ga penger i kassa. Det andre, og i vår sammenheng viktigere forholdet, var at forvaltningsgravningene ga de arkeologiske forskningsmiljøene tilgang på stadig nytt kildemateriale. Disse forholdene gjorde at det ble reist spørsmål om tillatelsene muligens kunne sitte løsere her enn hos en instans som ikke selv hadde forskningsinteresser, men hvis oppgave utelukkende var å drive forvaltning. Ut fra at resultatene av arkeologiske undersøkelser ikke blir vurdert til å representere fortida på samme måten som intakte kulturminner ute i terrenget, ble denne ordninga et problem. Grunna landsdelsmuseenes forskningsinteresser var det en alltid tilstedeværende mulighet for at det kunne bli praktisert en dispensasjonspolitikk som ikke var i tråd med ressursforvaltningsparadigmet.

Det er vanskeligere å se ei tilsvarende kildekritisk holdning til forskninga når det kommer til kulturminneforvaltningens syn på registrene, oversiktene og beregningene som anvendes i miljøovervåkingssammenheng og i kulturminnevernforskninga. Dette kan i utgangspunktet virke noe merkelig. Imidlertid kan ei forklaring ligge i det skillet som gjerne blir dratt mellom humanvitenskap og naturvitenskap (forstått som science). Som vi så særlig i kapittel 6, bærer kulturminnevernforskninga sterkt preg av å være influert av naturvitenskapelig tankegang. Det legges vekt på metoder og perspektiv som er tilpassa kvantitative tilnærminger, noe som får konsekvenser både for hva som oppleves som relevante data og for hva kunnskap kan

være. Vesentlige deler av den kunnskapen som humanvitenskapelige disipliner som arkeologi tilbyr, oppleves fra kulturminneforvaltningens side som ikke anvendbare i denne sammenheng. I verste fall kan den også bli sett på som forstyrrende. Nå skal det igjen understrekes at kulturminneforvaltningen også anser denne kulturhistoriske kunnskapen som viktig. Man mener sågar at den er viktig i forvaltningen av kulturminner og kulturmiljøer. Likevel vurderes som vi har sett denne kunnskapen som marginal i forhold til den naturvitenskapelig baserte kulturminneforvaltningen. Kulturhistorisk kunnskap finner ikke sin relevans i tilknytning til den forvaltningspraksis som relateres til naturaliseringens repertoar, men i forhold til kulturminneforvaltningens anvendelse av sosiologiseringens repertoar. Her er fokuset på kulturminnenes *innhold* mer framtrædende, heller enn på deres *utside*. Forhold som tilhørighet, arv, identitet og fellesskapets interesser står som vi husker sterkt i denne sammenheng. Vektlegging på kulturminnevernforskning har på sin side ført til framveksten av enheter som har som oppgave å utføre denne formen for forskning for kulturminneforvaltningen. Det tenkes her særskilt på NIKU. Denne forskningsstiftelsen ble oppretta av og for den sentrale kulturminneforvaltningen. Som vi husker er dagens kulturminnevernforskning for en stor del skapt i kulturminneforvaltningens bilde.

Måten forskninga er blitt organisert på innafor kulturminneforvaltningen har altså slått ut to veier. Vi står overfor ei ordning som innebærer atskillelse av kulturminneforskning og forvaltning, samtidig som vi ser en tett integrering mellom kulturminnevernforskning og forvaltning.

9.3.4 Lovverket

Kulturminneloven er ikke et nøytralt verktøy som i seg selv ikke legger noen form for føringer. Den er i vesentlig grad utforma i tråd med perspektivet på fortida som noe utvendig. Dette gjelder ikke minst § 1 om lovens formål. Her heter det at kulturminner og kulturmiljøer skal vernes som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Det er relativt bred enighet om *hva* som er menneskeskapte fysiske strukturer fra fortida (kulturminner), men at det samtidig ikke er like åpenbart er *hva* menneskeskapte fysiske strukturer fra fortida *er* for noe. Og dette bringer oss over på spørsmålet om hva det er Kulturminneloven definerer når det kommer til fortidig materiell kultur. Svaret er at dens definisjon omfatter *begge* de ovennevnte kvalitetene; den sier mye om *hva* som er menneskeskapte fysiske strukturer fra fortida, men også en god del om *hva* menneskeskapte fysiske strukturer fra fortida *er* for noe.

Dette siste er grunna i ressursforvaltningsparadigmet, og legger sterke føringer på hvordan vi forstår og sorterer fortid og kulturminner. I tillegg til formålsparagrafen, er ”skjemmeparagrafen”, § 4f. om automatisk fredning av steder det knyttes tro og tradisjon til, samt § 20 om kulturmiljøfredning forankra i ressursforvaltningsparadigmet. Iboende i disse paragrafene ligger et perspektiv om at kulturminnene representerer noe egentlig ved fortida. Så lenge vi har et lovverk som er såpass klart når det kommer til hva kulturminner *er* – og ikke bare på *hva* som er kulturminner – vil loven uunngåelig fungere som et element innafor naturaliseringens repertoar. Kulturminneloven gir altså en definisjon både på kulturminner og på *Kulturminnet*.

9.4 Refleksjoner rundt organisering

Så langt i dette kapitlet har blikket vært retta mot den forvaltningspraksisen som springer ut fra kulturminnefeltets variant av naturaliseringens repertoar. Imidlertid er det viktig å understreke at en bevegelse vekk fra dette perspektivet ikke nødvendigvis må føre oss i armene på sosialiseringens repertoar. Vi blir ikke tvunget til å innta samme perspektiv som Myklebust: oppleve fortida som slutt, som rett og slett forbi (se. kap. 1).

Det å forvalte fortida gjennom fysiske levninger, handler om å forholde seg til et kvasiobjekt. *Kulturminnet* – slik dette har blitt definert i denne avhandlingen – er å forstå som et produkt av den moderne metafysikken. Det framstilles som et rent, frittstående objekt, mens det egentlig hviler på et nettverk som består av forhold som fortid, materiell kultur og en masse nåtidige faktorer. Vi har også vært inne på at mange i dag kanskje egentlig *ser* disse nettverkene i form av forbindelsene mellom de heterogene medspillere som på ulike måter deltar. Men i stedet for å tro på det vi ser, opplever og praktiserer, deler vi verden inn på den måten som den moderne forfatninga forordner.

Det skal ikke her påstås at det er så enkelt å kvitte seg med den moderne metafysikken som en kan få innrykk av ved å lese Latour. Likevel er det hensiktsmessig å være seg disse forholdene bevisst. Bærekraftperspektivet skygger til en viss grad for det som foregår i nettverkene, i og med at det tilsynelatende lar seg dele på midten for deretter å fordele seg likt på henholdsvis fortids- og nåtidspolen. Kanskje skulle vi bekymre oss litt mindre for fortidige og framtidige generasjoner og samtidig prøve ut noen medisiner mot historismens sykdom. Kvasiobjektets vesen er av en slik karakter at det vanskelig lar seg forvalte i ordets tradisjonelle betydning.

Det er ikke utelukkende av en slik ytre karakter at det lar seg tallfeste og overvåke. Selvsagt kan vi telle og miljøovervåke de fysiske fenomenene vi definerer som kulturminner. Men *hva* er det egentlig vi forvalter gjennom denne aktiviteten? Dersom fortida verken er bare her eller bare der, finnes det ingen speilvirkning vi behøver å leve i frykt for å miste. Hvis det er slik at vi er blandere av tid, forvalter vi ikke mer eller mindre direkte ei ytre fortid gjennom de fysiske levningene vi kaller kulturminner. På et vis kan vi si at også kulturminneforvaltningen er en slik blander av tid. Den forbinder flere tusen år gamle materielle ting med moderne datamaskiner, lovverk, forskningsinstitusjoner, politikere, utdanningsinstitusjoner, stortingsmeldinger og anna nåtidig materiale. Den fortida som munner ut av disse forbindelsene er ikke mer fortidig enn den er nåtidig. Slik blir fortida på en måte en del av oss og vi en del av den. Vi har ingen fortid å miste rett og slett fordi vi aldri har forlatt den, og at den av den grunn derfor er umulig å miste. Erkjennelser av denne typen kan kanskje fungere som en slags medisin mot historismens sykdom og alt det som den fører med seg.

Tar vi dette perspektivet på alvor, vil kulturminneforvaltningen måtte innrette seg på en annen måte enn i dag, enn etter oppskrift fra den moderne metafysikken. Trekkene ved dagens organisering og praksis fungerer som elementer i det vi tidligere har kalla naturaliseringens repertoar; de bidrar til å plassere fortida på fortidspolen, som noe utenfor dagens samfunn.

9.4.1 Bærekraft, fremmedgjøring, opplevelse og vern

Kulturminneforvaltningens bruk av dette naturvitenskapelige perspektivet bidrar til å skygge for det vi kan kalle et "umiddelbart" forhold til fortida. Det er ikke uten videre enkelt å definere hva dette umiddelbare er. Imidlertid vil det måtte være snakk om en form for nåtidig fortid som ikke knyttes opp mot verken naturaliseringens eller sosiologiseringens repertoar – et kvasiobjekt. Både det naturvitenskapelige blikket og humanvitenskapenes antroposentrisme kan bidra til ei fremmedgjøring av fortida. Det skal i den forbindelse nevnes at miljøperspektivets fremmedgjørende effekt på kulturminner og kulturmiljøer har tidligere vært pekt på av Christian Keller (Keller 1990:60). Dersom fortida av folk flest enten blir oppfatta som noe lik den ytre natur eller som av introverte akademikere oppkonstruert tankespinn, kan følgen bli at man opplever kulturminnenes tilstedeværelse i omgivelsene som noe som egentlig ikke angår en selv utover det grunnleggende fortidsbehovet som er forårsaka av historismens sykdom. Verken kulturminneår, kulturminnestafetter eller andre formidlingstiltak i regi av den sentrale kulturminneforvaltningen kan i tilstrekkelig grad bøte

på dette. Her er det imidlertid vesentlig å unngå å forveksle *tilhørighet* og *opplevelse*. Når det kommer til opplevelsen av kulturminner og kulturmiljøer, kan derfor de repertoarene som dagens forvaltningsregime anvender være egna til å virke *mot* sin hensikt. Som tidligere hevda, kan visse elementer ved tilhørighet være forholdsvis løsrevet fra enkelte sider ved det opplevelsesmessige.

Ett eksempel på ei slik fremmedgjøring kan være innlemminga i Kulturminnelovens ordlyd av steder som det knyttes tro og tradisjon til. Nettopp slike steder kan være uttrykk for det umiddelbare og levende forholdet folk har til fortida i sitt nærmiljø. Når disse så blir gjort til en forvaltningskategori, kan de lett forlenes med et nytt og helt anna form for innhold. Selvsagt er opplevelseselementet fremdeles sentralt, noe som også kommer tydelig til uttrykk i St. meld. nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner*. Men stedene skal nå også være *forvaltbare*, noe som kan innebære at de må beskyttes *også* mot de som er bærere av de forestillingene og tradisjonene som jo i utgangspunktet er grunnlaget for fredninga. Den tidligere nevnte trekanten bestående av vitenskap, byråkrati og jus bidrar på denne måte til at slike steder gjøres til noe anna enn de i utgangspunktet egentlig var. De blir en del av det ytre miljøet, elementer i en *bestand* som utsettes for kartfesting, innlegging i databaser og prosentvise beregninger (jf. Heideggers teknologikritikk slik den ble beskrevet i kapittel 6). I det øyeblikket steder som det er knytta tro og tradisjon til blir objekter for moderne forvaltning, blir de altså samtidig også gjenstand for naturaliseringens repertoar. Prosessen kan medføre begrensninger i bruken av stedet m.m. Dette fokuset på kulturminnets utside fordrer en fiksering av det tros- og tradisjonsmessige innholdet som er i strid med det som må kunne forbindes med *levende* tro og tradisjon. A. Omland har pekt på dette forholdet gjennom sin analyse av bruken av kulturminner i Zimbabwe (Omland 1999).

Det har i denne avhandlinga blitt framholdt at fortida gjennom den moderne metafysikken og historismens sykdom har blitt gjort til gjenstand for ressursforvaltningsparadigmet. Vi husker de modernes frykt for å miste den "offentlige søppelplassen" hvor alt det fortrenge materialet bak oss stables opp, og at denne frykten kan forstås som noe tilsvarende frykten for et ulevelig naturmiljø. Det paradoksale er imidlertid at fremmedgjøringa fra fortida som denne fortidsforståelsen fører med seg i ytterste konsekvens kan virke motsatt vei og få innvirkning på hvordan folk flest forholder seg til kulturminner og kulturmiljøer også rent vernemessig. La oss fortsatt holde på parallellen til naturvernet. De aller fleste er i dag inneforstått med at den mengden CO₂ som vårt samfunn slipper ut i atmosfæren før eller seinere trolig vil påføre

miljøet alvorlige skader. Likevel er det lite som tyder på at vi i vårt daglige virke i særlig grad tar dette inn over oss. Dette til tross for at få vil bestride viktigheten av ren luft og stabilt klima. Vitenskapen setter dagsorden når det kommer til diskusjonene rundt forurensning og klimapåvirkning. Folk flest har ingen innvirkning verken på problemstillinger eller tiltak. Vi har kort og godt med ei fremmedgjøring å gjøre. Tilsvarende forhold kan også vise seg å være rådende innafor kulturminnesektoren. Bærekraftperspektivet og ressursforvaltningsparadigmet og den fortids- og kulturminneforståelse dette fører med seg, kan slik faktisk få motsatt virkning av det som er hensikten. Muligens kan dette være en medvirkende årsak til at fortidsinteressen kan synes å være forholdsvis liten hos folk flest (se kapittel 5).

9.4.2 Et ikke-moderne forvaltningsregime

Alle gode intensjoner til tross, bærekraftperspektivet fremmer et naturvitenskapelig blikk – gjennom anvendelsen av naturliseringens repertoar – på fortid og kulturminner, noe som igjen bidrar til ei fremmedgjøring. Fortida blir et ekspert- og byråkratimessig anliggende. Dette er i alle fall tilfelle når det kommer til dette med opplevelse. Videre ligger det en mulighet for at ei slik fremmedgjøring også kan bidra til en svekkelse av selve *vernet* av kulturminner og kulturmiljøer, til tross for de modernes frykt for å miste fortida av syne. Ei løsning på disse problemene kan ligge i ei endring av måten den sentrale kulturminneforvaltningen og forskningen er organisert på.

Miljøverndepartementet

Det første vi skal se på i denne sammenhengen er departementstilknytninga. Dette gjelder primært det forholdet at MD er det departementet som skal ha denne oppgaven.

Departementet er satt til å forvalte noe som oppleves som utenforliggende – miljøet. Det ligger i denne etatens vesen å være et redskap tilpassa måloppnåelse i forhold til ressursforvaltningsparadigmet og bærekraftig utvikling. Så lenge kulturminnefeltet ligger under MD vil også fortida bli forstått som en del av et slikt ytre miljø. Nå skal det sies at i et latoursk perspektiv vil også *naturmiljøet* være å forstå som et kvasiobjekt. Poenget her er imidlertid at koblinga til MD bidrar til å trekke også fortida i samme retning. Som vi har vært inne på tidligere, vil den virkelighetsforståelse og den praksis som dette departementet – som OPP – har utvikla komme til å være styrende for kunnskapsproduksjonen rundt fenomenet

fortid. Slik vil bærekraftperspektivet og ressursforvaltningsparadigmet fortsette å skygge for erkjennelsen av fortida som et kvasiobjekt.

Spørsmålet er om ikke et første skritt i retning bort fra en organisering i tråd med den moderne metafysikken og det som dette fører med seg ville være å diskutere muligheten for å frita MD fra dets ansvar på kulturminnefeltet. Et slikt grep ville selvsagt ikke løse alt. Den kulturminnefaglige forskningen og forvaltningen ville ikke av den grunn som ved et trylleslag kaste trua på den moderne forfatning overbord. Det er flere grunner til dette. For det første kan andre aktører gå inn og erstatte MD som OPP gjennom å videreføre bruken av naturaliseringens repertoar og praktiseringa av det instrumentelle vernet. For det andre er muligheten for at det hele ender opp i en bevegelse over til nåtidspolen selvsagt til stede. Et slikt antroposentrisk perspektiv er heller ikke ønskelig, da dette ikke tar inn over seg at fortida ikke kan være utelukkende nåtidig. Likevel er det grunn til å håpe at et slikt innledende grep kan føre til et noe mindre fokus på bærekraft og ressursforvaltning, og dermed også på naturaliseringens repertoar, noe som igjen ville kunne gjøre det lettere å få øye på oversettelsesarbeidet i nettverket og dermed på fortida som kvasiobjekt, som noe umiddelbart som angår oss alle her og nå.

Riksantikvaren

RA skal som kjent fungere som departementets faglige rådgivende organ på kulturminnesida. Direktoratet er i vesentlig grad organisert etter virkemiddelbruken, noe som vitner om at også denne etaten blir forstått som et redskap tilpassa oppgaven å hankses med ei ytre fortid. En bevegelse bort fra bærekraftperspektivet gjennom ei fristilling fra MD, samt ei alternativ indre organisering ville kunne gjøre RA mer fokusert på fortida som kvasiobjekt. I stedet for å bekymre seg om forhold som dispensasjonspolitikken i den grad det gjør i dag, kunne direktoratet konsentrere seg om fortida som en del av dagen samfunn gjennom å synliggjøre, analysere og diskutere de tidsblandingene vi hele tida foretar. Heller enn å opprette stadig flere fortidsreservater gjennom å objektivisere fortidig materiell kultur og formalisere vårt forhold til kulturminnene, kunne direktoratet legge til rette for en økt *integrert bruk* av disse fysiske etterlevningene fra tidligere tider. Med integrert bruk menes her en økt likestilling mellom ulike former for tidsblandinger. Sammenbinding av helleristninger, kulturminneforvaltningens datamaskiner og utsagn om kulturmiljø er ikke nødvendigvis noe bedre og mer egentlig fortidig enn sammenbinding av helleristninger og garasjevegger. Det

handler kort og godt om å bane veien for en sterkere følelse av *opplevelse* av kulturminner og kulturmiljøer hos folk flest gjennom å myke opp det naturvitenskapelige og byråkratiske grepet som direktoratet med sin nåværende tilknytning og organisering bidrar til å opprettholde.

Forskning

Når det gjelder organiseringa av forskninga, synes forvaltningen å dele denne opp i henhold til den moderne forfatninga, som enten relatert til fortidspolen, eller til nåtidspolen. Kulturminnevernforskninga blir en variant av den naturvitenskapelige forskninga (science), der verdinøytrale tilnærmelser som kvantifiseringer og beskrivelser står i sentrum. Som vi har sett, har det vært et vesentlig poeng å skille denne forskninga fra den mer humanvitenskapelig orienterte kulturminneforskninga, hvor innhold og tolkninger spiller en vesentlig rolle. Denne formen for forskning passer dårlig inn i de kalkulasjoner som den sentrale kulturminneforvaltningen føler den må utføre for å oppnå de målsetningene som er satt med utgangspunkt i bærekraftperspektivet og ressursforvaltningsparadigmet. Det skal understrekes at det her ikke tas til orde for at man skal slutte å telle og beskrive kulturminner. Imidlertid bør ikke denne aktiviteten inngå som et element i naturaliseringens repertoar og framstå som kulturminneforvaltningens eneste og egentlige forskningsaktivitet. En naturlig konklusjon må bli at kulturminneforvaltning og kulturminneforskning bør reintegreres. De perspektivene denne avhandlinga bringer til torgs viser at det aldri har handla om den humanvitenskapelige forskningas *forbruk* av kulturminner på den ene sida, og kulturminnevernforskningas og forvaltningens *bevaring* av de samme på den andre sida. Det dreier seg ganske enkelt bare om ulike former for tidsblandinger. Forvaltningens *in situ* bevarte *Kulturminne* kan aldri bli mer fortidig enn arkeologenes dokumentasjon og rekonstruksjoner.

Kulturminneloven

Et anna tiltak i retning av å myke opp den moderne metafysikkens grep ville være å foreta visse endringer i Kulturminneloven. Med utgangspunkt i de ovennevnte betraktningene kunne dette rent konkret blant anna innebære å rett og slett endre formålsparagrafen, fjerne ”skjemmeparagrafen”, avfrede steder det nyttes tro og tradisjon til, samt se nærmere på hvilke konsekvenser § 20 om kulturmiljøfredning kan få for folks opplevelser av kulturminner og

fortida. Dette betyr selvsagt ikke at vi ikke på en eller annen måte skal ta vare på fortidige fenomener. Det innebærer heller ikke at vi nødvendigvis skal slutte å telle, overvåke og beskrive kulturminner og kulturmiljøer. Fortidig materiell kultur har på ulike måter betydning for dagens mennesker, og må derfor beskyttes mot vilkårlige handlinger som bidrar til at den forsvinner. Men problemet er at dette vernet synes å ha tatt en form som bidrar til å skape fremmedgjøring. Poenget er å erkjenne at selve bevaringsaktiviteten i vesentlig grad bidrar til å konstituere kvasiobjektet *Kulturminnet*, og at denne aktiviteten dermed også legger betingelser for hvordan vi opplever at virkeligheta henger sammen. Kanskje bør fokuset på bærekraft nedtones til fordel for en økt oppmerksomhet på opplevelse. Selvsagt anses opplevelse som en viktig grunn for å drive miljøforvaltning, noe vi ser gjentatte uttrykk for i politiske styringsdokumenter og andre steder. Likevel synes dette opplevelseselementet å være sekundært i forhold til selve *vernet* av det som oppleves som en ytre og tapt fortid.

I kapittel 9.4.1 var vi inne på at kml. § 4f. om automatisk fredning av steder som det knytter seg tro og tradisjon til kunne bidra til fremmedgjøring. Det samme kan sies å gjelde for den såkalte ”skjemmeparagrafen” (kml. § 3, 1. ledd) og kml. § 20 om kulturmiljøfredning. Ei ”demokratisering” av fortida og kulturminnene kan være en vei å gå. Med demokratisering menes her å åpne for en større grad av *bruk* av både kulturminnene og de områdene de ligger i. Kanskje er ikke det å bygge en garasje to meter fra en helleristning så problematisk som det oppleves i dag, snarere tvert i mot. Kulturminner som er innebygd i våre moderne kontekster kan på mange måter sies å være mye mer *til stede* enn de som ligger tilbaketrukket og isolert langs kulturstier eller i idealiserte og ”intakte” kulturmiljøer. Slike konstruksjoner bidrar til å forsterke opplevelsen av at fortida ikke er blant oss; at den ikke bare mentalt, men også rent *fysisk* ligger utenfor vår virkelighet og hverdag. Fortida blir noe vi bare besøker ved spesielle anledninger. Vi kunne kanskje kalle det for *fortidsreservater* som i minst mulig grad skal påvirkes av eller påvirke det moderne samfunnet.

Et konkret konsekvens av denne avhandlingas perspektiv og analyser vil være å endre loven slik at den ikke gir noen enhetlig og låst definisjon av *Kulturminnet*, samtidig som at den selvsagt fortsatt skal være egna til å beskytte kulturminnene mot vilkårlig behandling. Ei slik endring vil bidra i retning av en tilstand av inkludering og forhandling.

9.5 Avslutning

Det hele dreier seg altså om se på mulighetene for å løse opp en organisering som bidrar til å skjule fortidas egenskaper som kvasiobjekt, og slik også til ei fremmedgjøring for folk flest. Poenget er å få fram at fortida er noe ganske anna enn den fra dagens forvaltningsregimes hold framstilles som. Dette er viktig fordi hvis det tas på alvor, vil det få konsekvenser både for hvordan kulturminner verdisettes og for hvilke målsetninger vi skal stille opp i møtet med dem. Det vil med andre ord kunne bidra i den framtidige utviklinga av kulturminnepolitikken i Norge.

Vi har i dette kapittelet sett på noen praktiske konsekvenser av de erkjennelsene denne avhandlingen har løfta fram. Det første og viktigste vil være å flytte kulturminnefeltet ut av MD. Det er imidlertid ikke umiddelbart gitt hvor ansvaret heller kan ligge. Men de arkeologiske forskningsmiljøene bør ikke overta som et sentralt punkt i et nettverk. Dette er til en viss grad grunna i at også de, på samme måte som kulturminneforvaltningen, er prega av den moderne metafysikken. Også her er det snakk om sortering, skjulte nettverk og retorikk. Ansvaret bør heller ikke passivt overføres til et anna departement. Stikkordet blir *synliggjøring av nettverk*. Et bidrag i den retninga kan være å øke mulighetene for destabilisering av nettverk. Jo vanskeligere det er å etablere et OPP, jo tydeligere vil de andre medspillerne i nettverket bli. Dermed vil også objektene tilkomstbetingelser bli tydeligere. Vi må altså hele tida holde et øye med det som skjer i nettverkene. Dette kan gjøres gjennom å gi alle – eller så mange som mulig av – medspillerne den samme oppmerksomheta, og ikke la noen kaste seg opp som representant for alle de andre. Rent praktisk ville dette medføre at ingen enkelt aktør innafor byråkrati, forskning eller museumsvesen alene skal inneha funksjonen som forvaltende instans *utover* å sørge for at fortidig materiell kultur ikke forsvinner på en vilkårlig måte. Vi snakker om en permanent tilstand av inkludering og forhandling.

Selv om heller ikke det er uproblematisk, bør staten fortsatt kunne forvalte et lovverk uten at den samtidig innehar en grunnleggende kunnskapskonstituerende funksjon. Som tidligere nevnt synes det å være større enighet om hva som er kulturminner, enn om hva kulturminner er for noe. Til dette vil kanskje noen innvende at man ikke kan bli enige om hva som er kulturminner før man har kommet til enighet om hva kulturminner er. Imidlertid mener jeg å gjennom denne avhandlingen ha sannsynliggjort at så kanskje ikke alltid er tilfelle.

9.5.1 Om å forvalte et kvasiobjekt

De fire nivåene vi har sett på når det gjelder kulturminneforvaltningens organisering fungerer som elementer i det som i denne avhandlingen har fått benevnelsen naturaliseringens repertoar. Slik bidrar de i den renselsesprosessen som framstiller fortida som noe utsidig, plasserer den på ”fortidspolen”. Det har i dette kapitlet blitt foreslått noen konkrete grep som kan være egna til å motvirke ei sortering i tråd med den moderne metafysikken og naturaliseringens repertoar. Hensikten med dette har vært å vise at den fortida kulturminneforvaltningen opererer med mer har karakter av å være et kvasiobjekt. En beveggrunn for å bringe dette på bane er overbevisningen om at dagens forvaltningspraksis for mange fører til ei fremmedgjøring når det kommer til fortid og kulturminner.

Det har i dette kapitlet blitt argumentert for at:

- kulturminnefeltets kobling til den generelle miljøforvaltningen og den institusjonelle tilknytninga til MD bidrar til ei stabilisering av nettverket bak denne fortidsforståelsen
- måten RA er organisert på – etter virkemiddelbruk – har til hensikt å gjøre direktoratet til et redskap egna til å hankses med ei slik fortid
- også det som har blitt definert som ei isolering av kulturminneforskninga fra forvaltningspraksisen og vektlegginga på kulturminnevernforskning bidrar i denne retninga. Kulturminnevernforskninga er nært beslekta med fenomenet *Science*, og derfor anvendbar på det som blir forstått som ei ytre, kalkulerbar fortid
- enkelte av paragrafene i Kulturminneloven har en styrende virkning på definisjonen av fortid i ovennevnte retning

Ut fra dette har det blitt konkludert med følgende mulige konsekvenser:

- Behov for en diskusjon om forholdet mellom kulturminneforvaltningen og den generelle miljøforvaltningen bør mykes opp, samt om MD bør fritas fra sine nåværende oppgaver på kulturminnefeltet
- I sammenheng med punktet ovenfor, et behov for også å se nærmere på direktoratets organisering og oppgaver
- Nødvendigheten for å bringe atskillelsen av kulturminneforskning og forvaltning opp til ny vurdering
- Behov for en diskusjon rundt Kulturminnelovens kunnskapskonstituerende virkning

Poenget er at de forholdene som her er satt opp punktvis er elementer innafor det som tidligere har blitt kalla naturaliseringens repertoar. De er kort og godt faktorer i det renselesarbeidet som søker å plassere kulturminneforvaltningens fortid på ”fortidspolen”. Slik skygger de for vår forståelse av denne fortida som et kvasiobjekt. Dersom man legger til grunn det kunnskapsteoretiske perspektivet som denne avhandlinga bygger på – som bl.a. innebærer å rette et kritisk blikk mot naturaliseringens repertoar – blir altså resultatet det at kulturminneforvaltningen forvalter en heterogen fortid: et kvasiobjekt. Dette objektet dannes innafor kulturminneforvaltningens egen praksis. Det å forvalte et kvasiobjekt innebærer å forvalte noe som er et resultat av den samme forvaltningen. En slik erkjennelse vil bidra til å synliggjøre flere av medspillerne i nettverket, og på den måten åpne opp for ei ”demokratisering”. Anerkjennelsen av fortida og *Kulturminnet* som et slikt kvasiobjekt vil kunne åpne for en anna form for kulturminnepolitikk, en politikk som i mindre grad enn dagens skaper avstand mellom kulturminnene og folk flest. Å gjøre noe på de ovennevnte områdene vil kunne være et skritt i denne retninga.

Litteratur

Agenda Utredning & Utvikling AS 2001 *Nærings- og samfunnsmessige konsekvenser av kulturminneloven*.

Alvesson, M. og Skjöldberg, K. 1994 *Tolkning och reflektion*. Lund.

Bernstein, R.J. 1986 *Philosophical profiles*. Cambridge.

Bertelsen, R. et al. 1999 Kunnskap om kulturminneforvaltning og holdninger til vern av faste kulturminner. Tromsø.

Binford, L.R. 1962 Archaeology as anthropology. *American Antiquity* 28. s. 217–225.

Bleicher, J. 1980 *Contemporary hermeneutics. Hermeneutics as method, philosophy and critique*. London.

Brattli, T. 1994 *Evolusjonismen og det moderne. Ein analyse av tilkomsten av arkeologien som vitenskapleg disiplin*. Stensilserie B nr. 36, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø

Brattli, T. og Svestad, A. 1991 Forskningshistoria og den arkeologiske praksisen. *Viking*

Braastad Myklebust, R. 1996 *Vitenskapsantropologi, filosofi og "vitenskapsøkologi*. Etterord i *Vi har aldri vært moderne*. Oslo.

Burström, M. 2004 Archaeology and existential reflection. *The interplay of past and present* (H. Bolin red.). Södertörn Archaeological Studies 1, Huddinge. s. 21–30.

Callon, M. 2001 Elementer til en oversettelsessosiologi: kamskjell, fiskere og forskere. *Teknovitenskapelige kulturer*. Oslo. S. 91–124.

Callon, M. og Law, J. 1997 After the Individual in Society: Lessons on Collectivity from Science, Technology and Society. I *Canadian Journal of Sociology* 22 (2). Edmonton, Alta. s. 165–180.

Christophersen, A. 2000 He is dead but he won't lay down. Om globalt kulturminnevern, lokalt demokrati og vestlig kulturimperialisme. I: *Primitive tider* nr. 3. Oslo. s. 162-166.

Daniel, G. og Renfrew C. 1988 *The Idea of Prehistory*. University Press. Edinburgh.

English Heritage 2000 *Power of place*. Birmingham.

Elzinga, A. 1985. Research, bureaucracy and the drift of epistemic criteria. I: B. Wittrock og A. Elzinga (red.), *The university research system: the public policies of the home of scientists*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Etting, V. 2000 *Historien i landskabet*. Skov- og Naturstyrelsen, Miljøvernministeriet.

- Fimreite, A.L. 1997 Statsforvaltningen. *Forskerblikk på Norge. En oppsummering fra satsningsområdet: Ledelse, organisasjon og styring*. Otta. s. 75–101.
- Flannery, K.V. 1967 Culture history versus cultural process: a debate in American archaeology. *Scientific American* 217. New York. s. 119–122.
- Foucault, M. 1989a *The Archaeology of Knowledge*. London.
- Foucault, M. 1989b *The order of things*. Tavistock/Routledge. London
- Gaukstad, E. 2001 Fra antikvarisk interesse til en egen forvaltning. I Kulturminnevern. Lov, Forvaltning, Håndhevelse, Bind I (J. Holme, red.). *Økokrims skriftserie* nr. 12. Oslo. s. 130–135.
- Gulbrandsen, Ø 1994 Allmenningens tragedie (The Tragedy of the Commons). I *Lov og struktur* nr. 65. Universitetet i Bergen.
- Grundberg, J. 2005 *Historiebruk, globalisering och kulturarvsförvaltning. Utveckling eller konflikt*. *Gotarc. Serie B. Gotenburg Archaeological Thesis* 28. Göteborg
- Gustafsson, A. 2001 *Arkeologihistoria som historia och som arkeologi. Studier i arkeologins egenhistorier*. *Gotarc Series B. Archaeological Theses* 17. Göteborg.
- Handlingsplan for kulturminneforvaltning*, Miljøverndepartementet, 1992. Oslo.
- Hardin, G. 1968 The tragedy of the commons. *Science* 162. s. 1243–8.
- Hegard, T. 1984 *Romantikk og fortidsvern. Historien om de første friluftsmuseene i Norge*. Oslo.
- Heller, J. 1961 *Catch 22 – a novel*. Trondheim.
- Hellesnes, J. 1988 *Hermeneutikk og kultur*. Oslo.
- Hodder, I. 1982a *Symbols in Action*. Cambridge
- Hodder, I. 1982b *The Present Past*. London.
- Hodder, I. 1986 *Reading the Past*. Cambridge.
- Holm, Petter 2000 Ressursforvaltning som heterogent nettverk. *Innovasjonspolitik, kunnskapsflyt og regional utvikling*. Trondheim. s. 83–102.
- Holtorf, C. 1998 The past as renewable source. *Arkeologen* nr. 5–6. Göteborg. s. 4–9.
- Holtorf, C. 2004 Doing archaeology in popular culture. *The interplay of past and present* (H. Bolin red.). *Södertörn Archaeological Studies* 1. Huddinge. s. 41–50.
- Hygen, A. S. 1996 *Fornminnevern og forvaltning. En teoretisk og metodisk tilnærming til planlegging og praksis I fornminnevernet*. NIKU Temahefte1. Oslo.

Innst. S. 135 (1987-88) til St. meld. nr. 39 (1986-87) *Bygnings- og fornminnevernet*. Stortingets Kommunal- og miljøvernkomite.

Innst. S. 237 (1988-89) til St. meld. nr. 46 (1988-89) *Om miljø og utvikling*. Stortingets kommunal- og miljøkomite.

Innst. S. nr. 219 (1996-97) til St. meld. nr. 29 (1996-97) *Regional planlegging og arealpolitikk*. Stortingets Energi- og miljøkomite. Oslo.

Innst. S. nr.150 (1997-98) til St. meld. nr. 58 (1996-97) *Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling*. Stortingets Energi- og miljøkomite. Oslo.

Innst. S. nr. 307 (2000-2001) til St. meld. nr. 31 (2000-2001) *Kommune, fylke, stat – en bedre oppgavefordeling*. Stortingets kommunalkomite. Oslo.

Johansen, A. 1990 Ting, tid, identitet. *Estetikk og historisitet*. s. 231-254. Bergen.

Johnsen, H. og B. Olsen 1992 Hermeneutics and archaeology. On the philosophy of contextual archaeology. *American Antiquity* 57. s. 419-436.

Johnsen, J. P. 2002 *Fiskeren som forsvant? En studie av avfolkning, overbefolkning og endringsprosesser i norsk fiskerinæring*. Avhandling for dr.scient.-graden. Institutt for samfunns- og markedsfag. Norges fiskerihøgskole. Universitetet i Tromsø.

Johnsen, J. P. 2004 Latour, natur og havforskere – hvordan produsere nature? *Sosiologi i dag* Årgang 34, Nr. 2/2004. Oslo. s. 47-67

Keller, C. 1978 *Arkeologi – virkelighetsflukt eller samfunnsforming*. Oslo.

Keller, C. 1990 Fornminnevernets ideologiske grunnlag – En anakronisme? Kulturminnevernets teori og metode. Status 1989 og veien videre. Seminarrapport. *NAVFs program for forskning om kulturminnevern*. Oslo. s. 47-61.

Klindt – Jensen, O. 1975 *A History of Scandinavian Archaeology*. London.

Kristiansen, K. 1992 The strength of the past and its great might; an essay on the use of the past. *Journal of European Archaeology* Vol. 1. Avebury. s. 3-32.

Kunnskapsforlagets blå ordbøker

Latour, B. 1987 *Science in Action*. Cambridge.

Latour, B 1996 *Vi har aldri vært moderne*. Oslo.

Latour, B. 1999 *Pandoras Hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge.

Latour, B. 2001 Å modernisere eller å økologisere – dét er spørsmålet. *Teknovitenskapelige kulturer*. Oslo. s. 339-361.

- Latour, B. 2004 *Politics of Nature. How to Bring the Sciences into Democracy*. Cambridge.
- Latour, B. og Woolgar, S. 1979 *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts*. Berverly Hills.
- Law, J. 1992 *Notes on the Theory of the Actor Network: Ordering, Strategy and Heterogeneity*. Publisert av Centre for Science Studies, Lancaster University, Lancaster LA1 4YN på <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/papers/Law-Notes-on-ANT.pdf>
- Lidén, H.E, 1991 *Fra antikviteten til kulturminne. Trekk av kulturminnevernets historie i Norge*. Oslo.
- Lillehammer, G. 2004 *Konflikter i Landskapet. Kulturminnevern og kulturforståelse: Alvedans og utmark i Hå kommune i Rogaland, SV-Norge. AmS-Varia 42*. Stavanger.
- Lowenthal, D. 1985 *The past is a foreign country*. Cambridge.
- Lov 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner, med endringer senest 6. april 2001 nr. 12 (Kulturminneloven)
- Lucas, G. 2001 Destruction and the Rethoric of Excavation. *NAR* vol. 34, 2001. Oslo. s. 35–64.
- Miljøverndepartementet. 1993 Organisering av forsknings- og utredningsvirksomheten innen kulturminnevernet. Rapport utarbeidet av en interdepartemental arbeidsgruppe. *Rapport*. T-951. Oslo.
- Myklebust, D. 1993 Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring. Historien 1844-1994. *Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring. Årbok 1993*. 147. årgang. Oslo.
- Myklebust, D. 1999 Utviklingen av kulturminnevernet gjennom 1900-tallet. *Fortidsminneforeningen. Årbok 1999*. 153. årgang. Oslo.
- Myklebust, D. 2002 Kulturminnevernets begrunnelse – en pest eller rett og slett bare en plage? I: *NIKU Tema 5*. Oslo. s. 9-17.
- Nicolaisen, R.F. 2003 *Å være underveis. Introduksjon til Heideggers filosofi*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Nordby, T. 2004 *I politikkens sentrum. Variasjoner i Stortingets makt 1814 – 2004*. Oslo
- Norges forskningsråd 1994 *Vurdering av behovene for kulturminnevernforskning. Utredning utarbeidet av en gruppe nedsatt av Nasjonal komité for miljøvernforskning*. Oslo.
- Norges forskningsråd 1999 *Norsk institutt for kulturminneforskning – NIKU. En evaluering*. Oslo.

Notat fra de fem arkeologiske landsdelsmuseene 1997 *Omorganiseringene i kulturminnevernet – uheldige konsekvenser for arkeologifaget*. Upublisert.

NOU 1982:36 *Kulturminnevernet, Organisasjonsspørsmålet innenfor kulturminnevernet*. Miljøverndepartementet. Oslo.

NOU 2001:7 *Bedre kommunal og regional planlegging etter Plan- og bygningsloven*. Miljøverndepartementet. Oslo.

NOU 2002:1 *Fortid former framtid – Utfordringer til en ny kulturminnepolitikk*. Miljøverndepartementet. Oslo.

Olsen, B. 1991 Kjemløyfunnenes (virknings)historie og arkeologi. *Viking*, bd. LLIV. Oslo. s. 65-87.

Olsen, B. 1997 *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Oslo

Olsen, B. 2003 Material culture after text: re-membling things. *NAR*. Vol. 36. No 2. Oslo. s. 87-104.

Olsen, B. u.å. In defence of things. Upublisert manus.

Omland, A. 1999 Kulturminnevern og demokrati: Problematikk omkring meningskontroll og vestliggjøring av kulturminner. *Primitive tider* 2. 1999. s. 82-98.

Politikens filosofi leksikon. 1. utgave, 15. opplag 2001. Politikens Forlag AS. København.

Retningslinjer for planlegging av riks- og fylkesveger etter Plan- og bygningsloven. Oslo.

Riksantikvaren 1992 *Frigivningsmyndighetens plassering til Riksantikvaren, Prøveordning 1992 – rapport. Riksantikvarens notater 1*. Oslo.

Riksantikvaren 1994 *Frigivningsmyndighetens plassering til Riksantikvaren, Prøveordningen 1993-1994 – rapport. Riksantikvarens notater 2*. Oslo

Riksantikvaren 2000 *Kartleggingsprosjekt vedrørende regional kulturminneforvaltnings bruk av innsigelse til kommunale planforslag. Resultater fra spørreundersøkelse til regional kulturminneforvaltning*. Oslo.

Riksantikvaren 2000 *Riksantikvarens strategi 2000-2005*. Oslo.

Riksantikvaren 2001 *Alle tiders kulturminner*. Oslo.

Riksantikvaren 2001a *Veileder. Kulturminner og kulturmiljøer, Plan- og bygningsloven. Riksantikvarens rapporter*. Nr. 29. Oslo.

Riksantikvarieämbetet 2004 *Kulturarv i tiden – angeläget, tillgänglit, användbart!* Stockholm.

- Rikspolitiske retningslinjer for samordnet areal- og transportplanlegging.* Oslo.
- Rowlands, M. 2002 The power of origins: questions of cultural rights. *The material culture reader.* Oxford, s. 115–133.
- Schanche, A og Olsen, B. 1983 Var de alle nordmenn. En etnopolitisk kritikk av norsk arkeologi. *Kontaktensil* 22-23 s.115–147. Tromsø
- Schaaning, E. 1996 Diskursens materialitet – Del I: Foucault og Del II: Latour. *Arr: Idehistorisk tidsskrift*, nr. 2.
- Schnapp, A. 1996 *The discovery of the past.* London.
- Solli, B. 1996 Fortiden er et annet sted. Om arkeologi og kulturminnevern, røtter og føtter. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 1996/2. Oslo. s. 81-92.
- Solli, B. 2003 Refleksjoner omkring bruk av fortid og kulturminner i identitetskaping. *Fortidsfortellinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie.* Skriftserie fra Institutt for historie, UITø, nr. 4. Tromsø. s. 23–31.
- Shanks, M. og C. Tilley 1987a *Reconstructing Archaeology.* Cambridge University Press. Cambridge.
- Shetelig, H. 1944 *Norske museers historie.* Oslo.
- Skoie, H. 1995: Grunnforskning – en truet forskningsart? I: *Grunnforskningens verd*, Festskrift til Bjarne Waaler. Universitetsforlaget. Oslo.
- Steenstrup, J. 1860 Om Hr. Professor Worsaaes Tvedeling af Steenalderen. *Oversigt over det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbeider i Aaret 1859.* København. s. 171–191.
- Steenstrup, J. 1862 Bemærkninger med Hensyn til Professor Worsaaes Foredrag over Steenalderens Tvedeling. *Oversigt over det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbeider i Aaret 1861.* København. s. 305-376.
- St. meld. nr. 39 (1986–87) *Bygnings og fornminnevernet.* Miljøverndepartementet. Oslo.
- St. meld. nr. 40 (186–87) *Om friluftsliv.* Miljøverndepartementet. Oslo.
- St. meld. nr. 49 (1986–87) *Om miljøvernforskning.* Miljøverndepartementet. Oslo.
- St. meld. nr. 46 (1988–89) *Om miljø og utvikling.* Miljøverndepartementet. Oslo.
- St. meld. nr. 29 (1996–97) *Regional planlegging og arealpolitikk.* Miljøverndepartementet. Oslo.
- St. meld. nr. 58 (1996–97) *Miljøvern for en bærekraftig utvikling.* Miljøverndepartementet. Oslo.

- St. meld. nr. 8 (1999–2000) *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*. Miljøverndepartementet. Oslo.
- St. meld. nr. 19 (1999–2000) *Om norsk landbruk og matproduksjon*. Landbruksdepartementet. Oslo.
- St. meld. nr. 31 (2000–2001) *Kommune, fylke, stat – en bedre oppgavefordeling*. Kommunal- og regionaldepartementet. Oslo.
- St. meld. nr. 25 (2002–2003) *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*. Miljøverndepartementet. Oslo.
- St. meld. nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner*. Miljøverndepartementet. Oslo.
- Svestad, A. 1995 *Oldsakenes Orden. Om Tilkomsten av arkeologi*. Universitetsforlaget. Oslo
- Svestad, A. 2003 *Finn din egen filosof. Konfrontasjoner og kontradiksjoner i den arkeologiske teoridebatten*. Avhandlig til graden *Doctor Artium*. Institutt for arkeologi, det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø. Upublisert avhandling.
- Thomas, J. (red.) 2000 *Interpretive Archaeology. A Reader*. London. s. 1–18.
- Tilley, C. 1990 Michel Foucault: Towards an Archaeology of Archaeology. *Reading material culture*. Oxford. s. 281–347.
- Trigger, B.G. 1989 *A History of Archaeological Thought*. Cambridge
- Trøim, I. 1999 *Arkeologisk forskning og det lovregulerte fornminnevernet. En studie av fornminnevernets utvikling i perioden 1905–1978*. *Varia* nr. 49. Universitetets oldsaksamling. Oslo.
- Wind, H.C. 1976 *Filosofisk hermeneutikk*. København.
- Worsaae, J.J.A. 1860 Om en ny Inndeling af Steen- og Broncealderen. *Oversigt over det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbeider i Aaret 1859*. København. s. 93–129.
- Worsaae, J.J.A. 1862 Om Tvedelingen af Steenalderen. *Oversigt over det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbeider i Aaret 1861*. København. s. 233–294.
- Worsaae, J.J.A. 1862a Gjensvar paa Hr. Prof. Steenstrups yderligere Bemærkninger imod Tvedelingen af Steenalderen. *Oversigt over det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbeider i Aaret 1861*. København. s. 409–129.
- Østigård, T. 2001 *Norge uten nordmenn. En antinasjonalistisk arkeologi*. Oslo.

Internettkilder

www.ab.ntnu.no

www.hf.ntnu.no

www.his.no

www.miljolare.no/tema/kultur/

www.odin.dep.no/md/

www.riksantikvaren.no

www.skalk.dk